

MASARYKOVA UNIVERZITA
PRÁVNICKÁ FAKULTA

DNY PRÁVA 2015

DAYS OF LAW 2015

Část VI.
Odpovědnost v právu

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS

IURIDICA

vol. 550

SPISY PRÁVNICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

řada teoretická
svazek č. 550

DNY PRÁVA 2015 – DAYS OF LAW 2015

Část VI.

Odpovědnost v právu

Eds.:

Ladislav Vojáček

Pavel Salák

Jiří Valdhans

Masarykova univerzita
Brno 2016

Recenzenti:

Mgr. Michal Chorvát, JUDr. Mgr. Ondřej Horák, Ph.D., Mgr. Alžbeta Perejdová, Mgr. Martina Pospíšilová, JUDr. Pavel Salák, Ph.D., doc. JUDr. Karel Schelle, CSc., JUDr. Bc. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M., Mgr. Bc. Alica Virdzeková, prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc., JUDr. Bc. Radek Černoch, Ph.D., Mgr. et Mgr. Naďa Štachová, Ph.D., doc. JUDr. Michaela Židlická, Dr.

© 2016 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8197-0

Obsah

Odpovědnost advokáta za škodu v judikatuře Nejvyššího soudu z 30. let 20. století	7
<i>Stanislav Balík</i>	
Bezdůvodné obohacení v justiniánských pramenech	14
<i>Petr Dostálík</i>	
Príčetnosť pachateľa (formovanie základov trestnej zodpovednosti v medzivojnovom Československu)	21
<i>Miroslav Fico</i>	
Procesní odpovědnost při uzavírání smíru na pozadí vývoje civilního procesu	37
<i>Drahomíra Fridrichová</i>	
Zákon č. 61/1918 Zb. a zodpovednosť za jeho porušenie	61
<i>Tomáš Gábriš</i>	
Criminal Liability of Legal Persons in Case of European Crimes	91
<i>Libor Klímeček</i>	
Specific Forms of Marital Responsibility in the 19th Century in Hungary	102
<i>Ibolya Katalin Koncz</i>	
Prehodnotenie zodpovednosti v diele „Otázka viny“	117
<i>Alexandra Letková</i>	
Vypořádání se s minulostí táborů nucené práce	132
<i>Veronika Mojžíšová</i>	
Zodpovednosť dedičov za dlhy poručiťa v rímskom práve a v súčasnosti	147
<i>Alžbeta Perejdová</i>	
Význam bezdôvodného obohatenia v minulosti a v súčasnosti	161
<i>Zlatica Poláček Tureková</i>	

Vina na rozluce a rozvodu v judikatuře Nejvyššího soudu Československé republiky v letech 1918 - 1938.....	174
<i>Martina Pospíšilová</i>	
The Penal Liability of the Prison Guards in Classical Roman Law	198
<i>Pál Sárosi</i>	
Historické a medzinárodné aspekty zodpovednosti za porušenie práva ozbrojených konfliktov.....	205
<i>Martin Skaloš, Erik Elías</i>	
State responsibility for breach of EU principle of equal treatment.....	226
<i>Aleksandra Szezerba-Zawada</i>	
Pomáhat a chránit aneb policejní kompetence v římském právu	240
<i>Martin Šlosar</i>	
Politicky motivované procesy v 50. rokoch v Československej republike a zodpovednosť orgánov činných v trestnom konaní	263
<i>Ján Štefanica</i>	
Thoughts on the Notion of Public Liability	279
<i>István Turkovics</i>	
Zodpovednosť predávajúceho v rímskej kúpnej zmluve	297
<i>Michal Turošík</i>	
Kořeny odpovědnosti státu za škodu v českém právním řádu.....	309
<i>Lenka Vavrušová</i>	

Odpovědnost advokáta za škodu v judikatuře Nejvyššího soudu z 30. let 20. století

Stanislav Balík

Západočeská univerzita, Fakulta právnická, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek analyzuje vybrané rozhodnutí Nejvyššího soudu z 30. let 20. století ve věci odpovědnosti advokáta za škodu. Autor toto rozhodnutí komentuje a provádí srovnání s platnou právní úpravou. Uzavírá, že právní úprava náhrady škody způsobené advokátem a její aplikace v období prvé Československé republiky se v zásadě nelišily a že argumentace vybraného rozhodnutí Nejvyššího soudu je stále platná.

Keywords in original language

Advokát; odpovědnost advokáta za škodu; rozhodnutí; Nejvyšší soud.

Abstract

The paper analyses the selected decision of the Supreme Court of the 30s of the 20th century in the cases of Lawyer's Liability for damage. The author comments on this decision and provides a comparison with the current legislation. He concluded that the legal regulation of the Lawyer's Liability for the damage and its application in the first Czechoslovak republic was in principle similar and that the argumentation of the selected decision of the Supreme Court is till now valid.

Keywords

Lawyer; Lawyer's Liability for Damage; Decision; Supreme Court.

1 Úvod

Problematika odpovědnosti advokáta za škodu, kterou způsobil při poskytování právní služby, má dlouhou historii, již se jako pověstná červená nit táhne klientova mylná představa, že jediným měřítkem správnosti advokátem zvoleného postupu je bez dalšího úspěšnost ve sporu. Jako prakticky

v každém případě i v této oblasti nelze odhlédnout od poznatků právní historie, které mohou být pro advokáty vcelku uklidňující. I tentokrát se ukáže, že to, co po složitých peripetiích předchozího soudního řízení, vedeného možná i z neznalosti historické judikatury, judikoval v posledních přibližně patnácti letech Nejvyšší soud ČR, bylo dávno rozhodnuto již jeho prvorepublikovým předchůdcem ve 30. letech minulého století. Rovněž nauka a komentářová literatura, pomíjející historickou zkušenost¹, dospěly nakonec v podstatě ke shodným závěrům.

Připomenutí prvorepublikové praxe však nabylo dnes na aktuálnosti i proto, že současná platná úprava soukromého práva se sice zdánlivě přiblížila úpravě platné v období 30. let 20. století, na druhé straně v sobě navíc nese i posílení pozice tzv. slabší strany, tj. klienta.

Otázka tedy zní, zda by prvorepubliková judikatura obstála i dnes.

2 Relevantní prvorepublikové soudní rozhodnutí

Není divu, že rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 5. prosince 1931 Rv I 1812/30 bylo publikováno v Hlídce rozhodnutí, tvořící přílohu časopisu Česká advokacie, vydávaného Spolkem československých advokátů.²

Skutkově se jednalo o tvrzený nárok na náhradu škody proti advokátovi, který údajně nepodal včas odvolání proti ve vztahu k jeho klientce odsuzujícímu rozsudku.

Soud I. stupně rozhodoval ve věci mezitímním rozsudkem, jímž žalobu klientky proti advokátovi zamítl. Odvolací soud prvoinstanční rozsudek potvrdil.

Žalobkyně, tj. klientka, napadla druhoinstanční rozsudek dovoláním. Dovolací důvody spatřovala především ve vadách řízení ve smyslu § 503 odst. 2 civilního řádu soudního č. 113/1895 ř. z.³ (dále jen „c. ř. s.“) a v nesprávném právním posouzení věci v intencích § 503 odst. 4 c. ř. s.

¹ Srov. např. TICHÝ, Luboš (ed.). *Odpovědnost advokáta za škodu*. Praha: C. H. Beck, 2013, passim; SVEJKOVSKÝ, Jaroslav; VÝCHOPEN, Martin; KRYM, Ladislav; PEJCHAL, Aleš a kolektiv: *Zákon o advokacii komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, passim.

² Srov. Hlídka rozhodnutí, in: *Česká advokacie*, 9-10, 1932, s. 39–40.

³ Text je dostupný z: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

Tvrzení, že odvolací soud nezjistil, že žalovaný advokát nevznesl v řízení, od něhož se odvíjel požadovaný nárok na náhradu škody, námitku, že odvolání protistrany bylo podáno opožděně, posoudil dovolací soud jako nedůvodné, neboť sám žalovaný advokát neuplatnění této námítky připustil. Z tohoto důvodu nebylo odvolací řízení shledáno vadným.

Dovolací soud nepřehlédl, že žalobkyně vytýkala advokátovi opožděné podání odvolání, ačkoliv ve skutečnosti se jednalo o neuplatnění námítky opožděnosti odvolání podaného protistranou žalobkyně, neshledal však tento rozpor podstatným.

Těžiště posouzení dovolání tak zůstalo na výtce nesprávného právního posouzení věci.

Dovolací soud předně konstatoval, že odvolací soud věc správně posoudil podle § 1295 a 1299 obecného občanského zákoníku /dále jen „o. z. o.“)

Ustanovení § 1295 o. z. o. upravuje subjektivní odpovědnost za škodu, podle ustanovení § 1299 o. z. o. pak „[k]do se veřejně hlásí k úřadu, k umění, k živnosti nebo řemeslu; nebo kdo bez nutnosti dobrovolně převezme jednání, jehož provedení vyžaduje zvláštních uměleckých znalostí nebo neobvyčejné péle, dává tím na jevo, že důvěřuje své nutné péli a potřebným neobvyčejným znalostem; musí tedy státi za jejich nedostatek. Věděl-li však ten, kdo mu jednání svěřil, o nezkušenosti jeho; nebo mohl-li při obvyčejné opatrnosti věděti, je zároveň posléze uvedený vinen nedopatřením“.

Nejvyšší soud vyšel z právní věty, kterou vyslovil již ve svém dřívějším rozhodnutí, zařazeném do Vážného sbírky pod č. 6753, že „*klíent může se domáhati s úspěchem na advokátovi náhrady škody z důvodu, že nepodal včas opravného prostředku, pouze tehdy, prokáže-li, že by se byl opravný prostředek setkal s naprostým výsledkem.*“

V souzeném případě žalobkyně ani netvrdila, že by včasná námitka opožděnosti odvolání vedla k úspěchu ve věci. V původním sporu, který vedla u Okresního soudu v Karlových Varech pod sp. zn. C III 1230/25, se jednalo o odevzdání najaté věci ve smyslu ustanovení § 1096 o. z. o., přičemž tam žalovaným bylo namítáno, že nebyla platně uzavřena nájemní smlouva. Za této situace vyvstala otázka, zda délka lhůty pro podání odvolání je obecná, tedy čtrnáctidenní, nebo speciální osmidenní podle ustanovení § 575 c. ř. s.

Nejvyšší soud vzal v úvahu, že za situace, kdy „*nebyl v době, kdy odvolací odpověď v tomto sporu byla podána a o odvolání bylo jednáno, právní názor ještě ustálen, nedá se s bezpečností říci, že by odvolací soud na vznesenou námitku žalovaného odmítl odvolání jako opožděné*“: Za daleko podstatnější však pokládám argument, že odvolací soud měl, pokud by je shledal opožděným, odmítnout odvolání i bez takové námítky. Dovolací soud pak uzavřel, že „*[n]esprávný právní názor v otázce zde probírané, totiž platila-li pro předchozí spor žalobkyně o odevzdání pachtovních pozemků lhůta osmi nebo čtrnáctidenní (sporný výklad § 575 c. ř. s.), nelze přičítati žalovanému jako zavinění, když se řídil určitým právním názorem, třeba že ustanovení zákona nesprávně vyložil*“.

Shora citovaná právní věta byla upravena tak, že „*„klient může se domáhati s úspěchem na advokátovi náhrady škody z důvodu, že nepodal včas opravného prostředku, pouze tehdy, prokáže-li, že by se byl opravný prostředek setkal s naprostým výsledkem. Tato zásada platí obdobně pro opomenutí vznesení námítky opožděnosti opravného prostředku odpůrce.*“

S ohledem na uvedené skutečnosti se dovolací soud nezabýval zjištěním výše škody, kterou žalobkyně požadovala v částce 20.800 Kč, a dovolání neshledal důvodným.

Nutno zdůraznit, že ani ve třicátém roce účinnosti civilního řádu soudního, kdy bylo zahájeno řízení u Okresního soudu v Karlových Varech, nebyl ještě ustálený právní názor na způsob aplikace ustanovení jeho § 575. Tento jev není – jak mohu dokumentovat i na jiných příkladech⁴ – ničím nezvyklým. Dnešním civilistům pak toto zjištění nedává pro jejich advokátní praxi příliš naděje...

3 Dobové konsekvence

Výsledek sporu byl pro žalovaného advokáta nejen zadostiučněním, ale též záchranou před vysoce pravděpodobnými finančními obtížemi. Nelze přehlédnout, že podle údajů Státního statistického úřadu v Praze, publikovaných

⁴ Srov. např. BALÍK, Stanislav. Všeobecný občanský zákoník a občanskoprávní tematika na stránkách časopisu Právník v letech 1861-1914. In: DVORÁK, Jan; MALÝ, Karel a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 164-180; BALÍK, Stanislav. Obchodněprávní judikatura na stránkách Právníka v letech 1861-1882. In: BUBELOVÁ, Kamila (ed.). *150 let Všeobecného obchodního zákoníku. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké kolokvia ke 150. výročí Všeobecného obchodního zákoníku pořádaného ve dnech 11.–12. 10. 2012 Právníckou fakultou University Palackého v Olomouci pod názvem Zákon č. 1/1863 ř. z., všeobecný rakouský obchodní zákoník – inspirační zdroj českého obchodního práva*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 45-49.

v době vydání rozhodnutí rovněž v časopise Česká advokacie⁵, bylo v českých zemích v r. 1927 2.892 a v r. 1928 2.994 poplatníků všeobecné daně výdělkové z řad notářů a advokátů. Průměrný roční čistý výtěžek na jednoho příslušníka těchto povolání činil v Čechách v r. 1927 62.582 Kč, v r. 1928 62.484 Kč,-, na Moravě a ve Slezsku v týchž letech 56.601 Kč a 60.405 Kč. Pro porovnání v Podkarpatské Rusi činil tento výdělek 27.958 Kč a 28.814 Kč. Z celkového počtu poplatníků notářů a advokátů byl v Československé republice pouze jeden v obou letech ve ztrátě, výdělku přes 1 milion korun dosáhl v r. 1927 jeden, o rok později dva poplatníci. Byl-li by žalovaný advokát statisticky příjmově průměrným příslušníkem svého povolání působícím v Čechách, znamenala by pro něj náhrada škody ztrátu přibližně jedné třetiny čistého ročního výdělku.

Druhým významným aspektem je skutečnost, že tehdejší právní úprava, daná advokátním řádem č. 96/1868 ř. z.⁶, nezakládala povinnost advokáta být pojištěn z odpovědnosti za škodu. Tomu, že žalovaný advokát pravděpodobně pojištěn nebyl, nasvědčuje i okolnost, že v předmětném řízení nevystupovala žádná pojišťovna jako vedlejší účastník na straně žalované.

4 Prvorepublikový případ ze zorného úhlu dnes platné právní úpravy

Dnes podle ustanovení § 2912 odst. 2 občanského zákoníku č. 89/2012 Sb. (dále též „NOZ“) *„[d]á-li škůdce najevo zvláštní znalost, dovednost nebo pečlivost, nebo zavázal-li se k činnosti, k níž je zvláštní znalostí, dovedností nebo pečlivostí zapotřebí, a neuplatní-li tyto zvláštní vlastnosti, má se za to, že jedná nedbale.“*

První východisko, že *„klient může se domáhat s úspěchem na advokátovi náhrady škody z důvodu, že nepodal včas opravného prostředku, pouze tehdy, prokáže-li, že by se byl opravný prostředek setkal s naprostým výsledkem“*, platí i v dnešní době, shodně jako tomu bylo před účinností NOZ. Obdobně jako v první Československé republice judikoval Nejvyšší soud i v tomto tisíciletí.⁷

⁵ Srov. *Česká advokacie*, 1932, s. 91.

⁶ Text publikován in: BALÍK, Stanislav. *Advokacie včera a dnes*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2000, s. 42-51.

⁷ Srov. např. NS 25 Cdo 2016/2009. Toto rozhodnutí cituje Martin Vychopen v komentáři SVEJKOVSKÝ, Jaroslav; VYCHOPEŇ, Martin; KRYM, Ladislav; PEJCHAL, Aleš a kolektiv. *Zákon o advokacii komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 171.

Otevřenou otázkou je, do jaké míry lze požadovat v dnešní době neustálené judikatury uplatnění zvláštních vlastností. Jsem toho názoru, že rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 5. prosince 1931 Rv I 1812/30 je pro situaci neustálené či neexistující judikatury zcela přílehavé.

Současná literatura spatřuje v problematice změny či neexistence judikatury i etické aspekty a dává advokátům praktický návod, jak postupovat.⁸ Poněkud úsměvně, snad s představou, že advokát je *ex professione* neomylný, Luboš Tichý uvádí, že „[a]dvokát musí např. brát v úvahu, že různé státní orgány stejného druhu mohou rozhodovat rozdílným způsobem. Je totiž nutné přiblížit ke tomu, že při nedokonalé lidské znalostní kapacitě není nikdy vyloučena možnost omylu (pochybení), a proto je povinností advokáta, aby s veškerým nasazením tomuto omylu předcházel.“

V intencích komentovaného prvorepublikového soudního rozhodnutí si dovolím závěrem tomuto názoru oponovat formou řečnické otázky:

Platí ještě i nyní, jako tomu bylo ve 30. letech 20. století, zásada *iura novit curia*?

Literature

BALÍK, Stanislav. *Advokacie včera a dnes*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2000, 256 s. ISBN 80-902627-7-5.

BALÍK, Stanislav. Obchodněprávní judikatura na stránkách Právníka v letech 1861-1882. In: BUBELOVÁ, Kamila (ed.). *150 let Všeobecného obchodního zákoníku. Sborník příspěvků z mezinárodní vědeckého kolokvia ke 150. výročí Všeobecného obchodního zákoníku pořádaného ve dnech 11.–12. 10. 2012 Právnickou fakultou University Palackého v Olomouci pod názvem Zákon č. 1/1863 ř. z., všeobecný rakouský obchodní zákoník – inspirační zdroj českého obchodního práva*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 45-49. ISBN 978-80-244-3421-6.

BALÍK, Stanislav. Všeobecný občanský zákoník a občanskoprávní tematika na stránkách časopisu Právník v letech 1861-1914. In: DVOŘÁK, Jan; MALÝ, Karel a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 164-180. ISBN 978-80-7357-7.

⁸ Srov. TICHÝ, Luboš (ed.). *Odpovědnost advokáta za škodu*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 130-131.

Civilní řád soudní č. 113/1895 ř. z., dostupný z: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

Česká advokacie, 1932.

SVEJKOVSKÝ, Jaroslav; VYCHOPENĚ, Martin; KRYM, Ladislav; PEJCHAL, Aleš a kolektiv. *Zákon o advokacii komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, 651 s. ISBN 978-80-7179-248-2.

TICHÝ, Luboš (ed.). *Odpovědnost advokáta za škodu*. Praha: C. H. Beck, 2013, 240 s. ISBN 978-80-7179-345-8.

Contact – e-mail

Balikovi@seznam.cz

Bezdůvodné obohacení v justiniánských pramenech

Petr Dostálík

Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Článek se zabývá prameny římského práva bezdůvodného obohacení. Zaměřuje se na justiniánské právo a zkoumá jednotlivé fragmenty z děl klasických právníků Pomponia a Paula ze 12., 50. a 46. knihy Digest. Příspěvek si klade jednu základní otázku. Mají kondikce justiniánského práva všeobecný charakter, nebo jsou zaměřeny pouze podle jednotlivých typů? A je tedy *condictio sine causa*, všeobecná žaloba na vydání bezdůvodného obohacení výtvorem již klasického či justiniánského práva nebo je produktem až dalšího právního vývoje.

Keywords in original language

actio fiduciae; bezdůvodné obohacení; *condictio indebiti*; Corpus Iuris Civilis.

Abstract

The article deals with the sources of Roman law of unjustified enrichment. It focuses on the law of post-classical period. The article examines the fragments from the works of classical jurists Pomponus and Paulus which are contained in the 12th, 50th and 46th books of the Digest. The article deal with a fundamental research question. Were the condictiones of the post-classical period a general character or were restricted to the precisely selected cases of use (*indebitum*, theft and so on). And therefore: is the *condictio sine causa* of the modern law rooted in the classical Roman law or in postclassical period or has been this instrument created much later, even in the modern times?

Keywords

Actio Fiduciae; Unjustified Enrichment; *Condictio Indebiti*; Corpus Iuris Civilis.

Cílem příspěvku je prozkoumat prameny bezdůvodného obohacení v justiniánském právu. Příspěvek se bude zabývat prameny římského práva, které se týkají bezdůvodného obohacení. Bezdůvodnému obohacení jsou věnovány zejména tituly 12, knihy Digest:¹

Dig. 12, 4. *De conditio causa data causa non secuta*;

Dig. 12, 5. *De conditio ob turpem vel iniustam causam*;

Dig. 12, 6. *De condictione indebiti*;

Dig. 12, 7. *De condictione sine causa*;

Právní materie obsažená v těchto čtyřech titulech měla velký význam pro pozdější právní vývoj. Rozdělení na jednotlivé skutkové podstaty se stalo základem moderní systematiky bezdůvodného obohacení.² Zvláště zajímavou je v této souvislosti otázka tzv. generální klauzule. Jinými slovy: objevuje se bezdůvodné obohacení pouze v případech, které je možno podřadit pod jednotlivé skutkové podstaty (tedy plnění nedluhu, plnění z nečestného právního jednání, plnění z právního důvodu, který odpadl: v římském právu jako zvláštní důvod vzniku bezdůvodného obohacení je obohacení na základě krádeže) nebo můžeme použít kondikci (latinsky *condictio* - žalobu na vydání bezdůvodného obohacení)³ vždy, když podle obecného smyslu pro spravedlnost *aequitas* bude okolnost, že si příjemce ponechal přijaté plnění, považována nespravedlivou? Pro zodpovězení této otázky je nutno podrobně studovat jednotlivé fragmenty uvedených titulů 12. knihy Digest. Právní materie Digest, která se zabývá bezdůvodným obohacením mimo 12. knihu Digest (R. Sohm hovoří o tzv. *materiálním bezdůvodném obohacení*)⁴ byla ponechána mimo tento příspěvek. Cílem tohoto příspěvku je zabývat se podrobněji jednotlivými fragmenty. Existence tzv. obecných principů

¹ Text Digest je citován z *Corpus Iuris Civilis*. (Eds. Mommsen, T., Krüger, P.). Berlin: Weidmann, 1872. Při práci s textem přihlíženo rovněž k *Corpus Iuris Civilis Academicum. Tomus primus*, Kolín: Emmanuel Thurneysen, 1759.

² DAJČZAK, W.; GIARO, T.; LONGSCHAMPS de BÉRIER, F.; DOSTALÍK, P. *Právo římské. Základy soukromého práva*. Olomouc, 2014, s. 372–376.

³ O kondikci podrobněji viz LÜBTOW, Ulrich von: *Beiträge zur Lehre von der Conditio nach römischen und geltendem Recht*. Berlin: Duncker & Humblot, 1952, s. 35–150.

⁴ SOHM, R. *Institutionen: Geschichte und System des römischen Privatrechts*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1908, s. 74.

by se zdála naznačovat, že přinejmenším justiniánské římské právo zná *obecně princip zákazu bezdůvodného obohacení*. Za základní pramenná místa bývají považována⁵:

Dig. 12, 6, 14.

Dig. 12, 1, 32.

Dig. 12, 6, 66.

Dig. 12, 6, 14

Pomponius libro 21 ad Sabinum

Nam hoc natura aequum est neminem cum alterius detrimento fieri locupletiore.

Je opakován znovu v sedmnáctém titulu poslední knihy Digest, který se nazývá 50. 17. 0. *De diversis regulis iuris antiqui*.⁶

Dig. 50, 17, 206

Pomponius libro nono ex variis lectionibus

Iure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiore.

Zatímco v prvním titulu se hovoří *natura* příroda, druhý fragment (který byl kompilátory zařazen jako samostatné pravidlo do 50. knihy Digest – viz výše) již mluví o přirozeném právu *iure naturae*. Tento druhý fragment je také detailnější, jako důvod, který vede k bezdůvodnému obohacení je, kromě způsobené škody, také přidána nespravedlnost. A konečně pochází každý fragment z jiného Pomponiova díla: Prvý fragment jmenuje 21. knihu komentáře k Sabinovi, zatímco druhý fragment 9. knihu z „různých přednášek“. „Různé přednášky“ je zřejmě poklasické kompilační dílo, které není citováno jinými klasiky. Většinou se obě místa považují za pravá. Druhý fragment nemáme dochován v žádném kontextu, kdežto první fragment souvisí všeobecně s kondikcemi. Je také nejasné, zda Pomponius přebírá cizí myšlenky do komentáře k ediktu nebo jestli jeho vlastní názory z komentáře byly ve stručném výtahu přebrány do přednášky. D. Liebs považuje verzi

⁵ Je ovšem zajímavé, že O. Sommer tento fragment neuvádí ve svém výběru textů římského práva. Viz SOMMER, O. *Texty ke studiu soukromého práva římského*. Praha: Melantrich, 1932, s. 62 – 65.

⁶ O zákonodárném procesu u Justiniána I. JOLOWICZ, H. F. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: University Press, 1939, s. 491.

Dig. 50, 17, 206 za Pomponiovo vlastní vylepšení.⁷ Podle S. Hähnenové se v každém případě jedná o důmyslné vylepšení - bez dodatku *et iniuria* by byl fragment Dig. 50, 17, 206 pro právníky nepoužitelný. Pomocí tohoto dodatku (*et iniuria*) došlo k syntéze civilního a praetorského práva.⁸ Podle našeho názoru vytvořili kompilátoři rozšířením předpokladů pro použití kondikce kondikci obecnou, která má širší využití, než jednotlivé kondikce klasického práva. Tento náš názor potvrzuje i okolnost, že zároveň ve 28. knize svého komentáře k Sabinovi se Pomponius zabývá mezi jinými i kondikcemi, takže je souvislost velmi pravděpodobná. V rámci fragmentu Dig. 12, 6, 14⁹ se kompilátoři se navíc pokusili spojit tuto zásadu s předchozím fragmentem (Dig. 12, 6, 13, 1).¹⁰ Tyto dva fragmenty jsou spojeny pomocí spojky *nam*. Každý z těchto případů pochází z komentáře k Sabinovi, ale není jisté, zda se týká stejného tématu. Oba fragmenty (Dig. 12, 6, 13, 1 a Dig. 12, 6, 14) pocházejí ze stejného Paulova díla – komentáře k Sabinovi, ale není jisté, zde se 10. a 21. kniha týká stejného tématu. V případě Dig. 12, 6, 13, 1 si někdo jako nedospělec půjčil peníze a jako dospělý peníze (půjčku) splatil. Paulus odmítá, aby mohl požadovat nazpět. Paulovo řešení je velmi vyspělé, považuje jednání poručníka bez souhlasu poručence za naturální obligaci. Nicméně se zdá, že odpovědnost za jednání poručníka bez autority poručence má souvislost s bezdůvodným obohacením, splnění *obligatio naturalis* není bezdůvodným obohacením. Toto tvrzení vyplývá z následujícího fragmentu:

Dig. 46, 3, 66, 2

Pomponius libro sexto ex Plautio

Si pupilli debitor iubente eo sine tutoris auctoritate pecuniam creditori eius numeravit, pupillum quidem a creditore liberat, sed ipse manet obligatus: sed

⁷ LIEBS, D. *The history of the Roman Conductio up to Justinian*. In: Legal Mind. Essays for Tony Honore (1986), s. 163 – 183.

⁸ HÄHNCHEN, S. *Die causa conditionis*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002, s. 58–59 a 88–89.

⁹ Dig. 12, 6, 14.

Pomponius libro 21 ad Sabinum

Nam hoc natura aequum est neminem cum alterius detrimento fieri locupletioem.

¹⁰ Dig. 12, 6, 13, 1:

Paulus libro decimo ad Sabinum

Item quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit et locupletior factus est, si pubes factus solvat, non repetit.

exceptione se tueri potest. Si autem debitor pupilli non fuerat, nec pupillo condicere potest, qui sine tutoris auctoritate non obligatur, nec creditori, cum quo alterius inssu contraxit: sed pupillus in quantum locupletior factus est, utpote debito liberatus, utili actione tenebitur.

Jedná se zde o nedospělce, který přikázal, bez souhlasu poručníka, svému dlužníkovi peníze, a dlužník tyto peníze zaplatil. Pomponius v podobném případě jako Paulus volí mnohem konzervativnější řešení. V Pomponiově případě je tedy poskytována *actio utilis*, jejíž předmět je *in quantum locupletior factus sit*. Jedná se o nejstarší důkaz odpovědnosti poručence. Proč není v tomto případě poskytována kondikce? Protože podle civilního práva není dán žádný nárok proti poručenci, který jedná bez souhlasu poručníka. Vzhledem k tomu, že se jedná o nejstarší důkaz, spíše to svědčí o teorii Koschembara-Lyskowskiego, podle které byla kondikce přístupná pouze v rámci *ius gentium* a nepoužívala se v rámci *ius civile*.¹¹ Nároky, uspokojované pomocí žalobou *actio certae creditae pecuniae* - kondikce totiž není žalobou - jsou v civilním právu chráněny pomocí *actio fiduciae*, v tomto konkrétním případě však nejsou splněny podmínky pro její použití. *Fiducia* znamená vztah důvěry. Žaloba slouží k tomu, aby došlo k opětovnému převedení věci, pokud zklame příjemce důvěry, která na něj byla vložena. Složením přísahy se musí chovat tak, jak se chovají slušní lidé.¹² Tyto předpoklady nejsou v našem případě splněny. Vztah mezi poručníkem a poručencem spadá pod *ius civile*, ne *ius gentium*. Proto Pomponius nemůže použít kondikci, ale poskytuje *actio utile*.

Řešení, které Pomponius užívá v případě nedospělce, který si půjčil jako nedospělec a jako dospělý zaplatil, vyžaduje uznání stejných účinků pro naturální obligaci jako mají obligace civilního práva. Pomponius, který je představitelem vrcholného klasického období, ještě nedospívá ke koncepci naturální obligace, a sice odmítá kondikci, ale přesto se nesnaží ponechat plnění, zatímco pozdní klasik Paulus již řeší úplně opačně a neposuzuje případ jako bezdůvodné obohacení. Je také možné, že kompilátoři řešení Paulovo (tedy není možné požadovat obohacení zpět), které lépe odpovídalo jejich způsobu myšlení, zkompileovali s opačným názorem Pomponia.

¹¹ KOSCHEMBAR-LYSKOWSKI, Ignacy von. *Condictio als Bereicherungsklage im klassischen römischen Recht*. Weimar 1903, s. 79.

¹² *Bonos homines*. Viz Cic. de off. 3, 70.

Ve světle výše řečeného ztrácí Pomponiova sentence svůj obecný charakter:

Dig. 12, 6, 14.

Pomponius libro 21 ad Sabinum

Nam hoc natura aequum est neminem cum alterius detrimento fieri locupletioorem.

V tomto fragmentu, který následuje po Dig. 12, 6, 13, 1, tedy po Paulově odmítnutí kondikce pro nedospělce, Pomponius nemluví proti užití kondikce, spíše pro ni. Tento Pomponiův názor je ovšem v rozporu s jeho řešením konkrétního případu plnění nedospělcova dlužníka na jeho příkaz. Toto řešení mnohem více souhlasí s názorem Paula, a zřejmě na základě této shody, byl Pomponiův názor kompilátory vytržen a přenesen sem. Existuje způsob, jakým způsobem můžeme vysvětlit tento rozpor? Jedním z možných vysvětlení je okolnost, že Pomponius byl starší než Paulus, a Paulův názor již odráží právní vývoj, který uznává jednání poručence bez souhlasu poručníka nebo obligace otroků jakožto *obligatio naturalis*. Fragment Dig. 12, 6, 14 byl vytržen z kontextu a použit kompilátory jako argument pro potvrzení Paulova názoru. Třebaže je zřejmé, že Pomponius v tomto fragmentu nepracuje zcela typickým, kazuistickým způsobem, jaký byl charakteristický pro jeho dobu, ale při řešení tohoto obtížného případu volí obecnější přístup. Přesto se toto řešení v klasickém právu vztahovalo pouze na *indebitum*, tedy na typizovanou skutkovou podstatu pro použití kondikce – *condictio indebiti*. Teprve mnohem později došlo k vytržení tohoto rozsudku ze souvislosti a dochází k jeho zobecnění, v rámci fragmentu Dig. 50, 17, 206. Tam bylo přidáním *et iniuria* podstatně rozšířeno použití *condictio*. Ke skutečnému vzniku *Bereicherungsklage*, tedy obecné žaloby na bezdůvodné obohacení došlo až v rámci glosy nebo dokonce pandektistiky.

Literature

Corpus Iuris Civilis. (Eds. Mommsen, T., Krüger, P.) Berlin: Weidmann, 1872.

Corpus Iuris Civilis Academicum. Tomus primus. Kolín: Emmanuelus Thurneysen, 1759.

DAJCZAK, W.; GIARO, T.; LONGSCHAMPS de BÉRIER, F.; DOSTALÍK, P. *Právo římské. Základy soukromého práva*. Olomouc, 2014.

LÜBTOW, Ulrich von. *Beiträge zur Lehre von der Conditio nach römischen und geltendem Recht*. Berlin: Duncker & Humblot, 1952.

SOMMER, O. *Texty ke studiu soukromého práva římského*. Praha: Melantrich, 1932.

HÄHNCHEN, S. *Die causa condictiois*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002.

LIEBS, D. The history of the Roman Conditio up to Justinian. In: *Legal Mind. Essays for Tony Honore*. (1986), s. 163 a násl.

JOLOWICZ, H. F. *Historical Introduction to to the study of Roman Law*. Cambridge: University Press, 1939.

KOSCHEMBAR-LYSKOWSKI, Ignacy, von. *Conditio als Bereicherungsklage im klassischen römischen Recht*. 1. sv. Weimar 1903.

SOHM, R. *Institutionen: Geschichte und System des römischen Privatrechts*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1908.

Contact – e-mail

petr.dostalík2007@gmail.com

Príčetnosť páchatel'a (formovanie základov trestnej zodpovednosti v medzivojnovom Československu)

Miroslav Fico

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta,
Slovenská republika

Abstract in original language

Príspevok prezentuje historicko-právnu analýzu príčetnosti páchatel'a v období medzivojnového Československa. Po vzniku Československej republiky platil na našom území v oblasti trestného práva právny dualizmus. Autor vo svojom článku analyzuje právnu úpravu príčetnosti, a to v oboch právnych úpravách. Vo svojom článku sa zameriava na opis jednotlivých znakov príčetnosti v uvedenom období, poukázanie na spoločné prvky príp. rozdiely. Autor sa v článku zároveň snaží o zachytenie snáh o unifikáciu odvetvia trestného práva a poukazuje na judikatúru Najvyššieho súdu v predmetnej oblasti.

Keywords in original language

príčetnosť páchatel'a; unifikácia trestného práva; medzivojnové Československo.

Abstract

The study presents historical–legal analysis of the sanity of offender in the period of interwar Czechoslovak republic. The field of criminal law applied legal dualism in our country after the formation of the Czechoslovak Republic. Author analyses in its article the legislation of facts of a case related to sanity, in both of the legislations. The article is focused on the description of particular features of the sanity within the specified time period, their mutual comparison, referring to common features or differences. The author tries to depict all efforts to unify the field of criminal law and refers to case laws of the Supreme Court in subject area.

Keywords

the Sanity of Offender; Unification of Criminal Law; Interwar Czechoslovakia.

1 Úvod

Základy trestnej zodpovednosti vo svojom „vymedzení“ upravujú také základné atribúty resp. inštitúty trestného práva ako sú napríklad pojem a druhy trestného činu, vývojové štádiá trestného činu, otázku zavinenia, okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu alebo okolnosti vylučujúce trestnú zodpovednosť. V zmysle uvedeného teda „ako základy trestnej zodpovednosti označujú trestné zákony tradične všeobecné ustanovenia o trestnej zodpovednosti, ktoré zároveň vymedzujú všeobecné podmienky trestnosti.“⁴ Jedným z nosných inštitútov formovania trestnej zodpovednosti (a teda aj podmienkou trestnosti v jej všeobecnej podobe) je aj príčetnosť páchatel'a trestného činu.

Príčetnosť je možné vo všeobecnosti vnímať ako spôsobilosť byť páchatel'om trestného činu, a to vzhľadom na duševné schopnosti páchatel'a.² Príčetnosť ako jedna zo základných podmienok trestnej zodpovednosti páchatel'a, je (spolu s vekom páchatel'a) v súčasnej systematike trestného zákona zaradená medzi okolnosti vylučujúce trestnú zodpovednosť. Je podmienená schopnosťou chápať význam svojho konania a byť svoje konanie schopný ovládať. Samotný pojem príčetnosti nie je v Trestnom zákone vymedzený, zákon vymedzuje iba nepríčetnosť.³ Problematika príčetnosti bola rozpracovaná aj v právnom poriadku medzivojnovej Československej republiky. V predložennom článku sa pokúsime o poskytnutie pohľadu resp. čiastočnej analýzy jej úpravy v tomto období, a to aj s dôrazom na analýzu rozhodovacej činnosti Najvyššieho súdu Československa. Aplikácia činnosť predmetného súdu nám umožní čiastočne vnímať aj „nedostatky“ právnej úpravy tohto inštitútu, ktoré boli reflektované v dobovej literatúre zo strany vtedajších právnych teoretikov.

¹ SOLNAŘ, V.; FENYK, J.; CÍSAŘOVÁ, D. *Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Nakladatelství Orac, 2004, s. 16.

² JELÍNEK J. a kol. *Trestní právo hmotné (Obecná část, zvláštní část)*. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 185.

³ V tejto súvislosti pozri napr.: BURDA, E.; ČENTĚŠ, J.; KOLESÁR, J.; ZÁHORA, J. a kol. *Trestný zákon, Všeobecná část, Komentár*. I. díel, 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 152 a nasl.

2 Právna úprava príčetnosti a jej aplikácia v praxi

Po vzniku Československej republiky bol 28. októbra 1918 prijatý zákon č. 11/1918 Zb. o zriadení samostatného štátu československého. Na základe predmetnej, tzv. recepčnej normy, bol aj v oblasti trestného práva zachovaný stav právneho dualizmu.⁴ V Čechách po vzniku republiky teda (v zásade) platili rakúske právne predpisy, a to vo vzťahu k trestnému právu hmotnému hlavne zákonník č. 117/1852 ř. z. O zločinoch, prečinoch a priestupkoch. Predmetný kódex trestného práva hmotného upravoval vo svojej Hlave I (O zločinoch všeobecne), v Diele I. (O zločinoch) § 1, podľa ktorého sa k zločinu vyžaduje „zlý úmysel“. Problematika príčetnosti bola upravená v § 2 (Dôvody vylučujúce zlý úmysel), podľa ktorého sa konanie alebo jeho opomenutie nepričítalo za zločin v prípadoch ak páchatel' bol úplne zbavený užívania rozumu (§ 2 písm. a) Tr. zák.), alebo ak skutok, pri striedavom pominutí zmyslov bol vykonaný v čase, keď pominutie trvalo (§ 2 písm. b) Tr. zák.), resp. ak bol skutok realizovaný v úplnej opilosti, do ktorej sa páchatel' dostal nemajúc v úmysle vykonať zločin, alebo v inom pomätení zmyslov, pri ktorom si svojho činu nebol vedomý (§ 2 písm. c) Tr. zák.). Rakúska právna úprava medzi dôvody, ktoré vylučovali príčetnosť páchatel'a zaradzovala aj nedostatok veku páchatel'a. V súlade s ust. § 2 písm. d) Tr. zák. sa páchatel'ovi nepričítalo konanie alebo opomenutie konania, ak tento ešte nedovršil 14 rok svojho veku.⁵ Zákonné vymedzenie okolností, ktoré vylučujú páchatel'ovu príčetnosť bolo teda zaradené medzi okolnosti vylučujúce tzv. „zlý úmysel“. Z hľadiska „systematického“ je možné konštatovať, že z pohľadu dnešnej vedy trestného práva išlo o určitý „priemik“ okolností vylučujúcich predmetný zlý úmysel, keďže v sebe zahŕňali napríklad aj okolnosti vylučujúce trestnú zodpovednosť. Predmetné systematické zaradenie bolo v dobovej spisbe niekedy kritizované. Podľa prof. J. Prušáka tak „podľa

⁴ V súvislosti s recepčnou normou a unifikáciou práva pozri napr.: GÁBRIŠ, T. *Právo a dejiny (Právnohistorická propedeutika)*. Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Slowakow w Polsce, Kraków, 2012, s. 199 a nasl., v ktorej autor okrem analýzy problematiky poukazuje aj na práce rôznych autorov zamerané na predmetnú problematiku.

⁵ V súvislosti s otázkou príčetnosti je potrebné poukázať na uvádzanú skutočnosť, že dobová odborná spisba, ako aj právna úprava do tejto problematiky „zahŕňali“ aj otázku veku (pozri v texte uvedený § 2 písm. d) rakúskeho Trestného zákona a § 83 – 87 uhorského Trestného zákona). Vzhľadom na súčasnú systematiku Trestného zákona, ako aj na vymedzenie okolností vylučujúcich trestnú zodpovednosť, sa otázkou veku v tomto príspevku zaoberať nebudeme – pozn. autora.

starších vzorov pojednáva totiž trestný zákonník o dôvodoch vylučujúcich pričetnosť ako o dôvodoch vylučujúcich „zlý úmysel“ a uvádza ich v § 2 spoločne s ostatnými dôvodmi zlý úmysel vylučujúcimi. Tým zhrnuté sú nesprávne v jeden celok rôzne skutočnosti, ktorých význam pre pričítanie trestných činov je najrozmanitejší; skutočnosť, ktoré často nemajú spolu nič spoločné. Nie je možné sa preto diviť, že ustanovenia § 2 trestného zákona sú stálym dôvodom častých kontroverzií, vedeckej aj praktickej neistoty...“⁶

Na území Slovenska platili predpisy uhorské, hlavne zák. čl. V/1878 – Trestný zákon o zločinoch a prečinoch a zák. čl. XL/1879 – Trestný zákonník o priestupkoch. Zák. čl. V/1878 upravoval problematiku pričetnosti vo svojom Diele I. (Všeobecné ustanovenia), Hlave VII. (Dôvody vylučujúce alebo zmiernujúce pričítateľnosť), § 76 (Bezvedomie a duševná porucha) podľa ktorého čin sa nemôže pričítať tomu, kto ho spáchal v bezvedomí alebo v takej duševnej poruche, že nebol schopný podľa svojej slobodnej vôle rozhodovať. Uhorský trestný zákon teda rovnako zotrval na „negatívnom“ výpočte prípadov, ktoré stanovovali podmienky vylúčenia pričetnosti. Predmetnými podmienkami boli porucha vedomia, porucha mysle, nedostatok veku (pozri pozn. č. 5) a vývoj pri hluchonemých.

Podľa § 88 uhorského Tr. zák. nebolo možné hluchonemých trestať pre zločin alebo prečin, ak nemajú schopnosti, potrebné na rozpoznanie trestnosti svojho činu. Predmetná úprava vzťahujúca sa na hluchonemé osoby vychádzala zo všeobecného vnímania pričetnosti upraveného v § 76. Smerovala k osobitnému, „zosilnenému“ skúmaniu pričetnosti u takýchto osôb, vychádzajúc zrejme z predpokladu nedostatočného rozvinutia rozpoznávacej schopnosti.⁷ Predmetné vymedzenie § 88 Tr. zák. zároveň vo vzťahu ku § 76 Tr. zák. vo všeobecnosti „rozširovalo“ potrebu vnímania aj schopnosti rozpoznávacej - a teda nielen určovacej – ako by bolo (snáď) možné vyvodzovať zo znenia § 76. Vo všeobecnosti práve schopnosť rozpoznávacia a určovacia tvorili základné predpoklady určovania pričetnosti páchatel'a – a to v oboch právnych úpravách.

Jedným z rozdielov v načrtnutých právnych úpravách a súvisiacich stanoviskách právnej vedy bola otázka slobodnej vôle a z nej vyplývajúce postoje

⁶ PRUŠÁK, J. *Rakouské právo trestní (díl všeobecný)*. Nákladem spolku československých právníků „VŠEHRD“, Praha, 1912, s. 72.

⁷ V tejto súvislosti pozri napr.: MILOTA, A. *Trestní právo hmotné*. Nákladem A. Bartoška a spol., Bratislava, 1921, s. 42.

deterministické alebo indeterministické. V tejto súvislosti je však vhodné konštatovať, že išlo zrejme viac o „spor“ teoreticko-právny, rozhodovacia činnosť súdov nebola predmetnou „rozdielnosťou“ postojov ovplyvnená úplne zásadne.⁸ Uhorské poňatie príčetnosti vychádza navonok viac zo stanoviska indeterministického. Rozhodovanie podľa slobodnej vôle sa vyžaduje priamo na základe dikcie zákona. Predmetné koncepčné vymedzenie bolo tak kritizované napríklad zo strany prof. A. Milotu, ktorý v tejto súvislosti uvádza, že (...) *to je nesprávne, pretože zákon tak odbočuje od pozitívneho, striktného práva na neistú pôdu filozofie a rieši otázku, ktorá sa zákonom upraviť nedá.*⁹ Praktické stanoviská však z rôznych dôvodov nezotrávali na takomto „protikladnom“ postoji. Tak aj prof. A. Milota vo svojom vyššie uvádzanom diele – napriek čiastočnej kritike je základného konceptu – uvádza možnosť použitia § 76 uhorského Tr. zák. aj pre deterministov.

Je zrejmé, že stav právneho dualizmu nebol z dlhodobého hľadiska vyhovujúci. Predmetné konštatovanie je možné nachádzať vo väčšine dobovej spisby zaoberajúcej sa touto otázkou. *„Že unifikácia trestného práva hmotného je skutočne pre náš štát naliehavou úlohou, uzná isto každý, kto si uvedomí, že trestný zákonník rakúsky siaba svojimi základmi do storočia 18. a že aj trestný zákon uhorský prekročil už 50 rokov svojej účinnosti, a kto s týmto faktom zrovná hlbokú zmenu ideových hľadísk a politických pomerov, ktorá za túto dobu nastala.“*¹⁰ Podobne tak napríklad *„Jednou zo životných otázok nášho štátu a jeho obyvateľstva je unifikačný problém a jeho vyriešenie.“*¹¹ Prvý pokus o prekonanie dualizmu sa uskutočnil už v roku 1921, kedy bola vypracovaná osnova všeobecnej časti Trestného zákona. Predmetný návrh všeobecnej časti trestného zákona upravoval príčetnosť v Hlave II. – trestné činy, v rámci podmienok trestnosti. Podľa § 19 osnov všeobecnej časti trestného zákona trestný nie je, kto pre duševnú chorobu, slabomyseľnosť alebo pre poruchu vedomia v dobe činu nemôže rozpoznať protiprávnosť svojho konania alebo ovládať svoje konanie podľa správneho rozpoznanja.

⁸ Pozri napr.: SOLNAŘ, V.; FENYK, J.; CÍSAŘOVÁ, D. *Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Nakladatelství Orac, 2004, s. 220 a nasl. – kde sa autori venujú „Otázkam slobodnej vôle“ v samostatnej podkapitole, v ktorej okrem iného poukazujú na historický vývoj jednotlivých systémov viažucich sa na odlišné koncepty.

⁹ MILOTA, A. *Trestní právo hmotné*. Nákladem A. Bartoška a spol., Bratislava, 1921, s. 42.

¹⁰ MILOTA, A. *Reforma trestního zákona v Československu*. Právnická jednota na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, Bratislava, 1934, s. 6.

¹¹ FRITZ, J. Unifikační problém jinde a u nás. In: *Právní obzor*, 1926, ročník IX, s. 411.

Po skončení prác na všeobecnej časti trestného zákona sa začalo pracovať na časti osobitnej. Na porade komisie v júli 1924 boli práce na osobitnej časti predbežne ukončené, prišlo sa aj k revíziám časti všeobecnej. Všeobecná časť trestného zákona bola po jej vydaní v roku 1921 rozoslaná na posúdenie ústredným úradom, súdom, právnickým a lekárske fakultám, advokátskym, notárskym a lekárske komorám, riaditeľstvám väzníc, mnohým politikom, právnikom (a to aj v zahraničí) a pod. Cieľom tohto konania bolo zhromažďovanie relevantných informácií, posudkov, názorov o predloženej návrhu.¹² Následne ministerstvo v úvode¹³ osnov Trestného zákona o zločinoch a prečinoch a zákona priestupkového príkladmo uvádzalo niektoré názory, články, posudky, ktoré boli logickým vyústením odborných debát o predloženej návrhu. Vypracovaný návrh všeobecnej časti trestného zákona bol prejednávaný okrem iného aj napríklad na nemeckom právnickom zjazde, ktorý sa uskutočnil v roku 1923 v Karlových Varoch, (druhom) vedeckom zjazde československých právnikov, uskutočnenom v roku 1925 v Brne. V priebehu roku 1925 sa konali spoločné porady členov komisie s referentmi komisie pre zmenu občianskeho zákonníka.

Ministerstvo pre zjednotenie zákonodarstva a organizácie správy v Československej republike predložilo predmetný návrh aj komisii slovenských právnikov pre obor trestného práva v Bratislave.¹⁴ Spoločne vytvorená komisia realizovala v dňoch 2., 3., 30. a 31. mája 1924 porady, ktorým predsedal vrchný štátny zástupca A. Kissich. Je logické, že členovia komisie reagovali na poradách na predložený návrh a to predovšetkým z pohľadu slovenského (uhorského) práva. Zástupca unifikačného ministerstva p. Schrotz na prvej schôdzi konanej 2. mája 1924 v zasadacej sieni Právnickej jednoty na Slovensku v Bratislave okrem iného na úvod zasadnutia uviedol, že „*táto komisia bola zriadená rovnako ako ostatné za tým cieľom, aby boli vypočutí slovenskí právnici pri tvorbe základných zákonov štátu, aby mohli vydať a aby vydali posudok*

¹² V tejto súvislosti pozri bližšie Úvod (Predmluvu) Přípravních osnov trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového, Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1926, s. 6.

¹³ „Neskorších“, v roku 1926 vydaných – pozn. autora.

¹⁴ Predmetná komisia bola zriadená výnosom unifikačného ministerstva č. 1380 zo dňa 31. marca 1924 a jej členmi boli Antonín Kissich, Dr. Albert Milota, Dr. Cyril Bařínka, Dr. Ferdinand Benke, Dr. Karel Drbohlav, Dr. Josef Fundárek, Dr. Duřan Halařa, Juraj Havle, Jindřich Herr, Dr. Augustín Ochaba, Dr. Eduard Rippely, Dr. Michal Slávik, Jan Soukup, Dr. Igor Stránský, Vilém Scheffer. Dr. Jiří Štola a Dr. Viktor Štumpf.

ke osnovám, a to ako z hľadiska teórie práva slovenského, tak aj práce a hlavne aj slovenských pomerov a osobitne tiež, aby sa ke platnosti dostali aj ich bohaté skúsenosti“¹⁵ Z hľadiska časového nebolo možné prechádzať na predmetných poradách predloženú osnovu po každom paragrafe. Na návrh unifikáčného ministerstva sa preto pozornosť sústredila hlavne na otázky „zásadného rázu“, problematiku, pri ktorej sa predložený návrh výraznejšie odlišoval od platných právnych poriadkov a ktoré boli aj vzhľadom na už zaslané námietky sporné.

Zo záznamov z jednotlivých porád je možné uviesť niekoľko výhrad resp. návrhov, či polemík slovenských právnikov k predkladanému návrhu osnovy všeobecnej časti trestného zákona. Tieto (pochopiteľne) vychádzali z už načrtnutého odlišného koncepčného ukotvenia tohto inštitútu v uhorskom práve. Pokiaľ teda ide o návrh úpravy príčetnosti slovenskí právnici okrem iného napríklad konštatovali, že osnova: neobsahuje definíciu príčetnosti, že sa vyhla pojmu slobodnej vôle. Unifikáčné ministerstvo sa osobitne zaujímal o názor na posudzovanie epilepsie a konania hluchonemých osôb. Stanovisko osnovy bolo v zásade predmetnou komisiou prijaté.¹⁶

Porady komisie pre reformu trestného zákona skončili v júni 1925. Odôvodnenie návrhu a záverečné práce boli vypracované v priebehu leta toho istého roku. V roku 1926 bola pod názvom (Prípravné) osnovy trestného zákona o zločinoch a prečinoch a zákona priestupkového uverejnená tzv. „profesorská osnova“¹⁷ trestného zákona. Predmetná osnova bola v zmysle uvedeného predložená ministerstvom spravodlivosti a vychádzala z osnovy vypracovanej v roku 1921. V úvode k tejto osnove sa Ministerstvo spravodlivosti určitým spôsobom dištancovalo od predloženého návrhu. Uviedlo totiž, že ide o prácu (vyššie) uvedených autorov. Ministerstvo im síce dalo k dispozícii svojich úradníkov a hradilo potrebné náklady,

¹⁵ NOŽIČKA, J. (sp.). *Zatímní návrh obecné části trestného zákona (záznamy z porad slovenské komise pro obor práva trestního v Bratislavě)*. Ministerstvo pro sjednocení zákonů a organizace správy spolu s Právníkou jednotou na Slovensku v Bratislavě, Praha, 1924, s. 5.

¹⁶ Spracované podľa: NOŽIČKA, J. (sp.). *Zatímní návrh obecné části trestného zákona (záznamy z porad slovenské komise pro obor práva trestního v Bratislavě)*. Ministerstvo pro sjednocení zákonů a organizace správy spolu s Právníkou jednotou na Slovensku v Bratislavě, Praha, 1924, s. 36-48.

¹⁷ VLČEK, E. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 38.

ale inak nemalo na obsah osnov vplyv.¹⁸ „*Táto opatrnosť, s ktorou ministerstvo odmietlo prevziať zodpovednosť za osnovy, je pochopiteľná z hľadiska politického, zvlášť pre ideové rozpory, ktoré panujú v dnešnej spoločnosti a ktoré je možné poznať aj v politickom rozvrstvení Národného zhromaždenia.*“¹⁹ Vydaním tejto osnovy sa podľa slov ministerstva spravodlivosti poskytla celej verejnosti možnosť prispieť posudkami a námetmi k tomu, aby Národnému zhromaždeniu mohol byť následne predložený návrh čo najdokonalejší. Predmetná osnova bola vydaná aj v jazykoch nemeckom a francúzskom.²⁰ Napriek skutočnosti, že predmetné osnovy z roku 1926 sa odlišovali od pôvodných návrhov jednotlivých inštitútov (z roku 1921) v mnohých častiach – čo sa týka problematiky pričetnosti – táto ostala spracovaná rovnako ako v pôvodnom návrhu. Iba z hľadiska systematiky predloženého návrhu bola zaradená do Hlavy II. (Trestné činy) do Oddielu II (Podmienky trestnosti), a to do § 21. V súvislosti s vymedzením pričetnosti v predmetnom návrhu Trestného zákona podáva pomerne „výstižný“ zovšeobecňujúci „pohľad“ Dôvodová správa, ktorá konštatuje, že „*Pri vymedzovaní pričetnosti nebolo možné naviazať ani na trestný zákon z roku 1852 ani na zákonný čl. V/1878. To preto, že ustanovenia prvého sa javia z pohľadu psychiatrie už dávno zastaralé, takže prax ich niekedy len so značnými obtiažami uvádzala do zhody s potrebami skutočného života. Druhé ustanovenia, ktoré berú za rozhodujúce pre pričetnosť slobodnú vôľu vnášajú do právnej definície pojem čisto filozofický, veľmi sporný, a nehodiaci sa tým pádom k vymedzeniu pojmu pričetnosti.*“²¹

18 Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového, Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1926, s. 5.

19 MILOTA, A. *Reforma trestního zákona v Československu*. Právnická jednota na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, Bratislava, 1934, s. 9.

20 Predmetný proces unifikácie trestného práva v medzivojnovom Československu autor (v snahe komplexnejšie spracovať problematiku formovania základov trestnej zodpovednosti v medzivojnovom Československu) čiastočne spracoval aj vo svojom článku: FICO, M. Vývoj nutnej obrany a krajnej núdze v medzivojnovom Československu (aj vo svetle „prvých“ pokusov o unifikáciu trestného práva). In: *STUDIA IURIDICA Cassoviensia*, ročník 1.2013, číslo 1, s. 101 a nasl., alebo v článku FICO, M. Vedomá vina (ako jedna z foriem zavinenia) v medzivojnovom Československu. In: *Princípy a zásady v trestnom práve: zborník vedeckých prác z Medzinárodnej vedeckej konferencie: 16.-17. september 2014*, Košice, s. 275 a nasl.

21 Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového, II. Odůvodnění osnov, Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1926, s. 32.

Vzhľadom na právny dualizmus v oblasti trestného práva hmotného, určitú „problematickosť“ úpravy príčetnosti – zohrával pri „komplexnom formovaní“ predmetného inštitútu významnú úlohu Najvyšší súd Československej republiky. Práve aplikácia jednotlivých inštitútov trestného práva v období medzivojnovnej republiky bola (aj vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti) zložitá, napomáhala však tiež určitým spôsobom prekonávať právny dualizmus.²² Vo vzťahu ku aplikačnej praxi Najvyššieho súdu tento vo svojej rozhodovacej činnosti napríklad rozhodoval v prípade, v ktorom bola obžalovaná, homosexuálna osoba obžalovaná za zločin smilstva proti prírode, realizovaného s osobami rovnakého pohlavia (§ 129 I. písm b) Tr. zák.). Vo svojom rozhodnutí zo dňa 9. decembra 1927 Najvyšší súd konštatoval, že krajský súd nebral pri rozhodovaní do úvahy celé časti odborného posudku neurologicko-psychiatrického oddelenia nemocnice. Najvyšší súd v predmetnej veci uznal argumentáciu krajského súdu, ktorá vychádzala z ustálenej judikatúry – podľa ktorej homosexuálne založenie páchatel'a nemôže byť samo o sebe, pokiaľ nie je sprevádzané duševnou poruchou, uznané ani za zbavenie užívania rozumu (v zmysle § 2 písm. a) Tr. zák.), ani za prechodné pomínutie zmyslov (§ 2 písm. b) Tr. zák.). Z uvedeného však, ako konštatoval súd, nevyplýva, „že by bolo vylúčené v konkrétnom prípade dospieť podľa zvláštnych okolností ku zisteniu, že na podklade základnej duševnej odchýlky páchatel'a nastal u neho z určitých dôvodov v dobe činu predsa len stav, v ktorom si páchatel' nebol vedomý svojho konania (...) pokiaľ sa týka nemožnosti tobo, aby svoju vôľu ovládal a určoval.“²³ Najvyšší súd v tomto prípade vyhovel (na neverejnom zasadnutí) sťažnosti obžalovaného voči rozsudku krajského súdu a zrušil napadnutý rozsudok v celom rozsahu. Predmetnú vec následne vrátil prvostupňovému súdu na nové prejednanie a rozhodnutie.

Problematika príčetnosti sa, aj vzhľadom na úpravu znaleckého dokazovania, prirodzene vzťahovala nielen na úpravu trestného práva hmotného, ale aj procesného. Zákonnú úpravu problematiky znalcov upravovala XI. kapitola zákona č. 119/1873 ř. z., ktorým sa zavádza nový poriadok trestného

²² V súvislosti s rozhodovacou činnosťou Najvyššieho súdu, aplikačnými problémami v praxi pozri napr.: ŠTEFANICA, J. Aplikácia skutkovej podstaty urážky prezidenta republiky podľa § 11 zákona č. 40/1923 Zb. v 1. ČSR. *Acta Iuridica Olomucensia*, roč. 8/2013: Supplementum, Olomouc: Univerzita Palackého, 2013 str. 105 a nasl.

²³ Zm I. 552/27, č. 2998/1927 (Vážný).

súdu (ďalej len ako „Tr. por.“), ktorá vo svojej III. časti upravovala postupy, ktoré bolo potrebné aplikovať v prípade pochybností, či je niektorá osoba „pomätená“ na mysl, alebo či sa jej môžu pričítať určité skutočnosti. Podľa § 134 Tr. por. ak vznikla pochybnosť, či je obvinený pri „zdravom rozume“, alebo či je na mysl pomätený, malo sa realizovať odborné vyšetrenie dvoch lekárov. Títo lekári mali o tom, čo pozorovali, podať správu, s tým, že zákon ďalej určitým spôsobom špecifikoval náležitosti ich vyšetrenia, ako aj predmetnej správy.

V rozhodnutí Najvyššieho súdu zo dňa 6. marca 1928 tento zamietol sťažnosť manželského páru, rodičov - podanú v mene ich mladistvého syna proti rozsudku krajského súdu na základe ktorého bol tento odsúdený za trestný čin vraždy. *„Preskúmanie duševného stavu obvineného je možné nariadiť len za predpokladu § 134 Tr. por., t. j. len vtedy, ak vyšli najavo určité objektívne skutočnosti, ktoré sú príznakom duševnej poruchy vylučujúcej pričetnosť obvineného (zbavujú ho trvale alebo prechodne „užívania“ rozumu) a vzbudzujú preto (...) pochybnosti o pričetnosti obvineného.“*²⁴ Najvyšší súd v súvislosti s procesom ustanovenia znalcov tiež konštatoval, že *„procesné strany nemajú nárok na to, aby bol ako znalec vypočutá určitá osoba nimi určená, ale voľba znalcov prislúcha súdu.“*²⁵

Najvyšší súd sa vo svojom rozhodnutí zo dňa 8. júna 1928 vysporiadal so sťažnosťou trojice obžalovaných – proti rozsudku z februára 1928 – na základe ktorého boli odsúdení za trestné činy vraždy, lúpeže, krádeže a tuláctva. Dôvodom podania predmetnej sťažnosti bolo (okrem iného) zamietnutie návrhu obhajcu jedného z obžalovaných – na skúmanie duševného stavu psychiatrami, ktoré malo byť podľa návrhu obhajcu realizované v ústave pre chorobomyseľné osoby. V odôvodnení svojho rozsudku Najvyšší súd konštatoval, že pokiaľ ide o otázku osôb, ktoré majú skúmať duševný stav osoby – má ísť v súlade s ustanoveniami Tr. por. o osoby z odboru súdneho lekárstva. Podľa argumentácie súdu ide teda o *„všeobecný odbor súdneho lekárstva, nepožaduje (zákon – pozn. autora) však pribranie odborníkov psychiatrov, ale ako záruku riadneho výkonu znaleckého dobrozdania pri pomerne neľahkom posudzovaní duševného stavu stanovuje, na rozdiel od § 118 Tr. por., vždy pribratie dvoch znalcov. Ak zákon nevyžaduje pribratie psychiatrov, nie je možné považovať ich*

²⁴ Zm II. 36/28, č. 3108/1928 (Vážný).

²⁵ Tamtiež.

*obhajobu za ukrátenú v ich právach a nie je možné uplatňovať dôvod zmatčnosti...*²⁶ Zákon teda za účelom skúmania duševného stavu obžalovaného nevyžadoval pribratie psychiatrov. Nevyhovenie návrhu obžalovaného v tomto smere – nebolo možné považovať za podklad pre „zmatčnú“ sťažnosť. V súlade s ust. § 344 bod. 5 Tr. por. podať takúto sťažnosť ako opravný prostriedok bolo možné (okrem iného) napríklad vtedy, ak v čase hlavného pojednávania nebolo o nejakom návrhu rozhodnuté, alebo došlo k chybnému výkladu nejakého zákona alebo procesného pravidla a pod. V predmetnej veci súd rovnako tak vyslovil právnu vetu, že „zníženie inteligencie, slabá odolnosť voči cudzím vplyvom a odpor ku styku s opačným pohlavím samy o sebe nie sú známkami trvalého alebo prechodného zblavenia užívania rozumu.“²⁷ Súd tak reagoval na sťažnosť obžalovaného, v ktorej tento poukazoval na priamu argumentáciu znaleckého posudku, v ktorom sa uvádzalo, že obžalovaný je „naivný ako dieťa, že má inteligenciu skoro ako dieťa, že je slabomyselný, hlúpy, že sa dá ľahko prehovoriť na hocíčo a že podlieha cudzím vplyvom...“ Predmetné okolnosti tak boli z pohľadu sťažnosti spôsobilé poukázať resp. ospravedlniť domnienku o duševnej poruche a nepríčetnosti obžalovaného.

Podmienky resp. nutnosť skúmania duševného stavu obžalovaného, otázky spojené s jeho nariadením reflektovalo aj rozhodnutie Najvyššieho súdu zo dňa 4. októbra 1928. V predmetnom rozhodnutí súd zamietol sťažnosť obžalovaného voči rozsudku, na základe ktorého bol odsúdený za zločin úkladnej vraždy. Sťažnosť obžalovaného poukazovala okrem iného na skutočnosť, že prvostupňový súd nereflektoval žiadosť obhajcu obžalovaného, ktorý požadoval preskúmanie duševného stavu obžalovaného odborníkmi z oblasti psychiatrie. Potrebu takéhoto preskúmania stavu odôvodňovala obhajoba bolesťami uší a hlavy, ktoré bývajú pomerne intenzívne a ktoré majú za následok občasnú stratu pamäti a zábudlivosť. Obhajoba sa vzhľadom na uvedené skutočnosti domnievala, že skutok mohol byť vykonaný v stave prechodného pomätenia zmyslov. Najvyšší súd v odôvodnení svojho rozhodnutia zotrval na (postupne) ustáľovanej judikatúre – potrebu vyšetrovania duševného stavu odôvodňoval skúmať v prípade pochybností o tom, či je obžalovaný zdravý alebo trpí duševnou chorobou, ktorá by prípadne

²⁶ Zm II. 157/28, č. 3201/1928 (Vážný).

²⁷ Zm II. 157/28, č. 3201/1928 (Vážný).

vylučovala jeho príčetnosť. Pochybnosti však je možné vnímať v prípade podstatných okolností, ktoré sú spôsobilé vzbudiť podozrenie, že existuje duševná porucha (v zmysle ust. § 2 písm. a) až c) Tr. zák.). V zmysle uvedeného teda súd (opakovane) konštatoval, že „...je potrebné vyšetriť duševný stav obžalovaného, ak vyšli počas konania najavo objektívne známky, vzbudzujúce podozrenie, že tu je duševná porucha..., nestačia pochybnosti, ktoré o príčetnosti obžalovaného vyslovuje jeho obhajca.“²⁸

Problematika príčetnosti sa z pohľadu práva procesného (a vtedajšej právnej úpravy) prirodzene týkala aj otázok porotných súdov, zostavovania poroty, ich porád, uznesení a pod. V zmysle uvedeného pri analýze rozhodnutí Najvyššieho súdu dochádzame k záverom, že častým „problémom“ bola v súvislosti s problematikou príčetnosti nielen otázka hmotnoprávných ustanovení, ale aj otázka procesného postupu súdov. „Zdanie“ nedodržiavania procesných postupov zakladalo vo viacerých prípadoch podávanie sťažností – kde v súlade s ust. § 344 bod 6. Tr. por. – bolo dôvodom na podanie „zmätočnej“ sťažnosti porušenie nariadení upravených v § 318 až 323 Tr. por. (časť „O dávaní otázok porotcom“).

Podobne tak v konkrétnom, analyzovanom rozhodnutí nachádza sťažovateľ zmätočnosť napadnutého rozhodnutia v skutočnosti, že porotný súd zamietol obhajcov návrh, aby bola porotcom položená dodatková otázka – či čin uvedený v tzv. hlavnej otázke nebol spáchaný v stave zmenšenej príčetnosti, v striedavom pominutí zmyslov. V skúmanom rozhodnutí Najvyššieho súdu tak čiastočné pominutie zmyslov „predpokladá chorobný stav duševný, vylučujúci prechodné (striedavé) užívanie rozumu a potlačujúci duševný život a intelekt človeka; dodatková otázka (§ 319 Tr. por.) na tento stav je odôvodnená iba v prípade, ak bolo podľa výsledkov konania tvrdené alebo aspoň naznačené, že obžalovaný bol v čase spáchania činu postihnutý duševnou chorobou, ktorá ho zbavovala užívania rozumu, a teda príčetnosti.“²⁹ V súvislosti s naznačenými procesnými postupmi pri prípadnom skúmaní príčetnosti súd v predmetnom rozhodnutí ďalej konštatuje, že „porotný súd má povinnosť skúmať, či tvrdené skutočnosti zodpovedajú zákonnej podstate stavu trestnosť vylučujúceho alebo rušiaceho, a len v kladnom prípade je oprávnený a povinný, aby položil porotcom (tzv.) dodatkovú otázku na tento stav; iba za tohto

²⁸ Zm II. 309/28, č. 3276/1928 (Vážný).

²⁹ Zm II. 309/28, č. 3276/1928 (Vážný).

*predpokladu má opomenutie takejto otázky za následok zmätočnosť rozsudku.*⁶⁰ Pokiaľ ide o vzťah súdu ku zostavenej porote a prípadným kladeným dodatkovým otázkam – takýmto vzťahom sa zaoberal Najvyšší súd napríklad vo svojom rozhodnutí z 1. februára 1923 – kde vyslovil právnu vetu v ktorej sa uvádza, že „*uvažujúc, či je potrebné položiť porotcom dodatkovú otázku o duševnej nepríčetnosti obžalovaného, nesmie porotný súd skúmať pravdivosť alebo nepravdivosť okolností duševnú chorobu naznačujúcich, ale, či naznačená duševná choroba by vôbec odpovedala stavu, naznačenému v § 2 písm b.) Tr. zák.*“⁶¹

Povinnosť skúmať a položiť tzv. dodatkovú otázku reflektoval Najvyšší súd aj vo svojom rozhodnutí 15. septembra 1927. V predmetnej veci súd konštatoval, že „*Povinnosť položiť porotcom otázky dodatkovú a eventuálnu (...) nie je podmienená výslovným tvrdením stavu alebo skutočností tam uvedených (v Tr. por. – pozn. autora), ale stačí, ak boli pozitívnymi výsledkami trestného konania napovedané; „tvrdením“ tu však nie je iba poukaz na možnosť skutočnosti, ale predpokladá sa poukávanie na to, že sa skutočnosť stala.*“⁶² Podobne tak Najvyšší súd – vo vzťahu k dodatkovej otázke – rozhodol napríklad aj vo veci sťažnosti štátneho zastupiteľstva voči rozsudku porotného súdu, na základe ktorého nedošlo ku odsúdeniu obžalovanej za zločin úkladnej vraždy. Najvyšší súd v tejto veci konštatoval, že „*výstredné chovanie páchatela nevylučuje ešte jeho príčetnosť a neopravňuje porotný súd, aby dal v tomto smere porotcom dodatkovú otázku.*“⁶³ Podobne tak uvádza Najvyšší súd vo svojom rozhodnutí z 19. januára 1923 – keď konštatuje, že „*ak sa na hlavnom pojednávaní neobjavili pochybnosti o tom, že obžalovaný je duševne zdravý, nie je možné dať porotcom dodatkovú otázku o striedavom pominutí zmyslov.*“⁶⁴ resp. v rozhodnutí zo dňa 1. februára 1923 uvádza, že „*porotný súd je oprávnený položiť dodatkovú otázku o duševnom stave páchatela iba vtedy, ak existujú okolnosti, tvrdené na blavnom pojednávaní, a sú takeého rázu, že opodstatňujú, predpokladajúc ich pravdivosť, dôvod vylučujúci trestnosť.*“⁶⁵

Vo vyššie uvádzanom rozhodnutí Najvyššieho súdu, na základe ktorého súd zamietol sťažnosť obžalovaného voči rozhodnutiu porotného súdu

⁶⁰ Zm II. 309/28, č. 3276/1928 (Vážný).

⁶¹ Kr II. 828/22, č. 1102/1922 (Vážný).

⁶² Zm I. 423/27, č. 2896/1927 (Vážný).

⁶³ Kr I. 1362/21, č. 946/1922 (Vážný).

⁶⁴ Kr II. 784/22, č. 1080/1922 (Vážný).

⁶⁵ Kr I. 1309/22, č. 1100/1922 (Vážný).

v Liberci (z mája 1927, na základe ktorého bol obžalovaný odsúdený za trestný čin vraždy) – sa súd zaoberal aj vzťahom resp. rozlíšením úpravy pričítanosti podľa § 2 Tr. zák. Najvyšší súd tu konštatoval, že „*ustanovenia § 2 b) Tr. zákona sa líši od prípadu § 2 a) Tr. zákona iba tým, že tento sa vzťahuje k trvalému, ono ku prechodnému pomínutiu myslí; aj ustanovenie § 2 b) Tr. zák. predpokladá páchatelovu duševnú poruchu. Pomätenie zmyslov podľa § 2 c) Tr. zák. je krátku dobu trvajúci patologický stav, ktorý nie je výsledkom duševnej choroby, napriek tomu sa však vyznačuje tým, že páchatel si nie je počas jeho trvania vedomý svojho konania.*“³⁶ Predmetné rozhodnutie rovnako tak zotrúvalo na stanoviskách Najvyššieho súdu vo vzťahu k povinnosti pribrať znalcov – psychiatrov. Zákon takúto povinnosť súdom vo všeobecnosti nepredpisoval – „*takéto opatrenie predpokladá prípad zvlášť dôležitý a neľahký, pokiaľ ide o znalecké úlohy. Na ustanovenie nových znalcov nestačí všeobecné tvrdenie obhajcu, že lekári postupovali podľa starých metód.*“ Súd sa vo svojom rozhodnutí rovnako tak vysporiadal vo všeobecnosti s otázkami súvisiacimi s ustanovením znalcov tak, že v odôvodnení rozhodnutia konštatuje, že „*ak sú znalci určitého odboru pri súde ustanovení, je možné pribrať iných iba vtedy, ak existuje nebezpečenstvo omeškania, ak sa títo znalci pre zvláštne pomery nemôžu zúčastniť konania, alebo ak sú v určitom prípade „vadnými“ – t. j. nie dostatočne spôsobilí alebo nie dostatočne nezranení.*“³⁷

Ako sme už v našom článku uvádzali, zákonné ustanovenia neukladali povinne súdom pribrať na skúmanie duševného stavu obžalovaných znalcov z odboru psychiatrie. Najvyšší súd sa však vo svojej rozhodovacej činnosti čiastočne vysporiadal aj s otázkou, ktoré prípady je prípadne možné považovať – v zmysle ustáľovania judikatúry - za také „zvlášť dôležité a neľahké“, že je pri nich potrebné sa obracať práve na takýchto odborníkov. Najvyšší súd sa v skúmanom prípade zaoberal sťažnosťou obžalovaného voči rozsudku Krajského súdu, na základe ktorého bol obžalovaný odsúdený za spáchanie zločinu smilstva proti prírode (realizované v tomto konkrétnom prípade na základe ukájanja sa s osobou rovnakého pohlavia - § 129 Tr. zák.). Napadnutý rozsudok bol zrušený vzhľadom na skutočnosť, že sa súd nedostatočne vysporiadal práve s otázkou možnej zmenšenej pričítanosti obžalovaného. Napadnutý rozsudok sa v otázke pričítanosti obmedzil iba

³⁶ Zm I. 423/27, č. 2896/1927 (Vážný).

³⁷ Zm I. 423/27, č. 2896/1927 (Vážný).

na všeobecné konštatovanie, že trestný čin spáchal v stave vedomia o svojej trestnej zodpovednosti za konanie a že v čase realizácie konania prichádzalo do úvahy iba mierne podráždenie obžalovaného z alkoholu a perverzita, ktorá sa vyvíjala v „zvrátenosti pohlavného pudu“. Predmetná úvaha však podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu nedávala záruky, že tam neboli okolnosti, pre ktoré by tento čin nebolo možné pričítať ako trestný. Najvyšší súd mal teda za to, že v predmetnej veci nebolo realizované dostatočné dokazovanie a že súd neuvažoval o konaní obžalovaného aj z načrtnutého hľadiska. Konštatoval teda, že „otázka perverzity a s ňou spojená otázka príčetnosti sú tak zložité a sporné, že súdu bude potrebné uvažovať o tom, či sa nedoporučuje ku preskúmaniu obžalovaného pribrať aspoň jedného znalca z odboru psychiatrie.“³⁸ - Najvyšší súd predmetný rozsudok súdu zrušil a vec vrátil súdu na opätovné prejednanie a rozhodnutie.

3 Záver

Právny dualizmus v oblasti trestného práva nebol počas existencie tzv. prvej Československej republiky, napriek pomerne intenzívnym snahám z rokov 1921, 1926 a 1937 prekonaný. Nevhodný stav dualizmu bol prekonávaný aspoň prijímaním „čiastkových“ právnych noriem. Obdobie právneho dualizmu bolo prekonané až prijatím Trestného zák. č. 86/1950 Zb.³⁹ Vzhľadom na uvedené skutočnosti je potrebné konštatovať, že významnú úlohu vo formovaní základov trestnej zodpovednosti zohrávala aj aplikačná činnosť Najvyššieho súdu.

Literature

BURDA, E.; ČENTĚŠ, J.; KOLESÁR, J.; ZÁHORA, J. a kol. *Trestný zákon, Všeobecná časť, Komentár*. I. diel, 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010.

FICO, M. Vývoj nutnej obrany a krajnej núdze v medzivojnovom Československu (aj vo svetle „prvých“ pokusov o unifikáciu trestného práva). In: *STUDIA IURIDICA Cassoviensia*, ročník 1.2013, číslo 1.

³⁸ Zm I. 695/26, č. 2826/1926 (Vážný).

³⁹ Trestný zákon č. 86/1950 Zb. z 12. júla 1950, nepríčetnosť upravoval vo svojom § 11 nasledovne:

§ 11: Kto pre duševnú poruchu nemohol v čase činu rozpoznať, že jeho konanie je pre spoločnosť nebezpečné, alebo ovládať svoje konanie, nie je za taký čin trestne zodpovedný.

- FICO, M. Vedomá vina (ako jedna z foriem zavinenia) v medzivojnovom Československu. In: *Princípy a zásady v trestnom práve: zborník vedeckých prác z Medzinárodnej vedeckej konferencie: 16. -17. september 2014*, Košice.
- FRITZ, J. Unifikační problém jinde a u nás. In: *Právní obzor*. 1926, ročník IX.
- GÁBRIŠ, T. *Právo a dejiny (Právnohistorická propedeutika)*. Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Slowakov w Polsce, Kraków, 2012.
- JELÍNEK J. a kol. *Trestní právo hmotné (Obecná část, zvláštní část)*. 1. vydání, Praha: Leges, 2009.
- MILOTA, A. *Reforma trestního zákona v Československu*. Právnícká jednota na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, Bratislava, 1934.
- MILOTA, A. *Trestní právo hmotné*. Nákladem A. Bartoška a spol., Bratislava, 1921.
- NOŽIČKA, J. (sp.). *Zatímní návrh obecné části trestního zákona (zářiznamy z porad slovenské komise pro obor práva trestního v Bratislavě)*. Ministerstvo pro sjednocení zákonu a organizace správy spolu s Právníckou jednotou na Slovensku v Bratislavě, Praha, 1924.
- PRUŠÁK, J. *Rakouské právo trestní (díl všeobecný)*. Nákladem spolku československých právníků „VŠEHRD“, Praha, 1912.
- Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přešupkového, Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1926.
- SOLNAŘ, V.; FENYK, J.; CÍSAŘOVÁ, D. *Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Nakladatelství Orac, 2004.
- ŠTEFANICA, J. Aplikácia skutkovej podstaty urážky prezidenta republiky podľa § 11 zákona č. 40/1923 Zb. v 1. ČSR. *Acta Iuridica Olomucensia*, roč. 8/2013: Supplementum, Olomouc: Univerzita Palackého, 2013.
- VLČEK, E. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 2004.
- Zatímní návrh obecné části trestního zákona, Nákladem Ministerstva spravedlnosti, 1921.

Contact – e-mail

miroslav.fico@upjs.sk

Procesní odpovědnost při uzavírání smíru na pozadí vývoje civilního procesu

Drahomíra Fridrichová

Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek se věnuje tématu procesní odpovědnosti subjektů v civilním řízení soudním. Konkrétně půjde o historickou reflexi míry odpovědnosti, kterou nesou procesní subjekty při uzavírání smíru. Na pozadí historického vývoje bude článek prezentovat, jak - a zda vůbec - se měnil přístup k procesu uzavírání smíru. Popsán bude proces uzavírání smíru od konce 19. století přes první republiku, dobu nástupu KSČ k moci, až po změny po roce 1989.

Keywords in original language

Procesní odpovědnost; procesní povinnost; smír; smířčí řízení; historický vývoj civilního procesu; zásady civilního procesu; sankce; subjekty civilního řízení.

Abstract

The paper is focused on the theme of procedural duties of subjects in civil proceedings. The main topic is historical reflection of the amount of duties, which procedural subjects of judicial settlement proceedings bear. The article presents (on historical background) whether and how the approach to the process of reaching a settlement has been changed. The process of concluding a settlement is described from the late 19th century through the Czechoslovak Republic, the communist regime to the changes after 1989.

Keywords

Procedural Duty; Judicial Settlement; Judicial Settlement Proceedings; Development of Civil Procedure; Principles of Civil Procedure; Sanctions; Procedural Duties; Subjects of Civil Proceedings.

1 Úvod

Úprava smíru uzavíraného před soudem se v průběhu času vyvíjela. Jako vhodné se jeví hovořit o procesní odpovědnosti v kontextu změn zásad civilního procesu, k nimž docházelo během 20. století. Srovnáván bude také vývoj smírčího řízení s podmínkami a průběhem uzavírání smíru soudního (uzavíraného za již probíhajícího sporného řízení).

Odpovědnost je právní institut, který je vlastní všem právním odvětvím. Odpovědnost se tedy zákonitě uplatňuje i v civilním právu procesním. Většinou však o ní nemluvíme jako o odpovědnosti, ale je pojmána jako nesením určitých břemen (zejm. břemene tvrzení a důkazního). Tento pohled na procesní odpovědnost vychází ze závěrů té části právní vědy, která zastávala liberální pojetí civilního procesu¹.

Existuje však ještě jiné pojetí, ke kterému se kloní. To tvrdí, že jsou nejen procesní břemena, ale také subjektivní procesní povinnosti stran i soudu². V tomto ohledu je nutné za procesní odpovědnost považovat ty sankce, které se realizují v rámci procesních odpovědnostních vztahů.

Jednotlivé formy odpovědnosti, které se vyskytují ve sporném řízení jako základním druhu civilního procesu, byly v minulosti důsledně zkoumány a kategorizovány. Otázkou je, zda obdobné typy procesní odpovědnosti lze nalézt i ve smírčím řízení, resp. v právní úpravě pokusu o soudní smír. Spornému řízení je vlastní protichůdné postavení účastníků³. Jsou hnány motivací ve sporu uspět, některé z procesních povinností (resp. procesních břemen) tak představují stimul k jejich procesní činnosti⁴.

Proces uzavírání smíru, zejména pokud jde o smírčí řízení, je svou povahou jiným typem řízení. To jednoznačně vychází z podstaty smíru. Ten je definován jako „*smlouv[a] sjednaná mezi spornými stranami před soudem a za jeho spolupůsobení s úmyslem skoncovat jistý spor mezi nimi.*“⁵ Je nutné brát v úvahu fakt,

¹ LAVICKÝ, Petr; STAVINOHOVÁ, Jaruška. Sankce v civilním právu procesním. *Právní fórum*, Praha: ASPI, a. s., 2008, č. 9, s. 369.

² MACUR, J. *Povinnost a odpovědnost v občanském právu procesním*. Brno: Masarykova univerzita, 1991, s. 10.

³ FIALA, Josef. *Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu*. Praha: Univerzita Karlova, 1974, s. 15.

⁴ LAVICKÝ, Petr; STAVINOHOVÁ, Jaruška. *Základy civilního procesu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 29 a násl.

⁵ HORA, Václav. *Učebnice civilního práva procesního*. Praha: Nákladem spolku československých právníků Všechno, 1947, s. 403.

že smír je v občanském soudním řádu (dále jako „OSŘ“) předmětem dvojího procesního postupu. Uzavírání soudního smíru ve sporném civilním řízení podléhá jiným pravidlům, než dosahování smíru před podáním žaloby ve věci (smírčí řízení).

Pokud jde o smírčí řízení, nabízí se otázka, zda jde vůbec o řízení ve smyslu řízení na prvním stupni. Smírčí řízení je v současnosti zařazeno do části druhé občanského soudního řádu, který se věnuje tzv. předběžným řízením. Jak uvádí Nejvyšší soud, „*ustanovení části třetí občanského soudního řádu se vztahují na řízení upravená ustanoveními druhé části (...) jenom tehdy, jestliže to vyplývá z ustanovení druhé části (...), popř. jestliže je to výslovně uvedeno v ustanovení třetí části občanského soudního řádu.*“⁶

Z toho by měl plynout závěr, že i v otázce procesní odpovědnosti a procesních sankcí by se mělo sporné a smírčí řízení zásadně lišit. Bude třeba rozhodovat vždy o konkrétní procesní povinnosti, jestli vůbec, případně do jaké míry, je možné odkázat na úpravu té či oné povinnosti ve sporném řízení.

Pro rozbor procesní odpovědnosti subjektů, které participují na uzavírání smíru u civilního soudu, je vhodné vycházet z určitého rozdělení a charakteristiky sankcí. Pro tyto účely bylo využito zejména dělení procesních povinností dle Petra Lavického a Jarušky Stavínohové (zejm. v článku „Sankce v civilním právu procesním“⁷).

Ve sporném řízení existuje řada různých forem odpovědnostních vztahů. Co se týče odpovědnosti účastníků, v úvahu přichází následující druhy: sankce v podobě nepříznivého rozhodnutí, jímž se řízení končí, domněnky a fikce určitého procesního stavu. Dále se objevují sankce, které mají kompenzační funkci, některé přímé sankce a nakonec i sankce represivní (např. pořádková pokuta).

V popisu odpovědnosti účastníků smírčího řízení (resp. pokusu o smír) bude primárně řešena problematika sankce nepříznivým rozhodnutím (odmítnutí pro vady návrhu, zastavení řízení pro nedostatek podmínek řízení, břemeno tvrzení a důkazní), (ne)existenci koncentrace řízení, možnost uložit přímé či represivní sankce.

⁶ Rozhodnutí NS ze dne 30. června 1965, sp. zn. 5 Cz 31/66.

⁷ LAVICKÝ, Petr; STAVINOHOVÁ, Jaruška. Sankce v civilním právu procesním. *Právní fórum*, Praha, ASPI, a. s. 2008, č. 9, s. 369-380.

Porušení právní povinnosti soudem ve sporném řízení může mít obecně podobu nesprávného procesního postupu či nezákonného rozhodnutí. V takových případech je nezbytná reparace, tedy změna, případně zrušení rozhodnutí. V této souvislosti bude rozebrána poučovací povinnost soudu při uzavírání smíru, jeho povinnost zkoumat procesní podmínky (především litispendenci a neexistenci překážky věci pravomocně rozhodnutí), věcnou nesprávnost rozhodnutí soudu (v souvislosti s procesem dokazování) a otázku podjatosti soudce.

2 Zásady civilního řízení

Nejprve je dobré poukázat na zásady, které ovládají na jedné straně sporné, a na druhé straně smířčí řízení. Povinnosti stran totiž úzce souvisejí s jednotlivými zásadami⁸. Dalo by se říct, že zásady vytváří rámec pro uplatnění procesních povinností.

Sporné řízení upravené civilním řádem soudním⁹ (dále jako „ČRS“) bylo koncipováno v duchu zásady dispoziční, projednací a tzv. formální pravdy. Za shromáždění potřebného skutkového materiálu nesli odpovědnost účastníci sporu, nikoliv soud¹⁰. S tím bylo spojeno břemeno tvrzení a břemeno důkazní¹¹, které tížilo žalobce. Řízení mohlo být zahájeno pouze na návrh strany, nikoliv ex offio. Soud docházel ke skutkovým zjištěním výlučně na základě zákonem upraveného postupu - cestou dokazování. V úpravě civilního řádu soudního existoval rozsudek pro zmeškání¹² i koncentrace řízení.

Smířčí řízení bylo upraveno v jediném paragrafu, a to v § 433 civilního řádu soudního. Kdo zamýšlel podat žalobu, mohl se pokusit před jejím podáním

⁸ STAVINOHOVÁ, Jaruška. Procesní povinnosti účastníků civilního soudního řízení ve světle díla Prof. Macura. In: *Dny práva 2008* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2008 [cit. 2015-11-01]. Dostupné z: <http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/obcan/stavinohova.pdf>

⁹ Civilní řád soudní, č. 113/1895 Ř. z.

¹⁰ Více k zásadě projednací MACUR, Josef. *Zásada projednací v civilním soudním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 233 s.

¹¹ MACUR, Josef. *Důkazní břemeno v civilním soudním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 80.

¹² § 397 ČRS: „Rozsudek pro zmeškání, jakož i rozsudek na základě vzdání neb uznání budte vyneseny při prvním roku předsedou nebo soudcem, jemuž je konání tohoto roku svěřeno.“ § 398 ČRS: „Nepodal-li žalovaný včas odpověď na žalobu, může žalobce navrhnouti, aby byl vynesena rozsudek pro zmeškání ve věci hlavní (§ 396)“. § 442 ČRS: „Proti straně, která zmešká první rok na základě žaloby ustanovený, lze vynést rozsudek pro zmeškání.“

s druhou stranou dosáhnout smíru. Stejně jako v případě sporného řízení mohl být pokus o smír zahájen pouze na žádost, plně se uplatňovala dispoziční zásada. Okresní soud pak na základě této žádosti doručoval návrh účastníka druhé straně. Postup se podobal přípravě řízení. Dosažený smír mohl být (opět pouze na žádost stran - viz § 204 ČRS „*Dosáhne-li se smíru, budiž na návrh zapsán jeho obsah do jednacího protokolu.*“) zaprotokolován¹³. Tím získával kvalitu exekučního titulu¹⁴.

Jak je patrné, dispoziční právo stran směřovalo nejen k zahájení pokusu o smír, ale navíc ještě k vydání protokolu. Sám soud tedy neměl právo ani povinnost jakkoliv schvalovat podobu smíru. Je však jasné, že pokud by byl obsah smíru protiprávní, musel by soud zaprotokolování odmítnout.

Pokus o smír se důsledně řídil zásadou dispoziční. Na druhou stranu byl za první republiky ve věcech peněžních a bankovních zaveden obligatorní pokus o smír. Neprobíhal před soudy, ale zvláštním smírčím orgánem.¹⁵ Před pokusem o smír nebylo možné uplatnit nárok soudně. Dnem, kdy došla věc na smírčí orgán, se stavěly lhůty i promlčení (§ 50 odst. 4 z. č. 111/1927 Sb., zákon o ochraně proti nekalé soutěži). Jak však uvádí prof. Hora, „*nemá smír, byl-li zjednán, moc smíru soudního*“:¹⁶

S tzv. vítězným únorem 1948 a nástupem KSČ k moci prodělalo právo velké změny. Oblast civilního procesu byla obzvláště poznamenána zásahy sovětské právní nauky¹⁷ a přetržen byl vývoj z období první republiky.

Mnohé instituty moderního civilního soudnictví utrpěly těžké rány: narušena byla dispoziční zásada, základním principem se stala zásada materiální pravdy a zásada vyšetřovací. Zavedla se účast prokuratury.¹⁸ Byla značně

¹³ § 206 ČRS: „*Stranám buďte na jejich žádost a na jejich náklad vydána vyhotovení protokolu o smíru nebo jednacího protokolu smír obsahujícího.*“

¹⁴ § 1 odst. 5 zákona RGBL. 1896/79, Exekutionsordnung (exekuční řád)

¹⁵ § 49 a 50 z. č. 111/1927 Sb., zákona na ochranu proti nekalé soutěži, účinný do 31. prosince 1950

¹⁶ HORA, Václav. *Učebnice civilního práva procesního*. Praha: Nákladem spolku československých právníků Všehrd, 1947, s. 421.

¹⁷ Např. začal být kladen důraz na tzv. *aktivistickou roli socialistického soudce*. In KÜHN, Zdeněk. *Aplikace práva soudcem v éře střeoevropského komunismu a transformace: analýza příčin postkomunistické právní krize*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 29.

¹⁸ BOBEK, Michal; MOLEK, Pavel; ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 519.

posílena úloha soudu¹⁹, což se odrazilo i v rámci uzavírání smíru. Zákon č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních, zavedl pravomoc soudu schvalovat smír.²⁰

Smír a smírcí řízení bylo socialistickým právem dosti propagováno.²¹ Forma smíru byla totiž projevem Sověty protěžované zásady o kooperaci všech jedinců.²² Rovněž byl kladen důraz na výchovnou funkci²³ socialistického civilně procesního práva, kdy má soud vést k řádnému socialistickému soužití a „k účtě k právům spoluobčanů“.²⁴

Ve skutečnosti všechna zdůvodnění jen „*zastíral[a] absolutizaci státní moci*“²⁵. Soud mohl napříště vykonávat kontrolu nad smírným řešením sporů. Ačkoliv je smír výsledkem volné dispozice s právy a povinnostmi stran, strany byly omezeny nejen souladností smíru se zákonem, ale i „*zřetelem na obecný zájem (...)*“²⁶. OSŘ hovořil v § 99 odst. 2 o *zájmu společnosti*. Tento vágní pojem otevřel široký prostor pro interpretaci (až libovůli) soudu.

Do novely OSŘ (z. č. 158/69 Sb.) s účinností od 1. 1. 1970, mohly smírcí řízení provádět místní lidové soudy. Ty vznikly na základě zásady tzv. zlidověnění soudnictví²⁷ a měly přispívat k uzavírání smírů. V tomto případě se však objevoval projev zásady dispoziční, když návrh na projednání museli podat oba účastníci, nebo jeden s (dodatečným) souhlasem druhého.²⁸

19 MACUR, Josef. *Zásada projednání v civilním soudním řízení*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 216.

20 FIALA: *Historický vývoj...*, s. 64. „*I tu byla jejich dispozice omezena tím, že soud musel rozhodnout o tom, zda takový smír schvaluje.*“

21 MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav (ed.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 375. Bylo např. zavedeno smírcí řízení před odborovými orgány a orgány výrobních družstev zákonem č. 84/1972 Sb. pro spory o odměny poskytované za vynálezy. Šlo o předběžné obligatorní projednání sporu. Pokud marně uplynula lhůta 30 dnů od podání návrhu na zahájení smírcího řízení, účastník mohl písemně anebo ústně do zápisu navrhnout, aby byl spor postoupen soudu, nebo se mohl obrátit na soud přímo.

22 MACUR: *Právo procesní a právo hmotné*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 120.

23 § 68 odst. 2 OSŘ do konce roku 1991 uváděl, že při smírcím řízení „*použije soud vhodných prostředků výchovného působení.*“ Mohl dokonce vyzvat „*k součinnosti společenské organizace či projednat případ s kolektivem pracujících na pracovišti nebo v místě.*“

24 BOBEK, MOLEK, ŠIMÍČEK (eds.): *Komunistické právo v...*, s. 522.

25 MACUR: *Zásada projednání...*, s. 73.

26 FIALA: *Historický vývoj...*, s. 64.

27 Zákon č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech, účinný od 1. července 1961 (do 31. prosince 1969)

28 ŠTAJGR, František a kol. *Občanské právo procesní*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1964, s. 152.

Po pádu komunismu bylo zákonem č. 171/1993 Sb. opět rozděleno civilní řízení na sporné a nesporné. Od té doby je sporné řízení ovládáno zásadou projednací. Odpovědnost za zjištění skutkového stavu věci a za shromáždění skutkového materiálu bylo přeneseno na účastníky samotného řízení. Znovu byl zaveden rozsudek pro zmeškání i pro uznání.

Zásada formální pravdy se více prosadila až novelou č. 30/2000 Sb. (tzv. velká novela). Objevily se formy, které jsou typickým projevem zásady formální pravdy: kvalifikovaná výzva § 114 b OSŘ, koncentrace a tzv. systém neúplné apelace. Změny zejména v otázce koncentrace pak přinesla souhrnná novela z. č. 7/2009 Sb., kterou se do OSŘ nově dostala univerzální koncentrace.²⁹

V úpravě smíru a smírčího řízení byl odstraněn odkaz na výchovné působení i na *zájem společnosti* jako hlediska schválení smíru.³⁰ Poslední výraznou změnou je propojení institutů mediace a smírčího řízení, kde se opět projevuje zásada dispoziční a zavádí nová povinnost soudu. Zákon o mediaci totiž nepřímou novelizoval § 67 odst. 2 OSŘ. Smírčímu řízení přisoudil nový účel. Soud v něm rozhoduje o schválení předložené mediační dohody.

V další části příspěvku budou rozebrány jednotlivých procesních povinností a břemen v rámci uzavírání smíru.

3 Návrh na provedení pokusu o smír

Jak uvádí prof. Hora, ke vzniku procesního právního poměru je nezbytná existence procesního úkonu³¹. Smírčí řízení (a obecně dosahování smíru) je sice velkou měrou neformální a někteří autoři dokonce zastávají názor, že v něm nelze „činit žádné jiné procesní úkony, než je právě uzavření smíru mezi účastníky“³², musí existovat návrh na zahájení pokusu o smír. Tak tomu bylo již v civilním řádu soudním.

Ani civilní soudní řád, ani pozdější úpravy (počítaje v to občanský soudní řád) však neuvádějí žádné specifické náležitosti návrhu na provedení pokusu

²⁹ *Důvodová zpráva k novele, a. s. ř. provedené zákonem č. 7/2009 Sb.* [online]. PSP. Tisk č. 478 [cit. 2012-06-09]. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/text/tisk.sqw?O=5&CT=478&CT1=0>

³⁰ Zákon č. 519/1991 Sb., s účinností od 1. 1. 1992.

³¹ HORA, Václav. *Učebnice civilního práva procesního*. Praha: Nákladem spolku československých právníků Všehrd, 1947, s. 107.

³² ŠKÁROVÁ, Marta. *Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou*. 3. vydání. Praha: Linde, 2009, s. 125.

o smír. Také je nutné brát v úvahu dikci jednotlivých zákonů. Například dle civilního řádu soudního se navrhuje, aby byl *odpůrce obeslán k pokusu o smír*. Obsahem by zde měl být výlučně návrh, aby byl proveden pokus o dosažení smíru. Zákon č. 152/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních, dokonce vůbec nezmiňuje slovo „návrh“ či „navrhnout“. Úsporně se v § 40 tohoto zákona hovoří o tom, že právní poměry lze *se schválením soudce uspořádat soudním smírem před zahájením řízení*.

Občanský soudní řád pak v § 67 ohledně smírčího řízení od počátku své účinnosti určoval, že *lze navrhnout* provedení smírčího řízení. Z toho plyne závěr, že k zahájení smírčího řízení je návrh nezbytný. Tento návrh je brán za *neformální, avšak náležitosti § 42 odst. 4 jsou nezbytnou podmínkou, aby soud smírčí řízení mohl provést*.³³ Musí proto splňovat podmínky kladené na jakékoli běžné podání dle § 42 odst. 4 občanského soudního řádu.

Otázkou však je, zda v podobě, v jaké je upraveno smírčí řízení občanským soudním řádem, lze po navrhovateli žádat, aby uváděl i petit. Návrh sice zahajuje řízení, to ale není dle závěrů judikatury³⁴ považováno za řízení na prvním stupni (sporným řízením). Přestože návrh není žalobou, objevuje se v odborné literatuře požadavek, aby byl přesně formulován petit³⁵, jehož obsahovou náležitostí je dle tohoto přístupu samotné znění smíru. Problém spočívá v tom, že navrhovatel sice může mít představu o konečné podobě smíru, na druhou stranu však jeho návrh může směřovat skutečně jen k provedení pokusu o smír.

Náležitosti žaloby tedy lze aplikovat analogicky, avšak nedostatek některé z jejích zvláštních náležitostí nemůže vést k újmě navrhovatele. Ani význam petitu nelze srovnávat s žalobním petitem³⁶.

V případě soudního smíru uzavíraného v průběhu již započatého řízení mohl - jak v dřívější úpravě, tak v současnosti - podle mého názoru formální návrh na smír (coby podání) zcela chybět. Impuls k pokusu o smír může v tomto případě vzejít jak ze strany účastníků, tak od soudu samotného.

³³ Tamtéž.

³⁴ Usnesení Ústavního soudu ze dne 2. června 1997, sp. zn. III. ÚS 144/97.

³⁵ STAVINOHOVÁ, Jaruška; HLAVSA, Petr. *Civilní proces a organizace soudnictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 252.

³⁶ Ten určuje předmět řízení v souladu se zásadou *ne ultra petita*. VRCHA, Pavel. Náležitosti žaloby. *Právní rádce*, 2004, roč. 12, č. 1, s. 18.

Doručení návrhu na pokus o smír (smírčí řízení) dle civilního řádu soudního nebylo spojeno s výzvou, aby se druhá strana k návrhu musela vyjádřit. I v případě, že by soud druhou stranu vybídl k vyjádření, nevyjádření se nebylo být porušením procesní povinnosti, nevznikal žádný odpovědnostní vztah. Nemohlo být proto ani sankcionováno rozsudkem pro zmeškání, který dle § 398 ČŘS přicházel v úvahu tehdy, kdy žalovaný nepodal včas odpověď na žalobu či se nedostavil na první jednání ve věci.

4 Dokazování

V rámci pokusu o smír (před zahájením sporného řízení) dle ČŘS bylo možné dokazování. Na dokazování se aplikovala ustanovení o zajištění důkazu (viz § 284 ČŘS: „*Aby bylo zajištěno provedení důkazů, lze v každém období rozepře, ba ještě před jejím započatím navrhnouti...*“). Do dnešní doby však není zcela zřejmé, zda se použijí i další ustanovení o dokazování.

Problematika dokazování, resp. existence břemen s ním spojených, se začala více diskutovat ve chvíli, kdy soud začal podobu smíru schvalovat svým usnesením – tedy až od 50. let 20. století. V řadě dobových pramenů se uvádí, že soud při zvažování platnosti smíru nemá povinnost³⁷ provádět dokazování ohledně skutkových okolností. Svě závěry autoři obhajují tím, že se smír nemusí shodovat s objektivní realitou.³⁸ Na druhou stranu má soud povinnost zjistit³⁹ povahu daného vztahu. Jinak skutečně nemá ani právo, ani povinnost přezkoumávat, zda smír odpovídá reálné skutkové situaci.

Vše vychází z podstaty pokusu o smír. Například pokud by nastal soudní smír až v průběhu sporného řízení, pak by všechna doposud získaná skutková zjištění soudu byla bezvýznamná⁴⁰. Dosahování smíru, zejména když mluvíme o smírčím řízení, vychází z předpokladu „*svobodně formované a vyjádřené vůle účastníků*“⁴¹. Základem jsou proto jejich shodná tvrzení.

³⁷ STEINER, Vilém. *Občanské právo procesní v teorii a praxi*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1975, s. 496.

³⁸ Usnesení NS ze dne 27. dubna 2009, sp. zn. 22 Cdo 5170/2007.

³⁹ SVOBODA, Karel. *Dokazování*. 1. vyd. Praha: ASPI, 2009, s. 147. ISBN 978-80-7357-414-7.

⁴⁰ SVOBODA, K. *Obnova řízení, v němž nebylo rozhodnuto na základě dokazování*. *Jurisprudence*, 2009, č. 2, s. 3.

⁴¹ Usnesení NS ze dne 28. února 2003, sp. zn. 20 Cdo 307/2002.

Od okamžiku, kdy se do právního řádu dostalo ustanovení o schvalování soudního smíru, není udržitelný ten postoj, že během pokusu o smír nedochází k dokazování. Je pravdou, že základem pro smír jsou shodná tvrzení účastníků.

V některých případech však došla judikatura k závěru, že je nezbytné získat další podklady pro rozhodnutí. Tomu bylo například ve sporech o vlastnictví k nemovitým věcem⁴². V tomto případě soud musel přihlížet k zásadám úpravy evidence nemovitostí a sám si vyžádat širší důkazní materiál. Důvodem byl přesah do práv třetích osob.

Pokud nastane situace, kdy pro rozhodnutí soudu o slučitelnosti smíru s právními předpisy musí dojít k dokazování, pak se podle mého názoru plně uplatní podmínky pro provádění jednotlivých důkazních prostředků a tyto musí být striktně dodrženy. Jinou otázkou však je, zda nesou strany v případě smírčího řízení břemeno tvrzení, jehož smyslem je *umožnit soudu ve věci meritorně rozhodnout i v takových případech, kdy... nemohla být prokázána, neboť vůbec nebyla účastníky tvrzena*⁴³, či břemeno důkazní, tedy procesní odpovědnost za neprokázání jeho tvrzení spojená s negativními důsledky v podobě ztráty sporu⁴⁴.

Dle občanského soudního řádu smírčí řízení nevede k žádnému meritornímu rozhodnutí, ačkoliv schválený smír nabývá stejných účinků jako pravomocný rozsudek. Účastníkům přinejhorším hrozí to, že nebude jejich smír schválen, proč se používá forma usnesení a usnesení, jak je známo, nepředstavuje překážku věci rozsouzené (*res iudicata*).

V úpravě civilního řádu soudního dokonce postrádal zaprotokolovaný pré-torský smír i účinek rozsudku. Nešlo totiž vůbec o formu meritorního rozhodnutí, protože rozhodnutí soudu zcela chybělo.

Z toho plyne závěr, že účastníci pokusu o soudní, ani pré-torský smír nenesou odpovědnost za neprokázání svých tvrzení. V případě soudního smíru

⁴² Rozhodnutí NS ze dne 31. října 1968, sp. zn. 4 Cz 105/68.

⁴³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 15. 5. 2008, sp. zn. 21 Cdo 2725/2007.

⁴⁴ DRÁPAL, Ljubomír; BUREŠ, Jaroslav a kol. *Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 865.

však v případě neschválení smíru hrozí další pokračování řízení, které nakonec vyústí v meritoriální rozhodnutí (založené na nesení břemene tvrzení a důkazního).

Pokud proto probíhá dokazování ohledně některých skutečností v rámci uzavírání smíru, nejde o pravou procesní povinnost stran sporu, protože nespĺňuje obecné náležitosti odpovědnosti procesního rázu. Povinnost zde nese spíše soud, který nesmí připustit dokazování nezákonným způsobem a i zde musí postupovat dle zásady nestrannosti a nezávislosti (dle volného hodnocení důkazů).

S dokazování souvisí i otázka koncentrace řízení. Co se týče smírčího řízení, to není zařaditelné ani do jedné kategorie řízení, které podléhají koncentraci⁴⁵. Ve smírčím řízení rozhodně nenastává koncentrace.

Jiným případem je pokus o smír během sporného řízení. Strany při něm sice mohou uvádět skutečnosti a důkazy na které by se již vztahovala koncentrace, tyto skutečnosti a důkazy však lze uplatnit jen v rámci a v mezích soudního smíru. Pokud by pokus o smír skončil neúspěšně, v dalším (pokračujícím) řízení se ty skutečnosti a důkazy uvedené během soudního smíru, avšak již po koncentraci, nemohly použít jako relevantní podklady pro rozhodnutí. Lze si to představit tak, že se režim koncentrace během procesu uzavírání smíru jaksi „pozastaví“. Strany skrze smír tedy mohou uvádět nové informace a uzavřít na základě nich smír.

5 Zkoumání podmínek řízení

Výčet podmínek se od doby civilního řádu soudního výrazně nezměnil, spíše se vyvíjel obsah jednotlivých podmínek a způsob úpravy. Některé z nich přímo souvisejí s procesní odpovědností (stran). Jde například o absenci povinného zastoupení.

Situace je jednoznačná v případě smíru uzavíraného během soudního řízení (sporného) již započatého. Soud má povinnost zkoumat podmínky nezbytné pro průběh sporného řízení. Pokud jsou podmínky, za nichž může být ve sporném řízení rozhodnuto, splněny, tím spíše jsou dány i pro proces uzavírání smíru.

⁴⁵ HAMULÁKOVÁ, Klára. *Zásada koncentrace řízení a její uplatnění v civilním soudním řízení*. 1. vyd. Praha: Leges, 2010, s. 19.

Jinak je tomu u smírčího řízení před započítáním sporného řízení. Nabízí se otázka, jaké podmínky řízení pro tento pokus o smír platí, a jaké jsou důsledky jejich nesplnění. Vedl by (respektive vede) jejich nedostatek ve smírčím řízení taktéž k zastavení řízení?

Jak uvádí prof. Hora ve své učebnici, pro uzavírání smíru před soudem se vyžaduje všeobecných podmínek platného procesu⁴⁶. Mezi tyto podmínky řízení⁴⁷ patří na straně soudu pravomoc a příslušnost, a řádné obsazení (nepodjatost). Na straně účastníků jde zejména o způsobilost být účastníkem, procesní způsobilost a zastoupení.

Respektovat podmínky řízení je však třeba i ve smírčím řízení. „*Musí být tedy zkoumána a dodržena zejména civilní soudní pravomoc ve věci, způsobilost účastníků být účastníkem a procesní způsobilost*“⁴⁸.

Co se týče pravomoci, jak uvádí rozhodnutí Nejvyššího soudu, „[n]ejde-li o věc, kterou projednávají a rozhodují soudy v občanském soudním řízení, není dána pravomoc soudu ani ke smírčímu řízení podle § 67 a násl. o.s.ř.“⁴⁹ Toto konstatování platí obecně pro všechny (historické) úpravy smírčího řízení od doby účinnosti civilního soudního řádu.

Další podmínkou řízení je příslušnost soudu. V civilním soudním řádu byla stanovena příslušnost následovně: žádost se podávala u okresního soudu dle bydliště žalovaného. Nezáleželo na tom, že věc nepatřila do věcné příslušnosti okresního soudu. Jen pro zmínku, ani v řádu platném tehdy na Slovensku (uherský civilní řád) se nehledělo na cenu předmětu sporu, jednal okresní soud.

Zákon o řízení ve věcech občanskoprávních stanovoval, že smírčí řízení lze provést u kteréhokoli okresního soudu. I v případě, že by věc standardně

⁴⁶ HORA, Václav. *Učebnice civilního práva procesního*. Praha: Nákladem spolku československých právníků Všehrd, 1947, s. 418.

⁴⁷ HORA: *Učebnice civilního...*, s. 115. „*Nejsou-li splněny proc. podmínky, nelze tvrditi, že by spor vůbec ani nevznikal, že tedy nedostatek procesních podmínek brání vzniku procesního právního poměru; i proc. úkon, jemuž schází některá podmínka procesní, může vyvolati činnost druhých podmětů sporu, být základem jejich procesních práv a povinností, ale tento proc. Právní poměr nepovede k rozhodnutí věci. Jakmile vyjde nedostatek procesní podmínky na jevo, odepré soud pokračovati ve sporu, odmítne svou součinnost a tím způsobí zrušení onoho procesního právního poměru. Tento procesní právní poměr byl právě pro nedostatek podmínek procesním právem žádaných založen neplodně.*“

⁴⁸ ŠKÁROVÁ, Marta. *Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou*. 3. vydání. Praha: Linde, 2009, s. 126.

⁴⁹ Rozhodnutí NS ze dne 30. června 1965, sp. zn. 5 Cz 31/66.

náležela do agendy vyššího soudu, smír mohli účastníci uzavřít i před okresním soudem. Toto pravidlo převzal i dosud účinný občanský soudní řád. Příslušnost ve smírčím řízení je tak typickým projevem jednoduchosti a neformálnosti řízení.

Do 1. 1. 1992 prováděl smírčí řízení pouze okresní soud. Po novelizaci (která platí do současnosti) se změnilo ustanovení tak, že se smír provádí u „*kteřéhokoliv soudu, který by byl věcně příslušný k rozhodování věci.*“ Umožnilo se, aby smírčí řízení mohlo probíhat i před krajským soudem. Půjde o výjimečné situace, ale z dikce poslední věty § 67 odst. 1 občanského soudního řádu („*v těchto případech však může provést smírčí řízení a schválení smíru i kterýkoli okresní soud*“) se zdá, že prioritou je dodržení pravidel věcné příslušnosti ve sporném řízení.

Pravidla o místní příslušnosti netřeba vůbec dodržet, což platí už od civilního řádu soudního. Návrh lze podat u jakéhokoliv okresního soudu. Důvodem je fakt, že subjekty se svobodně rozhodly uzavřít dohodu a jejich snaha by neměla být příliš omezena obecnými procesními pravidly⁵⁰.

S tímto tématem souvisí i řádné obsazení soudu. Zde se zaměřím na problematiku po roce 1964. Smírčí řízení mělo od účinnosti občanského soudního řádu vlastní úpravu složení soudu⁵¹. Nejprve znělo ustanovení § 68 odst. 1 tak, že smírčí řízení provádí předseda senátu. Pokud však dle okolností případu seznal, že je vhodné, aby pokus o smír provedl celý senát, předal věc senátu. Šlo o možnost diskrece předsedy senátu. Své tvrzení však musel náležitě podložit argumenty vhodnosti. Pojem „*nepovažuje-li vzhledem k okolnostem případu za vhodné*“ se pojímal jako přesvědčení předsedy senátu, že lze očekávat „*(...) výsledek, který by nebyl pravděpodobný, kdyby smírčí řízení prováděl jen předseda*“⁵².

Až od 1. 1. 2001 došlo ke změně. Kde jedná a rozhoduje senát, napříště provádí celé smírčí řízení předseda senátu. Smírčí řízení je tedy vždy vedeno jediným soudcem. I v pracovněprávních věcech provádí smírčí řízení

⁵⁰ KNOBLOCHOVÁ, Věra. Alternativní způsob řešení sporů: Porovnání soudního smíru a mediace. *Právník*, 2000, roč. 139, č. 9, s. 859.

⁵¹ § 68 odst. 1 OSŘ.

⁵² ŘÍHA, Jan. Schvalování smírů v občanském soudním řízení. *Socialistická zákonnost*, 1976, roč. 24, č. 4, s. 197.

předseda senátu - neuplatní se § 36a odst. 1 OSŘ⁵³. Slovo „provádí“ zahrnuje i schvalování smíru: pokud smírčí řízení vede jen předseda, nemůže smír schvalovat senát⁵⁴.

Pro smírčí řízení nebylo nikdy stanoveno povinné zastoupení. Nebylo však na škodu. Jak uvádí prof. Hora, „[N]ucené zastoupení stran advokáty může působit také značnou měrou ke smírnému vyřízení věci, a tím i ke odvrácení sporů, jsou-li advokáti na výši svého povolání.“⁵⁵

Další podmínkou pro konání řízení je poplatková povinnost. Od počátku bylo nastaveno smírčí řízení tak, že bylo oproti spornému řízení zvýhodněno. Povinnost vznikala buď potvrzením o uzavření smíru (dle civilního řádu soudního), případně schválením smíru za účinnost zákona č. 142/1950 Sb. a 99/1963 Sb. (občanský soudní řád). To tedy znamená, že nezaplacením soudního poplatku nemůže *per factum* dojít k zastavení řízení (jako sankce v rámci procesní odpovědnosti stran).

Absence procesní subjektivit (daná již při zahájení řízení) či ztráta procesní způsobilosti po podání žaloby se ve smírčím řízení řeší analogicky spornému řízení. Podstata smírčího řízení však vyžaduje, aby soudce spíše nejprve vyzýval k odstranění těchto nedostatků, než aby okamžitě zastavoval řízení.

6 Negativní procesní podmínky

Obtížnou záležitostí jsou negativní procesní podmínky (litispendence a res iudicata). Soud má povinnost zjistit, zda ve stejné věci neexistuje meritorní rozhodnutí, případně zda není věc projednávána u jiného soudu. Jak je to však naopak? Mohlo být rozhodováno soudem ve sporném řízení (či jiném smírčím), pokud probíhalo jiný pokus o smír, případně již existoval smír ve věci?

Za účinnosti civilního řádu soudního se mluvilo o smírčím řízení jako o řízení, které nevyvolává účinky podání žaloby. Tento přístup nebyl

53 PUŽMAN, Josef. *Právní nároky a jejich uplatňování*. 2. vydání. Praha: Orbis, 1965, s. 86. Senátní rozhodování souvisí s požadavkem „(...) všestranného a objektivního projednání a rozhodnutí věci, (...)“.

54 BAJCURA, A.; MOLČAN, T. *K povaze...*, s. 799. Dřívější znění zákona umožňovalo, aby prováděl smírčí řízení celý senát.

55 HORA, Václav. *Československé civilní právo procesní*, díl II. 2. vydání. Praha 1928, s. 52.

legislativně upraven (ani tehdy, ani v následujících právních úpravách) a není zakotven ani dnes. Je ale zastáván veškerou odbornou literaturou. Tuto praxi potvrzuje i judikatura Ústavního soudu.⁵⁶

Proměnami však prošly účinky přijatého smíru. Dle civilního soudního řádu nebyly účinky přetorského smíru totožné s účinky soudního smíru, natož aby byly účinky obou smírů shodné s pravomocným rozsudkem. Soudním smírem končil proces a spor tím byl vyřízen. Nemohl být tedy ve stejné věci zahájen nový spor, dokud existoval smír. V tomto ohledu se účinek soudního smíru podobal účinkům pravomocného rozsudku⁵⁷. Ale soud nezjišťoval *ex offio* existenci smíru, strany samy toto musely namítnout.⁵⁸ Neměl povinnost hledět z moci úřední k tomu, že byla věc vyřešena smírem.

Fakt, že nešlo o *res iudicata*, ale pouze o *res transacta*, znamenalo, že o námitce smíru se muselo rozhodovat rozsudkem (nárok se zamítal, nikoliv odmítal). Na rozdíl od toho na Slovensku (uherský civilní řád) platilo dle § 423 III, že soudní smír je postaven v účincích naroveň pravomocnému rozsudku.

Od zavedení zákona č. 142/1950 Sb. se přejala koncepce, podle níž má smír povahu pravomocného rozsudku. Získal tedy účinky *res iudicata*. Na základě toho byl soud povinen zjišťovat, zda nebyl ve věci uzavřen smír. Bohužel byla právní úprava v tomto ohledu nedokonalá, protože se při ní nemyslelo na důsledek ve sféře obrany proti uzavřenému smíru.

Jak se uvádí v literatuře „*zmíněnou úpravu nebylo možno pokládat za dostatečně vyhovující, a to s ohledem na nemožnost odstranit jejím prostřednictvím nedostatky smíru spočívající v hmotném právu*. Například důvody pro podání návrhu na obnovu řízení byly „*příliš úzké, aby pokryly všechny hmotněprávní vady*...“⁵⁹.

O ne/schválení smíru se dle občanského soudního řádu rozhodovalo usnesením a smír schválením nabýval účinků pravomocného rozsudku. Šlo

⁵⁶ Usnesení Ústavního soudu ze dne 2. června 1997, sp. zn. III. ÚS 144/97.

⁵⁷ HORA, Václav. *Učebnice civilního práva procesního*. Praha: Nákladem spolku československých právníků Všeherd, 1947, s. 421.

⁵⁸ Rozhodnutí NS ČSR ze dne 28. června 1922, sp. zn. Rv I 252/22: „*O soudní smír lze opráti hmotněprávní obranu, že spor byl takto odklizen, nikoliv však procesní námitku věci rozsouzené*.“

⁵⁹ FIÁLA, Josef; STEINER, Vilém. Žaloba dle § 99 odst. 3 občanského soudního řádu o zrušení pravomocného usnesení schvalujícího smír. *Právník*, 1968, roč. 107, č. 5, s. 433.

o diametrální rozdíl oproti nauce uplatňované za první republiky. Současně s tím musel být do právního řádu zaveden nový institut tzv. žaloby na zrušení usnesení o schválení smíru (§ 99 odst. 3 OSŘ).

Dnes „*má jednak procesní následky (je rozhodnutím ve věci samé, jež je exekučním titulem a vytváří překážku věci rozhoduté), jednak následky hmotněprávní (je novací, případně dohodou o narovnání mezi účastníky). K oběma dochází až akceptací smíru ze strany soudu.*“⁶⁰

7 Poučovací povinnost soudu

Mezi zásadní procesní povinnosti soudu patří jeho poučovací povinnost. Dle § 432 ČRS má soudce dát „*je-li toho třeba, stranám neznaným a advokátem nezastoupeným potřebný návod ku provedení jejich procesních úkonů a poučiti je o právních následcích spojených s jejich jednáními nebo opomenutími*“. Neexistovala speciální poučovací povinnost ohledně možného obsahu smíru.

Důležité je, že znění § 5 občanského soudního řádu (poučovací povinnost) v době komunismu zahrnovalo i poučení o hmotných právech a povinnostech účastníků. Po roce 1989 byla problematika manuální povinnost často diskutována, až ústavní soud omezil⁶¹ poučovací povinnost výlučně na práva a povinnosti procesního rázu. Tím se zásadně vymezil vůči znění před 1. 1. 1992⁶². To však neřešilo otázku poučování při uzavírání smíru.

Problematickým se jevílo ustanovení § 5 občanského soudního řádu při aplikaci na uzavírání smíru ve smířčím řízení.⁶³ Tento nedostatek se pokusila objasnit novela OSŘ č. 59/05 Sb. Obecně (a demonstrativně) uvedla, že má předseda upozornit na právní úpravu a rozhodnutí Nejvyššího soudu⁶⁴. Soudcům tak nezbyvá než v každém jednotlivém případě poměřovat, zda již nepřekročili mez poučení o hmotném právu⁶⁵, se současným

⁶⁰ DAVID, Ludvík a kol. *Občanský soudní řád: komentář. I. díl, (§ 1 až 200za)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, s. 338.

⁶¹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 25. června 1997, sp. zn. I. ÚS 63/96.

⁶² Novelou č. 328/91 Sb. bylo vypuštěno, že soudy účastníkům *pomáhají... při uplatnění jejich práv a dbají všestranně o to, aby nikdo pro nedostatek právních znalostí neutrpěl újmu*.

⁶³ Nález ÚS ČR ze dne 25. června 1997, sp. zn. I. ÚS 63/96.

⁶⁴ ...*zejména s účastníky probere věc, upozorní je na právní úpravu a na stanoviska Nejvyššího soudu a rozhodnutí uveřejnění ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek...*

⁶⁵ DOLEŽÍLEK, Jiří. Vyloučení soudce z projednávání a rozhodování věci v civilním řízení. *Právní rozhledy*, roč. 5, č. 4, s. 177.

zřetelem na specifika smírčího řízení. Ustanovení se sice nachází v úpravě soudního smíru, vztahuje se však také na smírčí řízení.

Někteří autoři uvádějí, že se tento přístup „*vymyká obecnému ustanovení § 5 OSŘ a překračuje dosavadní koncepci poučovací povinnosti soudu.*“⁶⁶ Například prof. Winterová považovala § 99 odst. 2 OSŘ za průlom do poučovací povinnosti, ale průlom velmi žádoucí. Problematickým se jí jeví fakt, že soud by musel *mít hotový názor na věc*⁶⁷ - což je ale typické až pro konec řízení, kdy je zjištěn skutkový stav věci. O možnosti zneužití ze stran účastníků nemluvě.

Manudukční povinnost se navíc při uzavírání smíru projevuje v tom, že soudce ještě před podpisem smíru účastníky musí účastníky zpravit o následcích smíru, které se rovnají účinkům pravomocného rozsudku – na rozdíl od dohody mimo smírčí řízení. Podle některých autorů se nevztahuje na poučování o hmotném právu, neboť takový postup by mohl znamenat porušení nestrannosti soudu⁶⁸.

8 Povinnost usilovat o smír?

Abychom mohli odpovědět na otázku, zda má soud (soudce) povinnost usilovat o smír, je nezbytné mluvit odděleně o soudním smíru a smíru prétorském.

Co se týče smíru uzavíraného během soudního řízení, dle civilního řádu soudního (§ 204) se soud „*může při ústním jednání v každém období na návrh nebo z úřední moci pokusiti o smírné vyřízení sporu neb o dosažení smíru o jednotlivých sporných člancích.*“ Gramatický výklad tohoto ustanovení by měl vést k několika závěrům. Prvním z nich je, že soud „může“, nikoli musí nebo by měl, učinit pokus o smírné vyřízení věci. Na druhou stranu však znění umožňuje, aby výzva k pokusu o smírné vyřízení či dosažení smíru vycházela od samotného soudce. Textace ustanovení je tedy v zásadě velmi neutrální.

⁶⁶ ŠKÁROVÁ, Marta. *Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou*. 3. vydání. Praha: Linde, 2009, s. 217.

⁶⁷ WINTEROVÁ, Alena. Máme vůbec nějakou koncepci? (Nad dvěma ustanoveními poslední novely občanského soudního řádu). *Právní rozhledy*, 2005, roč. 13, č. 4, s. II.

⁶⁸ STAVINHOVÁ, Jaruška; HLAVSA, Petr. *Civilní proces a organizace soudnictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 209.

Pokud nahlédneme do dobové odborné literatury, uzavírá se, že soud neměl zákonnou povinnost pokusit se o smír. V případě, že měl „*důvodnou naději, že by se spor dal smírem odklíditi*“⁶⁹, tak ale měl dělat vždy. V úvahu je nutné brát samu podstatu smíru (resp. smířčího řízení). Nelze strany sporu nutit, aby se o smír pokoušely, natož aby dosáhly určité podoby smíru. Jak uvádí prof. Hora ve své učebnici, nepřineslo by to ani pozitivní efekt vůči stranám. Vždyť hlavním účelem smíru je „*upevňovati a šířiti mír mezi občanstvem*“⁷⁰.

Oproti tomu u smířčího řízení dle § 433 civilního řádu soudního, se nevykytuje žádná zmínka o tom, že by soud měl v průběhu pokusu o smír projevit úsilí o jeho dosažení. Zde však podle mého názoru nastupuje výklad teleologický. Pokus o smír se jistě podstupuje kvůli tomu, aby se vyhnulo hrozícímu spornému řízení. Znění „*[k]do zámýšlí podat*“ znamená, že předpokladem pro konání pokusu o smír podle civilního řádu soudního byl požadavek, aby existoval alespoň u jedné ze stran úmysl podat žalobu.

Za účinnost zákona o řízení ve věcech občanskoprávních (z. č. 142/1950 Sb.) se dokonce do úpravy soudního smíru dostala věta „*[o]smír, který může být schválen, má se soud vždy pokusit*“. Jde však pouze o výraz zákonodárcovy snahy preferovat smír jako výchovné řešení oproti žalobě a spornému řízení. Limitem je tu v podstatě jen kritérium povahy věci, tedy soud nemůže vyvíjet aktivitu ve prospěch smíru, pokud si je vědom toho, že ve věci smír schválen být nemůže. Doslovné znění však neuvádí „povahu věci“, ale mluví rovnou o (konečné podobě) smíru. Je možné, aby soud své úsilí o smír vzdal hned ve chvíli, kdy se strany budou chtít dohodnout na podobě smíru, která se přičí zákonu nebo obecnému zájmu?

Stávající občanský soudní řád v § 99 odst. 1 výslovně hovoří o tom, že „*[s]oud usiluje o smír mezi účastníky*“. Vzhledem k tomu, že se v § 67 (smířčí řízení) odkazuje na celý § 99 OSŘ, mělo by se aplikovat na smířčí řízení i úsilí soudu o smír. V případě přetorského smíru však jde spíše o úsilí v průběhu dosahování smíru. Lze si představit situaci, kdy strany jsou na dobré cestě za dosažením přetorského smíru, dojde však k bodu stagnace. Tu může být nápomocen soudce, aby strany motivoval k pokračování ve smířčím řízení.

⁶⁹ HORA, Václav. *Učebnice civilního práva procesního*. Praha: Nákladem spolku československých právníků Všehrd, 1947, s. 417.

⁷⁰ Tamtéž.

Pojem „usilovat“ je dosti citově zabarvené slovo, přesto nikdy nebyla tato výzva soudu považována za procesní povinnost soudu, ani v praxi ani v teorii. Avšak až rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR 22 Cdo 1085/2010 postavilo najisto, že vadně provedené smírčí řízení či neuvedení možnosti uzavřít smír sice může zakládat vadu a za vady řízení je vždy odpovědný soud, avšak nejde o vadu, která by mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci. Dovolatelé tedy neuspěli se svým tvrzením, že soud je zbavil jedné z možných cest vyřízení konfliktu. Argumentovali zejména tím, že pokud nebude takový postup sankcionován, nebude soud dané ustanovení používat. Je zřejmé, že „usilování o smír“ je spíše vyjádřením zásady na smírném řešení sporů či výzvou vůči soudu, nikoliv však právně vymahatelnou.

9 Povinnost zkoumat smír

Civilní soudní řád neobsahoval povinnost, aby soud zkoumal rozpor smíru s právními předpisy. To je totiž *apriori* předpoklad fungování soudů a soudnictví, zásada zákonnosti. Kritérium nerozpornosti s právem nebylo uvedeno i z toho důvodu, že soud nerozhodoval o konečné podobě smíru, jen vedl strany ke smíru a případně korigoval jejich návrhy a postup v této věci. Až od chvíle, kdy začal být smír schvalován soudem (dle § 40 zákona č. 142/1950 Sb.) - jako výraz státní kontroly nad autonomií vůle stran – se vymezilo, jaká měřítko při schvalování smíru má soud aplikovat. Nešlo jen o hledisko zákonnosti, ale rovněž vágní pojem *obecný zájem*. Pod lehce změněným názvem se toto kritérium (jako zájem společnosti) překloupilo i do občanského soudního řád. Po roce 1989 se zkoumání zúžilo pouze na rozpor s právními předpisy.

Dnešní podoba OSŘ tak stanovuje, že soud rozhoduje o tom, zda smír v konkrétní podobě schválí, formou usnesení. Pokud tedy strany dosáhnou smíru (ať už za sporného řízení či ve smírčím řízení), musí soud posuzovat, zda obsah a okolnosti smíru vyhovují právním předpisům. Pod pojmem právní předpisy se rozumí předpisy jak práva hmotného, tak procesního.

Pokud bychom se omezili na doslovné znění zákona, má povinnost zkoumat případný rozpor s právními předpisy až ve chvíli schvalování smíru. Na druhou stranu však pozice soudu a soudce vyžaduje, aby podroboval zkoumání formující se dohodu stran i v průběhu dosahování smíru.

Poslední novelizace textu zákona v otázce smírčího řízení přičkla smírčímu řízení nový účel. Soud dle § 67 odst. 3 OSŘ ve smírčím řízení může rozhodnout o schválení mediační dohody, k čemuž byla stanovena poměrně krátká lhůta 30 dní od zahájení smírčího řízení⁷¹.

Postup je to racionální a může vést ke zvýšenému zájmu o smírčí řízení obecně. Nejedná se však o smírčí řízení v pravém slova smyslu, odpadá totiž fáze *pokusů o smír* a soud se omezí na rozhodnutí o schválení dohody.⁷² Není však vyloučeno, aby soud (zejm. v případech nejasností) obeslal strany k jinému soudnímu roku.

Pro soud byla nezvykle stanovena lhůta pro rozhodnutí. Snad panovala obava, že strany obeznámené s běžnou délkou soudního řízení se budou zdržet využít této možnosti. Lhůta je však svou povahou pořádková a s jejím uplynutím není spojen žádný přímý právní účinek. Má tedy spíše efekt psychologický.

10 Vynucování (veřejnoprávních) sankcí

Formou procesní odpovědnosti jsou i represivní sankce. Speciální ustanovení v úpravě smírčího řízení (případně uzavírání soudního smíru) se objevilo až se zavedením občanského soudního řádu. Tak se výslovně v § 68 odst. 3 stanovovalo, že „[s]oučinnost nebo přítomnost účastníků nelze žádným způsobem vynucovat“.

Obdobný charakter však neslo smírčí řízení i za účinnosti civilního řádu soudního a zákona o řízení ve věcech občanskoprávních. To řízení, které skončilo nedohodou stran, končilo bez formálního rozhodnutí. Nešlo sankcionovat strany za nedostavení se k soudu, ani formou fikcí či domněnek, ani přímými sankcemi (například předvedení).

Na tom lze demonstrovat zásadu dobrovolnosti⁷³ a celkového pojetí pokusu o smír jako nepovinného procesu k řešení sporu. Na druhou stranu není vyloučeno, aby soudce ukládal pořádkové pokuty za urážlivá podání či rušení

⁷¹ DOLEŽALOVÁ, Martina (ed). *Zákon o mediaci. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 142.

⁷² Schválení mediační dohody je navíc poplatkově zvýhodněno. Bez ohledu na její předmět činí poplatek 500 Kč.

⁷³ KUCHAR, Ondřej. Prétorský smír. *Právní rádce*, 1998, roč. 6, č. 6, s. 31.

pořádku, neboť pořádková pokuta⁷⁴ plní zde úlohy zabezpečení veřejného pořádku na půdě soudního (a zároveň státního) orgánu. Není tedy sankcí procesněprávní.

11 Závěr

Na základě výše uvedeného lze shrnout, že na straně účastníků se ve většině případů nejedná o skutečnou procesní odpovědnost. Někdy se však situace této odpovědnosti může podobat (jedná se o kvazi povinnosti). Strany například nenesou břemeno tvrzení, ani důkazní, nedoložení určitých informací však může vést k rozhodnutí o neschválení smíru (nemeritorní rozhodnutí).

Naopak soud nese větší díl procesní odpovědnosti, zejména povinnost přezkoumat podmínky řízení a následně zkoumat uzavřený smír. Na druhé straně se některá ustanovení pouze jeví jako povinnost – například „povinnost“ usilovat o smír či poučovací povinnost. Nesplnění těchto dvou uvedených ustanovení není spojeno s negativními důsledky (sankcemi). Nově se do právní úpravy zavedla další „povinnost“, a to povinnost soudu rozhodnout do 30 dnů od předložení mediační dohody o jejím schválení (jako smíru s účinky exekučního titulu). Jde však spíše o lhůtu pořádkovou, s kterou není spojena pravá procesní odpovědnost.

Ukázalo se rovněž, že historicky měla velký vliv na rozsah procesních povinností subjektů smírního řízení (resp. soudního smíru) koncepce právních účinků smíru (res transacta, či res transacta i iudicata). Podstata smíru však zůstala zachována, bez ohledu na změny v účincích: i nadále je proces uzavírání smíru u soudu charakteristický minimem povinností účastníků smíru.

Literature

LAVICKÝ, Petr; Stavínohová, Jaruška. Sankce v civilním právu procesním. *Právní fórum*. Praha: ASPI, a. s., 2008, č. 9.

MACUR, Josef. *Povinnost a odpovědnost v občanském právu procesním*. Brno: Masarykova univerzita, 1991, 151 s. ISBN: 8021002646.

FIALA, Josef. *Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu*. Praha: Univerzita Karlova, 1974, 102 s.

⁷⁴ STAVINOHOVÁ, Jaruška; HLAVSA, Petr. *Civilní proces a organizace soudnictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 251.

- HAMULÁKOVÁ, Klára. *Zásada koncentrace řízení a její uplatnění v civilním soudním řízení*. Praha: Leges, 2010, 191 s. ISBN: 9788087212516.
- HORA, Václav. *Učebnice civilního práva procesního*. Praha: Nákladem spolku československých právníků Všehrd, 1947, 602 s.
- HORA, Václav. *Československé civilní právo procesní, díl II*. Praha: nákladem vlastním, 1928, 443 s.
- STAVINOHOVÁ, Jaruška. Procesní povinnosti účastníků civilního soudního řízení ve světle díla Prof. Macura. In: *Dny práva 2008* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2008 [cit. 2015-11-01]. Dostupné z: <http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/obcan/stavinohova.pdf>
- MACUR, Josef. *Zásada projednací v civilním soudním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, 233 s. ISBN: 8021016280.
- MACUR, Josef. *Důkazní břemeno v civilním soudním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, 172 s. ISBN: 8021011610.
- KÜHN, Zdeněk. *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace: analýza příčin postkomunistické právní krize*. Praha: C. H. Beck, 2005, 201 s. ISBN: 8071794295.
- BOBEK, Michal; MOLEK, Pavel; ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 1005 s. ISBN: 9788021048447.
- MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Karolinum, 2004, 914 s. ISBN: 8024608634.
- ŠTAJGR, František a kol. *Občanské právo procesní*. Praha: Orbis, 1964, 419 s.
- ŠKÁROVÁ, Marta. *Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou*. Praha: Linde, 2009, 1263 s. ISBN: 9788072017690.
- STAVINOHOVÁ, Jaruška; HLAVSA, Petr. *Civilní proces a organizace soudnictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, 660 s. ISBN: 8021032715.
- STEINER, Vilém. *Občanské právo procesní v teorii a praxi*. Praha: Orbis, 1975, 491 s.
- SVOBODA, Karel a kol. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení*. Praha: C. H. Beck, 2014, 464 s. ISBN: 9788074002793.

- DRÁPAL, Ljubomír; BUREŠ, Jaroslav, a kol. *Občanský soudní řád. Komentář*. Praha: C.H. Beck, 2009, 1579 s. ISBN: 9788074001079.
- SVOBODA, Karel. *Dokazování*. Praha: ASPI, 2009, 391 s. ISBN: 9788073574147.
- SVOBODA, Karel. Obnova řízení, v němž nebylo rozhodnuto na základě dokazování. In: *Jurisprudence*, 2009, roč. 18, č. 2, s. 3–9.
- KNOBLOCHOVÁ, Věra. Alternativní způsob řešení sporů: Porovnání soudního smíru a mediace. In: *Právník*, 2000, roč. 139, č. 9, s. 857-873.
- ŘÍHA, Jan. Schvalování smírů v občanském soudním řízení. In: *Socialistická zákonnost*. 1976, roč. 24, č. 4, s. 193-198.
- DOLEŽALOVÁ, Martina (ed). *Zákon o mediaci. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2013, 345 s. ISBN: 9788074004582.
- BAJCURA, Andrej; MOLČAN, Teodor. K povaha procesného úkonu podľa § 99 ods. 3 Občianskeho súdneho poriadku. In: *Právny obzor*, 1966, roč. 159, č. 9, s. 797 – 807.
- FIALA, Josef; STEINER, Vilém. Žaloba dle § 99 odst. 3 občanského soudního řádu o zrušení pravomocného usnesení schvalujícího smír. In: *Právník*, 1968, roč. 107, č. 5, s. 432–440.
- KUCHAR, Ondřej. Prétorský smír. In: *Právní rádce*, 1998, roč. 6, č. 6, s. 31-32.
- DAVID, Ludvík a kol. *Občanský soudní řád: komentář. I. díl, (§ 1 až 200za)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, 1072 s. ISBN: 9788073574604.
- DOLEŽÍLEK, Jiří. Vyloučení soudce z projednávání a rozhodování věci v civilním řízení. In: *Právní rozhledy*, roč. 5, č. 4, s. 177.
- WINTEROVÁ, Alena. Máme vůbec nějakou koncepci? (Nad dvěma ustanoveními poslední novely občanského soudního řádu). In: *Právní rozhledy*, 2005, roč. 13, č. 4, s. II.
- PUŽMAN, Josef. *Právní nároky a jejich uplatňování*. Praha: Orbis, 1965, 392 s.
- Důvodová zpráva k novele, o. s. ř. provedené zákonem č. 7/2009 Sb. [online]. PSP. Tisk č. 478 [cit. 2012-06-09]. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5 & CT=478 & CT1=0>

Rozhodnutí NS ČSR ze dne 28. června 1922, sp. zn. Rv I 252/22.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 30. června 1965, sp. zn. 5 Cz 31/66 (R 63/1966).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 31. října 1969, sp. zn. 4 Cz 105/68 (R 49/69).

Usnesení Ústavního soudu ze dne 2. června 1997, sp. zn. III. ÚS 144/97.

Usnesení NS ze dne 27. dubna 2009, sp. zn. 22 Cdo 5170/2007.

Usnesení NS ze dne 28. února 2003, sp. zn. 20 Cdo 307/2002.

zákon č. 113/1895 Sb. z. ř., civilní řád soudní, účinný do 31. prosince 1950.

zákon č. 111/1927 Sb., zákon o ochraně proti nekalé soutěži, účinný do 31. prosince 1950.

zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve znění zákona č. 65/1965 Sb. účinném ke dni 1. ledna 1965.

zákon č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních, ve znění zákona č. 46/1959 Sb. účinném ke dni 1. září 1959.

zákon č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech, účinný od 1. července 1961 (do 31. prosince 1969).

zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

zákon č. 202/2012 Sb., zákon o mediaci a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (ZOM).

Contact – e-mail

fridrichova.drabomira@email.cz

Zákon č. 61/1918 Zb. a zodpovednosť za jeho porušenie¹

Tomáš Gábriš

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,
Slovenská republika

Abstract in original language

Príspevok analyzuje právnu úpravu zrušenia šľachtictva, radov a titulov v Československej republike zákonom č. 61/1918 Zb. v komparácii s obdobnými legislatívnymi aktmi v okolitých štátoch. Poukazuje na dobovú debatu o možnom vyvodzovaní právnej zodpovednosti za nedodržovanie tohto zákona a predstavuje súvisiacu dobovú československú judikatúru. Na záver sa zamýšľa nad aktuálnym statusom tohto zákona a jeho normatívneho obsahu v českom a slovenskom právnom poriadku a nad postavením dnešných rytierskych rádov pôsobiacich na území Českej a Slovenskej republiky.

Keywords in original language

Šľachta; šľachtické tituly; rytierske rády; rady.

Abstract

The paper analyzes legal rules on abolition of nobility, orders and titles in Czechoslovakia, contained in the Act no. 61/1918 Coll., in comparison with similar legislative acts in neighbouring countries. It points to the historical debate on imposing legal liability for non-compliance with this Act and pays attention to contemporary Czechoslovak case-law in this respect. Finally, the author questions the current status of this Act and of its normative content in the Czech and Slovak legal system, as well as the legal status of modern orders of chivalry existing in the Czech and Slovak Republics.

Keywords

Nobility; Titles of Nobility; Orders of Chivalry; Orders.

¹ Text bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0136/15 „Právna úprava správneho trestania“ udeleného Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR a Slovenskej akadémie vied.

1 Úvod

Stredoeurópske štátne útvary do roku 1918 boli do veľkej miery charakteristické nedemokratickými režimami s prvkami nerovnosti pred zákonom, a formami vlády s prvkami vlády aristokracie. Keď hovoríme o strednej Európe, máme tým na mysli osobitne Habsburskú ríšu – Rakúsko-Uhorsko (zahŕňajúce predovšetkým Slovensko, české krajiny, Chorvátsko, Slovinsko, časť Poľska, Rumunska a primárne Rakúsko a Maďarsko). Avšak tiež Nemecko s tradíciou Svätej ríše rímskej a prežívaním lokálnych kráľovstiev a kniežatstiev bolo na tom obdobne. Kataklizma prvej svetovej vojny tento systém nezvratne narušila. Republiky vytvorené na troskách monarchií zaujali k aristokratickému odkazu a k vrstve šľachty zväčša odmietavý postoj. Tento bol pre územie Československa naznačený už vo Washingtonskom vyhlásení nezávislosti (1918), podľa ktorého mali byť šľachtické výsady zrušené.² Skutočne, Československo zrušilo šľachtické tituly už v roku 1918, jedným z úplne prvých zákonov prijatých po vzniku štátu – č. 61/1918 Zb. To však Československu nebránilo, aby vzápätí v rámci svojich štátnych vyznamenaní zaviedlo hodnostnú úroveň „rytier“. Aj v súčasnosti pritom na území Českej aj Slovenskej republiky pôsobia rôznorodé rytierske rády, v médiách sa stretávame s označovaním republikánskeho politika titulom „kniže“, a medzi právnikmi sa diskutuje o aktuálnosti alebo obsolétosti zákona č. 61/1918 Zb. o zrušení šľachtictva, radov a titulov. V našom príspevku sa budeme podrobnejšie zaoberať všetkými naznačenými otázkami – okolnosťami prijatia tohto zákona, jeho aktuálnym právnym statusom, a legálnosťou alebo nelegálnosťou používania šľachtických titulov a fungovania rytierskych rádov na Slovensku a v Českej republike.

2 Zrušenie šľachtictva, radov a titulov v Československu

Už v závere prvej svetovej vojny predstavitelia zahraničného odboja Čechov a Slovákov vyriekli nad šľachtou, skompromitovanou spoluprácou s Habsburgovcami a s utláčateľskými maďarskými elitami, ortieľ. Washingtonská deklarácia z 18. októbra 1918 vyhlásila „*výsady šľachtické budú zrušené*“.³ Nemožno sa preto čudovať, že prvým zákonom, ktorý

² VOJÁČEK, Ladislav; GÁBRIŠ, Tomáš. *Pramene k právnym dejinám Slovenska II. (po roku 1918)*. Bratislava: VO PraF UK, 2009, s. 33-34.

³ Tamže.

bol na ustanovujúcej schôdzi Národného zhromaždenia dňa 14. 11. 1918 na záver stretnutia navrhnutý, bol práve zákon o zrušení šľachtických titulov.⁴ O pôvode tohto návrhu pritom veľa nevieme. Autor osnovy zákona nie je známy; vraj ju spísal niektorý z členov predsedníctva Národného výboru – pôvodne totiž mala byť táto osnova prejednaná už na poslednom zasadnutí Národného výboru, ale nakoniec bola odložená až na zasadnutie Národného zhromaždenia.⁵ Ani dôvodová správa k tomuto návrhu neexistuje; k dispozícii máme iba správu ústavno-právneho výboru, ktorú dňa 3. 12. 1918 na zasadnutí Národného zhromaždenia predniesol JUDr. František Weyr (1879-1951), a z ktorej budeme aj my v tomto príspevku vychádzať.⁶

Vo všeobecnosti možno ohľadom návrhu zákona o zrušení šľachtictva, ako aj ohľadom jeho konečného schváleného znenia konštatovať, že ráz tohto zákona je viac slávnostným a symbolickým, než sankčným – či už trestno-právnym alebo správno-právnym.⁷ Pri prejednávaní zákona totiž síce poslanec Dr. Bouček navrhoval zaviesť aj sankcie za nerešpektovanie zákona, ústavnoprávny výbor a aj Dr. Weyr však boli proti tomu – vraj by to narušovalo slávnostného ducha zákona a taká úprava patrí skôr do trestného zákona:⁸ „výbor ústavní byl si vědom slavnostní formy tohoto zákona, o kterém se radil, že v něm viděl jakousi slavnostní demonstraci pro demokratické zřízení naší Československé republiky a že by nějaká trestní sankce v kratičkém tomto zákoně zdála se snad poněkud titěrnou. Po velmi podrobných úvahách dospěl proto ústavní výbor většinou hlasů k tomu, že trestní sankce má býti aspoň v tomto zákoně vyloučena. Proto ten zákon je vlastně adresován nejprve na stát a ne také na obyvatelstvo.“⁹

4 KOTRBA, Štěpán. *Za co může děkovat Schwarzenberg Gottvaldovi*. Dostupné na internete: <http://blisty.cz/art/53664.html> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

5 SOUKUP, Ladislav. Zrušení šlechtictví v ČSR. *Právněhistorické studie*. 1973, 17, s. 101 a nasl.

6 ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta Rakouského císařství*. Praha: Pankrác, 2006, s. 380.

7 Podľa § 1: „Šlechtictví a řády, jakož i veškerá z nich plynoucí práva se zrušují, rovněž tak tituly, pokud byly udělovány jako pouhá vyznamenání. V platnosti zůstávají takové tituly, na které lze splněním předepsaných podmínek nabytí právního nároku (titul doktorský, inženýrský atd.), pak tituly, jež vyjadřují skutečně zastávanou úřední hodnost, a vyznamenání udělovaná vysokými školami (čestné doktoráty a pod.). Bývalí šlechtici nesmějí užívatí svého rodného jména s přídomkem nebo dodatkem vyznačujícím šlechtictví.“

8 SOUKUP, Ladislav. Zrušení šlechtictví v ČSR. *Právněhistorické studie*. 1973, 17, s. 108.

9 7. schůze. Úterý 3. prosince 1918. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/007schuz/s007001.htm> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

Zákon mal teda v prvom rade za cieľ vyjadriť skutočnosť, že Československý štát sa nestotožňuje s aristokratickými hodnotami a sám šľachtictvo, ani žiadne rady ani tituly (s výnimkou tých, ktoré nie sú „pouhým vyznamená- ním“) neuznáva, bez ohľadu na to, kto ich udeľoval. Dôležité je však v tejto súvislosti zmieniť, že udeľovanie titulov súkromnoprávnymi korporáciami, napríklad pre ich členov, nespadlo pod zákaz podľa tohto zákona. Podľa správy ústavnoprávneho výboru totiž tento mienil, že „jde predovšetkým o to, aby odstránený bol zvyk udelovania titulů se strany státu, po případě jiných veřejných korporací, a že je jednak zbytečné jednak technicky nemožno zakazovati soukromým jednotlivcům a korporacím (sem patří dle novodobého názoru též církev), aby udělovali tituly. Na konec byl však z první věty paragrafu prvního po návrhu referentově vypuštěn původně zamýšlený pasus „pokud byly státem nebo jinými veřejnými korporacemi udělovány“, a to proto, že zákonu jde patrně o to, aby udělování titulů (kromě případů výslovně vyjmutých) nemělo pro obor státní právní platnosti, a to bez ohledu na to, který činitel je udílí. Kromě toho jest pojem „veřejné korporace“ příliš neurčitý.“¹⁰

Zákon bol s uvedeným myšlienkovým pozadím bez problémov akceptovaný a formálne prijatý,¹¹ a v Zbierke zákonov zverejnený pod č. 61/1918 Zb. ako zákon, ktorým sa zrušujú šľachtictvo, rady a tituly. Zrušenie šľachtictva bolo následne potvrdené aj v ústavnej listine z roku 1920 (č. 121/1920 Zb.), ktorá v § 106 zaviedla zásadu rovnosti všetkých občanov bez ohľadu na ich pôvod a zakazovala udeľovanie „prázdnych“ titulov.¹²

Čoskoro sa však malo ukázať, že zákonná úprava svojou striktnou formuláciou zašla možno ďalej než bolo žiaduce – rušila a zakazovala totiž úplne všetky vyznamenania, nielen pôvodné habsburské rady a tituly, ale aj vyznamenania udeľované spojeneckými vládami, a neumožňovala dokonca

¹⁰ Tisk 54. Zpráva ústavního výboru o návrhu zákona, jímž zrušují se šlechtictví, rady a tituly. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0054_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).

¹¹ Poslanci tzv. Slovenského klubu k návrhu zákona nemali žiadne pripomienky a len ho vzali na vedomie. PETRANSKÁ ROLKOVÁ, Natália (ed.). *Zápisnice klubu slovenských poslancov*. Bratislava: NRSR, 2014, s. 63. Zápisnica z 21. 11. 1918.

¹² (1) *Výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají.*
 (2) *Všichni obyvatelé republiky Československé požívají v stejných mezích jako státní občané této republiky na jejím území plné a naprosté ochrany svého života i své svobody nebhdic ke tomu, jakého jsou původu, státní příslušnosti, jazyka, rasy nebo náboženství. Úchyly od této zásady jsou přípustny jen, pokud právo mezinárodní dovoluje.*
 (3) *Tituly smejí býti udílány jen, pokud označují úřad nebo povolání. Toto ustanovení netýká se akademických hodností.*

ani udeľovanie československých vojenských vyznamenání, či už domácim alebo zahraničným osobnostiam. Štát si pritom uvedomil potrebu zavedenia osobitných radov aspoň pre cudzincov, a to najmä z iniciatívy ministerstva pre zásobovanie ľudu, ktoré chcelo vyznamenat' členov americkej pomocnej misie (rovnaké snahy v tom istom čase existovali aj v Rakúsku¹³). Tiež sa v tejto súvislosti zvažovalo uznať rady, resp. čestné odznaky, ktoré sa udeľovali československým vojakom počas 1. svetovej vojny,¹⁴ a ktoré tiež podľahli príliš širokej formulácii zákona č. 61/1918 Zb. Následne sa preto pripravili osobitné zákony novelizujúce a dopĺňajúce zákon č. 61/1918 Zb. tak, aby sa umožnilo zriaďovanie radov a titulov najprv pre cudzincov a československých vojakov (1920) a následne aj pre československých civilistov (1936). Tak došlo aj k zriadeniu československého radu Bieleho leva, a to na základe nariadenia č. 362/1922 Zb. *jimž se zřizují Československý řád Bílého lva a Československá medaile Bílého lva, „jako vyznamenání pro příslušníky států cizích za zásluhy, kterých získali o stát československý“*.

V praxi však vyvstával aj ďalší problém – s nerešpektovaním zákona č. 61/1918 Zb. predstaviteľmi bývalej šľachty. Zákon, ktorý bol pôvodne nasmerovaný primárne na štát, a na vyjadrenie jeho hodnôt, sa preto začal vnímať ako *lex imperfecta*, ktorý netrestá svoje nerešpektovanie, resp. neumožňuje vyvodit' právnu zodpovednosť za jeho porušenie. Preto keď bol prijímaný zákon č. 243/1920 Zb., *kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů*, v § 6 ustanovil k zákazu aj sankcie: „*Přestupku se dopouští a vězením, na Slovensku uzamčením, od 24 hodin do 14 dnů, nebo trestem peněžitým od 50 do 1500 Kč buď potrestán:*

1. *kedo úmyslně a veřejně užívá šlechtických titulů, erbů, řádů, vyznamenání, jež byly zákonem zrušeny, nebo kedo takovým způsobem hledí naznačiti své bývalé šlechtictví;*

¹³ 1684. Vládní návrh. Zákon ze dne....1928 kterým se opětne mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1684_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).

¹⁴ Podľa dôvodovej správy k novele z roku 1920 totiž: „*Na podzim minulého roku, hned po ustavení samostatného státu Československého, kdy naše zahraniční vojska po dlouhém strádání a těžkých bojích stála u cíle, zřídila prozatímní vláda zemi československých v Paříži dekrety ze dne 7. listopadu a 1. prosince 1918 Československý válečný kříž a Československou revoluční medaili; oba dekrety byly výnosem ministerstva války ze dne 8. listopadu a 2. prosince 1918 podrobně provedeny. Účelem těchto aktů bylo oslavit trvalou památkou šťastného skončení bojů za svobodu našeho státu. Podle docházejících zpráv existuje podobný odznak také u československého vojska na Sibiři, kde založil jej zemřelý ministr války Dr. M. Štefánik. Pro obříznost spojení nelze zvatit opatřiti si podrobnější zprávy o tomto odznaku.*“

2. *kedo si osobuje čestný odznak nebo vyznamenání, nejsa k tomu oprávněn;*
3. *kedo v tisku někomu dává zákonem zrušený titul šlechtický.*

Přestupky tyto se stíhají soudy, na území někdy uberském správními úřady jako soudy policejními.“

Podľa správy ústavnoprávneho výboru, „Ústavní výbor přišel k přesvědčení, že i v tomto smyslu jest zákon doplniti a to tím spíše, poněvadž zákon ten se velmi často překročoval tím, že bývalá šlechta užívá svých šlechtických titulů dále jako by žádného zákona nebylo.¹⁵ *Jde tedy o vážnost zákona. Ústavní výbor se tedy rozhodl ustanoviti trest od 12 hodin¹⁶ do 14 dnů nebo od 50 Kč do 15.000 Kč pro všechny ty, kteří zákon úmyslně překročíjí nebo snaží se jej obejítí. V bodu 1. § 6 stanoví se trest na užívání titulů šlechtických atd., které byly zrušeny zákonem. Zde mluví se také o erbech; tím se však nemyslí, že by musely býti odstraněny erby na hradech a zámcích, které pocházejí z dob dřívějších, se stavbou jsou architektonicky spojeny a mají heraldickou cenu; ustanovením tímto ústavní výbor zamýšlí užívati erbů a znaků šlechtických pro přístě zvláště na rozličných oznámeních, navštívenkách, vozecích atd. Bod 2. tohoto paragrafu týká se odznaků nově zavedených. V tisku dosud se užívá také velice často titulů šlechtických při jménech bývalých šlechticů, a to i bez vědomí jejich. To má zameziti bod 3., § 6.“¹⁷*

Aj v texte novelizovaného zákona, resp. v jeho sankčných ustanoveniach, však F. Weyr našiel isté právne nedostatky. Podľa neho totiž novozavedený § 6 zákona č. 61/1918 Zb. sankcionoval iba nosenie takých titulov a vyznamenaní, ktoré boli zrušené. Zahraničné vyznamenania však samy osebe zrušené neboli, takže sa podľa neho mohli naďalej beztrestne užívať. Tento problém mal vyriešiť až vládny návrh zákona z roku 1928, ktorý predpokladal možnosť so súhlasom prezidenta nielen prijímať zahraničné rady a vyznamenania, ale aj zakladať nové československé rady.¹⁸ Podľa

¹⁵ V snemovni sa napríklad argumentovalo tým, že sa v praxi používa oslovenie „bývalý hrabě“. 143. schůze. Sobota 10. dubna 1920. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/143schuz/s143002.htm> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

¹⁶ V zákone bolo napokon spodnou hranicou až 24 hodín.

¹⁷ Tisk 2795. Zpráva ústavního výboru o vládním návrhu zákona, tisk 1395, jímž se mění zákon ze dne 10. prosince 1918, č. 61 Sb. z. a n., o zrušení šlechtictví, řádů a titulů. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/T2795_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).

¹⁸ WEYR, František. Řády (odznaky). In: *Slovník veřejného práva československého*. Sv. III. Reprint. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, s. 906.

jeho důvodovej správy¹⁹ „...hlavním účelem jest rozšířiti dosavadní platné předpisy zákonné v tom směru, že by i státní občané Českoslovenští mohli obdržeti československá vyznamenání za zásluby, kterých získali o stát a přijmout cizí rády a vyznamenání...“ Otáznym však pritom bolo, či zavádzanie nových československých vyznamenání nebude v rozpore s Ústavnou listinou, § 106 ods. 3, ktorý ustanovuje: „Tituly směji býti uděleny jen, pokud označují úřad neb povolání. Toto ustanovení netýká se akademických hodností.“ Podľa ústavnoprávneho výboru však „Nikde ani slovom nedotýka sa ústavná listina zákažu zakladania rádov a iných vyznamenání, z čoho nasleduje a contrario, že zakladanie týchto neprieči sa ústavnej listine.“²⁰

Zákonodarca zároveň v rámci tejto pripravovanej novelizácie navrhoval zmeniť aj ustanovenia o právnej zodpovednosti za nedodržiavanie zákona 61/1918 Zb.²¹ Podľa správy ústavnoprávneho výboru totiž zákon č. 61/1918 Zb. v znení zákona č. 243/1920 Zb. „v §e šiestom za priestupok vyblasuje „úmyselné a verejné užívanie“ ďalej „osobovanie si“ a „dávanie“ vyznamenání, a tak „prijatie“ týchto vyznamenání ešte nebolo priestupkom, ba videli sme pri zájazde do bratskej Jugoslávií, že viacerí naši poslanci a senátori nosili rády sv. Sáva a tak vedome prestupovali tento zákaž.“²²

¹⁹ *Vládní návrh. Zákon ze dne...1928 kterým se opětně mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů.* Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1684_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).

²⁰ *2301. Zpráva ústavně-právního výboru o vládním návrhu zákona (tisk 1684), kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů.* Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t2301_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).

²¹ Navrhovalo sa nové znenie § 6, a doplnenie nového § 6a:

(1) *Přestupku, trestného pokutou do 20.000 Kč nebo vězením do čtrnácti dnů, se dopouští, pokud nejde o čin přísněji trestný:*

1. *kdo úmyslně a veřejně užívá šlechtických titulů, erbů, řádů, vyznamenání, jež byly zákonem zrušeny, nebo kdo jakýmkoli způsobem hledí naznačiti své bývalé šlechtictví;*

2. *kdo si osobuje zdejší nebo cizí řád, čestný odznak, vyznamenání, veřejný neb akademický titul nebo hodnost, nejsa k tomu oprávněn;*

3. *kdo v tisku někomu úmyslně a opětovně dává zákonem zrušený titul šlechtický.*

(2) *Trestati tyto přestupky přísluší okresním (státním policejním) úřadům.*

Za § 6 téhož zákona vsune se nový § 6 a) tohoto změni:

(1) *Vyjma rády a vyznamenání pro vojiny za statečnost prokázanou před nepřitelem, jest každý, komu byl propůjčen řád nebo vyznamenání nebo komu uděleno svolení ku přijetí cizího řádu nebo vyznamenání, povinen platiti taxu ve výměře nejvýše 20.000 Kč do státní pokladny. V případech zvláštního zřetele hodných možno ji prominouti.*

(2) *Podrobnosti o výši, předpisování a vybírání taxy, zejména též o osvobození od ní, upraví vláda nařízením.*

²² *2301. Zpráva ústavně-právního výboru o vládním návrhu zákona (tisk 1684), kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů.* Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t2301_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).

Kvôli blížiacemu sa termínu volieb sa však navrhované zmeny z roku 1928 napokon nepretavili do podoby zákona. Princípy vyjadrené v návrhu z roku 1928 sa prevzali až do návrhu nového zákona z roku 1936, ktorý tiež navrhoval zaviesť oprávnenie pre prezidenta udeľovať a prepožičiavať nové rady a vyznamenania (novinkou, navrhovanou už v návrhu z roku 1928 bolo pritom vyberanie „taxy“ za udelenie radu či vyznamenania). Navrhovalo sa tiež zmeniť sankčné ustanovenia, pri ktorých sa primárne vzhľadom na infláciu mala zvýšiť suma pokuty, ale malo dôjsť aj k rozšíreniu zakázaného a sankcionovaného konania na „*neoprávnené osobováni si zevních projevů uznání (diplomů, medailů a pod.), pamětních odznaků, jakýchkoli hodností a služebního postavení.*“²³

Pôvodný vládny návrh novely však bol v ústavnoprávnom výbore podrobený istým zmenám. V prvom rade, výbor „*Po stránce formální pak odpoutal ji od zákona č. 243 z r. 1920, vycházejce z přesvědčení, že tímto způsobem zákon bude přehlednější a bude lépe vyhovovat potřebám praxe.*“ Výbor tiež navrhol niektoré nové ustanovenia, ktoré „*se týkají především ochrany titulu presidenta republiky tím, že se zakazuje užívat titulu presidenta osobám, jimž nepřislouží k tomu právo podle platných právních předpisů.*“ „...*Ustanovení o trestních sankcích doplnil výbor ustanovením,*

²³ 625. Vládní návrh. Zákon ze dne... *kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů.* Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0625_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).

Navrhované znenie § 6 a § 6a, neskôr zmenené v ústavnoprávnom výbore, bolo nasledovné:

(1) Přestupku se dopouští, pokud nejde o čin soudně trestný:

- 1. kdo úmyslně a veřejně bledí naznačiti své zákonem zrušené šlechtictví, zejména kdo úmyslně a veřejně za tím účelem užívá zákonem zrušených šlechtických titulů a erbů, jakož i kdo v tisku dává někomu zákonem zrušený titul šlechtický,*
- 2. kdo úmyslně a veřejně užívá zákonem zrušených řádů, odznaků a titulů,*
- 3. kdo si osobuje šlechtictví, československý nebo cizozemský řád, čestný odznak nebo jiný zevní projev uznání, pamětní odznak, veřejný nebo akademický titul nebo jinou hodnost či služební postavení, nejsa k tomu oprávněn.*

(2) Přestupky tohoto zákona, jakož i nařízení, příkazů a zákazů podle něho vydaných trestají okresní (státní policejní) úřady pokutou do 20.000 Kč nebo vězením do dvou měsíců. Pro případ nedobytnosti pokuty jest uložiti podle míry zavinění náhradní trest vězení do dvou měsíců.

§ 6 a.

(1) Československý státní občan, jemuž byl propůjčen československý řád či čestný odznak, nebo jemuž byl udělen titul podle tohoto zákona, jest povinen zaplatiti do státní pokladny taxu ve výši až do 100.000 Kč. Ustanovení toto se nevztahuje na řády a čestné odznaky za statečnost.

(2) Podrobnosti, zejména o výši předpisování, vybírání taxy a o osvobození od ní, upraví vláda nařízením.

Okrem toho, „*Neslušné užívání dekorací bylo... trestné i bez ohledu na případný zákaz nebo příkaz, vydaný v tom směru v příslušných stanovách, již podle čl. 3 zákona o organizaci politické správy jako nepřístojné jednání.*“

*podle něbož jsou trestné také přestupky tohoto zákona, spáchané čl. občany v cizině.*²⁴ Napokon, „Zásada, obsažená v ustanovení o povinnosti platiti taxu za propůjčený řád nebo udělený čestný odznak nebo titul, byla upravena tak, že vláda byla zmocněna, aby vládním nařízením stanovila za tím účelem vhodné taxy. Ústavně-právní výbor byl přítéto příležitosti veden myšlenkou, že by se nedoporučovalo mluvíti v zákoně o povinnosti platiti taxy pro všechny případy udělovaných vyznamenání, a navrhuje, aby vláda vyřešila tuto věc, přibližující ke všem možným případům.”²⁵

Zákon bol nakoniec prijatý v znení, ktoré navrhol ústavnoprávny výbor,²⁶ a bol publikovaný v Zbierke zákonov a nariadení pod č. 268/1936 Zb. Následne prešiel viacerými novelizáciami, až bol napokon zrušený zákonom č. 247/1949 Zb., ktorý bol nahradený zákonom č. 62/1962 Zb., a ten zákonom 404/1990 Zb. Posledný uvedený zákon bol v podmienkach samostatnej Slovenskej republiky zrušený zákonom č. 37/1994 Z. z. Súčasná slovenská právna úprava, zákon č. 522/2008 Z. z., pritom rovnako ako všetky predchádzajúce právne úpravy od roku 1949 (od prijatia zákona č. 247/1949 Zb.) vôbec výslovne neupravuje zákaz alebo sankciu za používanie šľachtických titulov a radov.

²⁴ Tým sa mal vyriešiť problém, na ktorý už poukazoval Weyr – imperfektnosť normy pokiaľ ide o zákaz prijímať zahraničné vyznamenania.

²⁵ 641. Zpráva výboru ústavně právního o vládním návrhu zákona (tisk 625), kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0641_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).

²⁶ § 7.

(1) Přestupku se dopouští, pokud nejde o čin soudně trestný:

1. kdo úmyslně a veřejně hledí naznačiti své zákonem zrušené šlechtictví, zejména kdo úmyslně a veřejně za tím účelem užívá zákonem zrušených šlechtických titulů a erbů, jakož i kdo v tisku dává někomu zákonem zrušený titul šlechtický,

2. kdo úmyslně a veřejně užívá zákonem zrušených řádů, odznaků a titulů,

3. kdo si osobuje šlechtictví, československý nebo cizozemský řád, čestný odznak nebo jiný zevní projev uznání, pamětní odznak, veřejný nebo akademický titul nebo jinou hodnost či služební postavení, nejsa k tomu oprávněn.

(2) Přestupky tohoto zákona, jakož i nařízení, příkazů a zákazů podle něbo vydaných trestaji okresní (státní policejní) úřady pokutou do 20. 000 Kč nebo vězením do dvou měsíců. Pro případ nedobytosti pokuty jest uložiti podle míry zavinění náhradní trest vězení do dvou měsíců.

(3) Pokud byly přestupky spáchaný československými státními občany, jsou trestné i tehdy, byly-li spáchaný v cizině.

§ 8.

(1) Za propůjčení československého řádu nebo čestného odznaku československému státnímu občanu nebo za udělení titulu podle tohoto zákona může býti vybirána taxa ve prospěch státní pokladny. Ustanovení toto se nevztahuje na řády a čestné odznaky za statečnost, jakož i na tituly udělené podle § 5, odst. 3.

(2) Podrobnosti, zejména o výši, předpisování, vybirání taxy a o osvobození od ni, upraví vláda nařízením.

3 Medzivojnová československá judikatúra k zrušeniu šľachtictva, radov a titulov

Orgánmi vyvodzujúcimi právnu zodpovednosť za porušenie noriem o zrušení šľachtictva, radov a titulov boli v zmysle príslušných prvorepublikových zákonov jednak sudy (v českých krajinách), ale tiež správne orgány (osobitne na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi, ale čiastočne tiež v českých krajinách). Niektoré z problematických prípadov sa pritom dostali až pred československý Najvyšší správny súd, ktorý tak mal príležitosť nastaviť judikatúrne trendy v niektorých otázkach spojených so zrušením šľachtictva, radov a titulov podľa zákona č. 61/1918 Zb. a naň nadväzujúcich predpisov, ale tiež podľa tematicky príbuzného zákona č. 267/1920 Zb. *o odstranění nevhodných názvů*, ktorým bolo nariadené odstrániť, resp. zmeniť také názvy inštitúcií a obchodných spoločností, ktoré upomínali na minulý štátprávny pomer.

Venujúc najprv pozornosť judikatúre k poslednému z uvedených zákonov, otázne v danej súvislosti bolo napríklad to, či sa zákaz upomínania na minulý štátprávny režim vzťahuje aj na šľachtické tituly v názvoch právnických osôb. V rozhodnutí Rc20141/27 tak Najvyšší správny súd ČSR skonštatoval, že názov nemocnice „Gräfin Emma Czernin Bezirkskrankenhaus“ neupomína na „*státprávní poměry země ČSR před 28. říjnem 1918*“, a nemožno ho preto z tohto dôvodu uznať za závadný v zmysle § 1 zákona č. 267/1920 Zb. K tomu súd autoritatívne, a možno trochu prekvapivo, skonštatoval: „*Institute šlechtictví sama o sobě není institucí státprávní – je na státní formě nezávislá a nesouvisí také jinak s oněmi poměry, jež upraveny jsou státním právem.*“

V súvislosti so zákonom č. 61/1918 Zb. zasa bolo zo súkromnoprávneho hľadiska existencie právnických osôb otáznym napríklad to, či zrušenie šľachtictva má za následok aj zrušenie osobitných šľachtických nadácií. Podľa rozhodnutia 17323/33²⁷ pritom platilo, že takéto nadácie zrušením šľachtictva nezanikli: „*Je dojísta nesporno, že až do vydání zák. č. 61/18 třída šlechtická tvořila zvláštní stav určitým privilegiem nadaný a že následkem toho i vlastnost osoby jako šlechtiče bylo pojímati jako její „osobní status“ právě tak jako je osobním stavem státní nebo domovská příslušnost, manželský původ a pod. Zákonem č. 61/18 bylo oňšem zrušeno šlechtictví, vysloven zákaz užívání rodných jmen s přídomkem nebo dodatkem vyznačujícím*

²⁷ Prejudikatúra: Boh. A 695/21.

šlechtictví, jakož i zrušena veškerá práva z titulu šlechtického plynoucí. Leč tím o sobě nestala se ještě bezpředmětnými ustanovení studentských nadací, podle nichž nabytí, resp. požívání části nadace je vázáno na průkaz původu z určité kvalifikovaného rodu, t. j. šlechtického, stejně tak jako nestala se bezpředmětnými ustanovení četných jiných zakládacích listin, na př. o rodinných fideikomisech, ve kterých je nabytí fideikomisu vázáno na průkaz původu z určité kvalifikovaného šlechtického rodu (srov. Boh. A 695/21)... Zákon č. 61/18 odstranil sice zevnější vlastnost osoby jako šlechtice a práva z této vlastnosti plynoucí, t. j. privilegia stavu, vesměs rázu veřejnoprávního (při volbách, při dosažení určitých úřadů a hodností, virilní členství v zákonodárných sborech, právo na erby a pod.), neodstranil však osob, resp. soubornů osob, rodů a původu z nich, které tu nadále trvají, a práv zakládajících se na soukromoprávních titulech, jež měly na mysli určité kvalifikované osoby, při čemž kvalifikace ta zakládala se právě na původu z rodu případně blíže určeného. Rody ty a jejich potomstvo, i když pozbylo titulů a privilegií z nich plynoucích, zůstávají tedy nadále okruhem možných percipientů nadace, při níž podmínka nadační, totiž původ z určité kvalifikovaného rodu, dá se vždy zjištěti. Tato podmínka zjišťuje se pak stejně jako kterákoli jiná, jako na př. určitá domovská příslušnost, manželský původ, původ z určitého, jménem označeného rodu a pod.“

V ďalšom rozhodnutí, Rc 13329/27, sa Najvyšší správny súd vyjadril k výkladu samotného znenia zákona č. 61/1918 Zb., konkrétne k výkladu pojmu „šlechtický přídomek“ v § 1 ods. 2 zákona. Sťažovateľ sa tu dožadoval, aby mu bolo umožnené užívať dve priezviská, pričom z historických dokladov vyplývalo, že iba prvé z týchto dvoch priezvisk bolo pôvodným priezviskom jeho predkov pred nobilitáciou. Najvyšší správny súd tu mal za to, že pokiaľ ide o druhé priezvisko, toto treba považovať za zakázaný predikát: „nutno v daném případě i pouhé jméno „H.“ pokládati za takový přídomek, vyznačující šlechtictví... Mimo to jde přímo z nobilitační listiny, ke stěžnosti připojené z 27. března 1827, že předku stěžovatelovu, jehož křestní jméno bylo Kašpar a rodinné jméno W., bylo propůjčeno rakouské šlechtictví „s predikátem von H.“; takéže slovo H. není rodinným jménem stěžovatelovým, nýbrž právě šlechtickým predikátem, který at' již společně se slůvkem „von“ nebo bez něho vyznačuje zevně šlechtictví jeho předkovi udělené.“

Obdobne Najvyšší správny súd riešil v rozhodnutí 9451/29 otázku, či „odporuje užívání jména „z Lobkovic“ citovanému zákonnému předpisu“.²⁸ Ku konečnému rozhodnutiu sa tu však súd nedopracoval, nakoľko preskúmané správne

²⁸ Prejudikatúra: Boh. A 8003/29.

rozhodnutie, ktoré malo za to, že predložka „Z“ tu označuje predikát, nebolo dostatočne odôvodnené, a preto bolo súdom vrátené príslušnému orgánu na opätovné rozhodnutie.

Okrem aplikácie uvedených zákonov na súkromnoprávne vzťahy a okrem výkladu znenia zákona č. 61/1918 Zb. nás na tomto mieste osobitne zaujíma najmä otázka zodpovednosti za porušenie súvisiacich predpisov, a to najmä v súvislosti s priestupkovými ustanoveniami zákonov č. 243/1920 Zb. a 268/1936 Zb. K tejto otázke sa Najvyšší správny súd vyjadril v rozhodnutí Rc1275/23, podľa ktorého: „*Nezakládá skutkovou povahu přestupku, užije-li někdo šlechtického titulu v soukromém dopise, který byl uzavřen v obálce a adresován konkrétní osobě a to i tehdy, pokud se o jeho obsahu správní úřad dozvěděl.*“ V súkromnom styku sa teda mohli šľachtické tituly používať bez sankcie.

Detailnejšie sa k tejto problematike, a to spolu s uplatnením sankcie, súd vyjadril v rámci rozhodnutia Rc502/29. V tomto prípade Zemská správa politická v Prahe nevyhovela rozhodnutím z 10. apríla 1922 žiadosti Jana W. o povolenie zmeny mena „W.“ na „H.“. Zakázané mu tiež bolo používať priezvisko H. s odôvodnením, že ide o zakázaný prídomek (predikát) a „že podle § 6 zákona z 10. dubna 1920 č. 243 Sb. jest trestným každý, kdo úmyslně a veřejně užívá šlechtického titulu a kdo takovým způsobem hledí naznačiti bývalé svoje šlechtictví.“ Tento zákaz bol však zrušený rozhodnutím ministerstva vnútra z 13. novembra 1923 ako nezákonný, keďže otázka toho, či ide o predikát, spadala v zmysle zákona č. 61/1918 Zb. na území českých krajín do právomoci súdov a nie politických úradov (správnych orgánov). Politický úrad bol oprávnený iba nepovolit' zmenu mena, ale nie vyjadrovať sa k tomu, či ide o predikát alebo nie, a nemohol ani zakazovať jeho používanie. Ak však v tomto okamihu mal sťažovateľ za to, že nad správnymi orgánmi zvíťazil, mylil sa. Pri najbližšom použití priezviska „H.“ v úradnom styku, „*Nálezem okresní správy politické v Ch. z 9. ledna 1925 byl stěžovatel uznán vinným přestupkem výnosu zemské správy politické v Praze z 10. dubna 1922, jehož se dopustil tím, že podepsal podání došlé jmenované okresní správy politické dne 4. jedna 1925 jménem „Hans W.- H.“, ačkoli užívání jména „H.“ citovaným výnosem zemské správy politické nebylo povoleno, a byl odsouzen k pokutě 50 Kč, v případě nedobytosti k pětidennímu vězení.*“ Sťažovateľ bol teda sankcionovaný za použitie priezviska, ktoré chcel pôvodne používať ako zmenené priezvisko, ale ktorého

zmenu mu príslušný správny orgán nepovolil. Pokutu dostal z právneho hľadiska preto, že sťažovateľ „*změnil tím samovolně své rodinné jméno, poněvadž připojení nového jména ke jménu rodinnému sluší pokládati za změnu rodinného jména. Změna rodinného jména jest však přípustna pouze na základě povolení zemské správy politické. Jak ze spisů jednacích plyne, byla právoplatným rozhodnutím zemské správy politické z 10. dubna 1922 žádost stěžovatelova za změnu rodinného jména zamítnuta. Tím, že stěžovatel přes to užíval rodinného jména W. - H., dopustil se přestupku dekrety civilní kanceláře z 5. června 1826 č. 36 Sb. zákona policejního, dle jehož obsahu jest užívání nepřislušných jmen rodinných činem nezákonným, pročež jest odsouzení stěžovatele na základě ministerského nařízení z 30. září 1857 č. 198 říšského zákona zákonem odůvodněno.*“ Sťažovateľ tak síce nemohol byť politickým úradom (správnym orgánom) postihnutý za užívanie šľachtického predikátu, o čom mohol rozhodovať v českých krajinách iba súd (pozri vyššie uvedené rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu vo veci Rc 13329/27), ale napokon ho správny orgán postihol v obdobnej veci, na inom právnom základe než bol zákon č. 61/1918 Zb. – za neoprávnenú zmenu mena, keď sa pred úradom podpísal dvoma priezviskami.

Priestupku sa však bolo možné dopustiť aj inak ako používaním titulov, či predikátov zrušených zákonom. Podľa rozhodnutia Rc9125/31 „*Přestupku se dopustí i ten, kdo úmyslně a veřejně hledí naznačit své šlechtictví jinak, než užíváním šlechtických titulů, erbů, ráďů a vyznamenání zrušených zákonem.*“ Napadnutým rozhodnutím bol v tomto prípade sťažovateľ ‘uznaný vinným z priestupku podľa § 6 ods. 1 č. 1 zákona č. 243/1920 Zb. spáchaného tým, že dňa 22. mája 1930 predviedol k odvodnej komisii svoje kone, ktoré úmyselne opatril na ľavom boku znakom v podobe šľachtickej korunky, čím hľadel naznačiť svoje bývalé šľachtictvo. Preto bol na základe § 6 ods. 1 a 2 citovaného zákona odsúdený k peňažnej pokute 1.000 Kč. Najvyšší správny súd toto rozhodnutie potvrdil, nakoľko podľa neho „*Z doslovu § 6 ods. 1 č. 1 citovaného zákona ide tedy na javo, že zákon stíhá trestom: a) toho, kto úmyslně a veřejně užívá šlechtických titulov, erbov, ráďov, vyznamenání, které byly zákonem zrušené, b) toho, kto, takým spôsobom‘ hľadí naznačit svoje bývalé šľachtictvo... Obrat, takým spôsobom‘ vzťahuje sa zrejme... na oný spôsob spáchania deliktu, ktorý je kvalifikovaný predchádzajúcimi slovmi, úmyslně a veřejně.*“

Sporným bolo napokon tiež to, či je sankcionovateľným konanie, ak niekto (odlišný od novinára, resp. predstaviteľa tlače) označuje verejne a úmyselne inú osobu za šľachtica. Podľa rozhodnutia 13976/35 pritom platilo, že „Nedopouští se přestupku ten, kdo – byl úmyslně a veřejně – označuje zrušeným šlechtickým titulem osobu třetí.“ Súd to odôvodnil tým, že „podle § 6 zákona z 10. dubna 1920 č. 243 Sb. dopustí se přestupku, který se stihá na Slovensku policejními vrchnostmi jako policejními trestními soudy:

1. kdo úmyslně a veřejně užívá šlechtických titulů, erbů, řádů, vyznamenání, jež byly zákonem zrušeny, nebo kdo takovým způsobem hledí naznačiti své bývalé šlechtictví,
2. kdo si osobuje čestný odznak nebo vyznamenání, nejsou k tomu oprávněn, a
3. kdo v tisku někomu dává zákonem zrušený titul šlechtický.

Jak je zřejmo ze znění bodu 1 tohoto paragrafu a ze srovnání se zněním bodu 2 a 3, může býti subjektem přestupku uvedeného v bodu 1 jen ten, kdo způsobem tu naznačeným užívá šlechtického titulu, erbu, řádu, vyznamenání, jež jsou zákonem zrušeny, sám pro sebe, nebo kdo takovým způsobem hledí naznačiti své bývalé šlechtictví... Kdyby byl zákonodárce chtěl postihnouti trestem i toho, kdo úmyslně a veřejně označuje zrušeným šlechtickým titulem osobu třetí, byl by to výslovně vyjádřil. Veškeré pochybnosti však padají, čte-li se bod 1 § 6 zákona č. 243/1920 Sb. v souvislosti s bodem 3, podle něhož se dopouští přestupku ten, kdo v tisku někomu dává zákonem zrušený titul šlechtický. Tento bod byl by zcela zbytečný, kdyby ten, kdo úmyslně a veřejně označuje zrušeným šlechtickým titulem osobu třetí, byl trestný již podle bodu 1, neboť pak by skutková podstata stanovená v bodu 3 spadala již pod ustanovení bodu 1. Právě bod 3 dokazuje, že výše zmíněný výklad bodu 1 je správný. Konečně je možno poukázat na to, že výklad výše uvedený je v souladu se zprávou ústavního výboru Národního shromáždění o vládním návrhu zákona, jimž se mění zákon z 10. prosince 1918 č. 61 Sb. Právě se v této zprávě (tisk č. 2795/1920), že ústavní výbor přišel k přesvědčení, že zákon č. 61/1918 Sb. je nutno doplniti trestní sankcí proto, že tento zákon se velmi často překročoval tím, že „bývalá šlechta užívá svých šlechtických titulů dále, jakoby žádného zákona nebylo“. Tím je projevováno, že subjektem přestupku podle odstavce 1 § 6 zákona, o jehož výklad jde, může býti jen „bývalá šlechta“. Podle toho, co bylo uvedeno, nedopouští se přestupku bodu 1 § 6 zákona č. 243/1920 Sb. ten, kdo – byl úmyslně a veřejně označuje zrušeným šlechtickým titulem osobu třetí.“

4 Zahraničná komparácia – porovnanie s rakúskou úpravou

Zrušenie šľachtictva, radov a titulov nebolo po prvej svetovej vojne špecifikom Československa. K zrušeniu šľachty došlo takmer vo všetkých stredo európskych štátoch²⁹ (s výnimkou Maďarska, kde k zrušeniu šľachtických titulov definitívne došlo až po druhej svetovej vojne, zákonným článkom IV/1947³⁰). Samotné ústavné alebo zákonné úpravy v jednotlivých štátoch pritom obdobne ako spočiatku aj v Československu neobsahovali konkrétne sankcie za nerešpektovanie tohto zrušenia. Jediným štátom, ktorého úprava zrušenia šľachtictva hneď od počiatku obsahovala aj reguláciu právnej zodpovednosti za nedodržanie zákona, bola právna úprava Rakúskej republiky.

V Rakúsku sa pritom až do 5. 12. 1918, teda približne do obdobia, kedy bol v ČSR prijatý zákon o zrušení šľachtictva, zo zotrvačnosti ešte stále úradne vykonávalo zhotovovanie a vydávanie nobilitačných listín k titulom udeleným posledným cisárom Karolom; až 12. 12. 1918 sociálnodemokratický poslanec Albert Sever, zrejme aj pod dojmom udalostí v Československu, navrhol v Rakúsku oficiálne zrušenie šľachtictva. Trvalo to však až do 16. 1. 1919, kým štátna kancelária predstavila vládny návrh súvisiaceho zákona, ktorého autorom bol sekčný radca Frölich – zaujímavosťou pritom je, že s trestnými sankciami sa v ňom rovnako ako v Československu nepočítalo. Avšak o dva mesiace, dňa 3. 4. 1919, kedy sa návrh dostal do parlamentu, bol prijatý a následne publikovaný pod č. 211/1919 StGBI. o zrušení šľachty, svetských rytierskych a dámskych rádov a niektorých titulov a pôct,³¹ už zákon obsahoval aj sankciu – pokutu vo výške do 20.000 korún alebo odňatie slobody v trvaní až 6 mesiacov. Ustanovenie § 1 tohto zákona konkrétne ustanovilo: *„Zrušuje sa šľachtictvo, jeho vonkajšie čestné výboby, ako aj tituly a hodnosti udelené len na účely vyznamenania, ktoré nesúvisia s úradným postavením, profesijnými, vedeckými alebo umeleckými danosťami a s tým spojené čestné výboby rakúskych štátnych*

²⁹ Podrobný výklad k zrušeniu šľachtictva v jednotlivých štátoch Európy a Latinskej Ameriky pozri v: BRINTZINGER, Ottobert. Die ausländische Adelsgesetzgebung und der Adelsname im deutschen Internationalen Privatrecht. *Jahrbuch für Internationales Privatrecht*. 1961-62, Band 10, s. 93 a nasl.

³⁰ 1947. évi IV. törvények egy részének és címeik megszüntetéséről. Dostupné na internete: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8251> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

³¹ Gesetz vom 3. April 1919 über die Aufhebung des Adels, der weltlichen Ritter- und Damenorden und gewisser Titel und Würden. Dostupné na internete: <http://www.ris.bka.gv.at/Geltendefassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000036> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

príslušníkov.“ § 2 výslovne zakázal používanie šľachtických označení, titulov a pôct, pričom porušenie tohto zákazu mala ako priestupok sankcionovať administratívna vrchnosť pokutou do 20.000 korún, alebo odňatím slobody až na 6 mesiacov. § 3 zrušil podmienku šľachtictva ako podmienku nároku na prijímanie podpory zo šľachtických nadácií. § 4 zákona stanovil, ktorý orgán má posúdiť, či v tom-ktorom prípade ide o zrušený titul: „*Rozhodnutie, pokiaľ ide o tituly a hodnosti, ktoré sa majú považovať za zakázané podľa § 1, patrí do pôsobnosti štátneho tajomníka pre vnútorné záležitosti a verejné vzdelávanie.*“ Napokon, § 5 zrušil rakúske svetské rytierske a dámske rády.³²

Ďalšie podrobnosti upravilo vykonávacie nariadenie Ministra vnútra a školstva a Ministra spravodlivosti z roku 1919, č. 237/1919 StGBI.³³ Vo svojom § 1 ustanovilo: „*Zrušuje sa šľachtictvo, jeho vonkajšie čestné výhody, ako aj tituly a hodnosti udelené len na účely vyznamenania, ktoré nesúvisia s úradným postavením, profesijnými, vedeckými alebo umeleckými danosťami a s tým spojené čestné výhody, pričom toto zrušenie sa vzťahuje na všetkých rakúskych štátnych príslušníkov bez ohľadu na to, či tieto výhody získali vo svojej krajine alebo v zahraničí.*“ V § 2 zakázalo používanie predložky „von“ v rámci mena a priezviska, ako aj používanie predikátov, prímení, titulov označujúcich šľachtické postavenie, ako napríklad rytier („*Ritter*“), barón („*Freiherr*“), gróf („*Graf*“) a knieža („*Fürst*“), čestného titulu vojvoda („*Herzog*“), ako aj iných tuzemských a zahraničných označení stavu, rodových erbov, ale aj zahraničných titulov, ktoré nemusia znamenať šľachtický stav – ako napr. *comes romanus* a pod. Nasledujúci § 3 špecifikoval, že zrušené

³² § 1. *Der Adel, seine äußeren Ehrenvorzüge sowie bloß zur Auszeichnung verliehene, mit einer amtlichen Stellung, dem Beruf oder einer wissenschaftlichen oder künstlerischen Befähigung nicht im Zusammenhange stehenden Titel und Würden und die damit verbundenen Ehrenvorzüge österreichischer Staatsbürger werden aufgehoben.*

§ 2. *Die Führung dieser Adelsbezeichnungen, Titel und Würden ist untersagt. Übertretungen werden von den politischen Behörden mit Geld bis zu 20.000 K oder Arrest bis zu sechs Monaten bestraft.*

§ 3. *Das Erfordernis des Adels als Bedingung für den Genuß von Stiftungen entfällt.*

§ 4. *Die Entscheidung darüber, welche Titel und Würden nach § 1 als aufgehoben anzusehen sind, steht dem Staatssekretär für Inneres und Unterricht zu.*

§ 5. *Die in Österreich bestehenden weltlichen Ritter- und Damenorden werden aufgehoben...*

³³ Vykonávacie nariadenie prijaté štátnym úradom pre vnútorné záležitosti a verejné vzdelávanie a štátnym úradom pre spravodlivosť po dohode s dotknutými štátnymi orgánmi, týkajúce sa zrušenia šľachtických titulov, ako aj určitých titulov a hodností. *Vollzugsanweisung des Staatsamtes für Inneres und Unterricht und des Staatsamtes für Justiz, im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern vom 18. April 1919, über die Aufhebung des Adels und gewisser Titel und Würden.* Dostupné na internete: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000035> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

sú aj oslovenia „excelencia“, určité vymedzené radcovské hodnosti a všetky tituly spojené s prídavnými menami „dvorský“ a „komorský“. Tieto zákazy sa pritom mali vzťahovať nielen na úradný styk, ale aj na čisto spoločenský verejný styk. Vo verejných registroch s výnimkou obchodných registrov sa tieto tituly mali automaticky prestať uvádzať. V obchodných registroch mali zapísané osoby vykonať príslušné zmeny v lehote jedného roka.

Šľachtické tituly teda boli v Rakúsku, rovnako ako v Československu, definitívne zrušené, pričom však na rozdiel od Československa bol zákaz šľachtictva hneď od počiatku vymáhaný pod hrozbou sankcií, a to ustanoveniami, ktoré boli omnoho podrobnejšie než obdobné ustanovenia československé. Vynutiteľnosť zákona však komplikovali mimoprávne faktory – hyperinflácia v Rakúsku čoskoro po prijatí zákona spôsobila, že pokuta za porušenie zákona bola smiešne nízka; preto bola postupne zvyšovaná. Navyše v roku 1925 bola zavedená nová mena – šiling, ale až 24. 4. 1934 sa pokuta v texte zákona zmenila na 2.000 šilingov. Hitler však následne po anšluse Rakúska nariadil zmenu meny na ríšske marky. A napokon, keď po roku 1945, po porážke hitlerovského Nemecka a obnovení samostatného Rakúska, bol zákon z roku 1919 obnovený, začal znova platiť vo svojom pôvodnom znení – vrátane pokuty do 20.000 korún. V tejto podobe a s tou istou sumou a menou pritom v Rakúsku platí dodnes, čím sa podľa niektorých názorov tento zákon v príslušnej pasáži o pokute stal fakticky nevykonateľným.³⁴ Navyše, ak má byť ako sekundárna sankcia v prípade nesplnenia primárnej sankcie pokuty uložený trest odňatia slobody, toto odňatie slobody je vraj bez vykonateľnej primárnej sankcie (pokuty) rovnako nevykonateľné.³⁵ Naproti tomu sa však vyskytujú aj názory, ktoré tvrdia, že keďže ide o zákon ústavný (v zmysle čl. 149 ods. 1 Spolkového ústavného zákona), tento má vyššiu silu ako trestný zákon alebo priestupkový zákon, preto by mali aj sankcie v ňom uvedené platiť a výkladovo sa prispôbiť súčasnosti bez ohľadu na to, akú menu a aké sankcie pozná aktuálny rakúsky právny poriadok.³⁶

³⁴ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta Rakouského císařství*. Praha: Pankrác, 2006, s. 381-382.

³⁵ BINDER-KRIEGLSTEIN, Reinhard. Österreichisches Adelsrecht 1868-1918/19. Frankfurt: Peter Lang, 2000, s. 226-228. Porovnaj ATILMAYR, Martin. Adelsaufhebung und das Gemeinschaftsrecht. Bemerkungen zum Vorlageverfahren VwGH 18. 5. 2009, EU 2009/0002. *Journal für Rechtspolitik*. 2010, 18, s. 1-11.

³⁶ TESSAR, Hans. Zur Strafbarkeit des Führens eines Adelstitels. *Journal für Rechtspolitik*. 2008, 16, s. 203-210.

V tejto súvislosti možno uviesť, že v roku 1994 vo Viedni reálne prebehli tri správne konania na základe tohto zákona, v ktorých bola trom dáмам uložená 1.000-šilingová pokuta alebo 24-hodinové odňatie slobody. Dámy však príslušné rozhodnutia napadli s tým, že zákon hovorí o korunách a nie o šilingoch – konania preto boli nakoniec zastavené.³⁷ V súčasnosti sa aj kvôli tomu navrhuje novela zákona, ktorá by zmenila sumu pokuty na sumu uvedenú v eurách.³⁸

To všetko dokazuje, že zrušenie titulov v Rakúsku nemožno v žiadnom prípade považovať za obsolétne. Napriek istým pokusom o zrušenie zákona 211/1919 alebo aspoň o jeho novelizáciu v zmysle, aby sa šľachtické tituly stali súčasťou mena rovnako ako v Nemecku, takáto zmena nikdy v Rakúsku neprešla.³⁹ Dodnes sa na základe zákona č. 211/1919 judikuje o nemožnosti užívania titulov ako súčasťou mena – napríklad v prípade VwGH 17. 1. 2006, 2002/18/0186 bolo odmietnuté zapísanie titulu „*Prinz zur*“ v cestovnom doklade žiadateľa Bernharda L.-W.,⁴⁰ či v prípade VfSlg 17.060/2003, kedy bol *Erwin Karl G.* v USA adoptovaný osobou nemeckého občianstva s menom *Anneliese Maria Edeltraut Luise Prinzessin von Sachsen-Coburg und Gotha, Herzogin zu Sachsen*, alebo v prípade VwGH 20. 12. 1995, 95/01/0516 kde šlo o spor, či osobu mužského pohlavia zapísať ako „*Freiin von F.*“ alebo „*Freiherr von F.*“⁴¹

5 Súčasný stav zákazu šľachtictva v Českej republike a Slovenskej republike

Pre Českú republiku a rovnako aj pre Slovensko platí, že zákon č. 61/1918 Zb. zrušil šľachtu, rady a tituly na celom území Československej republiky,

³⁷ BINDER-KRIEGLSTEIN, Reinhard. *Österreichisches Adelsrecht 1868-1918/19*. Frankfurt: Peter Lang, 2000, s. 236. Odkazuje na Die Presse, 1995, 19. 4.

³⁸ *Adelsaufhebungsgesetz*. Dostupné na internete: <https://de.wikipedia.org/wiki/Adelsaufhebungsgesetz>. (navštívené dňa 10. 11. 2015).

³⁹ BINDER-KRIEGLSTEIN, Reinhard. *Österreichisches Adelsrecht 1868-1918/19*. Frankfurt: Peter Lang, 2000, s. 144-167.

⁴⁰ Iné súvisiace konania sa uvádzajú pod VwGH 25. 11. 2008, 2008/06/0144; VwGH zu GZ 2009/17/0067; zo starších: VwGH 11. 2. 1957, 2261/56; 18. 11. 1957, 1645/57, JBl 1959, 642 Vgl VwGH 25. 11. 2008, 2008/06/0144, VfSlg 9729/1983 ohľadom „Neumann-Spallart“ namiesto „Neumann“.

⁴¹ ATTLMAYR, Martin. Adelsaufhebung und das Gemeinschaftsrecht. Bemerkungen zum Vorlageverfahren VwGH 18. 5. 2009, EU 2009/0002. *Journal für Rechtspolitik*. 2010, 18, s. 1-11.

a tento zákon vďaka viacerým recepcným normám dodnes v oboch štátoch predstavuje stále platný základ súčasného neuznávania šľachtických titulov v oboch nástupníckych štátoch Československa. K istému odchýleniu od tohto stanoviska, t.j. od stanoviska neuznávania šľachtických titulov, došlo iba počas druhej svetovej vojny v podmienkach Protektorátu, kedy vládne nariadenie č. 220/1939 Zb. zrušilo § 1 zákona č. 61/1918 Zb. (zrušujúci a zakazujúci šľachtické tituly) a avizovalo, že šľachtictvo bude upravené osobitne. Toto nariadenie má však podľa všeobecne akceptovaného náhľadu na základe dekrétov prezidenta Beneša charakter nulitného aktu, takže sa naň po roku 1945 neprihliadalo.⁴² Po druhej svetovej vojne sa preto malo za to, že stále platí zákon č. 61/1918 Zb., a popri ňom zákon č. 243/1920 Zb. a zákon č. 268/1936 Zb. Kým však zákon z roku 1936 bol medzičasom zrušený, stále platí, že zákon č. 61/1918 Zb. zostal nezrušený, resp. platia jeho § 1 a 3, v spojení so znením doteraz nezrušených paragrafov zákona č. 243/1920 Zb. Zo zákona z roku 1920 však boli zákonom č. 268/1936 Zb. zrušené sankcie za nedodržanie zákona č. 61/1918 Zb., a zákon č. 247/1949 Zb., ktorým bol nahradený zákon č. 268/1936 Zb., žiadne iné sankcie za jeho porušenie nezaviedol. V súčasnosti teda platí, že šľachtictvo, rady a tituly sú v Českej republike aj Slovenskej republike formálne zrušené zákonom č. 61/1918 Zb., avšak výslovná sankcia za nerespektovanie tohto zákona v právnom poriadku ani jedného zo štátov neexistuje. Môžeme sa síce stretnúť s názorom, že v tejto situácii by mohla byť prípustná aplikácia § 46 zákona o prestupcích⁴³ (*Ostatní přestupky proti pořádku ve státní správě a přestupky proti pořádku v územní samosprávě*),⁴⁴ resp. § 46 slovenského priestupkového zákona č. 372/1990 Zb. (*Iné priestupky proti porí-*

⁴² SKALOŠ, Martin. Benešova koncepcia právnej kontinuity Československej republiky a slovenská demokratická štátnosť. In: OSINA, Petr (Ed.). *Dekrety prezidenta republiky 70 let poté: Teoretické aspekty, aplikační praxe, komparativní pohled*. Olomouc: Iuridicum Olomoucnense, 2015, s. 113 a nasl.

⁴³ KÜHN, Zdeněk. Šlechtické tituly a svoboda pohybu uvnitř EU. Dostupné na internete: <http://jinepravo.blogspot.sk/2011/02/slechticke-tituly-svoboda-pohybu-uvnitř.html> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

⁴⁴ (1) *Přestupkem je porušení i jiných povinností, než které jsou uvedeny v § 21 až 45, jestliže jsou stanoveny zvláštními právními předpisy včetně nařízení obcí, okresních úřadů a krajů.*
 (2) *Přestupkem proti pořádku ve věcech územní samosprávy je porušení povinností stanovených v obecně závazných vyhláškách obcí a krajů vydaných na úseku jejich samostatné působnosti.*
 (3) *Za přestupek podle odstavců 1 a 2 lze uložit pokutu do 30 000 Kč a za přestupek podle odstavce 2 lze spolu s pokutou uložit zákaz pobytu.*

adku v správě),⁴⁵ otázne tu však môže byť, do akej miery by mal byť zákon zakazujúci používanie zrušených titulov považovaný za zákon formulujúci povinnosť na úseku „poriadku v správě“ – snáď len v súvislosti s povinnosťou v úradnom styku používať meno a priezvisko v podobe vedenej v oficiálnych registroch. Otáznym je však tiež aj to, či pri nedodržaní zákona č. 61/1918 Zb. vôbec ide o konanie nebezpečné spoločnosti, ako pojmový – materiálny – znak priestupku podľa právneho poriadku Českej aj Slovenskej republiky. Reálna sankcionovateľnosť, a teda vymožiteľnosť tohto zákona je preto viac ako otáznou.

6 Rytierske rády v Českej republike a Slovenskej republike

Napriek stále platnému zákonu č. 61/1918 Zb., občas v súčasnosti v českých aj slovenských médiách, ale aj vo verejnom styku šľachtické tituly predsa len odznievajú. Podobne tiež v súčasnosti na území Slovenska aj Českej republiky vyvíjajú aktivity organizácie, ktoré sa označujú ako „rytierske rády“, a svojim členom udeľujú rôznorodé vyznamenania a priznávajú im tituly ako napr. „rytier“.⁴⁶ Keď však Československo v roku 1918 zákonom č. 61/1918 Zb. zrušilo šľachtické tituly, zrušilo zároveň aj „rády“, a účinok tohto zákazu by mal pôsobiť aj *pro futuro*, ako je to zrejme z problémov spojených so snahou o zavedenie nových československých radov. Znamená to, že existencia dnešných rytierskych rádov a ich rytierske tituly sú preto protiprávne?

Zákon č. 61/1918 Zb. nešpecifikoval, čo pod zrušenými „radmi“ rozumie. V slovenčine pritom rozlišujeme medzi radmi a rádmi; kým rád je organizovaným spoločenstvom, rad je vyznamenanie. Tieto dva pojmy často v dejinách splývali, rovnako ako aj inštitúty, ktoré sa týmito pojmami označujú. Nie všetky jazyky totiž na rozdiel od slovenčiny medzi týmito pojmami rozlišujú; napríklad český jazyk, ale aj nemecký a latinský jazyk rozdiely medzi

⁴⁵ *Priestupkom proti poriadku v správě je porušení aj iných povinností než uvedených v § 21 až 45, ak sú ustanovené všeobecne záväznými právnymi predpismi, vrátane všeobecne záväzných nariadení obcí a všeobecne záväzných vyhlášok miestnych orgánov štátnej správy, ak sa takýmto konaním sťažuje plnenie úloh štátnej správy alebo obcí. Za tento priestupok možno uložiť pokutu do 33 €.*

⁴⁶ „Mnoho novodobých „radů“ předstírá, že adept se vstupem do této organizace stane šlechticem – o této možnosti nelze z pohledu právního řádu ČR vůbec uvažovat...“ TYL, Tomáš. *Nebudme hloupi aneb o heraldickém právu u nás - II. část – atributy, pseudorytířství a mediatisovaná knížata*. Dostupné na internete: <http://www.epravo.cz/top/clanky/nebudme-hloupi-aneb-o-heraldickem-pravu-u-nas-ii-cast-atributy-pseudorytirstvi-a-mediatisovana-knizata-21992.html> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

týmito pojmy nerobia (řád, Orden, ordo). Preto nemusí byť na prvý pohľad zrejmé, aké „řády“ mienil zákonodarca v prípade zákona č. 61/1918 Zb. – totiž, či mienil zrušiť rady alebo rády, čo sú úplne rôzne množiny objektov. Rakúsky zákon v tejto súvislosti o niečo presnejšie hovoril o svetských rytierskych a dámskych r(a)ádoch („Orden“). Vzhľadom na zameranie a účel československého zákona môžeme predpokladať, že rušené boli primárne čestné verejnoprávne vyznamenania, rady, ktoré sa udeľovali ako „čire vyznamenanie“, ale tiež svetské verejnoprávne monarchistické a šľachtické rády – totiž práve tieto rady a rády často splyvali – z nositeľov šľachtických vyznamenaní (radov) sa *pro forma* tvorilo spoločenstvo (řád), ktoré však reálne ako rád nefungovalo. Práve takéto (šľachtické, resp. širšie – čestné) rady a rády teda mali byť zrušené. Akýsi náznak toho, že pri zrušení „řád“-ov šlo primárne o rady a nie o rády, nám ponúka tá skutočnosť, že zákon č. 61/1918 Zb. sa vnímal ako prekážka udeľovania československých vyznamenaní („radov“), kým na druhej strane sa zjavne v praxi netýkal rehoľných rádov (dokonca ani rytierskych), ktoré žili ako skutočné spoločenstvá. Sumárne tak môžeme skonštatovať, že zákon v prvom rade zrušil všetky čestné (čire, „pouhé“) verejnoprávne rady (vyznamenania), a zároveň aj svetské verejnoprávne rády, založené len ako formálne spoločenstvo nositeľov vyznamenania (radu) – zánik takýchto rádov ostatne logicky vyplýval zo samotného zániku radov, ktoré tvorili ich základ. Z takto zrušených radov a rádov možno uviesť na území Rakúsko-Uhorska osobitne napr. rad (a rád) Márie Terézie, Sv. Štefana, Železnej koruny, a pod., s ktorými sa (minimálne do roku 1884) spájalo aj nobilitovanie ich nositeľov.⁴⁷ Nositelia radu Márie Terézie napríklad mali automatický nárok na šľachtictvo (v Rakúsku rytiersky titul), a zároveň mohli požiadať o barónsky titul. V prípade iných radov – Sv. Štefana, Leopoldovho a Železnej koruny – boli síce nobilitačné paragrafy zrušené najvyšším listom z 18. 7. 1884, ktorý bol 5. 8. 1884 publikovaný v oficiálnom vládnom Wiener Zeitung,⁴⁸ stále však šlo o „čire“ verejnoprávne vyznamenania a zároveň iba formálne svetské rády. Tieto rady

⁴⁷ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta Rakouského císařství*. Praha: Pankrác, 2006, s. 123 a nasl.

⁴⁸ Tamže, s. 136, 143.

a rády preto boli v Československu zákonom č. 61/1918 Zb. nepochybné zrušené. (V Maďarsku však naopak v roku 1931 Miklós Horthy rozhodol, že rad a rád Márie Terézie nezaniká, rovnako ako ani rad a rád Sv. Štefana.⁴⁹) Zrušené naopak neboli súkromnoprávne a osobitne cirkevné (rehoľné) rady a rády, hoci aj boli rytierske. Okrem toho, že pri nich zásadne nešlo o štátne, resp. jednoznačne verejnoprávne vyznamenania a organizácie,⁵⁰ a preto sa ich zákon č. 61/1918 Zb. rušiaci primárne verejnoprávne rady netýkal, ich nositelia a členovia navyše aj vykonávali osobitné náboženské a charitatívne poslanie, a teda členstvo v takomto ráde a súvisiaci titul neboli „*pouhé vyznamenáné*“. V Československu – resp. iba na území českých krajín – tak v období prvej Československej republiky pôsobili vojenské rytierske rády (*militares*) maltézske rytierov, krížovníkov s červenou hviezdou (v Uhorsku síce zákonný článok 96/1723 v § 2 recipoval rád krížovníkov s červenou hviezdou, ale jeho pôsobenie v Uhorsku nebolo trvalé)⁵¹ a nemecký rád.⁵² Vyňatie týchto cirkevných rytierskych rádov spod zákona č. 61/1918 Zb. dokazuje aj tá skutočnosť, že ani po roku 1989 tento stále platný zákon nepredstavoval prekážku pre reštitúcie majetku náboženských rytierskych rádov. Napríklad zákon č. 298/1990 Zb. o úprave niektorých majetkových vzťahov rehoľných rádov a kongregácií a arcibiskupstva olomouckého v znení neskorších predpisov v § 1 ods. 1 predpokladal, že „*Nehnutelný majetok uvedený v prílohe č. 1 tohto zákona sa vyhlasuje ku dňu účinnosti tohto zákona za vlastníctvo jednotlivých rádov a kongregácií.*“ Príloha 1 pritom výslovne vypočítavala „Rád krížovníkov s červenou hviezdou“, „Rytiersky rád Krížovníkov s červenou hviezdou – krížovníci“, a dokonca „Suverénny maltézske rytierske rády (Maltézske rytieri)“.

⁴⁹ Tamže, s. 174.

⁵⁰ V prípade maltézske rytierov je však situácia o čosi komplikovanejšia, nakoľko mnohé štáty, vrátane dnešnej Slovenskej republiky, maltézske rády uznávajú ako suverénny subjekt medzinárodného práva, teda ako verejnoprávnu entitu, hoci „*sui generis*“, a úzko spojenú s katolíckou cirkvou. Pozri napr.: Dohoda medzi Ministerstvom dopravy, pôšt a telekomunikácií Slovenskej republiky a Poštovou správou Zvrchovaného rádu maltézske rytierov o doprave a doručovaní listových zásielok na území Slovenskej republiky. Obdobne, zákon č. 116/2013 Z.z., ktorým sa zriaďuje Slovenský historický ústav v Ríme, v § 3 ods. 2 ustanovuje, že ústav „*systematicky skúma najmä archívne materiály so vzťahom ku Slovensku a Slovákom najmä... vo verejných a súkromných archívoch historickej povahy na území... Zvrchovaného rádu maltézske rytierov.*“

⁵¹ KUDLÁČEK, Tomáš. Rády, kongregácie a združenia včrčích. In: *Slovník veřejného práva československého III. P-R*. Reprint. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, s. 917.

⁵² Tamže, s. 908-909.

Individuálne používanie titulu „rytier“ nositeľmi týchto rádov nebolo podľa našich poznatkov v československej, českej či slovenskej súdnej praxi riešené, nepochybne by však mohlo predstavovať zaujímavý právny problém – keďže označenie „rytier“ predstavuje ako šľachtický titul (hoci v Uhorsku, a teda ani na území Slovenska nikdy titul rytiera ako šľachtický titul neexistoval; nižšiu šľachtu v Uhorsku tvorila šľachta bez titulov), tak zároveň aj označenie rádovej hodnosti – rytierstvo bolo totiž síce ideovo blízke šľachtictvu, ale nebolo s ním celkom totožné.⁵³ Túto netotožnosť by mohol dokazovať aj samotný vnútroštátny právny poriadok 1. ČSR, keď nový československý rad Bieleho leva, vytvorený na základe nariadenia č. 362/1922 Zb. *jímž se zřizují Československý řád Bílého lva a Československá medaile Bílého lva*, mal 5 tried, z ktorých najnižšiu predstavovali – na republikánske pomery paradoxne – „rytieri“. V tomto prípade zjavne označenie rytier nemalo naznačovať šľachtictvo, ale iba (najnižšiu) hodnostnú triedu štátneho vyznamenania. Otázka rozporu so zákonom č. 61/1918 Zb. tu zrejme aj preto nikdy nevystala; navyše nevystala asi aj kvôli tomu, že šlo o vyznamenanie určené pre cudzích štátnych príslušníkov. Všetky tieto skutočnosti však spolu dosvedčujú, že vo vnímaní Československa a jeho legislatívy nedošlo k úplnému stotožneniu rytierstva a šľachty.⁵⁴ Rády, vrátane rytierskych rádov, ktorých základom nebolo verejnoprávne „číre“ vyznamenanie (rad), ani neboli verejnoprávnymi či štátnymi orgánmi a organizáciami, a navyše vykonávali reálnu rádovú činnosť, mali zachovanú svoju právnu subjektivitu, a ich súkromnoprávna „rytierskosť“ (rovnako ako ani verejnoprávna hodnosť „rytieria“ v rámci radu Bieleho leva) nepredstavovala – zdá sa – problém inkonzistentnosti prístupu československého zákonodarcu k problematike šľachtictva, rádov a titulov.

⁵³ Porovnaj rovnakú ideu od Weyra v: WEYR, František. Rády (odznaky). In: *Slovník veřejného práva československého*. Sv. III. Reprint. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, s. 901. Odkazuje na dielo KÖNIGSBERGER, Ernst. Titel und Orden in der demokratischen Republik a konštatuje, že „Historický vývoj celé instituce řádů způsobil, že dostala se ideově do blízkosti institucí šlechtických, aristokratické a monarchickébo zřízení státního.“ Pôvod rytierskych rádov je však v mníšskych rádoch. Až z nich vznikli rytierske duchovné rády, a z nich svetské rytierske rády, ktoré majú najbližšie k šľachte.

⁵⁴ KOSTELNÍK, Martin. Rytierstvo – aristokracia. In: *Rytierstvo*. Trnava: Trnavský historický spolok, 2005, s. 8.

Tým sa dostávame k záveru našej úvahy – ak Československo uznávalo neverejnoprávne, súkromné rytierske rády, a samo udeľovalo verejnoprávne rytierske tituly nepovažované za šľachtické tituly, javí sa, že súkromnoprávne fungovanie rytierskych rádov na území Českej a Slovenskej republiky v súčasnosti nemusí predstavovať právny problém. Výnimkou by však mohol byť napríklad habsburský Rád zlatého rúna, ktorý je síce samostatnou právnickou osobou, čo v roku 1953 uznalo aj protimonarchistické Rakúsko,⁵⁵ avšak vzhľadom na to, že ide primárne o číre, pôvodom verejnoprávne vyznamenanie (rad transformovaný v rád) dodnes úzko späté s habsburskou dynastiou a so štátoprávnymi pomermi pred roku 1918, zrejme by sa tento rad a rád v Slovenskej a Českej republike považoval za kontinuálne zrušený už od roku 1918.

Naopak, v prípade slovenských či českých občanov-maltézkych rytierov možno jednak pochybovať o verejnoprávnomi ich miestnej organizácie (minimálne z hľadiska slovenského a českého vnútroštátneho právneho poriadku), navyše však pri nich ani nejde o nositeľov jednoduchého vyznamenania (radu), ale ide primárne o členov rádu s osobitným humanitárnym poslaním a činnosťou, kde napokon ani označenie rytier netreba nutne vnímať ako šľachtický titul, ale skôr ako hodnostný stupeň v rámci vnútornej organizácie rádu. Nakoľko pritom označenie „rytier“ nie je v rozpore so žiadnym vnútroštátnym predpisom o vyznamenaniach a radoch, ktorý by zakazoval podobné hodnosti a tituly aké udeľuje štát, zásadne by nič nemalo brániť činnosti tohto rádu na území Českej ani Slovenskej republiky, a tiež ani existencií akýchkoľvek iných neverejnoprávnych (súkromnoprávnych, či cirkevných, rehoľných) rytierskych rádov, či už sú historickými alebo ahistorickými (modernými), a to osobitne pokiaľ vykonávajú špecifickú činnosť, a označenie rytier v rámci ich vnútornej organizačnej štruktúry primárne neoznačuje ani šľachtictvo, ani prázdne, „číre“, „pouhé“ vyznamenanie, ale hodnostný stupeň. Takýto titul však tieto osoby prirodzene nemôžu používať v úradnom styku s orgánmi verejnej moci a správy Slovenskej ani Českej republiky.

Ak by však bol šľachtický titul alebo čestný rad udelený slovenskému alebo českému občanovi zahraničnou verejnou mocou (napr. zahraničným

⁵⁵ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta Rakouského císařství*. Praha: Pankrác, 2006, s. 244.

monarchom, príp. s dôsledkom získania šľachtictva podľa miestneho právneho poriadku), jeho verejné používanie na území Slovenskej alebo Českej republiky by už bolo v rozpore s § 1 zákona č. 61/1918 Zb., a to bez ohľadu na reálnu možnosť sankcionovania takéhoto konania v Slovenskej či Českej republike.⁵⁶

Samotný problém nomenklatúry a kategorizácie rytierskych rádov, odlišenia dynastických a iných rádov, či možného odlišenia „pravých“ rádov od „nepravých“ je mimo nášho záberu v tomto príspevku, a predstavuje skôr problém historický; na tomto mieste iba uvádzame, že touto problematikou sa na medzinárodnej úrovni zaoberá Medzinárodná komisia rytierskych rádov – The International Commission on Orders of Chivalry (ICOC),⁵⁷ ktorá vedie zoznam rádov, považovaných za „oficiálne“, historické, pravé, a to na základe vlastných vedeckých kritérií.⁵⁸ Najnovší zoznam takýchto rádov bol publikovaný Komisiou ICOC v roku 2007⁵⁹ a podľa jej kategorizácie sa uznané rytierske rády členia na nezávislé, seminezávislé, dynastické a odvodené od rádov zaniknutých štátov. Na ich status z hľadiska vnútroštátneho právneho poriadku Slovenskej ani Českej republiky však táto kategorizácia ICOC nemá žiadny vplyv. Ak niečo má na ich postavenie a osobitne na ich členov z hľadiska právneho poriadku Slovenskej a Českej republiky vplyv, je to otázka ich právneho statusu v domovskom štáte – konkrétne

⁵⁶ Na druhej strane, cudzinec, napríklad príslušník rádu maltézskeho rytierov, by mal mať možnosť vystupovať pred slovenskými a českými orgánmi pod menom, ktoré mu príslúcha podľa jeho domáceho právneho poriadku, resp. ktoré má zapísané v dokladoch totožnosti. Nemalo by mu pred českými a slovenskými orgánmi byť na prekážku, ak súčasť mena podľa jeho domáceho právneho poriadku predstavuje aj šľachtický titul. Avšak ak sa titul považuje za osobitný osobný údaj mimo mena a priezviska, na ten by slovenské a české úrady nemali prihliadať. Tu však už ide o úvahu, ktorá prekračuje rámec tohto príspevku.

⁵⁷ *International commission for orders of chivalry*. Dostupné na internete: <http://www.icocregister.org/> (navštívené dňa 10. 11. 2015); *International commission on orders of chivalry*. Dostupné na internete: http://en.wikipedia.org/wiki/International_Commission_on_Orders_of_Chivalry (navštívené dňa 10. 11. 2015).

⁵⁸ *Principles involved in assessing the validity of Orders of Chivalry*. Dostupné na internete: <http://www.icocregister.org/principles.htm> (navštívené dňa 10. 11. 2015); *Samozvaný rytiersky rád*. Dostupné na internete: http://sk.wikipedia.org/wiki/Samozvan%C3%BD_rytiersky_r%C3%A1d (navštívené dňa 10. 11. 2015).

⁵⁹ *International commission on orders of chivalry*. Dostupné na internete: http://en.wikipedia.org/wiki/International_Commission_on_Orders_of_Chivalry (navštívené dňa 10. 11. 2015); *Provisional List of Orders*. Dostupné na internete: <http://www.icocregister.org/list2001.htm> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

otázka, či ide o verejnoprávnu organizáciu spojenú s nosením čestného verejnoprávneho radu, a či sa s členstvom v týchto rádoch spája verejnoprávny dôsledok v podobe nobilitácie. Iba v takom prípade by totiž šlo pri akceptovaní členstva občanom Slovenskej alebo Českej republiky a následnom verejnom používaní takto nadobudnutého radu alebo titulu na území našich republík o konanie, ktoré by mohlo byť považované za konanie v rozpore so zákonom č. 61/1918 Zb.

7 Záver

Je nepochybné, že samotný zákaz šľachtictva, radov a titulov v zákone č. 61/1918 Zb. je stále na území Českej republiky aj Slovenska platným. Doteraz nebola napadnutá jeho súladnosť s Ústavou Slovenskej republiky, ktorá je prezumovanou podmienkou recipovania všetkých predpisov z obdobia pre vznikom Slovenskej republiky (1993).⁶⁰ Z obsahu § 1 tohto zákona a zo súvisiacej judikatúry pritom pre súčasnosť vyplývajú nasledujúce dva dôsledky: a) používanie šľachtických titulov je zakázané, a to vo verejnom styku, b) existencia verejnoprávnych čestných šľachtických radov a formálnych rádo, akými boli napr. rad Sv. Štefana, Zlatého rúna a pod., bola týmto zákonom zavŕšená.

Zrušenie titulov a radov bolo síce primárne **namierené proti historickej šľachte a historickým verejnoprávnym radom (a z nich odvodeným rádom)**, vzťahuje sa však aj na akékoľvek **neskoršie verejnoprávne nobilitácie a verejnoprávne rady (a od nich odvodené rády)**. Preto dnes platí na území Českej aj Slovenskej republiky zákaz používania akýchkoľvek verejnoprávnych šľachtických titulov, a zákaz tých verejnoprávnych radov, ktoré štát neuznáva. Naopak, ústavnoprávny výbor už v roku 1918 skonštatoval, že **ak súkromné spoločnosti (korporácie, napr. aj cirkvi, či cirkevné rády) udeľujú rady a tituly, zákon to ovplyvniť nedokáže a ani to nemá v úmysle**. Zákon ovplyvňuje iba to, že štát nebude takéto súkromnoprávne tituly a rady uznávať.

⁶⁰ Podľa čl. 152 Ústavy Slovenskej republiky č. 466/1992 Zb.:

„(1) Ústavné zákony, zákony a ostatné všeobecne záväzné právne predpisy zostávajú v Slovenskej republike v platnosti, ak neodporujú tejto ústave. Meniť a zrušovať ich môžu príslušné orgány Slovenskej republiky...“

(3) O neplatnosti právnych predpisov rozhoduje Ústavný súd Slovenskej republiky podľa návrhu osôb uvedených v čl. 130.“

Pôvodná idea zákona pritom bola tá, že zákon si nebude vyžadovať ani sankciu, nakoľko nemal byť namierený proti občanom, ale primárne mal vyjadrovať hodnotové stanoviská československého štátu. Následné sankcie voči jednotlivcom zavedené neskoršími zákonmi z rokov 1920 a 1936 predstavovali odchylenie sa od tohto pôvodného zámeru, a to hlavne s poukazom na to, že zákon nebol v praxi občanmi rešpektovaný. V tejto súvislosti je však potrebné zdôrazniť, že sankcie za porušenie zákona č. 61/1918 Zb. už súčasný právny poriadok opäť nepozná (pokiaľ by nešlo o priestupok – konanie narušajúce „poriadok v správe“, čo svojou neobvyklosťou dáva spolu s predpokladanou nízkou spoločenskou nebezpečnosťou konania predpoklad faktickej beztrestnosti). Súčasný stav zákona – absencia sankcie – znamená, že zákon nemá v úmysle sankcionovať svoje nedodržiavanie, a že jediným jeho cieľom je zabezpečiť to, aby štát sám zrušené a zakázané tituly a rady neuznával a neudeloval. To svojím spôsobom predstavuje návrat k pôvodnej predstave o význame a poslaní zákona č. 61/1918 Zb., hoci k tomuto návratu viedla cesta niekoľkých desaťročí. Až po desiatkach rokov sa totiž verifikovala pravdivosť slov Františka Weyra z 3. 12. 1918 o bezvýznamnosti sankcie v tomto zákone, ktorého dodržiavanie v skutočnosti viac závisí od demokratických pomerov v spoločnosti: *„opravdová záruka, že tento zákon bude účinný, podle mého názoru nemůže spočívatí v trestní sankci neb stanovení peněžítých pokut, vězení atd., nýbrž v opravdově demokratickém smýšlení obyvatelstva naší republiky. Pokud tomuto obyvatelstvu bude nějaké šlechtictví, titul hraběcí nebo knížecí atd. imponovati více, než obyčejný občan, potom, pánové, ani trestní sankce nám nepomůž. Pokud ale budeme tak demokratičtí, že nebude nám již taková výsada nijak imponovati, pak myslím, že i ta trestní sankce v tom zákoně chyběti nebude.“*⁶¹

Literature

143. schůze. Sobota 10. dubna 1920. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/143schuz/s143002.htm> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

1684. Vládní návrh. Zákon ze dne...1928 kterým se opětně mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1684_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).

⁶¹ Pozri DROCÁR, Jan. *Jak jsme si zrušili šlechtu*. Dostupné na internete: <http://www.historickaslechta.cz/jak-j sme-si-zrusili-slechta-id20090900060-19> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

1947. évi IV. törvényekről egyes rangok és címek megszüntetéséről. Dostupné na internete: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8251> (navštívené dňa 10. 11. 2015).
2301. Zpráva ústavně-právního výboru o vládním návrhu zákona (tisk 1684), kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t2301_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).
625. *Vládní návrh. Zákon ze dne...kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů.* Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0625_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).
641. Zpráva výboru ústavně právního o vládním návrhu zákona (tisk 625), kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0641_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).
7. *schůze. Úterý 3. prosince 1918.* Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/007schuz/s007001.htm> (navštívené dňa 10. 11. 2015).
- Adelsaufhebungsgesetz.* Dostupné na internete: <https://de.wikipedia.org/wiki/Adelsaufhebungsgesetz> (navštívené dňa 10. 11. 2015).
- ATILMAYR, Martin. Adelsaufhebung und das Gemeinschaftsrecht. Bemerkungen zum Vorlageverfahren VwGH 18. 5. 2009, EU 2009/0002. *Journal für Rechtspolitik.* 2010, 18, s. 1–11.
- BINDER-KRIEGLSTEIN, Reinhard. *Österreichisches Adelsrecht 1868-1918/19.* Frankfurt: Peter Lang, 2000.
- BRINTZINGER, Ottobert. Die ausländische Adelsgesetzgebung und der Adelsname im deutschen Internationalen Privatrecht. *Jahrbuch für Internationales Privatrecht.* 1961-62, Band 10, s. 93 a nasl.
- DROCÁR, Jan. *Jak jsme si zrušili šlechtu.* Dostupné na internete: <http://www.historickaslechta.cz/jak-jsume-si-zrusili-slechta-id2009090060-19> (navštívené dňa 10. 11. 2015).
- Gesetz vom 3. April 1919 über die Aufhebung des Adels, der weltlichen Ritter- und Damenorden und gewisser Titel und Würden.* Dostupné na internete: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000036> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

International commission for orders of chivalry. Dostupné na internete: <http://www.icocregister.org/> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

International commission on orders of chivalry. Dostupné na internete: http://en.wikipedia.org/wiki/International_Commission_on_Orders_of_Chivalry (navštívené dňa 10. 11. 2015).

KOSTELNÍK, Martin. Rytierstvo – aristokracia. In: *Rytierstvo*. Trnava: Trnavský historický spolok, 2005.

KOTRBA, Štěpán. *Za co může děkovat Schwarzenberg Gottwaldovi*. Dostupné na internete: <http://blisty.cz/art/53664.html> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

KUDLÁČEK, Tomáš. Řády, kongregace a sdružení věřících. In: *Slovník veřejného práva československého III. P-R*. Reprint. Praha: Eurolex Bohemia, 2000.

KÜHN, Zdeněk. Šlechtické tituly a svoboda pohybu uvnitř EU. Dostupné na internete: <http://jinepravo.blogspot.sk/2011/02/slechticke-tituly-svoboda-pohybu-uvnitř.html> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

PETRANSKÁ ROLKOVÁ, Natália (ed.). *Zápisnice klubu slovenských poslancov*. Bratislava: NRSR, 2014.

Principles involved in assessing the validity of Orders of Chivalry. Dostupné na internete: <http://www.icocregister.org/principles.htm> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

Provisional List of Orders. Dostupné na internete: <http://www.icocregister.org/list2001.htm> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

Samozvaný rytiersky rád. Dostupné na internete: http://sk.wikipedia.org/wiki/Samozvan%C3%BD_rytiersky_r%C3%A1d (navštívené dňa 10. 11. 2015).

SKALOŠ, Martin. Benešova koncepcia právnej kontinuity Československej republiky a slovenská demokratická štátnosť. In: OSINA, Petr (Ed.). *Dekrety prezidenta republiky 70 let poté: Teoretické aspekty, aplikační praxe, komparativní pohled*. Olomouc: Iuridicum Olomoucense, 2015, s. 113 a nasl.

SOUKUP, Ladislav. Zrušení šlechtictví v ČSR. *Právněhistorické studie*. 1973, 17, s. 101 a nasl.

TESSAR, Hans. Zur Strafbarkeit des Führens eines Adelstitels. *Journal für Rechtspolitik*. 2008, 16, s. 203–210.

Tisk 2795. Zpráva ústavního výboru o vládním návrhu zákona, tisk 1395, jímž se mění zákon ze dne 10. prosince 1918, č. 61 Sb. z. a n., o zrušení šlechtictví, řádů a titulů. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/T2795_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).

Tisk 54. Zpráva ústavního výboru o návrhu zákona, jímž zrušují se šlechtictví, řády a tituly. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0054_00.htm (navštívené dňa 10. 11. 2015).

TYL, Tomáš. *Nebudme hloupi aneb o heraldickém právu u nás - II. část – atributy, pseudorytířství a mediatisovaná knížata.* Dostupné na internete: <http://www.epravo.cz/top/clanky/nebudme-hloupi-aneb-o-heraldickem-pravu-u-nas-ii-cast-atributy-pseudorytirstvi-a-mediatisovana-knizata-21992.html> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

VOJÁČEK, Ladislav; GÁBRIŠ, Tomáš. *Pramene k právnym dejinám Slovenska II. (po roku 1918).* Bratislava: VO PraF UK, 2009.

Vollzugsanweisung des Staatsamtes für Inneres und Unterricht und des Staatsamtes für Justiz, im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern vom 18. April 1919, über die Aufhebung des Adels und gewisser Titel und Würden. Dostupné na internete: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000035> (navštívené dňa 10. 11. 2015).

WEYR, František. Řády (odznaky). In: *Slovník veřejného práva československého.* Sv. III. Reprint. Praha: Eurolex Bohemia, 2000.

ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta Rakouského císařství.* Praha: Pankrác, 2006.

Kontakt – e-mail

tomas.gabris@flaw.uniba.sk

Criminal Liability of Legal Persons in Case of European Crimes

Libor Klímeš

Pan-European University, Faculty of Law, Criminology Research Centre,
Slovak Republic

Abstract in original language

Konferenčný príspevok sa zaoberá trestnou zodpovednosťou právnických osôb v prípade európskych trestných činov. Je rozdelený do troch sekcií. Prvá sekcia stručne prezentuje pojem 'európske trestné činy' a relevantnú právnu úpravu Európskej únie v oblasti trestného práva, ktorá je základom tejto zodpovednosti. Kým druhá sekcia je zameraná na ustanovenia trestnej zodpovednosti právnických osôb, tretia sekcia je zameraná na sankcie pre právnické osoby.

Keywords in original language

trestná zodpovednosť; právnické osoby; európske trestné činy.

Abstract

The conference contribution deals with the criminal liability of legal persons in case of European crimes. It is divided into three sections. The first section briefly introduces the term 'European crimes' and relevant legislation of the European Union in the area of criminal law, which is the basis of that liability. While the second section is focused on provisions of criminal liability of legal persons, the third section is focused on penalties/sanctions for legal persons.

Keywords

Criminal Liability; Legal Persons; European Crimes.

1 Introduction

The European Union has set itself the objective of maintaining and developing an Area of Freedom, Security and Justice. That concept has appeared

as the second objective of the Treaty on the European Union.¹ The general policy objective of the European Union is to ensure a high level of security through measures to prevent and combat crime². A crucial aspect of that field is criminal liability of legal persons.

The contribution deals with the criminal liability of legal persons³ in case of European crimes. It is divided into three sections. The first section briefly introduces the term ‘European crimes’ and relevant legislation of the European Union in the area of criminal law, which is the basis of that liability. While the second section is focused on provisions of criminal liability of legal persons, the third section is focused on penalties/sanctions for legal persons.

2 European Crimes: A Brief Overview

Specific offences are recognised as offences which are within the legislative competence of the European Union. The European Parliament and the Council of the European Union may, by means of directives (in the recent past framework decisions), establish *minimum rules concerning the definition of criminal offences and sanctions* in the areas of *particularly serious crime with a cross-border dimension* resulting from the nature or impact of such offences or from a special need to combat them on a common basis. Under the Treaty on the Functioning of the European Union these areas of crime are the following:⁴

- terrorism,

¹ Article 3(2) of the Treaty on European Union as amended by the Treaty of Lisbon. Official Journal of the European Union, C 83/13 of 30th March 2010. In-depth analysis see: Blanke H J, Mangiameli S (eds) (2013) *The Treaty on European Union (TEU): A Commentary*. Springer, Berlin – Heidelberg, p. 157 et seq.

² Article 67(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union as amended by the Treaty of Lisbon. Official Journal of the European Union, C 83/47 of 30th March 2010.

³ Towards criminal liability of legal persons in general see: Medelský J (2012) *Trestná zodpovednosť právnických osôb, áno či nie? In Quo vadis, strední Evropa?: Metamorfózy práva III. Ústav štátu a práva Akadémie vied Českej republiky, Praha*, pp 277-285; Medelský J (2012) *Limity trestnej zodpovednosti právnických osôb*. In: *Limity práva*. Leges, Praha, pp 447-456; Medelský J (2013) *Od nepravnej trestnej zodpovednosti právnických osôb k pravej trestnej zodpovednosti právnických osôb*. *Notitia ex academiae Bratislavensi Iurisprudentiae* 7: pp 33-43; Medelský J (2014) *Vývoj trestnej zodpovednosti právnických osôb*. *Trestnéprávní revue* 13, pp 87-91.

⁴ Article 83(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union as amended by the Treaty of Lisbon.

- trafficking in human beings and sexual exploitation of women and children,
- illicit drug trafficking,
- illicit arms trafficking,
- money laundering,
- corruption,
- counterfeiting of means of payment,
- computer crime, and
- organised crime.

At the European Union level all above mentioned offences are considered as ‘Euro crimes’⁵ (in literature there can be observed as alternatives the term ‘Euro-crimes’⁶, as well as the term ‘Eurocrimes’⁷). Moreover, in European Union Law can be observed additional crimes at the European Union level (not mentioned in the Treaty on the Functioning of the European Union), namely:

- endangerment and damaging of environment,
- racism and xenophobia,
- illegal employment of third-country nationals, and
- ship-source pollution.

Besides harmonisation of elements of crimes and sanctions for naturals, European Union law has confirmed the liability of legal persons, in particular

⁵ It should be noted that the Treaty on the Functioning of the European Union does not use the wording ‘Euro crimes’. It is used by the European Commission – see European Commission (2011): ‘Towards an EU Criminal Policy: Ensuring the effective implementation of EU policies through criminal law’, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2011) 573 final, p. 5.

⁶ See: Cools M et al. (2009) *Readings on Criminal Justice, Criminal Law & Policing*. Maklu, Antwerpen – Apeldoorn, p. 100; Miettinen S (2013) *Criminal Law and Policy in the European Union*. Routledge, Abingdon – New York, p. 145; Body-Gendrot S et al. (2014) *The Routledge Handbook of European Criminology*. Routledge, Abingdon – New York, p. 65; Chalmers D, Davies G, Monti G (2014) *European Union Law*, 3rd edition. Cambridge University Press, Cambridge, p. 657.

⁷ See: Klip A (2012) *European Criminal Law: An Integrative Approach*, 2nd edition. Intersentia, Cambridge – Antwerp – Portland, p. 211.

by means of following secondary legislation adopted solely for purposes of criminal law:

- the Framework Decision 2002/475/JHA on combating terrorism⁸,
- the Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims⁹,
- the Directive 2011/93/EU on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography¹⁰,
- the Framework Decision 2004/757/JHA laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking¹¹,
- the Directive 2005/60/EC on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing¹²,
- the Framework Decision 2003/568/JHA on combating corruption in the private sector¹³,
- the Framework Decision 2001/413/JHA on combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment¹⁴,

⁸ Council Framework Decision 2002/475/JHA of 13th June 2002 on combating terrorism as amended by the Framework Decision 2008/919/JHA. Official Journal of the European Communities, L 164/3 of 22nd June 2002.

⁹ Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5th April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. Official Journal of the European Union, L 101/1 of 15th April 2011.

¹⁰ Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13th December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA. Official Journal of the European Union, L 335/1 of 17th December 2011.

¹¹ Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25th October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking. Official Journal of the European Union, L 335/8 of 11th November 2004.

¹² Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council of 26th October 2005 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing as amended by the Directive 2010/78/EU. Official Journal of the European Union, L 309/15 of 25th November 2005.

¹³ Council Framework Decision 2003/568/JHA of 22nd July 2003 on combating corruption in the private sector. Official Journal of the European Union, L 192/54 of 31st July 2003.

¹⁴ Council Framework Decision 2001/413/JHA of 28th May 2001 on combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment. Official Journal of the European Communities, L 149/1 of 2nd June 2001.

- the Directive 2013/40/EU on attacks against information systems¹⁵,
- the Framework Decision 2008/841/JHA on the fight against organised crime¹⁶,
- the Directive 2008/99/EC on the protection of the environment through criminal law¹⁷,
- the Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law,¹⁸
- the Directive 2009/52/EC providing for minimum standards on sanctions and measures against employers of illegally staying third-country nationals¹⁹,
- the Directive 2005/35/EC on ship-source pollution and on the introduction of penalties for infringements²⁰, and
- the Framework Decision 2002/946/JHA on the strengthening of the penal framework to prevent the facilitation of unauthorised entry, transit and residence²¹.

¹⁵ Directive 2013/40/EU of the European Parliament and of the Council of 12th August 2013 on attacks against information systems and replacing Council Framework Decision 2005/222/JHA. Official Journal of the European Union, L 218/8, 14th August 2013.

¹⁶ Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24th October 2008 on the fight against organised crime. Official Journal of the European Union, L 300/42 of 11th November 2008.

¹⁷ Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19th November 2008 on the protection of the environment through criminal law. Official Journal of the European Union, L 328/28 of 6th December 2008.

¹⁸ Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. Official Journal of the European Union, L 328/55 of 6th December 2008.

¹⁹ Directive 2009/52/EC of the European Parliament and of the Council of 18th June 2009 providing for minimum standards on sanctions and measures against employers of illegally staying third-country nationals. Official Journal of the European Union L 168/24 of 30th June 2009.

²⁰ Directive 2005/35/EC of the European Parliament and of the Council of 7th September 2005 on ship-source pollution and on the introduction of penalties for infringements as amended by the Directive 2009/123/EC. Official Journal of the European Union, L 255/11 of 30th September 2005.

²¹ Council Framework Decision 2002/946/JHA of 28th November 2002 on the strengthening of the penal framework to prevent the facilitation of unauthorised entry, transit and residence. Official Journal of the European Communities, L 328/1 5th December 2002.

3 Criminal Liability of Legal Persons

Liability of legal persons for offences is an issue which has been coming and going on the EU's political agenda.²² For example, as far as money laundering is concerned, the financial institutions through which money is laundered are frequently corporations or some other form of legal person. If money is laundered through such an organisation, it is often very difficult to identify an individual who is subjectively aware of what is going on and who can be held criminally responsible.²³ A question which begs consideration is whether liability of legal persons should be governed by civil or criminal controls.²⁴ As seen, besides harmonisation of elements of crimes and sanctions for naturals, European Union law has confirmed the liability of legal persons, in particular in case of European crimes.

The definitions of European offences, i.e. the description of conduct considered to be criminal, almost always cover the conduct of the main perpetrator, but also in most cases ancillary conduct such as instigating, aiding and abetting. Moreover, in some cases the attempt to commit the offence is also covered. Almost all European Union criminal law instruments include in the definition intentional conduct, but in some cases also seriously negligent conduct. Some instruments further define what should be considered as aggravating circumstances or mitigating circumstances for the determination of the sanction in a particular case.

Generally, European Union law covers offences committed by natural persons as well as by legal persons such as companies or associations. However, in existing legislation, Member States of the European Union have always been left with the choice concerning the type of liability of legal persons for the commission of criminal offences, as the concept of criminal liability of legal persons does not exist in all national legal orders.

Measures should be taken to ensure that legal persons can be held liable for almost all European crimes. Each Member State of the European Union

²² Vermeulen G, De Bondt W, Ryckman Ch (2012) *Liability of Legal Persons for Offences in the EU*. Maklu, Antwerpen – Apeldoorn – Portland, p. 9.

²³ Boister N (2012) *An Introduction to Transnational Criminal Law*. Oxford University Press, Oxford, p. 109.

²⁴ Wells C (2011) *Containing Corporate Crime: Civil or Criminal Controls?* In: Gobert J, Pascal A-M (eds) *European Developments in Corporate Criminal Liability*. Routledge, Oxon, p. 11.

shall take the necessary measures to ensure that legal persons can be held liable for offences committed for their benefit by any person, acting either individually or as a member of an organ of the legal person in question, who has a leading position within the legal person, based on one of the following (in particular): a power of representation of the legal person, an authority to take decisions on behalf of the legal person, or an authority to exercise control within the legal person. Apart from these cases, each Member State shall take the necessary measures to ensure that legal persons can be held liable where the lack of supervision or control by a person has made possible the commission of any of the abovementioned offences for the benefit of that legal person by a person under its authority.²⁵

On the other hand, the criminal liability of legal persons shall not exclude criminal proceedings against natural persons who are perpetrators, instigators or accessories. Indeed, European Union legislation is based on the criminal liability of natural persons as well as legal persons.

However, it should be noted that although there is a clear tendency in favour of corporate criminal liability in the European Union, it is not generally accepted.²⁶

4 Penalties/Sanctions for Legal Persons

As far as sanctions for legal persons are concerned, the Member States of the European Union shall take the necessary measures to ensure that a legal person held liable is punishable by ‘effective, proportionate and

²⁵ Article 7 of the Framework Decision 2002/475/JHA on combating terrorism as amended by the Framework Decision 2008/919/JHA; Article 5 of the Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims; Article 12 of the Directive 2011/93/EU on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography; Article 6 of the Framework Decision 2004/757/JHA laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking; Article 39 of the Directive 2005/60/EC on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing as amended by the Directive 2010/78/EU; Article 5 of the Framework Decision 2003/568/JHA on combating corruption in the private sector; Article 7 of the Framework Decision 2001/413/JHA on combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment; Article 10 of the Directive 2013/40/EU on attacks against information systems; Article 5 of the Framework Decision 2008/841/JHA on the fight against organised crime.

²⁶ Vermeulen G, De Bondt W, Ryckman Ch (2012) Liability of Legal Persons for Offences in the EU. Maklu, Antwerpen – Apeldoorn – Portland, p. 9.

dissuasive sanctions’, which shall include criminal or non-criminal fines and may include other sanctions, such as, for example:²⁷

- exclusion from entitlement to tax relief or other benefits or public aid,
- temporary or permanent disqualification from the pursuit of commercial activities,
- placing under judicial supervision,
- a judicial winding-up order,
- temporary or permanent closure of establishments used for committing the offence.

As seen, European Union law requires the Member States of the European Union to take ‘effective, proportionate and dissuasive sanctions’ for a specific conduct. *Effectiveness* requires that the sanction is suitable to achieve the desired goal, i.e. observance of the rules; *proportionality* requires that the sanction must be commensurate with the gravity of the conduct and its effects and must not exceed what is necessary to achieve the aim; and *dissuasiveness* requires that the sanctions constitute an adequate deterrent for potential future perpetrators.²⁸

It should be noted that sometimes European Union law determines more specifically which types and/or levels of sanctions are to be made applicable. Provisions concerning confiscation can also be included. It is not the primary goal of approximation to increase the respective sanction levels

²⁷ Article 8 of the Framework Decision 2002/475/JHA on combating terrorism as amended by the Framework Decision 2008/919/JHA; Article 6 of the Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims; Article 13 of the Directive 2011/93/EU on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography; Article 7 of the Framework Decision 2004/757/JHA laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking; Article 39 of the Directive 2005/60/EC on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing as amended by the Directive 2010/78/EU; Article 6 of the Framework Decision 2003/568/JHA on combating corruption in the private sector; Article 8 of the Framework Decision 2001/413/JHA on combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment; Article 11 of the Directive 2013/40/EU on attacks against information systems; Article 6 of the Framework Decision 2008/841/JHA on the fight against organised crime.

²⁸ European Commission (2011): ‘Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Towards an EU Criminal Policy: Ensuring the effective implementation of EU policies through criminal law’, COM(2011) 573 final, p. 9.

applicable in the Member States of the European Union, but rather to reduce the degree of variation between the national systems and to ensure that the requirements of ‘effective, proportionate and dissuasive sanctions’ sanctions are indeed met in all Member States.

5 Conclusion

Specific offences are recognised as offences which are within the legislative competence of the European Union. The European Parliament and the Council of the European Union may establish *minimum rules* concerning the definition of criminal offences and sanctions in the areas of particularly serious crime with a cross-border dimension resulting from the nature or impact of such offences or from a special need to combat them on a common basis. Besides harmonisation of elements of crimes and sanctions for naturals, European Union law has confirmed the liability of legal persons, in particular by means of following secondary legislation adopted solely for purposes of criminal law.

European Union law requires the Member States of the European Union to take ‘effective, proportionate and dissuasive sanctions’ for a specific conduct. Generally, European Union law covers offences committed by natural persons as well as by legal persons such as companies or associations. However, in existing legislation, Member States of the European Union have always been left with the choice concerning the type of liability of legal persons for the commission of criminal offences, as the concept of criminal liability of legal persons does not exist in all national legal orders.

Literature

- Blanke H J, Mangiameli S (eds) (2013) *The Treaty on European Union (TEU): A Commentary*. Springer, Berlin – Heidelberg.
- Boister N (2012) *An Introduction to Transnational Criminal Law*. Oxford University Press, Oxford.
- Ivor J, Jelínek J et al (Gřivna T, Herczeg J, Klímek L, Navrátilová J, Pelc V, Polák P, Šimovček I et Záhora J) (2015) *Euro Crimes in the Legal Systems of the Czech Republic and of the Slovak Republic*. Wolters Kluwer, Budapest.

Ivor J, Klimek L et Záhora J (2013) Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky [transl.: Criminal Law of the European Union and its Impact on the Legal Order of the Slovak Republic]. Eurokódex, Žilina.

Vermeulen G, De Bondt W, Ryckman Ch (2012) Liability of Legal Persons for Offences in the EU. Maklu, Antwerpen – Apeldoorn – Portland.

Wells C (2011) Containing Corporate Crime: Civil or Criminal Controls? In: Gobert J, Pascal A-M (eds) European Developments in Corporate Criminal Liability. Routledge, Oxon, pp 11-32.

Záhora J (2013) Zodpovednosť právnických osôb za trestné činy v európskej dimenzii – komparatívny prehľad. In: Jelínek J (ed) Trestní odpovědnost právnických osob v České republice – bilance a perspektivy. Conference proceedings. Leges, Praha, pp 15-27.

Legislation

Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council of 26th October 2005 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing as amended by the Directive 2010/78/EU. Official Journal of the European Union, L 309/15 of 25th November 2005.

Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5th April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. Official Journal of the European Union, L 101/1 of 15th April 2011.

Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13th December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA. Official Journal of the European Union, L 335/1 of 17th December 2011.

Directive 2013/40/EU of the European Parliament and of the Council of 12th August 2013 on attacks against information systems and replacing Council Framework Decision 2005/222/JHA. Official Journal of the European Union, L 218/8, 14th August 2013.

Treaty on European Union as amended by the Treaty of Lisbon. Official Journal of the European Union, C 83/13 of 30th March 2010.

Treaty on the Functioning of the European Union as amended by the Treaty of Lisbon. Official Journal of the European Union, C 83/47 of 30th March 2010.

Council Framework Decision 2001/413/JHA of 28th May 2001 on combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment. Official Journal of the European Communities, L 149/1 of 2nd June 2001.

Council Framework Decision 2002/475/JHA of 13th June 2002 on combating terrorism as amended by the Framework Decision 2008/919/JHA. Official Journal of the European Communities, L 164/3 of 22nd June 2002.

Council Framework Decision 2003/568/JHA of 22nd July 2003 on combating corruption in the private sector. Official Journal of the European Union, L 192/54 of 31st July 2003.

Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25th October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking. Official Journal of the European Union, L 335/8 of 11th November 2004.

Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24th October 2008 on the fight against organised crime. Official Journal of the European Union, L 300/42 of 11th November 2008.

Other sources

European Commission (2011): 'Towards an EU Criminal Policy: Ensuring the effective implementation of EU policies through criminal law', Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2011) 573 final.

Contact - e-mail

libor.klimek@yahoo.com / libor.klimek@paneurouni.com

Specific Forms of Marital Responsibility in the 19th Century in Hungary

Ibolya Katalin Koncz

Faculty of Law / Department of Legal History, University of Miskolc,
Hungary

Abstract

Marriage is a complex legal institution through which a permanent legal relationship is formed, and where life- as well as country-specific property community may be generated.

The thus generated property communities may be made up of property elements falling under different legal classifications. Differences in this nature most characteristically appear in the right of disposition regarding the property assets. However, certain responsibilities also occur in relation to rights of disposition. The legal nature of property community established via the conclusion of marriage – and the property elements constituting it – was primarily revealed to third parties from the statements of the given spouses. However, such statements entrain special liabilities as well regarding the spouses making the statements.

Keywords

Hungary; 19th Century; Legal History; Marriage; Property Communities; Matrimonial Property; Matrimonial Property Right Systems.

Marriage is a complex legal institution through which a permanent legal relationship is formed, and where life- as well as country-specific property community may be generated.

The thus generated property communities may be made up of property elements falling under different legal classifications. Differences in this nature most characteristically appear in the right of disposition regarding the property assets. However, certain responsibilities also occur in relation to rights of disposition. The legal nature of property community established via the

conclusion of marriage – and the property elements constituting it – was primarily revealed to third parties from the statements of the given spouses. However, such statements entrain special liabilities as well regarding the spouses making the statements.

In this regard, the property right relations between spouses based on the conclusion of their marriage need to be examined.

1 Matrimonial property

Matrimonial property regimes regulated the property relations between the spouses (internal) or between the spouses and third parties (external) for the period of the matrimonial relationship, as well as regarding the termination of the marital relationship in any state, including Hungary. Regarding such property regimes, legislators and legal practices needed to respond to such questions as what would happen to the individual property of persons about to get married after the marriage, and how the property law relations with respect to properties jointly or individually acquired by the spouses should develop throughout the duration of the marriage, and how the spouses can manage their properties, and what sharing or reimbursement claims they may have against each other upon the termination of marriage.

Regarding matrimonial property right systems, two large groups can be determined¹: property separating systems and property community systems. According to the property separating systems, marriage, in theory, does not cause any changes in the property relations of spouses. This meant that both spouses could manage their properties freely during their marriage. In such cases, husbands were not allowed to make statements with respect to the separate property of the wife. This issue was in favour of the independence of wives.

Regarding property community systems (Gütervereinigung), the property of a woman was passed to the husband. Through the mere fact of the conclusion of marriage, the property of the two spouses was jointly in the

¹ Raffay Ferencz: Magyar magánjog kézikönyve I. kötet Pannonia könyvnyomda Győr, 1909., (hereunder: Raffay, 1909.) p. 453., Zlinszky, Imre: A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire. Franklin társulat, Budapest, 1897. (hereunder: Zlinszky, 1897.), p. 752.

hands and under the management of the husband. Within this group, two significant subgroups can be specified. In the first subgroup, the properties of the spouses are only attached from an external perspective, i.e. the husband only receives the right to manage the property, but the property remains in the ownership of the wife. This is called a management community (Verwaltungsgemeinschaft)². The other subgroup is made up of regimes where the husband acquires ownership rights over the property of the wife when concluding the marriage. This is called property community (Gütergemeinschaft)³. Within property community, three further subtypes can be specified. The first such type is where general property community (Allgemeine Gemeinschaft)⁴ has been generated. This generated the secondary liability of a spouse both de jure and de facto with respect to exchange transactions, including purchase and sale transactions. The manager of the complete extent of the property is the husband without any accounting obligations, therefore his statements always has to be considered as the wife having provided her consent to the transaction. The second type is where only assets acquired during the period of marriage would become the subject of common ownership, i.e. community of community property (Errungenschafts Gemeinschaft)⁵, and the third type is where only the husband had right acquisition entitlement with respect to immovable properties, but movable property was included in a community of property (Mobilien Gemeinschaft)⁶.

Property community systems are always related to the subordination of women; the power of husbands is also a significant issue; such power can completely terminate or significantly restrains the capacity of wives to take actions in relation to properties.

In Hungary, it can be generally stated that – although certain elements of German matrimonial property rights were applied for long centuries, the basic type of Hungarian matrimonial property rights (in consideration of all

² Zlinszky 1897. p. 752

³ Szászy, István: A magyar magánjog általános része I-II. Budapest, 1947-48. p. 234.

⁴ Szászy, p. 234.; Zlinszky, 1897. p. 752.

⁵ Zlinszky, 1897., p. 752.

⁶ Szászy, p. 234.

social classes) belonged to the type of property separation system⁷, differing from German-type communities, thus establishing the existence of free property for women⁸. This generated a so-called mixed system. The key essence of this system is that property already existing prior to the marriage is considered as the separate property of the given spouse during the term of the marriage. From the perspective of matrimonial property rights, the Hungarian society was divided into two main categories. Regarding the class of noblemen – including honorations – the main property acquirer was the husband; he managed the properties of the spouses, thus the approval of the wife was not required. The other category of society consisted of town citizens and villagers. In their cases, joint property was acquired during marriage. We need to examine the secondary liability of spouses in this category. In the case of this category, the wife was, in the aspect of property, always totally independent from the husband. It is also true that she was able to manage her own property individually and independently, being fully entitled to make respective decisions. This property right independence also referred to acquired property further to her separate property, even if the husband had the entitlement to make decisions over community property. Although this strengthened the system's property separation characteristic, but another, similarly important, equally significant institution against this independent property feature was (regarding persons not belonging to the noble class) community property. Similarly to separate property, it was stipulated by law, and had such strong roots in common legal practices as the great principles of separate property and economic independence.

Consequently, it needs to be emphasized that a system with a kind of mixed principles was established in Hungary with respect to matrimonial property rights, the framework for which was the property separation system, and its essence was characterised by the main acquisition right of the husband

⁷ Zlinszky 1897., p. 752.; Raffay, 1909., p. 454.

⁸ Buda város jogkönyve I-II., (Blazovich László és Schmidt József). In: Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17., Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2001. Blazovich, 2001. II. kötet p. 522. (397.); Jancsó György: A magyar házassági vagyonjog. Budapest, 1888., 1-7-§.; Szilágyi János: A női szabadvagyon és a hozomány MK. 1902/19., Baditz Lajos: A házasságjog a tervezetben Jog. 1902.

regarding the classes of noblemen⁹, honoratiors¹⁰ and ”jászkuns” (special Hungarian social classes of nobility), whereas it is the institution of community property¹¹.

In consideration of the above, one can differentiate three types of sub-properties regarding the properties available for spouses in marriage in Hungary: the separate properties of the husband and of the wife – available to all spouses, regardless of their social classes –, as well as the mutual property¹², which was usually embodied as community property.

2 Community property

Accordingly, from the aspect of its legal nature, community property is a *law-based community of property*, but it is a special kind of property community, because it cannot be validated immediately or at any time, which means that the termination of such community, the sharing of jointly acquired property and the issuance of the separate halves could not be requested¹³. Such acts could only be carried out if marriage, for any reason whatsoever, was cancelled; until that point, community property-related property rights were only theoretical, and they were only implemented in reality when the community property was separated. Judicial practices went even further, as they declared that joint property not only could not be divided, but it could not be secured either, as it was declared in Order No. 41 of the Royal Curia¹⁴.

The management and disposition rights regarding community property could only be common, therefore unilateral actions taken by either spouse arbitrarily, without the approval of the other spouse, were not valid. If investments were made from either individual property to the community property or the other way round, from community property to individual property, reimbursement could be claimed by the affected party from the party gaining property to the extent of the given investment¹⁵. The repayment of different types of debts in the course of the marriage could

⁹ Werbőczy, István: Tripartitum Franklin társulat Budapest, 1899. I. 48.; 102.

¹⁰ Döntvénytár (Case-book) XII.15.; XIII. 802.; Curia 7646/1882.

¹¹ Raffay, 1909., p. 460.

¹² Raffay, 1909., p. 456.; Szászzy, p. 236.; Zlinszky, p. 754.

¹³ Raffay, 1909., p. 460.

¹⁴ Raffay, 1909, pp. 462

¹⁵ Zlinszky, p. 762.; Curia 5343/1886.

be resolved on a similar basis. Regarding real estate assets acquired as community property, the highest security provided was the registration of the given asset as community property. Regarding movable assets, which are exposed to constant fluctuation, the mere nature of community management is sufficient, because in case any disagreements occur between spouses in this subject and court intervention would become required, the fact that such disputes only appear in rather tempestuous family relations cannot be disregarded, although the interests usually highlighted in these aspects were completely pushed back through the upsetting of the ethical bases of matrimonial communities.¹⁶

From the perspective of this study, the primary question regarding community property was about who was the person who had the right of disposition over community property.

If the exclusive property management of the husband was implemented with respect to community property assets, then it could not be specified at all for a third, external party whether the community property asset belongs to the husband or to the wife in the unified mass of properties, and what was acquired by the wife. Actually, even the items themselves classifiable as community property could not be determined without a balance sheet¹⁷ prepared earlier.

In the system of such relations, we need to seek answers to several questions with respect to relations towards third (external) parties.

One such question is whether either of the spouses could alienate or encumber the community property that had been acquired by the given spouse, and which was de facto under their management, in case the other spouse has a theoretical share proportion with respect to such property and has not provided a consent for the given transaction. Based on my researches, I concluded that the answer for this question is yes, as the community property was in the unrestricted management of the party that had acquired it,

¹⁶ Márkus, Dezső (szerk): Magyar Jogi Lexikon VI. kötet [Volume 6 of the Hungarian Lexicon of Law] Budapest, Pallas kiadó, 1907. MJL Volume VI Joint acquisition (article edited by Bálint Kolosváry), pp. 393.

¹⁷ Balance sheet determining financial properties

throughout the time of the marriage¹⁸. Nevertheless, it should be emphasized that this rule was only applicable to the extent of the property that was solely acquired by one of the spouses.

The second important question is related to the above question. What happened if a spouse concluded a legal transaction with respect to the property that had been acquired by the given spouse, which actually went beyond the share of the given spouse, i.e. the legal transaction took place without the consent and authorisation of the other spouse despite the spouse being affected? If the transaction had been acknowledged as definitely acceptable in this case, the de facto non-managing spouse could have lost their property over which they had de jure management power without any knowledge of such transaction. This conflict of interest was resolved by the fact that favourable terms were granted to the non-managing spouses. Third parties acting in good faith were ordered to submit respective claims.

The third important issue is whether the management and decision making power was lawfully the right of the husband over the jointly acquired property and whether a legal transaction without the wife having provided her consent was considered valid¹⁹. The answer is a definite yes, as only one limitation on the management and decision making power of the husband was known; to make decisions in relation to death. There were no such restrictions on legal transactions on transactions made between living persons²⁰.

Creditors fall under the same category as third parties concluding transactions with either spouse; such creditors cannot properly estimate the property relations serving the realistic basis of loaning. Based on the characteristics of this institution, only one principle could be applicable with respect to the solution of crediting issues; the principle according to which the individual debt of a spouse cannot be guaranteed by the individual property of the other spouse or a community property individually acquired by the other spouse, as it is considered as an individual liability throughout the term of marriage. However, this rule only existed in theory, because the practices do not consider community property as long as the debt exists and does not

¹⁸ Curia 332/1896; 157/1896.; Curia 423/1898.; Raffay, 1909., p. 463.

¹⁹ Curia 5343/1886.

²⁰ Raffay, 1909., p. 463.; MJL., VI. p. 394.

question the type of debt payable. This strict viewpoint was later softened by Section 49 of the Act on Execution²¹ with respect to actions for the recovery of properties. According to the Section referred to the previous sentence, in case of an executory proceeding carried out against the husband, the “movable assets in the community ownership of spouses” could be confiscated (except for certain objects, which obviously²² were designated to be used by the wife); however, according to Sections 91 to 101 of the Act, women were able to exclude their individual property and individually acquired property during the term of marriage, if sufficient proof could be presented with respect to the claim. The woman submitting the claim had to prove that it was her who acquired the movable assets in concern, from her own financial resources, using her own property; in such cases, if the value of the newly acquired property is higher than the individual property that a spouse invests in it, the variance between the two values shall be accounted as community property. Furthermore, if the woman submitting the claim cannot prove her allegations, she only needs to verify that she is lawfully entitled for the exclusive management of the recovered properties. This actually refers to community property, which falls under the term “individually acquired community property”. In case of bankruptcy, the situation was handled similarly to the above. According to Section 46 of Act 1881: XVII (“Bankruptcy Act”) “the wife of a public debtor can only claim the return of an object on the grounds of it being her property in case she can prove that the reclaimed item has been acquired prior to the marriage or after marriage but not from the funding of the public debtor spouse” (this is the case of individually acquired community property).²³

The third range of questions is related to the management and decision-making powers over community property that has been acquired and is managed individually.

I believe that after the issues described above, a certain extent of overview on the validity of invalidity of legal transactions concluded with a third party *without the approval of the other spouse*, which alienates an asset belonging to the

²¹ Végrehajtási törvény

²² MJL VI. pp. 189

²³ MJL VI. pp. 190

matrimonial community property or which makes other types of property right statements on the community property of spouses. Please find this overview below.

- a) *Compensation-free* - free - transaction, independent of the awareness of the other, third party in the transaction: invalid.
- b) A transaction concluded with a third party, *if such third party was aware* of the lack of the non-approval of the other spouse to the transaction, i.e. the lack of mutual agreement: invalid.
- c) A transaction concluded with a third party by a given spouse with respect to assets in their personal use, or to assets serving the needs of everyday life, *if the other spouse expressly raised objection against the transaction* at the third party: invalid.

All the other potential scenarios of this transaction were considered valid, such as:

An onerous transaction concluded with a third party, *if the given third party was not aware* of the lack of the non-approval of the other spouse to the transaction, i.e. the lack of mutual agreement: valid.

Cases falling under the provisions of the above point *c*), *if the other spouse did not raise objection* against the transaction prior to its conclusion at the third party: valid.²⁴

3 The legal classification of the liability of the other spouse

When contemplating on the legal classification of the liability of the other spouse, I found that the emerging concern is whether the community of spouses is *a joint and several debtor community*, or the *guarantee* of the other spouse for the transacting spouse is *ex lege* regarding the debt generated by the given transaction. The law does not provide any supportive suggestions that would assist in making a decision on this issue, despite the fact that such classification may become important in practical cases, for example if a spouse is classified as a guarantor and thus they have the right

²⁴ Lipót Kauszer: Hozzászólás a házastársi vagyontörség lényegesebb problémáihoz Tankönyvkiadó Budapest, 1958., pp. 25

with respect to the third party to make an interpleader complaint; on the other hand, if a joint and several debtor community is established, the other spouse has no right to make such a complaint.²⁵

From the very beginning, judicial practices interpreted the above specified provision of the law by setting up the *presumption* of commonly acquired property if either spouse acquires any assets during the term of marriage, and the thus acquired property will become, by operation of law (*ipso iure*), a part of the property community. Such presumption has two functions: it protects the interests of the spouses with respect to the relations between them, and it also protects the interests of the third parties (debtors) concluding transactions with the spouses through providing suretyship. The key legal issue, i.e. stating that such issue is a presumption, needs to be included in the respective law itself, as you can see in several examples in legal history (Private Law Bill, Section 144) and in the laws of foreign countries (e.g. in France, Belgium, the Netherlands).²⁶ Debts are the passive elements of the assets of spouses: liabilities or debts either or both of them are liable to pay to third parties. In the first case it means the individual debt of a spouse, in the second case, it means a common debt. The distinction between individual debt and common debt is most particularly significant in *the internal relations between spouses*: if the settlement of a debt was not covered from the sub-property it was debited to, this issue establishes grounds for submitting a reimbursement claim at the time of the property settlement. A different concern is how and with what types of property spouses are liable for debts *against third parties* in terms of the individual property of either spouse or the community property of the spouses.

An apparent deficiency in the matrimonial property law provisions adopted in the 19th century is that it does not regulate how to manage *the passive elements* - debts, liabilities – of property. Accordingly, the definition of individual debt, and the formation of the respective organising principle were left to be determined by court practices, which served as a basis for establishing the respective regulations.

²⁵ Kauser, 1958, pp. 28

²⁶ Ödön Zoltán: Házassági vagyoni jogi rendünk a nemzetközi összehasonlítás tükrében. (Magyar Jog, 1981/1.) pp. 29

4 Common property or individual property

Regarding the distinction between debts based on common property and individual property, judicial practices attributed material significance to two factors: 1. whether the debt was generated during the term of the matrimonial regime, 2. whether the debt is charged on individual property or community property, and whether the debt was generated in relation to an activity related to individual property or community property.

Ad 1. The debt of a spouse generated prior to the commencement of the matrimonial regime is an individual debt, as well as all the liabilities that are generated after the termination of the matrimonial regime not in relation to the community property. The maturity of the liability generated by the debt (e.g. if an earlier debt needs to be repaid during the term of marriage) does not matter. However, statutory maintenance liabilities generated prior to the conclusion of marriage are not considered as individual debts, because it is presumed that the other spouse was aware of the maintenance liability at the time of the conclusion of marriage, and therefore the spouse considered this item as a liability not falling under a separate settlement in the course of settling the matrimonial property right claims. Nevertheless, the child support liabilities of a husband based on an affair the husband had with another woman – upon the respective claim of the wife – need to be reimbursed for the community property. It also may occur that the dates of the given activities and the due date of liability settlement are different (e.g. the work activity of one of the spouses entraining tax liabilities falls under the term of the matrimonial regime, but the tax is due to be paid after the termination of the matrimonial regime). In such cases, one needs to define the time of the incomes from the given spouse's activity: if the income was received during the term of the matrimonial regime, it can be presumed that it was included in the community property, therefore debts related to income-generating activities, but formally generated after the end of marriage (as stated in a tax authority order made after the termination of the matrimonial regime) will be classified as a community property. Debts occurring in relation to the corporate (business) activities of either spouse conducted in the course of the period of the matrimonial regime are also considered as community property.

Ad.2. Debts generated during the term of the matrimonial regime are presumed to fall under the category of community property. Accordingly, debts based on the common liabilities of spouses are considered as common debts, just like debts arising from a transaction made by either spouse with respect to the scope of the community property, if the other spouse provided its consent and can be assumed to have provided its consent. (The extent of liability differs in the two cases). On the other hand, individual debts are liabilities exclusively related to assets of individual property (property acquisition duty, probate duty), costs spent on the preservation of the conditions of the individual property or on the recovery of extraordinary damages, in case revenues generated by the individual property cannot cover such sums, liabilities arising from an order on the individual property of the other spouse (implied warranty, contract-based liability for damages), losses arising from activities carried out by the spouse that the given spouse only invested their individual property (e.g. individual property taken into a private enterprise or a company, which only “produced” losses). Expenditure generated due to the illegal conduct of the spouse (crimes committed by the spouse, fines imposed on the spouse for misdemeanour, fines, tax surcharges or the compensation for damages caused intentionally or due to gross negligence on a non-contractual basis) are also considered as individual debts, except in case incomes arising from illegal conduct was added to the community property. In case the profits generated by an asset belonging to individual property, the costs related to the making of such profit as well as maintenance duties need to be considered also as community property.

5 Regarding the liabilities of spouses towards third parties

Regarding the *liabilities of spouses towards third parties*, the key issue of regulations is that they are fully liable for transactions mutually concluded by the spouses with respect their community property, with all their property (their individual property as well as the proportional part of the community property); regarding transactions concluded by one of the spouses during the term of the matrimonial regime, the spouse concluding the transaction

is liable with all their property, whereas the other spouse – if they approved or can be assumed to have approved the transaction – will be liable in the extent of their own share of the matrimonial community property.

The rules of liability based on the presumed approval of the other spouse are structured in a way that they protect both the third party and the spouse not participating in the transaction: the presumption serves the interests of the debtor, as the debtor may get the complete community property under execution based on the presumption. Also, the presumption also serves protection of the spouse by the fact that presumption only covers onerous transactions concluded during the existence of the property community, and only covers the proportional share of the spouse from the community property, and there is an opportunity to refute presumptions as well.

6 Conclusion

In conclusion, we need to point out that Hungarian legal practices did not acknowledge community property until the existence of debts. Accordingly, the issue of the type of such debts was not considered. This rather strict viewpoint was tempered by the provision of Section 49 of the respective executive legislation. This Section stated that in case of collecting debts from a husband, certain “movables in the community property” of the spouses could be confiscated – except for certain objects. When proving the respective claim, the separate property section of the wife within the community property was excluded from debt collection. Furthermore, Section 46 of Act XVII of 1881 also stated that “the wife of a public debtor can only claim the return of an object on the grounds of it being her property in case she can prove that the reclaimed item has been acquired prior to the marriage or after marriage but not from the funding of the public debtor spouse.”²⁷

Foreign examples indicate that it is more practical to *allow and regulate more than one property right systems*, which offer *alternatives* for the spouses to establish their property frameworks. It is a good solution as it may often happen that the financial situation and revenue resources of family members may be rather different; in many cases, there is a large variance between the

²⁷ Corpus Iuris Hungarici, Act XVII of 1881

incomes of spouses; on the other hand, several families take part in enterprises, which can serve as a basis for “separating” properties of different nature managed by the spouses.

Based on the currently applied property community system - which, as you can see, needs amendment and supplementation in many aspects – the acquired property community system based on the principle of added value is the system that appears to be capable of providing regulations as a “secondary” property right system. The application of the principle of added value may ensure that finally the materialistic aspect property communities are based on may finally be eliminated; this way such theoretical contradictions and practical problems may become manageable, which arise in relation to property, as well as matrimonial community property, corporate property and property settlement.

Accordingly, the special property separating matrimonial property rights system effective in Hungary at that time, supported by court practices while other alternatives were also offered – such as the liability of the community property system between the spouses and towards third parties – was able to fulfil the functions related to the official property law system. This way, it provided opportunities to close the private law part of the class-based system, and to introduce the modern regulations of the civil era.

Literature

Baditz Lajos: A házasságjog a tervezetben Jog. 1902.

Buda város jogkönyve I-II., (Blazovich László és Schmidt József). In: Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17., Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2001. Blazovich, 2001.

Corpus Iuris Hungarici (Magyar Törvénytár) Milleneumi kiadás Budapest, Grill Károly kiadója.

Jancsó György: A magyar házassági vagyonjog. Budapest, 1888.

Kauszer Lipót: Hozzászólás a házastársi vagyonközösség lényegesebb problémáihoz Tankönyvkiadó Budapest, 1958.

Márkus, Dezső (szerk): Magyar Jogi Lexikon VI. kötet [Volume 6 of the Hungarian Lexicon of Law) Budapest, Pallas kiadó, 1907.

Ödön Zoltán: Házassági vagyoni jogi rendünk a nemzetközi összehasonlítás tükrében. (Magyar Jog, 1981/1.)

Raffay Ferencz: Magyar magánjog kézikönyve I. kötet Pannonia könyvnyomda Győr, 1909.

Szászy, István: A magyar magánjog általános része I-II. Budapest, 1947-48.

Szilágyi János: A női szabadvagyon és a hozomány MK. 1902/19.

Werbőczy, István: Tripartitum Franklin társulat Budapest, 1899.

Zlinszky, Imre: A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire. Franklin társulat, Budapest, 1897.

Contact – e-mail

konczibolya.k@gmail.com

Prehodnotenie zodpovednosti v diele „Otázka viny“

Alexandra Letková

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,
Slovenská republika

Abstract in original language

Autorka v príspevku rieši problém zodpovednosti a viny nacistických zločincov v diele Otázka viny od Karla Jaspersa. Príspevok sa zameriava na posúdenie správnosti tvrdení uvedených v tomto diele, pričom sa autorka snaží prostredníctvom dekonštrukcie poukázať na iné možné riešenie danej otázky, najmä v kontexte retribučného súdnictva. Príspevok poukazuje na problematiku spravodlivosti, práva, zodpovednosti a viny po 2. svetovej vojne.

Keywords in original language

Otázka viny; Karl Jaspers; dekonštrukcia.

Abstract

The author in this paper solves the problem of responsibility and guilt of Nazi war criminals at work The question of German guilt by Karl Jaspers. This paper focuses on the assessment of the correctness of the arguments set out in this work, and the author tries through deconstruction cite other possible solution to the matter. The paper discusses about justice, law, responsibility and guilt after the world war two.

Keywords

The Question of German Guilt; Karl Jaspers; Deconstruction.

1 Vplyv 2. svetovej vojny na právno-filozofické myslenie

Po 2. svetovej vojne sa ocitla Európa, kolíska modernej civilizácie, na absolútnom politickom, hospodárskom, sociálnom a právnom dne. Toho odrazom bola zmena právnych resp. filozoficko-právnych teórií a názorov v oblasti tvorby, aplikácie a interpretácie práva, predovšetkým práva trestného a medzinárodného trestného.

Od 19. storočia bola medzi právnymi teoretikmi jednou z najviac diskutovaných tém dilema medzi právnym naturalizmom a právnym pozitívizmom. Pre právny naturalizmus (prirodzenoprávna teória) je typické oponovanie zákonom resp. právnym normám, ktoré nepovažuje za jediný a posledný zdroj, z ktorého spoločnosť má právo čerpať t. j. uznáva vyššie princípy a kritériá, ktorým je napr. spravodlivosť. Základným pravidlom právneho naturalizmu je **lex iniusta non est lex** t. j. nespravodlivý zákon nie je zákon. Prirodzené právo pritom nie je autoritatívnym a písaným kódexom, ale je súborom pravidiel správania sa a konaní v súvislosti s dôstojnosťou človeka, morálky a náboženských pravidiel. V súčasnosti sa používa najmä pri interpretácii práva, pri dispozitívnych normách a pri legálne nedefinovaných pojmoch (napr. obchodné zvyklosti).

Konkurentom prirodzenoprávnej teórie je tzv. právny pozitívizmus, ktorého nosný pilier je vyjadrený v zásade **lex dura sed lex** t. j. tvrdý zákon, ale zákon, z čoho vyplýva, že právne normy musíme dodržiavať aj keď sú nespravodlivé, neprimerane prísne, pretože zaväzujú každého. Z uvedeneho vyplýva, že právny pozitívizmus za jediný zdroj práva považuje zákon (pozitívne právo v akejkoľvek jeho forme), bez ohľadu na obsah - inštitút spravodlivosti ustupuje právnej istote.

Najväčšia kritika a kríza právneho pozitívizmu nastala práve počas 2. svetovej vojny, keď sa Európa resp. celý svet musel vyrovnat' s hrôzami a následkami vojny, ktorú viedlo nacistické Nemecko a jeho spojenci. Kríza pozitívizmu sa objavila v dvoch rozmeroch:

- **právo nacistického režimu** a
- **trestné právo vznikajúce po 2. svetovej vojne** na vnútroštátnej a medzinárodnej úrovni.

Právo nacistického režimu nebolo možné a nie je možné hodnotiť neutrálne, a teda nebolo možné nekriticky uplatniť základnú zásadu právneho pozitívizmu – povinnosť rešpektovať takéto (platné) právo bez ohľadu na jeho obsah. Nemecká (nacistická) právna veda prikazovala občanom bezpodmienečne poslúchať štát, ktorý predstavoval strážcu zákonov a poriadku. V právnych predpisoch bol pritom zakotvený antisemitizmus, rasizmus, z neho vyplývajúce najmä trestnoprávne a majetkové sankcie pre

príslušníkov inej ako árijskej rasy, boli nimi masám ľudí odňaté základné ľudské práva a slobody - právo predstavovalo nástroj mašinérie totalitného a neľudského nacistického štátu.

Potrebou, či skôr nutnosťou bolo po porážke nacizmu priznať nedostatky pozitivistckej teórie a opäť sa vrátiť k odkazu prirodzenoprávnej koncepcie tvorby a realizácie práva, vyplývajúcej z antiky, kresťanského stredoveku a osvietenstva, kde právo rozumu stojí nad zákonom a bezprávie zostáva bezpráviím. To sa prejavilo už v **tvorbe trestnoprávných noriem**, na základe ktorých mali byť súdení a trestaní zločinci 2. svetovej vojny. Po heglovskej téze pozitivismu tak prišla antitéza právneho normativizmu, prekračujúca limity pozitívneho práva, a dokonca princípov akými sú zákaz retroaktivity. Predstavitelia víťazných mocností a predovšetkým právna veda sa museli vyrovnat' so vznikom nového druhu zákonodarstva, ktoré nutne muselo obsahovať veľa zmien oproti ustálenému, no nedostatočnému právnemu stavu platnému do tretej dekády 20. storočia. Retribučné zákonodarstvo, pre ktoré je typické zavádzanie nových právnych inštitútov, zafinovanie nových trestných činov a aplikácia spätnej účinnosti, pre ktoré bolo a dodnes je kritizované odporcami retribúcie, predstavovalo akúsi pomyselnú bitku medzi naturalizmom a pozitivismom, spravodlivosťou a právnou istotou, a pod.

Pre lepšie vysvetlenie, resp. pochopenie danej problematiky je potrebné ešte raz dôkladne priblížiť teóriu právneho pozitivismu a jeho postupný „pre-rod“ a prelínanie s právnym naturalizmom až do modernej podoby chápania právnej teórie.

Za manifest právneho pozitivismu, ktorý je pre správne porozumenie vhodnejší, než akákoľvek definícia, možno považovať slová G. Radbruch, ktorý v roku 1932 vo svojej Rechtsphilosophii napísal: „*Pre sudcu je profesijnou povinnosťou realizovať vôľu zákona, obetovať svoj vlastný právny cit autoritatívnemu príkazu zákona, pýtať sa len, čo je právne a nikdy, či je to spravodlivé. Akokoľvek nespravodlivo môže právo tvoriť svoj obsah, ukázalo sa, že naplňa svoj účel už svojou existenciou... Opovrhujeme farárom, ktorý káže proti svojmu presvedčeniu, ale máme v úcte sudcu, ktorý sa vo svojej vernosti k zákonu nenechá miast' svojim vzpierajúcim sa právnym citom.*“⁴ Podobne uvažoval vo svojom článku Der Relativismus in der

¹ BRÖSTL, Alexander. *Dejiny politického a práneho myslenia*. Bratislava: Iura edition, 1999, s. 264. ISBN 80-88715-39-3.

Rechtsphilosophie, z roku 1934: „*Pretože posúdenie pravdy alebo omylu odlišných názorov v práve nie je možné a pretože je na druhej strane potrebné, aby mali všetci občania jednotné právo, musí zákonodarca rozseknúť úderom meča gordický uzol, ktorý jurisprudencia nevie rozviazať. Pretože nie je možné zistiť, čo je spravodlivé, musí byť stanovené, čo je legálne. Miesto poznania pravdy, ktoré je nemožné, je potrebný autoritatívne akt.*“² Z uvedeného vyplývajú klasické znaky pozitívneho práva, teda **a) definovanie spravodlivosti s odvolaním sa na formálne kritériá** (riadny proces prijatia právneho predpisu v štátom uznanej forme), **b) morálne aspekty obsahu právnej normy sú vylúčené z predmetu právnej vedy**, **c) platnosť práva nie je absolútne viazaná na mravnosť či spravodlivosť** alebo naopak na nesprávnosť jeho obsahu.³

Danú teóriu však s prihliadnutím na okolnosti 2. svetovej vojny a situáciu po 2. svetovej vojne nebolo možné z morálneho, etického, ani ľudského hľadiska aplikovať. Opäť možno danú zmenu politického a právneho myslenia najlepšie vystihnúť slovami G. Radbrucha, ktoré boli uverejnené v krátkom článku Fünf Minuten Rechtsphilosophie, z roku 1945: „*Existujú teda právne princípy, ktoré sú silnejšie ako každá tvorba práva, čiže zákon, ktorý im odporuje, je neplatný. Tieto princípy sa nazývajú prirodzené právo alebo rozumové právo. Isteže v jednotlivostiach ich sprevádzajú určité pochybnosti, avšak prácou storočí sa dospelo*

² BRÖSTL, ref. 1, s. 265.

³ Je veľmi podstatné tiež pripomenúť, že pozitívisci na rozdiel od ius naturalistov síce neviažu existenciu (platnosť) práva na kvalitu jej obsahu, z toho však neplynie záver, že sú voči otázkam etiky a morálky nevšímaví; vylúčili ich síce z predmetu právnej vedy, ale nie z predmetu skúmania a kritického záujmu vôbec. Predstavitel' moderného pozitívizmu, ako ho poznáme dnes, **J. Raz** napríklad argumentuje, že každý sudca v každej svojej činnosti, teda aj pri aplikácii práva, podlieha morálke a to úplne nezávisle od existencie práva. Podľa Raza právny pozitívista ešte skôr než naturalista bude mať tendenciu hrubo nespravodlivý zákon neaplikovať. Vysvetľuje to práve rozdielnym chápaním práva: **Nonpozitívista hrubo nemorálne právo vôbec neuzná ako existujúce právo, pojmovo je pre neho vylúčené. Naproti tomu pozitívisci vychádzajú z toho, že keby platnosť práva viazali na jeho morálne kvalitu, už by k nemu nemohli zaujať zmysluplný kritický morálny postoj. Pozitívista síce pojmovo pripúšťa aj hrubo nemorálne právo, avšak odmieta ho morálne. Kým teda naturalista len „chladne“ konštatuje klasifikačný fakt (tento zákon nie je platné právo), pozitívista „ohnivo“ odmieta zákon rešpektovať, hoci je to platné právo. Zdá sa teda nevyhnutné odlíšiť aktuálny moderný právny pozitívizmus od právneho formalizmu. Radbruchova formula je v skutočnosti polemikou s právnym formalizmom, resp. zákonným pozitívizmom (t. j. imperatívna viazanosť zákonom), nie s moderným pozitívizmom, ako je chápaný dnes. Súčasný pozitívizmus je teda akoby syntézou pôvodného pozitívizmu (normativistického formalizmu) a naturalizmu. Dnešný pozitívizmus a právny naturalizmus majú k sebe omnoho bližšie, ako si pripúšťajú.**

*ke istým konštantám, ktoré sa s takým širokým súhlasom zhrnuli do tzv. deklarácií ľudských a občianskych práv, že so zreteľom na niektoré z nich môže pochybnosť žiť už iba úmyselná skepsa.*⁴

Radbruch, ako bývalý minister spravodlivosti Weimarskej republiky a očitý svedok národného socializmu, si kládol otázku: **Je autoritatívne stanovené právo platným právom, ak jeho uplatnenie vedie k nespravodlivým dôsledkom a je v rozpore s jeho účelom?** Dospel k záveru, ktorý vyplýva aj z vyššie uvedenej citácie, že hodnotovým meradlom pozitívneho práva a cieľom zákonodarcu je spravodlivosť, a že existujú právne princípy silnejšie než pozitívne právo. Kritiku právneho resp. zákonného pozitivizmu (ktorého bol predstaviteľom) výstižne sformuloval v tzv. **Radbruchovej formule**, z roku 1946: „**Konflikt medzi spravodlivosťou a právnou istotou je možné riešiť len tak, že pozitívne právo, zaistené predpismi a mocou, má prednosť aj vtedy, ak je obsahovo nespravodlivé a neúčelné, okrem prípadu, ak rozpor medzi pozitívnym zákonom a spravodlivosťou dosiahne tak neznesiteľnej miery, že zákon musí ako „nenáležitú právo“ spravodlivosti ustúpiť.**“⁵ Radbruchova formula, ktorá je všeobecne a dodnes uznávaným právnym pravidlom, potvrdila existenciu nadzákonných pravidiel a etických hodnôt v práve, na základe ktorých bolo vytvorené retribučné zákonodarstvo (s malými rozdielmi) v celej Európe, nevynímajúc Norimberský trestný tribunál.

2 Zodpovednosť Nemcov za zločiny 2. svetovej vojny podľa K. Jaspersa

V roku 1946, teda tesne po 2. svetovej vojne, napísal K. Jaspers prácu s názvom *Otázka viny*, v ktorej sa zamýšľal všeobecne nad vinou a zodpovednosťou a ako praktický príklad pre jeho teórie mu slúžila vina nemeckého národa za 2. svetovú vojnu a zločiny spáchané počas nej. Chceme, či nie, autor obhájil učenie právneho naturalizmu, ktoré bolo nutné po vojne opäť priviesť k životu.

⁴ BRÖSTL, ref. 1, s. 267.

⁵ CHOVANCOVÁ, Jarmila; VALENT, Tomáš. *Filozofia pre právnikov*. Bratislava: Právnická fakulta UK v Bratislave, 2012, s. 46. ISBN 978-80-7160-248-4.

Jaspers v knihe najprv rozdeľuje štyri druhy viny:

- **kriminálna vina** sa týka činov, ktoré porušujú ustanovenia zákonov; inštancia, ktorá sa posudzovaním tejto viny zaoberá, je súd. Dôsledkom odsúdenia je trest (druh trestnoprávnej sankcie uvedený v právnej norme);
- **politická vina** sa vzťahuje k činom štátnikov a príslušnosti k určitému štátu, pričom všetci občania zodpovedajú za to, akú majú vládu. Dôsledkom je strata alebo obmedzenie politickej moci;
- **morálna vina** platí pre činy, ktorých sa osoba dopustil ako jednotlivec, ktorý -je za ne morálne zodpovedný tzn. neplatí fikcia, že rozkaz je rozkaz resp. to, že len plním rozkaz nie je poľahčujúca okolnosť. Inštanciou pre tento druh viny je vlastné svedomie. Dôsledkom je vnútorný proces, ktorý prostredníctvom pokánia a obrody, vedie k premene vlastného vedomia a v ideálnom prípade vedie k začiatku nového vnútorného života;
- **metafyzická vina** sa týka činov, kedy osoba neurobila všetko, čo mohla, aby som zabránila zločinu a tým sa stáva spoluvinníkom. Inštanciou zaoberajúcou sa touto vinou je podľa Jaspersa jedine Boh.

Musíme tu však skonštatovať, že ak sa za vinu považuje iba trestnoprávna vina konštatovaná súdom, použitie označenia vina v súvislosti s inými tromi druhmi „viny“ je zmatečné. Skôr by sa malo hovoriť o zodpovednosti.

Jaspers sa ďalej zaoberal aj otázkou, ktorá tiež často v súvislosti s povojnovou denacifikáciou zaznieva - či je možné, súdiť iba jednotlivca alebo aj celý kolektív. Táto otázka má význam najmä vo vzťahu k expatriačným a konfiškačným dekrétom namiereným proti Nemcom a Maďarom a menej vo vzťahu k retribúcii voči nacistickým zločincom (nemeckej národnosti a občianstva) a zradcom a kolaborantom. Napriek tomu však môžeme na tomto mieste poukázať aj na to, že Jaspers vo svojom diele došiel k záveru, že iba jednotlivca je možné súdiť za zločin. Opakom je súdenie kolektívu, keďže podľa Jaspersa je nezmyselné obviňovať napríklad celý národ ako celok, ak je možné obviňovať jednotlivca. Národu teda podľa Jaspersa nemožno prisúdiť prvok individuality, t. j. národ nemôže byť zločincem, konať mravne, nemravne a nemôže niesť vinu v akomkoľvek zmysle. Kolektívna vina národa teda nemôže existovať, s výnimkou **politickej zodpovednosti**, kde všetci občania nesú zodpovednosť za svoju vládu. O povojnovej politickej

zodpovednosti, podľa autora, pritom rozhoduje vždy víťaz a ak sa porazený nemôže brániť, musí niesť následky.

Jaspers sa tu konkrétne venuje otázke viny, resp. opäť správnejšie zodpovednosti nemeckého národa za 2. svetovú vojnu a zločiny spáchané počas nej. Podľa autora je pre Nemcov dôležité si vyjasniť nemeckú otázku viny celého národa (v skutočnosti z právneho hľadiska zodpovednosti), ktorú diferencuje na:

- **metafyzickú vinu**- nečinné prizeranie sa zločinom v režime;
- **morálnu vinu**- podpora a vytváranie režimu;
- **politickú vinu**- zodpovednosť za činy režimu.

Autor ďalej diferencoval nemeckú vinu na:

- **vojnové zločiny**- Jaspers uznáva nacistické zločiny ako zrejmé a akceptuje fakt, že, vojnu rozpútalo Nemecko. Víťazi zriadili súd, Norimberský tribunál, pred ktorým nebol súdený nemecký národ, ale Nemci ako jednotlivci. Jednotlivci boli obžalovaní za zločiny proti mieru, vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti (definované v tzv. Londýnskej dohode resp. v Štatúte Medzinárodného trestného súdneho dvora);
- **politická vinu** - podľa Jaspersa, Nemci ako príslušníci štátu, ktorého režim páchal zločiny, nesú zodpovednosť. Národ totiž zodpovedá za svoju štátnosť. Každý Nemec mal vzťah k spoločnej zodpovednosti. Každý štátny príslušník mal niesť zodpovednosť za činy, ktorých sa dopustil štát, ktorého je príslušníkom. Politicky koná v modernom štáte každý, keďže minimálne odovzdá svoj hlas vo voľbách, alebo sa rozhodne volieb nezúčastníť. Zmysel politickej zodpovednosti nedovoľuje nikomu, aby sa jej vyhol;
- **morálna vinu** - t. j. otázka viny vo vzťahu k jedincovi. Súdi sa jediniec sám, sudcom je mu vlastné svedomie: „*Hitler a jeho komplici, táto malá menšina národa, čítajúci desaťtisíce osôb, stojí mimo morálnu vinu, pokiaľ ju sami vôbec nepocítujú... voči takýmto ľuďom zostáva len násilie, pretože oni sami žijú len násilím... Morálnu vinu majú tí, ktorí sú schopní pykať, tí ktorí vedeli alebo mohli vedieť, čo sa deje a predsa išli cestami blúdenia, zastierali čo sa dialo, dali sa omámiť a viesť, dali sa kúpiť, či počúvali zo strachu.*“⁶

⁶ JASPERS, Karl. *Otázka viny – Príspevek k nemecké otázke*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 37. ISBN 978-80-200-1455-9.

Morálna vina Nemcov mohla byť spôsobená *tzv. životom v maske* (ľživé vyhlasovanie lojality), *klamlivým a falošným svedomím* (faktické stotožnenie nemeckého štátu s nemeckým národom, armádou, pronárodne zmýšľajúci ľudia konali a znášali zlo), *polovičatosťou resp. vnútorným prispôbením* (čiastočné schvaľovanie nacionálneho socializmu) a *sebaklamom* (viera Nemcov v štátny prevrat *tzv. vnútorná opozícia*);

- **metafyzickú vinu** - teda nedostatok absolútnej solidarity človeka s človekom, solidarita bola narušená prizieraním sa na zločiny. Ak bola osoba svedkom dokonaného zločinu, je vinná, pretože prežila t. j. Nemci, ktorí prežili nepoložili život za obranu morálky, cti a vlasti v odpore proti režimu. Takúto vinu im však žiadny trestný kódex nemohol pripísať a ich vinu súdilo len vlastné svedomie a vedomie.

Jediná správne určená, vo vzťahu k celému nemeckému národu, je podľa neho **politická vina (zodpovednosť)**, zvyšné dve obvinenia sú, podľa jeho názoru, mylné a nepravdivé.

Z uvedeného vyplýva, že podľa Jaspersa sa všetci Nemci podieľali na politickej zodpovednosti nacistického režimu tzn. po vojne sa musia spoločne podieľať na náprave krívd. Jaspers v tomto kontexte hovorí (nesprávne) o kolektívnej vine. Kolektívna vina v jeho vnímaní znamenala objektívnu politickú zodpovednosť, t. j. zodpovednosť za výsledok, pretože Nemci boli kolektívne politicky zodpovední za to, aká bola v Nemecku politická situácia a aké politické osobnosti ich zastupovali a reprezentovali, nakoľko v modernej spoločnosti je štátna moc odvodená od ľudu.

3 Prehodnotenie zodpovednosti Nemcov v diele „Otázka viny“

V nadväznosti na vyššie uvedené sa nám naskytá niekoľko otázok:

- Skutočne retribučné súdy⁷ hodnotili, resp. posudzovali iba kriminálnu vinu?
- Možno súdiť národ ako kolektív a priznať mu (iba) politickú zodpovednosť?

⁷ K tejto problematike bližšie pozri SKALOŠ, Martin. *Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945–1989*. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011, s. 63 a nasl. ISBN 978-80-557-0156-1.

Na uvedené otázky sa pokúsime zodpovedať pomocou dekonštrukcie vyššie analyzovaného diela K. Jaspersa v kontexte dobových zmien vo filozoficko-právnom myslení.

V prvom rade je potrebné si určiť, čo za dekonštrukciu považujeme a ako sme sa rozhodli ju pri danom zhodnotení využiť. Podľa Derridu, z ktorého myslenia vychádzame, je dekonštrukcia analýza tradovaných významových útvarov až dotedy, kým neodhalíme ich skryté a potlačené predpoklady. Pre Derridu samého je *dekonštrukcia* výrazom pre zmenu poriadku racionality, v ktorej žijeme. Na otázku, čo je dekonštrukcia, Derrida v podstate nikdy priamo neodpovedal, vo svojich dielach nám ponúka len negatívne vymedzenie tohto termínu: „*dekonštrukcia nie je ani metóda, ani technika, ani nejaký druh kritiky, ba nemá nič spoločné ani s interpretáciou textu.*“⁸ Nakoľko prehodnocovanie poznaného na základe dekonštrukcie viac-menej nemá limity, autori a najmä Derridovi žiaci si dekonštrukciu zadefinovali podľa potreby jej využitia: niektorí v dekonštrukcii objavili prostriedok, ako vystúpiť s niečím novým v literárnej kritike - Derridov najbežnejší dekonštrukčný postup spočíva v rozrušení pojmových opozícií a myšlienkových hierarchických systémov a v ich prepise v odlišnom usporiadaní textuálneho významu.

V sérii ďalších negatívnych vymedzení, skôr v rétorickej ako striktno filozofickej štylizácii, je „*dekonštrukcia v prvom rade nie je vecou filozofického obsahu, tém a či tiež, filozofém, poém, teológem a či ideológem, ale predovšetkým a neoddeliteľne (je vecou) významových rámcov, inštitucionálnych štruktúr, pedagogických a rétorických noriem, potencialít zákona, autority a reprezentácie v zmysle jej vlastnej trhovej hodnoty*“⁹ resp. „*všetky vety typu dekonštrukcia je X alebo dekonštrukcia nie je X sú a priori pomýlené, čo znamená, že sú prinajmenšom nepravdivé. Ako viete, jednou zo základných vecí, o ktoré ide v mojich textoch pod menom dekonštrukcia, je práve vylúčenie ontológie, predovšetkým 3. osoby indikatívu prítomného času: S je P*“¹⁰

Možno povedať, že ak v procese dešifrovania nejakého textu tradičným spôsobom narazíme na slovo, z ktorého máme dojem, že skrýva v sebe neprekonateľné protirečenie - zachytíme to slovo. Ak nejaká metafora potláča

⁸ DERRIDA, Jacques. The time of a thesis: Punctuations. In: MONTEFIORE, Alan (ed.): *Philosophy in France Today*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 12. ISBN 978-0521-2967-31.

⁹ DERRIDA, ref. 8, s. 14.

¹⁰ DERRIDA, ref. 8, s. 1-8.

svoje vlastné implikácie - zachytíme tú metaforu. Uvedené slová a vety budeme sledovať v celom texte, kým sa text nakoniec neotvorí ako štruktúra zastierania a neodhalí prekračovanie svojich vlastných hraníc a svoju nerozhodnuteľnosť. Tu musíme zdôrazniť, že nehovoríme iba o chvíľkovej dvojzmyselnosti alebo irónii, ktorá je prípadne zahrnutá do zjednoteného významu textového systému, ale skôr o tej chvíli, ktorá naozaj hrozí kolapsom toho systému. V podstate pôvodný text diela, v našom prípade Jaspersovej Otázky viny, budeme považovať za akýsi „predtext“, ktorý sa pokúsime rozlúštiť a vyvodit' z neho nové závery.

Pre náš konkrétny prípad, berúc ohľad na všetky sociologické, filozofické a politické okolnosti počas a po 2. svetovej vojne, je ideálnym predstavovať si pod dekonštrukciou nestabilitu medzi právom a spravodlivosťou, ktorá je založená na rozklade pôvodného, zaužívaného delenia a hraníc. Ak má byť rozhodnutie (retribučného) súdu spravodlivé, musí sa byť založené platným právom, avšak s prihliadnutím na vyššie hodnoty, ktoré nachádzame v morálke, humanizme a v Božích zákonoch. Tieto vyššie hodnoty majú byť akýmsi protikladom proti zákonom a majú ho držať v hraniciach jeho znesiteľnosti (o tom hovorí Radbruchova formula). V prípade, že by rozhodnutie na základe právnych noriem už nemohlo byť spravodlivé, morálka a prirodzené právo ho majú suspendovať resp. likvidovať. Spravodlivosť ako taká, nie je inštitútom právnym, ani politickým, preto ponúka možnosť prestavby základov práva ako takého.¹¹

3.1 Skutočne retribučné súdy hodnotili, resp. posudzovali iba kriminálnu vinu?

Špecifiká retribučných súdov sa prejavujú v toľkých aspektoch od zloženia súdu, cez stíhané činy, formulovanie skutkových podstatí, retroaktivitu až po procesnoprávne aspekty, že nemožno opomenúť ani základnú otázku: do akej miery išlo o trestnoprávny inštitút a do akej miery ide o politické, a morálne odsúdenie za použitia prostriedkov zvyčajne považovaných za prostriedky trestného práva?

¹¹ Blížšie k dekonštrukcii pozri: DERRIDA, Jacques. *Síla zákona*, Praha: Vyd. OIKOYMENH, 2002. ISBN 80-7298-049-1.

Postupnou dekonštrukciou pojmov však môžeme prísť k záveru, že **retribučné súdy posudzovali pri rozhodovaní vinu kriminálnu, politickú, morálnu aj metafyzickú, pričom zostala zachovaná ich zákonnosť a spravodlivosť**, ktorá mala vyvažovať silu samotnej právnej normy (retribučného zákonodarstva). Retribúcia bola uskutočnená na základe právnych noriem, ktoré boli aplikované mimoriadnym súdnictvom. Podľa Jaspersa retribučné súdy mohli hodnotiť iba kriminálnu vinu.

Podľa nášho názoru však retribučné súdy resp. sudcovia retribučných súdov posudzovali pri hodnotení dôkazov aj ostatné kategórie viny, ktoré Jaspers vo svojom diele rozoznáva. V prvom rade nemožno opomenúť vyvodzovanie politickej viny vojnových zločincov. Napríklad pred Norimberským tribunálom boli súdení (vybraní) najvyšší štátni predstavitelia nacistického Nemecka, v ČSR boli tieto osoby postavené pred Národné súdy v Prahe a v Bratislave. Zločiny posudzované pred Norimberským tribunálom a pred Národnými súdmi priamo súviseli s politikou štátu počas vojny. Podľa Jaspersa, niesli síce všetci štátnici politickú vinu avšak trestom za túto kategóriu vinu bola podľa neho iba strata politického mandátu resp. obmedzenie politickej moci a nie trest vynesený v súdnom rozsudku. Z odsudzujúcich rozsudkov tak pred Norimberským tribunálom ako aj pred Národnými súdmi v ČSR je však evidentné, že retribučné normy postihovali aj zodpovednosť politickú a teda bol za takú vinu vyvodzovaný a súdom určený trest. Uvedené tvrdenie možno podoprieť napríklad zločinom domácej zrady obsiahnutom v § 2 nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR, na základe ktorého boli stíhaní československí občania, konkrétne členovia slovenskej vlády, snemu, exponovaní politickí alebo hospodárski činitelia, atď. (špeciálny subjekt), ktorí sa pričínili o rozbitie ČSR, podporovali v značnej miere vojenské, politické a hospodárske záujmy nepriateľov (resp. Nemecka a Maďarska) alebo ktorí sa pričínili o vypovedanie a vedenie vojny proti ZSSR a spojencom. Objektom uvedeného zločinu bola celistvosť, suverenita, politický režim ČSR a spoločenské vzťahy zaužívané pred vypuknutím vojny. Za spáchanie uvedeného zločinu, na základe ktorého sa vyvodzovala práve politická zodpovednosť, hrozil trest smrti.

Podľa Jaspersa mohla byť morálna vina súdená iba vlastným svedomím a teda ju nemohli posudzovať retribučné súdy. Morálna zodpovednosť však

bola v retribučnom zákonodarstve zastúpená prostredníctvom nemožnosti zbavenia sa zodpovednosti na základe vojenského rozkazu. Dekrét prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. v § 13 priamo upravuje konanie na základe rozkazu aj s možnosťou vyvinenia sa. Okrem toho, ak si morálku zadefinujeme napr. ako súhrn hodnôt, noriem, cieľov a ideí, ktoré triedia konania a predpisy podľa dobra a zla resp. ako „niečo“ eticky korektné, bola morálna zodpovednosť jednoznačne pretavená do retribucie napr. aplikovaním retroaktivity a prirodzeného práva vo forme zadefinovania nových zločinov (zločiny proti ľudskosti) a sprísnením trestným sadziab.

Poslednou Jaspersom rozoznávanou vinou bola vina metafyzická, nad ktorou ortieľ mohol vyniesť iba Boh. Ak si však metafyziku zadefinujeme ako teóriu niečoho iracionálneho a nadpozemského, niečoho, čo je súčasťou každého ľudského bytia (či už takúto entitu nazveme Boh, svedomie, zdravý rozum alebo šiesty zmysel) je evidentné, že metafyzickú vinu taktiež súdili retribučné tribunály, keďže vznikol nový druh zločinov (už spomínané zločiny proti ľudskosti). Jaspers síce tvrdí, že metafyzickú vinu môže súdiť len Boh, no napriek tomu sa domnievame, že taktiež je obsiahnutá v samotnom poslaní retribucie ako spravodlivej odplaty¹². Ako sme už uviedli „svetské“ retribučné súdy súdili zločincov za nové, nezadefinované zločiny a zároveň uplatňovali spätnú účinnosť pri „starých“ resp. poznaných trestných činoch, takže neponechali nedostatky trestnoprávnej úpravy a súdenie zločincov „poslednému“ súdu. Podľa Jaspersa mala byť metafyzická vina uplatňovaná u osôb, ktoré neurobili všetko, čo by zločinom 2. svetovej vojny zabránilo. Avšak retribučné zákonodarstvo poznalo možnosti liberácie, či exkulácie, takže sama právna norma posudzovala, či osoba naozaj spravila všetko preto, aby nebola súčasťou zločineckej mašinérie resp. či svojim správaním a konaním prispela k potlačeniu nacistickej nadvlády a či miera jej činov bola dostačujúca na vydanie oslobodzujúceho rozsudku.

¹² Slovo retribuícia pochádza z latinského slovesa retribuō, ktoré znamená dať späť, vrátiť alebo odplatiť. V tvare podstatného mena (retribūtiō) toto slovo označuje nápravu, odmenu alebo odplatu. Práve v treťom uvedenom význame toto slovo vstúpilo do moderných česko-slovenských dejín ako pojem označujúci stíhanie a odsúdenie zločinov, ktorých sa na českom a slovenskom národe dopustili nacisti a ich domáci pomáhači pred a počas druhej svetovej vojny. MADAR, Zdeněk a kol: *Právníký slovník. II. díl. P – Ž*, heslo Retribuce. Praha: Orbis. 1978, s. 226.

3.2 Možno súdiť národ ako kolektív a priznať mu (iba) politickú vinu?

Retribučné sudy vynášali rozsudky nad jednotlivcami, nad páchatel'mi konkrétnych trestných činov. Bola to výrazná zmena v porovnaní s 1. svetovou vojnou. Potrestanie Nemecka ustanovené vo Versailleskej zmluve mu ukladalo povinnosť, ako porazenej mocnosti, postúpiť svoje územie iným krajinám (Francúzsko, Poľsko, ČSR, atď.). Išlo o potrestanie Nemecka ako mocnosti t. j. nehľadal resp. nesúdil sa konkrétny vinník vojnového konfliktu, tak ako to bolo ustanovené na základe mierových zmlúv a medzinárodných dohovorov po 2. svetovej vojne. Podľa čl. 227 Versailleskej zmluvy mal byť síce individuálne súdený cisár Wilhelm II., ktorý bol podľa uvedenia ustanovenia zodpovedný za „*najhrubšie porušenie zásad medzinárodnej mravnosti a posvätej autority zmlúv*“. Cisára mal súdiť zvláštny medzinárodný tribunál, ale uchýlil sa do holandského exilu ihneď potom, ako ríšsky kancelár Maximilián Bádenský oznámil jeho abdikáciu. Teda po 1. svetovej vojne bolo súdené Nemecko ako štát, ako porazená mocnosť, tzn. nebol uznaný vinným národ (môžeme však povedať, že bolo odsúdené obyvateľstvo, ako jeden z hlavných znakov štátu).

Jaspers sa jednoznačne vyslovil zato, že nemecký národ nesie iba politickú zodpovednosť za hrôzy 2. svetovej vojny. Vo svojom diele sa odvolával predovšetkým na volebné právo a štátnu príslušnosť všetkých Nemcov a teda bez ohľadu na rasu, náboženské presvedčenie, či fyzické a psychické zdravie (samozrejme pokiaľ mentálna porucha nespôsobila obmedzenie právnej spôsobilosti). Z textu diela však v rozpore s uvedeným vyplýva, že Jaspers mal namysli skôr národ etnický, ako politický tzn. len Nemcov, ktorých spájala spoločná kultúra, zvyky a jazyk, čo možno odôvodniť praktikami nacistického režimu t. j. budovaním Árijskej rasy ako jedinej a ideálnej, genocídou Židov, vyvražďovaním chorých, atď. Ak by Jaspers považoval za vinný politický nemecký národ, ťarcha zodpovednosti by dopadla aj na obeť nacistického režimu, ktoré pred prijatím norimberských zákonov disponovali volebným právom ako štátni občania. Takáto hypotéza je však neprijateľná, nakoľko nekorešponduje s celkovým duchom a poslanstvom diela. Jaspersovo protirečenie však možno odôvodniť realitou po 2. svetovej vojne. Ťarchu politickej zodpovednosti síce niesol po vojne politický nemecký národ, avšak

v odlišnom zložení ako tomu bolo pred vojnou. Odvážnym zovšeobecnením možno povedať, že po vojne bol politický nemecký národ totožný s etnickým (najmä kvôli vyššie spomínaným praktikám nacistického režimu). Podľa Jaspersa nemecký národ nemohol niest' morálnu zodpovednosť, pretože tú môže niest' len jednotlivec, ľudská bytosť so svedomím. Ak však aplikujeme definíciu morálky na Jaspersovo tvrdenie, je v ňom v jasnom rozpore – ak existuje súhrn hodnôt národa, ktorý považuje za eticky korektné využiť právo na sebaurčenie, na vybudovanie si vlastnej štátnosti, musia zákonite existovať aj (záporné, či kladné) hodnoty, na základe ktorých ako celok tolerovali vojnu, zločiny, politiku Tretej ríše a v konečnom dôsledku aj budovanie Árijskej rasy. Preto sa domnievame, že nemecký národ niesol okrem politickej aj morálnu zodpovednosť. Rovnako možno národu pričítať aj metafyzickú zodpovednosť, pretože súhlasil s režimom a nepostavil sa na obranu spravodlivosti, ľudskosti a morálky (nevyužil právo na odpor). Politická, morálna aj metafyzická vina nemeckého národa sa po vojne odrazila v reparáciách t. j. zmenila sa na zodpovednosť finančnú.

4 Záver

Autorka v úvode príspevku analyzuje zložitú problematiku práva a spravodlivosti po 2. svetovej vojne a poukazuje na hranice medzi oboma inštitútmi, pričom poukazuje najmä na boj prirodzenoprávnej koncepcie a pozitívneho práva, ktorá sa plne prejavila aj v Jaspersovom diele *Otázka viny*. V poslednej časti príspevku prehodnotila autorka vinu a zodpovednosť prezentovanú uvedeným dielom a na základe dekonštrukcie prišla na niekoľko nových možností nazerania na retribučné súdnictvo a vinu jednotlivcov a kolektívu.

Autorka v záverečnej časti príspevku popiera zaužívané delenie viny resp. zodpovednosti podľa Jaspersovho diela *Otázka viny* a konkrétne sa zamerala na dve základné otázky pertraktované na úrovni právnej a filozofickej dodnes. Na prvú z nich, teda či skutočne retribučné sudy posudzovali iba kriminálnu vinu, odpovedala autorka záporne. Opierajúc sa o znenie ustanovení retribučných noriem a postupným definovaním jednotlivých pojmov z diela a ich následnou dekonštrukciou, dospela autorka k záveru, že retribučné sudy posudzovali okrem kriminálnej aj vinu politickú, morálnu a metafyzickú. Na druhú otázku, teda či možno súdiť národ ako kolektív

a priznať mu iba politickú zodpovednosť, odpovedala autorka taktiež negatívne a domnieva sa, že nemecký národ niesol aj zodpovednosť morálnu a metafyzickú.

Literature

BRÖSTL, Alexander. *Dejiny politického a právneho myslenia*. Bratislava: Iura edition, Bratislava, 1999. ISBN 80-88715-39-3.

DERRIDA, Jacques. *Síla zákona*. Praha: Vyd. OIKOYMENH, 2002. ISBN 80-7298-049-1.

DERRIDA, Jacques. The time of a thesis: Punctuations. In. MONTEFIORE, Alan (ed.). *Philosophy in France Today*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. ISBN 978-0521-2967-31.

CHOVANCOVÁ, Jarmila; VALENT, Tomáš. *Filozofia pre právnikov*. Bratislava: Právnická fakulta UK v Bratislave, 2012. ISBN 978-80-7160-248-4.

JASPERS, Karl. *Otázka viny – Příspěvek ke německé otázce*. Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 978-80-200-1455-9.

MADAR, Zdeněk a kol. *Právnický slovník. II. díl. P – Ž*, heslo Retribuce. Praha: Orbis, 1978.

SKALOŠ, Martin. *Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945–1989*. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011. ISBN 978-80-557-0156-1.

Contact – e-mail

alexandra.letkova@flam.uniba.sk

Vypořádání se s minulostí táborů nucené práce

Veronika Mojžíšová

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Tábory nucené práce (TNP) byly zřízeny na konci 40. let 20. století dle zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucených prací. Jejich význam tkvěl zejména v izolování nepřátel socialistického zřízení, kteří měli být v TNP převychováni prací. Způsob výběru a přikazování osob do těchto táborů, organizace práce i sociální život v TNP byl často na okraji lidské snesitelnosti. Teprve po Sametové revoluci byly všechny právní předpisy týkající se TNP zrušeny. Bývalí chovanci/vězni nebyli nikdy odškodněni, neboť jejich osobní svoboda nebyla omezena na základě soudního rozhodnutí, ale vždy rozhodnutím správních orgánů.

Keywords in original language

Tábory nucené práce; pomocné technické prapory; odškodnění; příspěvek k důchodu.

Abstract

Forced labor camps (TNP) were established at the end of the 40 s of the 20th century according to the Act no. 247/1948 Coll., about Forced labor camps. Their importance lingered mainly in isolation enemies of the socialist system, which had to be re-educated by work in TNP. The method of selecting and commanding people to these camps, the organization of work and social life in the TNP was often on the edge of tolerability. Only after the Velvet Revolution were all legislation concerning the TNP canceled. Former inmates/prisoners were never compensated because their personal freedom should not be limited by court decisions, but always decisions of administrative institutions.

Keywords

Forced Labor Camps; Auxiliary Technical Battalions; Compensation; Subsidy to Pension Benefit.

1 Stručně o táborech nucené práce (TNP)

Na konci 40. let 20. století se Československo potýkalo s výrazným nedostatkem pracovních sil; tento stav ještě umocnil tzv. dodatečný odsun posledních příslušníků německého, „nepřátelského“ obyvatelstva. Stát na nastalou situaci zareagoval přijetím zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce (tyto útvary se předtím krátce užívaly na Slovensku¹, a jelikož se osvědčily, došlo v Československu k jejich celoplošnému zavedení).

Tábory nahrazovaly předválečný, tradiční systém donucovacích pracoven pro asociální živly (tj. pro osoby vyhýbající se práci, osoby ohrožující výstavbu lidově demokratického zřízení, osoby ohrožující hospodářský život anebo pro ty, kdož jim v tom napomáhali nebo činnost umožňovali – typicky tuláci, opilci, prostitutky, podnikatelé a živnostníci, statkáři, nepoctiví obchodníci, zahálčivé osoby, kritici a ostatní odpůrci režimu), částečně sloužily jako soudem ukládaná nápravná opatření (po vykonání uloženého trestu byly odsouzené osoby zařazeny do TNP za účelem převýchovy), ale současně představovaly také velmi vítaný nástroj politické perzekuce. Mezi taxativně vymezenými trestnými skutky byla provinění podle zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce (59,6 %), podle zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratického zřízení (22,6 %), zákona č. 165/1946 Sb., o trestní ochraně národních podniků, znárodněných podniků a podniků pod národní správou (0,5 %), zákona č. 27/1947 Sb., o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu (2,0 %), zákona č. 15/1947 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich (13,8 %) a jako administrativní opatření (1,5 %; osoby, které spáchaly některý ze správních přestupků např. podle zákona č. 15/1947 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich, nebo zákona č. 107/47 Sb., o opatřeních proti neoprávněnému přechodu státních hranic).²

TNP původně spadaly do kompetence ministerstva vnitra. V průběhu let 1949 až 1950 vytváření rozsáhlé sítě táborů kulminovalo a současně započala rozsáhlá přeměna stávajícího systému TNP.³ Na konci května 1950 přešly

¹ Nařízení č. 7/1948 Zb. n., SNR, o zřízení pracovních útvarů.

² ABSCR – Kanice u Brna, AF MV E-1/25(4), č. j. jed. 25, Ministerstvo vnitra. Správa TNP (1949 – 1951).

³ Výnos ministerstva vnitra ze dne 14. prosince 1949 č. 481 taj. D/49-TNP/006.

tábory do pravomoci resortu nového ministerstva národní bezpečnosti.⁴ V období mezi zářím 1950 a červnem 1951 došlo k významné reorganizaci TNP, jejichž správa postupně přešla pod ministerstvo spravedlnosti. TNP byly přejmenovány na „přechodná nápravná zařízení“. Personál táborů byl postupně nahrazován příslušníky Sboru uniformované vězeňské stráže.⁵

Většina TNP byla likvidována již na podzim roku 1950, mimo jiné v důsledku sílící mezinárodní kritiky tuzemských poměrů. Zbývající zařízení se přizpůsobovala a plynule napojovala na vězeňský systém (např. vězeňské tábory v dolech na Ostravsku a Jáchymovsku⁶). Ke konečnému splnutí a sjednocení vězeňství došlo na podzim roku 1952, správa přechodných nápravných zařízení připadla znovu ministerstvu národní bezpečnosti. K likvidaci posledních táborů došlo na jaře roku 1953, přechodná nápravná zařízení (dříve TNP) byla definitivně zrušena k 31. prosinci 1953.⁷

2 Průběh zařazování do TNP

V počáteční fázi (do července 1950) rozhodovaly o přidělování do TNP nikoliv soudy, ale příkazovací komise.⁸ Vyhledání a zjišťování potenciálně zařaditelných osob do TNP zajišťovaly orgány Sborů národní bezpečnosti, orgány veřejné správy (především místní národní výbory) a úřady ochrany práce. Takto vytípané osoby byly neprodleně nahlášený bezpečnostnímu referentovi místního národního výboru. Podezřelá osoba byla následně zadržena a vyslechnuta. Výsledky přípravného řízení a návrh na zařazení do TNP předkládal referent tříčlenné příkazovací komisi k neveřejnému projednání. Komise poté rozhodla nejen o zařazení dané osoby do tábora, ale rovněž i o konkrétní délce pobytu (v rozmezí třech měsíců až dvou let). Trvání nucené práce v TNP mohla komise i v průběhu výkonu zkracovat či natahovat v závislosti na pracovitosti a spořádanosti zařazené osoby. Lidé byli označeni jako „zařazenci“ či „chovanci“⁹; od roku 1950 příhodněji jako „vězni“.

⁴ Vládní nařízení č. 48/1950 Sb., kterým se zřizuje ministerstvo národní bezpečnosti.

⁵ Zákon č. 321/1948 Sb., o Sboru uniformované vězeňské stráže.

⁶ ABSCR – Kanice u Brna, E-1/26, Přehled jednotlivých TNP v ČSSR r. 1949, 1950.

⁷ Zákon č. 102/1953 Sb., kterým se mění a doplňují některá ustanovení trestního práva správního.

⁸ Zákonné podmínky pro zařazování osob do TNP stanovil výnos MV ze dne 17. prosince 1948, č. 1620/22-17/12-1948-BP/10.

⁹ Jejich právní postavení upravoval výnos MV ze dne 22. prosince 1948, č. 1620/19-18/11-49-BP/10.

Mimo otázek spojených se zařazením osoby do TNP mohla příkazovací komise dle svého uvážení udělovat i jiné postihy: zákaz pobytu zařazence na určitém místě nebo naopak přikázání pobytu; nařízení vystěhování z bytu; zabavení majetku; zavedení národní správy na živnostenský podnik zařazence, nebo na jeho majetkovou podstatu; odnětí živnostenského oprávnění.¹⁰

Proti rozhodnutí komise se bylo možné odvolat; tento řádný opravný prostředek avšak neměl odkladný účinek (sama komise však mohla povolit odklad rozhodnutí). O odvolání rozhodovalo několik vybraných jedinců na ministerstvu vnitra. Teprve ke konci roku 1949 byla zřízena zvláštní stranická komise pro odvolání ve věci TNP.

Činnost a fungování příkazovacích komisí vykazovaly značné nedostatky, často jim byla vytýkána svévole a šikana při rozhodování. Proto došlo ke zrušení zákona o TNP a k přijetí nového trestního zákona správního č. 88/1950 Sb., jímž došlo ke kompletní reorganizaci systému TNP. Vyhláškou ministerstva národní bezpečnosti č. 492/1950 Ú.I.L., kterou se vydávají bližší předpisy o výkonu trestu v táborech nucené práce a ve správních věznicích, bylo stanoveno, že o zařazení osob do TNP rozhodnou tříčlenné trestní nalézací komise při okresních národních výborech¹¹ a pravomoc odvolacích komisí se přenesla na trestní komise krajských národních výborů; odvolání mělo nově odkladné účinky.

3 Táborové podmínky

Původně byly zařazené osoby rozděleny ve sběrných táborech do tří základních táborových tříd podle fyzické zdatnosti a zdravotního stavu a s tím souvisejících pracovních schopností; později (na přelomu let 1949 a 1950) došlo k přerozdělení také na základě pohlaví, sociálního původu, věku a podle důvodů zařazení do TNP. Pracovní přidělení chovanců do konkrétního (převážně státního) podniku projednávalo vedení závodu se správou TNP a případně i s příslušným bezpečnostním referentem místního národního výboru.

¹⁰ BORÁK, M.; JANÁK, D. *Tábory nucené práce v ČSR (1948–1954)*. Opava: Tilia, 1996, s. 76. ISBN 80-902075-4-5.

¹¹ Dle § 90 zákona č. 89/1950 Sb., o trestním řízení správním (Trestní řád správní).

Zásadní úpravu k provedení zákona o TNP přinesla směrnice z 20. prosince 1948, tzv. Prozatímní, ústavní, kázeňský a výchovný řád pro tábory nucené práce.¹² Pravidla táborového života byla podrobněji upravena množstvím směrnic (např. výnos ministerstva vnitra ze dne 4. dubna 1949, č. B-10 taj./1949-BP/10, jenž upravoval činnost dozorců v táborech a na pracovištích) a vnitřních, táborových řádů. Vedle výkonu nucené práce, přísně kontrolovaného pro plnění stanovených norem, se kladl důraz na intenzivní výchovnou a politickou osvětu.

Životní podmínky v táborech byly katastrofální: mizerné ubytování se často realizovalo v přeplněných dřevěných ubikacích, pravidlem byla špatná hygiena a nedostatečná zdravotnická péče, bídné stravování. Zařazenci museli čelit velice hrubému a vulgárnímu zacházení, každodenním „chlebem“ se staly přísné kázeňské tresty a šikana ze strany dozorců.

Klid nenastal ani po propuštění – propuštěnci byli rozděleni do čtyř kategorií (1. nepřátelé režimu a osoby se špatnou pracovní morálkou, 2. sporné výsledky převýchovy, 3. dobré pracovní výsledky, slibné vyhlídky na politickou převýchovu, 4. výborné pracovní výsledky a kladný vztah k režimu) a po stanovenou, zkušební dobu nadále zůstávali pod dozorem příslušníků Sborů státní bezpečnosti; po jejím uplynutí je opakovaně posuzovala tzv. přezkoušecí komise. Ta mohla rozhodnout o přeřazení konkrétního propuštěnce do lepší skupiny.

4 Vypořádání se s minulostí TNP

Během fungování systému TNP a následně i přechodných nápravných zařízení bylo Československo opakovaně mezinárodními organizacemi obviňováno, že na svém území toleruje, ba dokonce cíleně realizuje nucenou práci. Kriticky se vyjádřila např. Hospodářská a sociální rady OSN (usnesení č. 350 z března 1951) nebo Výbor pro nucenou práci, jenž se v lednu 1956 vyslovil v tom smyslu, že se „československý trestní zákon správně výslovně zmiňuje o „třídních nepřátelích“ a o „nepřátelském postoji“ vůči vládě a její ideologii, trestné činy jsou vymezeny velmi široce a pružně“. Osoby, které dají najevo anebo o nichž lze mít za to, že projevují odpor vůči režimu při páčání trestných činů, byt' byly sebelebčí, jsou odsuzovány k trestům, k nimž přistupuje nucená práce, zvláště umístění v táborech nucené práce.

¹² Výnos MV, č. 1620/19-18/11-1948-III/6a.

*Cílem těchto zařízení je převychovat tyto osoby a změnit jejich politické názory. V tom spočívá i systém nucené práce, kterého se používá jednak jako prostředku politického nátlaku, jednak jako trestu u osob, které mají nebo vyjadřují určitý politický názor...*⁴³

Mezi právními normami, jež dle mezinárodních společenství porušují zákaz nucené práce, byl uveden dekret prezidenta republiky č. 88/1945 Sb., o všeobecné pracovní povinnosti; vládní nařízení č. 128/1951 Sb., o organizaci náboru pracovních sil; zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce; trestní zákon č. 86/1950 Sb.; trestní řád č. 87/1950 Sb.; trestní zákon správní č. 88/1950 Sb.; trestní řád správní č. 89/1950 Sb. a mnoho dalších.

Podle § 22 zákona č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci, byla proto následně ze zákona prohlášena (mimo jiné) za neplatná:

- a) rozhodnutí o zařazení osob do TNP vyslovená komisí zřízenou podle § 3 odst. 1 zák. č. 247/1948 Sb., ledaže by už předchozí potrestání jasně ukazovala, že šlo o osobu práce se štítící nebo nebezpečnou cizímu majetku,
- b) rozhodnutí vydaná v době od 1. srpna 1950 do 31. prosince 1956 komisí pro podmíněně propuštění, jimiž byli odsouzení po odpykání soudem uloženého trestu odnětí svobody zařazení do TNP nebo do přechodného ústavu.

Stejný právní předpis rovněž upravoval nárok poškozených na náhradu škody: podle § 27 odst. 1 písm. a) a b) zahrnoval nárok na odškodnění náhradu ušlého výdělků po dobu vazby a výkonu trestu odnětí svobody nebo po dobu pobytu v TNP nebo v přechodném ústavu a náhradu majetkové škody způsobené poškozením na zdraví, k němuž došlo v souvislosti s vazbou, výkonem trestu nebo s pobytem v TNP nebo v přechodném ústavu.

Prováděcím předpisem se stalo vládní nařízení č. 65/1969 Sb., o vydání státních dluhopisů k úhradám pohledávek z přiznaných náhrad škod podle zákona č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci.

Po Sametové revoluci byl zákon č. 82/1968 Sb. zrušen ke dni 1. července 1990 přijetím zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci; okruh oprávněných osob se tím výrazně zúžil. Protiprávnost byla založena též v § 1 odst. 1 písm. d) první odrážky zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti

¹³ CHYSKÝ, J. *Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovního poměru*. Praha: Československá akademie věd, 1962, s. 142-143. 21-005-62.

komunistického režimu a o odporu proti němu, kde bylo deklarováno, že komunistický režim používal při vyšetřování a v době žalářování perzekuovaných osob brutální metody včetně fyzického a psychického mučení a vystavování nelidským útrapám. Ke zrušení všech rozhodnutí a povolávacích rozkazů týkající se TNP došlo na základě ustanovení § 17 zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích.

5 Soudní procesy

Bývalí chovanci/vězni TNP nebyli soudně odškodněni, nedopadly na ně rehabilitační zákony (především zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci; zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu; zákon č. 261/2001 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky účastníkům národního boje za osvobození, politickým vězňům a osobám z rasových nebo náboženských důvodů soustředěných do vojenských pracovních táborů a o změně zákona č. 39/2000 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky příslušníkům československých zahraničních armád a spojeneckých armád v letech 1939 až 1945). Tuto skutečnost potvrzuje i jurisdikční praxe.

V souvislosti s výše uvedeným lze zmínit např. usnesení Ústavního soudu ze dne 21. března 2005 sp. zn. IV. ÚS 187/04. Ve věci se stěžovatelka domáhala zrušení usnesení Vrchního soudu v Praze a Krajského soudu v Praze, jimiž mělo být porušeno ústavní právo na spravedlivý proces a řádné projednání věci soudem podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod. Stěžovatelka nejprve čelila trestnímu stíhání pro trestný čin podle § 2 odst. 3 zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratického zřízení, z tohoto důvodu byla v době od 1. prosince 1948 do 15. července 1949 vzata do vazby. Trestní stíhání bylo pro nedostatek důkazů zastaveno a stěžovatelka byla formálně propuštěna. Okamžitě poté ale došlo k jejímu opětovnému zatčení a uvěznění v tzv. zadržovací (zajišťovací) vazby, kde strávila více než dva týdny. Poté byla deportována do TNP, odkud ji propustili dne 14. prosince 1949. Stěžovatelka se u Ústavního soudu domáhala toho, aby byla soudně rehabilitována podle § 33 odst. 2 zákona č. 119/1990 Sb., o soudní

rehabilitaci, jak pro dobu od 1. prosince 1948 do 15. července 1949, tak i pro dobu, kdy byli zařazena do TNP, a to i pokud jde o majetek, jehož byla nezákonně zbavena.

Krajský i Vrchní soud v Praze ve svých rozhodnutích poukazovaly na to, že byla stěžovatelka převedena do tzv. zadržovací vazby ve správním řízení a posléze na základě správního rozhodnutí deportována do TNP, proto nelze postupovat podle zákona č. 119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci, ale je nutno aplikovat zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích (konkrétně ustanovení § 16 odst. 3).

Ústavní soud posoudil rozhodnutí soudů nižších instancí jako ústavně konformní se zdůvodněním, že věznění v tzv. zadržovací vazby a následné umístění do TNP nesouviselo s trestným činem, pro který bylo zahájeno a poté zastaveno, ale naopak souviselo s „opatřením“ podle zákona č. 247/1948 Sb., neboť byla stěžovatelka shledána jako osoba ohrožující výstavbu lidově demokratického zřízení nebo hospodářského života a zařazena do TNP na dobu dvou let. Zákon o soudní rehabilitaci avšak rehabilitaci a odškodnění takových křivd nezahrnuje a na nezákonné věznění v souvislosti s následným umístěním do TNP nedopadá. Z toho důvodu byla ústavní stížnost nakonec odmítnuta pro zjevnou neopodstatněnost (obdobně usnesení Ústavního soudu ze dne 14. února 2008 sp. zn. II. ÚS 968/07). Aby nebylo rozhodnutí tak tvrdé, je v závěru vyjádřena lítost nad situací, v níž se stěžovatelky ocitla: *„Ústavní soud citlivě vnímá snahu stěžovatelky o dosažení plné společenské rehabilitace a přiměřeného hmotného odškodnění křivd způsobených nástupem totalitního režimu, nemůže však odhlédnout od toho, že napraveny mohly být jen některé nespravedlnosti a zmírněny jen některé křivdy, neboť následky jednání minulého režimu nelze odčinit v plném rozsahu.“*

K totožným závěrům dospěl Ústavní soud i v usnesení ze dne 6. září 2011 sp. zn. IV. ÚS 2189/11; zvláštěností je, že stěžovatelkou byla tatáž osoba. Oproti předchozí argumentaci navíc uvedla, že zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce, ani tehdy platný správní řád č. 8/1928 Sb. neumožňovaly institut zadržovací vazby, a proto byla stěžovatelka vězněna bez jakéhokoli právního podkladu. Další její argument se týkal porušení práva na zákonného soudce, protože o její věci rozhodoval senát, v jehož čele zasedl předseda – bývalý člen KSČ. Z logiky věci, jestliže šlo o trestí

věc přímo se týkající perzekuce z období, kdy se tato politická strana jako vedoucí síla ve státě dopouštěla hrubých nezákonností, stěžovatelka vyvozovala, že bylo její právo na spravedlivý proces porušeno.

Ústavní soud posoudil námitky stěžovatelky a uzavřel, že se nedomnívá, že by soud nižšího stupně pro členství v KSČ rozhodl nestranně. Vysvětlil, že personální kontinuita v řadě veřejných funkcí a členství soudce v KSČ ke dni 17. listopadu 1989 může sice přinést riziko ovlivňování při interpretaci a aplikaci zákona, avšak pro tento případ je účastníku řízení umožněno vznést námitku podjatosti ohledně každého soudce; musí přitom uvést konkrétní skutečnosti, pro něž má za to, že soudce je z projednávané věci vyloučen. Jelikož stěžovatelka podjatost soudce nijak nedoložila, byla tato její námitka odmítnuta. Závěr o tom, zda stěžovatelčino věznění po dobu tří týdnů před zařazením do TNP bylo „produktem správního řízení“, či prověřovat její tvrzení, že žádné správní řízení neprobíhalo, Ústavní soud nepřezkoumával. Své odůvodnění zakončil: „*At' tak či onak, zákon o soudní rehabilitaci odškodnění osob takto (nezákonně) zhabených osobní svobody neumožňuje.*“

Stejný pohled na problematiku zastává již tradičně i Nejvyšší správní soud České republiky: „*Pobyt v táborech nucené práce na základě zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce, nebyl vězněním, a proto nemohlo být rozhodnuto o zrušení věznění podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, nebo podle zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu. Z tohoto důvodu nesplňuje osoba zařazená do tábora nucené práce podmínky § 2 odst. 1 zákona č. 261/2001 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky účastníkům národního boje za osvobození, politickým vězňům a osobám z rasových nebo náboženských důvodů soustředěných do vojenských pracovních táborů a o změně zákona č. 39/2000 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky příslušníkům československých zahraničních armád a spojeneckých armád v letech 1939 až 1945, a nemá nárok na poskytnutí jednorázové peněžní částky podle § 3 odst. 1 tohoto zákona.*“¹⁴

Nejvyšší správní soud judikoval, že „*podmínkou aplikace § 2 odst. 1 zákona č. 261/2001 Sb. je však nejen materiálně chápaná skutečnost „věznění“ oprávněných osob v rozhodném období, jehož řadu atributů omezení osobní svobody v táborech nucené*

¹⁴ Viz rozsudek NSS ze dne 31. července 2003, č. j. 2 A 1044/2002 – 24 (obdobně rozsudek NSS ze dne 29. července 2003 č. j. 7 A 520/2002 – 17; rozsudek NSS ze dne 21. srpna 2003 č. j. 5 A 554/2002 – 17).

*práce nepochybně naplňovalo, nýbrž (kumulativně) i zrušení soudního rozhodnutí o věznění dle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, nebo dle zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu.*¹⁵

Shrneme-li výše uvedené, nedošlo k jakékoliv adekvátní kompenzaci vytrpěné bolesti a ponižování zařazených osob/vězňů, neboť jejich nezákonné internování v TNP a výkon nucené práce nezakládalo soudní rozhodnutí, nýbrž jejich osobní svoboda byla omezena rozhodnutím zvláštní komise v administrativním řízení. Paradoxem zůstává, že přestože samotné zařazení do táborů nebylo kvalifikováno a právně upraveno jako trest, doba strávená v nich se zapisovala do trestního rejstříku.¹⁶

6 Zvláštní příspěvky k důchodu

Bývalým chovancům/vězňům byl přiznán pouze zvláštní příspěvek ke starobnímu nebo invalidnímu důchodu podle § 5 odst. 1 písm. c) bodu 2. zákona č. 357/2005 Sb., o ocenění účastníků národního boje za vznik a osvobození Československa a některých pozůstalých po nich, o zvláštním příspěvku k důchodu některým osobám, o jednorázové peněžní částce některým účastníkům národního boje za osvobození v letech 1939 až 1945 a o změně některých zákonů. Nárok na něj si vysloužili kumulativním splněním několika podmínek:

- a) pobytem v TNP trvajícím nejméně 12 měsíců,
- b) rozhodnutí o tomto zařazení bylo zrušeno podle § 17 odst. 1 zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích,
- c) včas uplatněným návrhem.

Výše příspěvku pro oprávněné osoby činila částku 2 500 Kč měsíčně.

O příspěvek k důchodu mohli požádat i rodinní příslušníci oprávněné osoby, pokud taková osoba zemřela ještě v době internace v TNP. Tuto otázku řešil Nejvyšší správní soud např. ve svém rozsudku ze dne 20. srpna 2009 č. j. 6 Ads 88/2009-77. V této věci žalovala žalobkyně Českou správu sociálního

¹⁵ Viz rozsudek NSS ze dne 30. července 2003 č. j. 6 A 531/2002 – 25.

¹⁶ BÁRTÍK, F. Tábory nucené práce (TNP). Jaroslav Metyš a Jaroslav Vojtěch – dva konkrétní případy cesty do TNP. *Odboj a odpor proti komunistickému režimu v Československu a ve střední Evropě. Sborník k Mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 15. - 16. dubna 2009.* Turnov: Ústav pro studium totalitních režimů, 2010, s. 273. ISBN 978-80-87211-42-7.

zabezpečení o poskytnutí příplatku k důchodu podle § 1 odst. 1 nařízení vlády č. 622/2004 Sb., o poskytování příplatku k důchodu ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem v oblasti sociální, ve znění nařízení vlády č. 405/2005 Sb., neboť rodič žalobkyně byl v době od 18. srpna 1949 do 29. září 1950 zařazen do TNP. Následně byl ke dni 29. září 1950 prohlášen za mrtvého. Žalobkyně argumentovala tím, že byla komunistická vězení a TNP v zásadě na srovnatelné úrovni, takže není podstatné, ve kterém z těchto zařízení byl její otec utýrán.

Nejvyšší správní soud uvedl, že se na osoby, jejichž rodič zamřel v souvislosti s jeho zařazením a následnou internací v TNP, vztahuje ustanovení § 29 odst. 4 zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích. Taková osoba má právo požadovat po České správě sociálního zabezpečení odškodnění v jednorázové výši 100 000 Kč. Nepodání žádosti o toto odškodnění či jeho nepřiznání nemůže být zhojeno poskytnutím jiné dávky v rozporu se zákonem; nelze tedy vyhovět žádosti o poskytnutí příspěvku k důchodu potomku zemřelého chovance TNP podle nařízení vlády č. 622/2004 Sb., o poskytování příplatku k důchodu ke zmírnění křivd způsobených komunistickým režimem. Takový nárok náleží jen tomu, kdo při splnění dalších podmínek vykonal nepodmíněný trest odnětí svobody nebo jeho část nebo byl ve vazbě. Nejvyšší správní soud přitom připustil, že pobyt v TNP nesl určité znaky věznění, avšak nařízení zcela přesně vymezuje, které z osob omezených na osobní svobodě lze příplatek k důchodu přiznat a komu nikoliv (obdobně rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 10. ledna 2007, č. j. 3 Ads 109/2005-36, publikovaný pod č. 1534/2008 Sb. NSS). Soud rovněž zdůraznil, že v rámci příslušného správní řízení není dán prostor pro odstranění tvrdostí, které při aplikaci nařízení vznikají.

7 Jiná situace v případě pomocných technických praporů (PTP)

Zcela jinak tomu bylo v případě pomocných technických praporů (PTP). PTP byly speciální, vojenské tábory nucené práce pro „nespolehlivé“ vojáky, kteří byli zařazeni k výkonu vojenské prezenční služby beze zbraně. Tyto útvary volně navazovaly na TNP, avšak nevznikly na základě žádného zvláštního zákona, ale staly se faktickým zneužitím branného zákona

č. 92/1949 Sb. (konkrétně § 8 a § 39). Časově lze jejich působení vymezit obdobím od září 1950 (pomocné technické prapory vznikly 1. září 1950, kdy nahradily tzv. silniční prapory vznikajících již od roku 1948) do května roku 1954. Ústředním orgánem bylo začátkem roku 1952 ustanoveno Velitelství vojenských pracovních jednotek.

Do PTP se dostávali vojáci, kteří byli politicky perzekuováni za své protirežimní názory. Mohlo jít o muže ve věku 17 – 60 let, kteří se provinili proti dekretům prezidenta nebo zákonu na ochranu republiky, osoby zařazené do TNP, recidivisty, negramotné osoby, opilce, tělesně nebo duševně postižené, velkostatkáře (nad 20 ha půdy) a továrníky (zaměstnávající více jak 10 zaměstnanců), ilegální imigranty, osoby vlastníci nemovitý majetek s výnosem vyšším než 10 000,- Kčs měsíčně, duchovní, řeholníky a seminaristy, Romy a cikány, neodsunutí Němce a Maďary atd. Některým z nich byly přímo rozeslány povolávací rozkazy, ostatní procházeli skrze tzv. prověřkovou komisi.

Systematicky se PTP dělily na lehké a těžké v závislosti na náročnosti prováděné práce; nesmírně fyzicky (i psychicky) náročný pracovní výkon byl navíc doprovázen vojenským výcvikem a po všech stránkách nebývale tvrdými životními podmínkami. Samozřejmě nezůstala opomenuta masová politická agitace.

Dne 25. květnu 1968 – v průběhu Pražského jara – došlo v Praze k založení Svazu PTP, který usiloval o rehabilitaci příslušníků PTP, uznání protizákonnosti zařazení do těchto vojenských útvarů a jejich odškodnění. Jeho úsilí se však nedočkalo kýženého úspěchu, neboť uvolněnou společenskou atmosféru vystřídala v srpnu 1968 normalizace, činnost Svazu PTP byla zakázána. Teprve po roce 1989 došlo k rehabilitaci příslušníků PTP podle § 18 zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích. Účinky všech právních aktů, týkajících se PTP byly tímto definitivně zrušeny.

Bývalým příslušníkům PTP byl přiznán nárok na vyplacení jednorázové finanční náhrady za zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem osobám zařazeným do vojenských táborů nucených prací na základě nařízení vlády č. 102/2002 Sb. Každému z nich byla individuálně

vypočtena náhrada ve výši 625 Kč za každý započatý měsíc doby pobytu v PTP za předpokladu, že poškozený kumulativně splnil podmínky:

- a) československý občan označovaný v rozhodné době za politicky nespolehlivého,
- b) zařazený ve vojenském táboře nucených prací, tj. zařazený k silničnímu praporu ženijního vojsku, do PTP nebo ve vojenských táborech nucených prací v letech 1948 až 1954,
- c) délka pobytu v PTP činila alespoň jeden rok.

Přiměřeně bylo použito zákona č. 357/2005 Sb., o ocenění účastníků národního boje za vznik a osvobození Československa a některých pozůstalých po nich, o zvláštním příspěvku k důchodu některým osobám, o jednorázové peněžní částce některým účastníkům národního boje za osvobození v letech 1939 až 1945 a o změně některých zákonů.

Otázkou výpočtu potřebné délky pobytu v PTP se zabýval Nejvyšší správní soud, jenž ve svém rozsudku ze dne 19. července 2012 č. j. 4 Ads 28/2012 – 19 stanovil, že se potřebná roční doba nedá vypočíst sečtením délky pobytu v TNP a PTP dohromady. V takovém případě poškozený nárok na jednorázovou finanční náhradu ztrácel (obdobně rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 16. srpna 2007 č. j. 4 Ads 23/2007-42, či usnesení Ústavního soudu ze dne 31. května 2012 sp. zn. I. ÚS 3609/11).

Nárok na odškodnění vznikl některým bývalým příslušníkům PTP (pouze státním občanům České republiky) také na základě § 1 odst. 2 nařízení vlády č. 135/2009 Sb., o poskytnutí jednorázového příspěvku ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem. Předpokladem bylo, že zařazení dané osoby v PTP bezprostředně navazovalo na zařazení ve vojenském táboře nucených prací; příspěvek za dobu zařazení v technickém praporu ve výši 1 800 Kč náležel za každý i započatý měsíc, s výjimkou měsíce, za který již byl přiznán příspěvek za dobu zařazení ve vojenském táboře nucených prací. O nároku na výplatu příspěvku rozhodovalo na základě individuální, písemné žádosti Ministerstvo vnitra; oprávněnost nároku musela být dostatečně prokázána. Lhůta k podání žádostí běžela nejpozději do 31. prosince 2011; kdo ji nestihl, tomu nárok na výplatu příspěvku marným uplynutím prekluzivní lhůty zanikl.

Bližší aplikací nařízení vlády č. 135/2009 Sb., o poskytnutí jednorázového příspěvku ke zmírnění některých krivd způsobených komunistickým režimem, se ve svém rozsudku ze dne 28. ledna 2015 č. j. 8Ad 5/2014-19 zabýval Městský soud v Praze.

8 Závěr

V tomto příspěvku jsem se snažila přiblížit dopady použití systémů TNP a PTP v souvislosti s porušováním zákazu nucené a otrocké práce a vysvětlit potřebu odpovědnosti státu za tato porušení a způsob vypořádání se s danou problematikou. Soudobá česká justice téměř unisono přijala stanovisko, že při vypořádání se s minulostí komunistického režimu se nelze spravedlivě vypořádat se všemi zločiny – tohoto „Černého Petra“ si vytáhli právě bývalí chovanci a vězni TNP, kteří se do táborů dostali skrze rozhodnutí správního orgánu a nikoliv rozhodnutím soudů. Zcela opačný přístup se však uplatňuje pro bývalé příslušníky PTP, kteří ovšem rovněž nebyly do PTP zařazování na základě rozhodnutí soudů, přesto však s nimi soudní rehabilitace počítala.

Podle rozsudku Nejvyššího správního soudu ze dne 8. 1. 2009, č. j. 1 Afs 140/2008 - 77, který byl publikován pod č. 1792/2009 Sb. NSS, *„judikatura správních soudů není neměnná, a ani existence právního názoru vyjádřeného rozhodnutím rozšířeného senátu nebrání opětovně kasační stížností zpochybnit jeho validitu. Na druhou stranu relativní stabilita judikatury je nezbytnou podmínkou právní jistoty jako jednoho ze základních atributů právního státu. Změny judikatury za situace nezměněného právního předpisu by se měly odehrávat z principiálních důvodů, zejména proto, že se změnily právní předpisy související s právním předpisem vykládaným, resp. došlo ke změně právních názorů soudů, k jejichž judikatuře je Nejvyšší správní soud povinen přiblížit, případně se změnily okolnosti podstatné pro působení právní normy dotvořené judikaturou, event. se nově objevily jiné závažné důvody, které poskytnou základ pro změnu právního názoru Nejvyššího správního soudu, pokud potřeba takovéto změny převáží nad zájmy osob jednajících v dobré víře v trvající existenci judikatury.“* Stejný závěr pak byl vysloven i v nálezu Ústavního soudu ze dne 21. 11. 1996, sp. zn. IV. ÚS 200/96, svazek č. 6 Sb. ÚS, s. 387 a násl.

Výše popsaný rozpor mezi odškodněním bývalých zařazenců/vězňů TNP a příslušníků PTP však nelze klást na bedra orgánů soudní moci, nýbrž zákonodárným orgánům. Jako velice zajímavé shledávám v tomto ohledu

komparaci mezi zákonem č. 82/1968 Sb. a zákonem č. 119/1990 Sb. První zmínovaný zcela nepochybně dopadal i na příslušníky propuštěné z TNP, kdežto po roce 1989 tato skupina z nového zákona o soudní rehabilitaci vypadla. Úplným závěrem si proto dovolím vyslovit otázku, z jakého důvodu byla právní úprava odpovědnosti státu před rokem 1989 pro bývalé chovance/vězně TNP výhodnější, než po přijetí zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci?

Literature

- BÁRTÍK, F. *Vzpomínky chovance Jaroslava Vojtěcha a historie táborů nucené práce*. Praha: Academia, 2014, 252 s. ISBN 978-80-200-2328-5.
- BÁRTÍK, F. *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949-1951*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2009, 221 s. ISBN 978-80-86621-31-9.
- BORÁK, M.; JANÁK, D. *Tábory nucené práce v ČSR 1948 – 1954*. Opava: Tilia, 1996, 285 s. ISBN 80-902075-4-5.
- HANZLÍK, F. *Bez milosti a slitování: B. Reicin – fanatik rudého teroru*. Praha: Ostrov, 2011, 352 s. ISBN 978-80-86289-72-4.
- JANÁK, D. *Kapitoly o československém vězeňství 1945 – 1955: historické souvislosti, právní základy a politické aspekty*. Opava: Slezské zemské muzeum Opava, 2002, 253 s. ISBN 80-86224-34-1.
- JANÁK, D.; JIRÁSEK, Z. *Vznik a existence táborů nucené práce v podmínkách zakladatelského období komunistického systému v Československu. Tábory nucené práce a další projevy perzekuce 1948-1954*. In: *Sborník konference SÚ ČSAV a KH FF SU*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Katedra historie, 1991, s. 5-27.
- JANSA, L. *Tábor nucené práce v Brně 1948 – 1954. Bakalářská diplomová práce*. Brno: Filozofická fakulta MU, Historický ústav, 2008, 48 s. Dostupné online: <http://is.muni.cz/th/151425/prif_b/>.
- MOJŽIŠOVÁ, V. *Vývoj nucené práce na území České republiky ve 20. století*. Ostrava: Key Publishing, 2014, 185 s. ISBN 978-80-7418-224-2.
- VANÍČEK, P. *Čepičkovi otroci v paměti národa*. Praha: Primus, 2006, 369 s. ISBN 80-86207-69-2.

Contact – e-mail

361201@mail.muni.cz

Zodpovednosť dedičov za dlhy poručiteľa v rímskom práve a v súčasnosti

Alžbeta Perejdová

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Rekodifikácia občianskeho práva (z. č. 89/2012 Sb., občiansky zákonník) priniesla zmeny, ktoré sa nevyhli ani úprave dedičského práva. Významnou zmenou prešla aj koncepcia zodpovednosti dedičov za dlhy poručiteľa. Príspevok je zameraný na pojmávanie tejto zodpovednosti dedičov v rímskoprávnej rovine a prípadné paralely a rímskoprávne vplyvy na súčasnú českú právnu úpravu.

Keywords in original language

dedičské právo; zodpovednosť dediča; beneficium inventarii; beneficium separationis; beneficium abstinendi.

Abstract

Recodification of civil law (act no. 89/2012 Sb., the Civil Code) brought changes, which did not avoid the legislation of the law of succession. Conception of liability of heirs for decedent's debts was also significantly changed. This article is focused on the conception of the liability of heirs in Roman law and prospective parallels and influences of Roman law in current Czech legislation.

Keywords

Law of Succession; Liability of Heir; Beneficium Inventarii; Beneficium Separationis; Beneficium Abstinendi.

1 Úvodom

„Smrt' sa neriadi našimi plánmi.“

(*Molière*)

Smrt' je neoddeliteľnou súčasťou života každého jednotlivca. Okrem spoločenských, sociálnych, demografických následkov a dôsledkov v ďalších rôznych oblastiach, má smrť ako udalosť taktiež právne následky. Práve o vybraných dôsledkoch smrti v právnej rovine – vo sfére právneho postavenia jednotlivca – bude pojedané v tomto príspevku.

Otázkou úpravy právnych pomerov po smrti subjektu sa zaoberá dedičské právo. V súčasnosti je s dedičským právom spojená predovšetkým otázka majetkových pomerov. Úprava prechodu majetkových práv na právneho nástupcu (dediča) sa obecne líši podľa kultúrnej a spoločenskej úrovne konkrétneho štátu či národa.¹

Pod dedičstvom si štandardne človek ako prvé predstaví rozšírenie svojho majetku, „bezpracný“ nárast aktív. Je však dôležité si uvedomiť, že nadobudnutie dedičstva nemusí prinášať len majetkový prospech, ale môže so sebou prinášať taktiež rôzne riziká. Jedným z nich je i zodpovednosť za dlhy poručiteľa. Nakoľko všetky individuálne dôsledky vstupu do právneho postavenia poručiteľa nie je človek vyčerpávajúcím spôsobom schopný odhadnúť, je dôležité poukázať aspoň na niektoré úskalia nadobudnutia dedičstva a na prípadné možnosti obmedzenia vybraných rizík. Príspevok bude zameraný predovšetkým na problematiku zodpovednosti dedičov za dlhy poručiteľa, nakoľko táto oblasť rekodifikáciou občianskeho práva doznala zásadných zmien a teda je (opäť) aktuálnou.

Právna úprava zodpovednosti dedičov za dlhy poručiteľa v zákone č. 40/1964 Sb., občiansky zákonník, v platnom znení („ďalej taktiež „**obč. zák.**“), vychádzala z koncepcie obmedzenej povinnosti dedičov hradiť dlhy poručiteľa. Ustanovenie § 470 obč. zák. normovalo, že dedič zodpovedal za dlhy poručiteľa do výšky ceny nadobudnutého dedičstva. V prípade, že dedičov bolo viacero, zodpovedali za dlhy podľa pomeru toho, čo z dedičstva nadobudli k celému dedičstvu.

¹ SOMMER, O.; SPÁČIL, J. (ed.). *Učebnice soukromého práva římského. II. Díl.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 2 sv. xxii. Klasická právnická díla (Wolters Kluwer ČR), s. 258.

Podľa tvorcov nového občianskeho zákonníka táto úprava zvýhodňovala dedičov na úkor veriteľov a preto je nová úprava vystavaná na koncepcii posilnenia postavenia veriteľov, nakoľko podľa zákona č. 89/2012 Sb., občiansky zákonník (ďalej tiež len „o. z.“) dôjde k prechodu povinnosti k úhrade dlhov v plnom rozsahu.²

V tomto príspevku sa zameriame na rímskoprávne korene zodpovednosti dedičov, nakoľko ako je obecné známe, rímske právo tvorí základ kontinentálnej právnej kultúry a český právny rád (predovšetkým rekodifikáciou vykonanou o. z.) niektoré koncepty a inštitúty vyvinuté v rímskom práve v súčasnosti znovu objavuje. Pokúsime sa taktiež zhrnúť základné rysy právnej úpravy zodpovednosti dedičov za dlhy poručiteľa v režime o. z. a načrtnúť prípadné paralely a rímskoprávne vplyvy na súčasnú českú právnu úpravu.

2 Právne postavenie dediča v rímskom práve

Dedičské právo, resp. určité pravidlá, zákonitosti, ktorými sa riadil prechod majetku (príp. iných práv) v prípade úmrtia jednotlivca, sa vyvíjalo postupne. Predpokladom bol samozrejme vznik vlastníctva ako takého. Nakoľko je doba života človeka (zatiaľ) obmedzená, bolo žiaduce zabezpečiť prípadný prechod majetku a iných práv a povinností, u ktorých to bolo z nejakého dôvodu žiaduce, na pokračovateľa – nástupcu – zomrelého. V rímskom práve je možné sa s prvými zmienkami o pravidlách pre prechod majetku v prípade smrti človeka stretnúť už v Zákone dvanástich tabúl, ktorý stanovil hlavné zásady dedičského práva.

Právne postavenie dediča v rímskom práve sa primárne odvíjalo od jeho vzťahu k dedičskej postupnosti. Rozlišovali sa dve základné skupiny dedičov: *heredes domestici* (dediči domáci; príslušní k jednej rímskej „domácnosti“) a *heredes extranei* (dediči cudzí).³

U dedičov domácich sa ďalej rozlišovali ďalšie dve skupiny, a to *heredes sui et necessarii* (dediči vlastní a nevyhnutní; všetci, čo v dobe poručiteľovej smrti podliehali jeho rodinnej moci, boli *sui*). Mohlo ísť o dedičov ako

² *Dedičské právo: Odpovednosť dedičů za dlhy zůstavitele*. Nový občanský zákoník. [online]. [cit. 2016-01-08]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/dedicke-pravo/konkretni-zmeny/odpovednost-dedicu-za-dluhy-zustavitele>

³ Gai. Inst. 2, 152.

testamentárných, tak zákonných. Dedičstvo na nich prechádzalo už v okamihu smrti poručiteľa. Dediči vlastní sa i za života poručiteľa považovali za akýchsi „spoluvlastníkov“ rodinného majetku a z tohto dôvodu bolo taktiež ich postavenie špecifické.⁴ Druhú skupinu tvorili *heredes necessarii* (dediči nevyhnutní), ktorými mohli byť iba testamentárni dediči.⁵ Gaius v tejto súvislosti hovorí napr. o otrokovi prepustenom testamentom na slobodu a ustanovenom dedičom.⁶ Pomenovanie dedičov nevyhnutných bolo dovedené od faktu, že bez ohľadu na ich prípadnú vôľu sa stávali dedičmi.

Heredes extranei mali odlišné právne postavenie. Nadobudnutie či odmietnutie dedičstva záviselo na ich vôli. Pre posúdenie ich postavenia bol najdôležitejší okamih delácie (okamih, kedy vzniklo ich právo dedičstvo prijať alebo odmietnuť). Civilné právo rozlišovalo formálny a neformálny spôsob prijatia dedičstva.⁷ Avšak pre jeho odmietnutie forma stanovená nebola. Postačovalo, aby sa povolaný nechoval ako dedič. Bolo teda ponechané na ľubovôli povolaného (až na niektoré špecifické prípady), ako dlho bude prípadné prijatie dedičstva odďaľovať. Praetorské právo v tomto smere poskytovalo určitú ochranu veriteľom, ktorá spočívala v možnosti vzniesť k povolanému otázku, či je dedičom (či dedičstvo odmieta alebo prijíma). Tento si mohol na rozmyslenie vyžiadať tzv. deliberačnú lehotu. Po márnom uplynutí tejto lehoty sa na povolaného hľadelo, akoby dedičstvo odmietol.⁸

Na jeden strane teda stáli dediči, u ktorých otázka nadobudnutia alebo odmietnutia dedičstva stála mimo sféru ich vôľového konania, a na strane druhej stáli dediči, u ktorých nadobudnutie alebo odmietnutie dedičstva záviselo na prejave ich vôle. Táto skutočnosť malá vážny dopad do sféry jednotlivca, nakoľko nevyhnutní dediči sa mohli stať dedičmi i proti ich vôli, bez možnosti ovplyvnenia dôsledkov s týmto postavením spojených.

⁴ Gai. Inst. 2, 157.

⁵ Gai. Inst. 2, 152. taktiež KINCL, J.; SKŘEJPEK, M.; URFUS, V. *Římské právo*. Dot. 2. dopl. a přeprac. vyd. (C. H. Beck dot. 1. vyd.). Praha: C.H. Beck, 1997, xxii. Beckovy právnické učebnice, s. 293.

⁶ Gai. Inst. 2, 153.

⁷ Pre bližšie informácie viď napr. KINCL, J.; SKŘEJPEK, M.; URFUS, V. *Římské právo*. Dot. 2. dopl. a přeprac. vyd. (C. H. Beck dot. 1. vyd.). Praha: C. H. Beck, 1997, xxii. Beckovy právnické učebnice, s. 294.

⁸ KINCL, J.; SKŘEJPEK, M.; URFUS, V. *Římské právo*. Dot. 2. dopl. a přeprac. vyd. (C. H. Beck dot. 1. vyd.). Praha: C. H. Beck, 1997, xxii. Beckovy právnické učebnice, s. 294.

Postavenie dedičov domácich vyplývalo z najstaršej rímskej tradície. Hľadalo sa na nich ako na osoby, ktoré sa podieľajú na majetku poručiteľa už za jeho života, nakoľko rímska rodina bola v najstaršom období požímaná ako jednota nielen osôb, ale i majetku a ďalších hodnôt. Dedič mal byť nástupcom predstaviteľa rodiny (*pater familias*) vo všetkých aspektoch, ktoré rodinu (domácnosť) tvorili. Nevstupoval iba do majetkových práv, ale taktiež do iných pomerov rodinného a osobného charakteru (napr. náboženské povinnosti – *sacra*, patronát apod.).⁹ Tieto osoby bezpodmienečne zodpovedali za dlhy poručiteľa, nakoľko sa stávali dedičmi bez ohľadu na ich vôľu.

Nadobudnutím dedičstva univerzálnou sukcesiou splynula pozostalosť s majetkom dediča (pasíva i aktíva). Nebolo teda vylúčené, že pokiaľ bolo dedičstvo predĺžené, bol by dedič nútený na dlhy poručiteľa doplácať taktiež zo svojho majetku.¹⁰ Toto mohlo mať napríklad tieto nežiaduce dôsledky –

- neprimeranú tvrdosť práva voči dedičom, na ktorých dedičstvo prechádzalo bez ohľadu na ich vôľu, a
- mohlo dochádzať ku skracovaniu práv buď dedičových „vlastných“ veriteľov alebo veriteľov zomrelého.

Táto koncepcia sa ukázala byť postupom vývoja príliš tvrdá. Tak ako i v iných oblastiach, túto tvrdosť a nežiaduce následky zmiernoval (eliminoval) svojou činnosťou *praetor*. Z jeho praxe pochádza niekoľko inštitútov, ktoré sa na tomto mieste pokúsime stručne charakterizovať.

2.1 Beneficium ius/abstinenti

Dedičom nevyhnutným priznával *praetor* vo svojej praxi tzv. *beneficium/ius abstinenti*. Ochrana spočívala v tom, že proti nevyhnutnému dedičovi, ktorému svedčalo *beneficium abstinenti*, *praetor* nepripúšťal žaloby z pozostalostných pomerov.

Dedičovi bola táto ochrana poskytovaná za predpokladu, že dedič sa nevmiesil do dedičstva a neprejavoval vôľu správať sa ako dedič. Optikou *ius civile* dedičom však naďalej bol. Dedič si však svoj postoj (nevmiesenie sa) mohol rozmyslieť spravidla až do okamihu, keď došlo k dedičstvu

⁹ SOMMER, O.; SPÁČIL, J. (ed.). *Učebnice soukromého práva římského. II. Díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 2 sv. xxii. Klasická právnická díla (Wolters Kluwer ČR), s. 265.

¹⁰ PLESSIS, P. J.; BORKOWSKI, J. *Borkowski's textbook on Roman law*. 5. vyd. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2015, xv, s. 230.

speňažené. Dediča, ktorý váhal, bolo možné nútiť rozhodnúť sa, avšak tento mohol požiadať o lehotu na rozmyslenie.¹¹ Maximálna lehota bola ustálená až za Justiniána, a to na 3 roky (za predpokladu, že dedičstvo ešte nebolo speňažené).¹² Je dôležité uviesť, že *ius abstinendi* nesvedčalo otrokom ako nevyhnutným dedičom.¹³

2.2 Separatio bonorum¹⁴ a beneficium separationis¹⁵

Nakoľko nadobudnutím dedičstva univerzálnou sukcesiou dochádzalo k splynutiu aktív a pasív tvoriacich dedičstvo s vlastnými aktívami a pasívami dediča, čo mohlo taktiež spôsobovať vyššie zmienené nežiaduce dôsledky, vyvinula postupne právna prax možnosť ich oddelenia (resp. zabráňovala zlúčeniu).

V praxi nebývalo neobvyklé, že nevyhnutným dedičom bol určený a zároveň na slobodu prepustený otrok. Primárnym dôvodom ustanovenia otroka za dediča bolo prenesenie negatívnych dôsledkov možného predĺženia dedičstva (napr. *infamia*) na subjekt stojaci mimo rodinu, nakoľko otrok ako nevyhnutný dedič nemohol dedičstvo odmietnuť. Takémuto dedičovi – prepustenému otrokovi – poskytol *praetor* (v období klasickej jurisprudencie) ochranu - *beneficium separationis*. Toto dobrodenie spočívalo v tom, že aj napriek tomu, že došlo k efektívnemu dedeniu a dediča postihla *infamia* (príp. ďalšie negatívne následky), bolo dedičstvo odpredané k uspokojeniu pohľadávok veriteľov, nemohli veritelia siahnuť na majetok dediča, ktorý dedič nadobudol v budúcnosti.¹⁶ Dedič si taktiež mohol ponechať svoj samostatný majetok (čokoľvek, čo nadobudol po poručiteľovej smrti – okrem dedičstva) a vecí, ktoré mu zomrelý dlžil.¹⁷

¹¹ D 28, 8, 8.

¹² PLESSIS, P. J.; BORKOWSKI, J. *Borkowski's textbook on Roman law*. 5. vyd. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2015, xv, s. 230.

¹³ MOUSOURAKIS, G. *Fundamentals of Roman private law*. New York: Springer, 2012, xvii, s. 296.

¹⁴ Vid' D 42, 6.

¹⁵ Niektoré publikácie pojednávajú o oddelení dedičstva - *separatio bonorum* a *beneficium separationis* v súhrne, avšak K. Rebrow ich vo svojej publikácii rozlišuje ako inštitúty, ktoré sa vyvinuli z rôznych dôvodov a svedčia rôznym subjektom. Vid' REBRO, K. *Rímske právo súkromné*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1980, s. 267.

¹⁶ REBRO, K. *Rímske právo súkromné*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1980, s. 267.

¹⁷ D 42, 6, 1, 18; Gai. Inst. 2, 153-155 a PLESSIS, Paul J a J BORKOWSKI. *Borkowski's textbook on Roman law*. 5. vyd. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2015, xv, s. 230.

K oddeleniu majetku pozostalosti a dediča mohlo taktiež dôjsť na žiadosť veriteľa voči tzv. *heres suspectus* (predĺženému dedičovi). Takéto oddelenie bolo účelné v prípadoch, keď mal pozostalostný veriteľ (dôvodnú) obavu, že majetok z dedičstva použije dedič na uspokojenie svojich vlastných veriteľov, a dôjde tak ku skráteniu jeho práv. Služilo k tomu tzv. *separatio bonorum*. Majetok tvoriaci dedičstvo bol oddelený od majetku dediča a následne bol použitý primárne na uspokojenie veriteľov poručiťa. O oddelenie mohli teda žiadať iba pozostalostní veritelia (nie vlastní veritelia dediča). V poklaskom období boli podmienky udelenia *separatio bonorum* ďalej špecifikované. O jeho udelenie bolo možné požiadať v lehote 5 rokov a bol rozšírený okruh osôb, ktoré oň mohli požiadať.¹⁸ Oddelenia však nebolo možné, pokiaľ bola už pozostalosť speňažená v dobrej viere.¹⁹

Beneficium inventarii

Vyššie popísané inštitúty smerovali k ochrane, prípadne zmierneniu dopadov právnej úpravy do osobnej a majetkovej sféry dedičov nevyhnutných. Postupom času však vystúpila do popredia taktiež potreba poskytnúť určitým spôsobom ochranu aj dedičom dobrovoľným.

Výhrada inventáru bola vytvorená justiniánskym právom z dôvodu zvýšenia motivácie dobrovoľných dedičov k prijatiu dedičstva, o ktorom sa predpokladalo, že bude predĺžené, alebo nebol celkom jasný pomer jeho aktív a pasív. Dedičovi bolo umožnené do 30 dní od okamihu, kedy sa dozvedel o dedení, aby požiadal notára o spísanie pozostalostného majetku. V takom prípade po prijatí dedičstva zodpovedal dedič za dlhy poručiťa iba do výšky súpisom stanovených aktív.²⁰

Zodpovednosť bola limitovaná odhadnou cenou určenou súpisom. Nakoľko sa cena jednotlivých jeho položiek sa mohla v priebehu doby meniť (mohla rásť, ale taktiež klesať, čo by následne mohlo byť na ujmu niektovej zo strán), bola táto cena stanovená ako cena položiek v dobe

¹⁸ MOUSOURAKIS, G. *Fundamentals of Roman private law*. New York: Springer, 2012, xvii, s. 297.

¹⁹ PLESSIS, Paul J.; BORKOWSKI, J. *Borkowski's textbook on Roman law*. 5. vyd. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2015, xv, s. 232.

²⁰ REBRO, K. *Rímske právo súkromné*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1980, s. 267–268.

smrti poručiteľa. Konečná čiastka bola stanovená po odčítaní vlastných dedičových pohľadávok a nevyhnutných nákladov (napr. náklady pohrebu) od majetku v súpise.²¹

Justiniánske právo taktiež zrovnoprávnilo odkazovníkov a pozostalostných veriteľov, čím dochádza k zhoršeniu postavenia dedičov, nakoľko v predchádzajúcom vývoji boli odkazy prevyšujúce pozostalosť považované za neplatné.²²

Pri vyhotovení súpisu musel byť prítomný notár a pozostalostní veritelia (a odkazovníci). V prípade, že títo prítomní neboli, vyhotovil sa súpis za prítomnosti 3 svedkov. Súčasťou súpisu bol taktiež podpis dediča a jeho prehlásenie, že žiaden majetok nezatajil. Pokiaľ tomu tak bolo, bol dedič povinný vrátiť do pozostalosti dvojnásobnú hodnotu majetku, ktorý zatajil. Podmienkami nastúpenia účinkov benefícia bolo iba riadne vyhotovenie súpisu.²³

Počas doby vyhotovovania súpis spočívala premlčacia doba žalôb veriteľov a odkazovníkov, čo vychádzalo z faktu, že počas tejto doby nemohol byť dedič žalovaný. V prípade predĺženého dedičstva mohlo následne dôjsť ku konkurzu, alebo mohol dedič uspokojovať pohľadávky veriteľov a odkazovníkov v poradí, v akom sa hlásili. Pokiaľ došlo k vyčerpaniu hodnoty stanovenej súpisom, nemohli veritelia s neuspokojenými pohľadávkami dediča žalovať. Títo veritelia sa mohli hojiť iba na odkazovníkoch.²⁴

Z vyššie uvedeného je možné priebežne uzavrieť, že od najstarších čias prekonalo pojmami zodpovednosti dediča za dlhy poručiteľa v rámci rímskeho práva značný vývoj. Dedič bol primárne vnímaný ako nástupca poručiteľa

21 SOMMER, O.; SPÁČIL J. (ed.). *Učebnice soukromého práva římského. II. Díl.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 2 sv. (xxii, 220, 356 s.). Klasická právnická díla (Wolters Kluwer ČR), s. 281.

22 SOMMER, O.; SPÁČIL J. (ed.). *Učebnice soukromého práva římského. II. Díl.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 2 sv. (xxii, 220, 356 s.). Klasická právnická díla (Wolters Kluwer ČR), s. 282.

23 SOMMER, O.; SPÁČIL J. (ed.). *Učebnice soukromého práva římského. II. Díl.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 2 sv. (xxii, 220, 356 s.). Klasická právnická díla (Wolters Kluwer ČR), s. 282.

24 Srov. ARNDTS, C. L. *Učební kniha pandekt. I. Díl.* Praha: Právnická jednota, 1886.s. 205-206. a SOMMER, O.; SPÁČIL J. (ed.). *Učebnice soukromého práva římského. II. Díl.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 2 sv. (xxii, 220, 356 s.). Klasická právnická díla (Wolters Kluwer ČR), s. 282.

nielen v pomeroch majetkových, ale prechádzali naňho taktiež rôzne iné, napríklad náboženské záväzky. Prevládal teda osobný charakter dedenia. S týmto pojatím úzko súvisela taktiež jedna zo základných zásad rímskeho dedičského práva - *semel heres, semper heres*.

Vplyvom rozvoja ekonomických a spoločenských vzťahov a taktiež vývojom rímskej kultúry začína v priebehu vývoja v pojatí dedičského práva a vyššie popísaných inštitútov postupne prevládať majetkový charakter. Právo na túto zmenu reagovalo vznikom inštitútov, ktoré zmierňujú, prípadne umožňujú obmedziť zodpovednosť dedičov za dlhy poručiteľa. Za vyústenie týchto snáh je možné považovať vznik inštitútu *beneficia inventarii*.

3 Zodpovednosť dedičov v o. z.

Rekodifikáciou občianskeho práva vykonanou prijatím o. z. sa zásadne zmenila koncepcia zodpovednosti dedičov za dlhy poručiteľa. Zatiaľ čo úprava obč. zák. limitovala zodpovednosť dedičov výškou nadobudnutého dedičstva, podľa o. z. prechádzajú na dediča dlhy v celom rozsahu (pokiaľ zákon nestanoví inak, príp. pôjde o dlh viazaný výlučne na osobu poručiteľa). Uvedené pravidlo však neplatí absolútne, tzn., že o. z. zakotvuje možnosť dediča určitým spôsobom túto zodpovednosť modifikovať, a to prostredníctvom uplatnenia tzv. výhrady súpisu (§ 1704 o. z.).

3.1 Výhrada súpisu pozostalosti v o. z.

Aj napriek tomu, že obč. zák. úpravu inštitútu výhrady súpisu inventáru nepoznal, nejedná sa pre českú právnu úpravu o inštitút neznámy.²⁵ Inšpiračný zdroj novej právnej úpravy je možné nájsť vo Vládnom návrhu OZ z roku 1937²⁶. Ten v základom pravidle ustanovil, že dedič, ktorý sa prihlásil bez výhrady súpisu, je zodpovedný za pohľadávky pozostalostných veriteľov celým svojím majetkom.

²⁵ Je však možné sa stretnúť s článkami, kde je tento inštitút uvádzaný ako „nový“. Vid' napr. GÜRLICH R. Výhrada soupisu pozostalosti a správce pozostalosti. *Novinky z rekodifikace - advokátní kancelář GÜRLICH & Co.* 68/2014, s. 1. In: Beck-online [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 2016-01-06]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/document-view.seam?documentId=nrptembrgrpw44s7gy4a & groupIndex=0 & rowIndex=0>.

²⁶ PSP ČR. *Vládní návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník*. Senátní tisk č. 844. Praha. 1937. [online]. [cit. 2016-01-08] Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0844_01.htm.

I v intenciách o. z. platí, že pokiaľ dedič uplatní výhradu súpisu, jeho povinnosť k úhrade dlhov poručiteľa bude limitovaná hodnotnou, ktorú ako dedič získal. Poručiteľ nemôže dedičovi právo na výhradu súpisu odňať a tento sa ho nemôže ani platne vzdať. Výhradu súpisu je možné uplatniť ústne pred súdom, alebo v písomnej forme zaslanej súdu v lehote 1 mesiaca odo dňa, kedy bol o tomto práve súdom poučený. K prípadným podmienkam v uplatnení výhrady súpisu sa neprihliada. Pokiaľ sa manžel(ka), potomok alebo predok ako dediči v stanovenej lehote ohľadne uplatnenia, či neuplatnenia výhrady súpisu nevyjadria, je súd povinný vyžiadať ich výslovné prehlásenie. U ostatných (svojprávnych) dedičov nastane nevyvrátiteľná právna domnienka neuplatnenia výhrady.

Účelom súpisu pozostalosti je zistenie pozostalostného majetku a určenie jej hodnoty k okamihu smrti poručiteľa. Za splnenia zákonom stanovených podmienok môže byť pri súpise prítomný vykonávateľ testamentu, správca dedičstva, potenciálny dedič, veriteľ, ktorý požiadala o odlúčenie pozostalosti (viď nižšie), a za predpokladu súhlasu súdu taktiež osoba s preukázaným právnym záujmom. Odkazovník však môže byť prítomný len pokiaľ hrozí, že bude mať povinnosť prispieť na povinný diel. Súd nemusí nariadiť vyhotovenie súpisu vždy.

Náklady na vyhotovenie súpisu sú hradené z pozostalosti k tiazii podielov dedičov, ktorí majú zo súpisu prospech. Pokiaľ nie je možné náklady takýmto spôsobom uhradiť, môže súd uložiť dedičom povinnosť na náklady prispieť. Pokiaľ požaduje dedič vyhotovenie súpisu bez vážneho dôvodu, súd mu uloží povinnosť k náhrade nákladov z jeho vlastných prostriedkov.²⁷

Uplatnenie výhrady súpisu je fakultatívne. Je na zväžení každého dediča, či túto výhradu uplatní, alebo nie. V prípade, že má dedič dôvodnú obavu, že je dedičstvo predĺžené, je vhodné výhradu súpisu uplatniť. V prípade, že táto obava nie je daná, je vhodnejšie výhradu súpisu neuplatňovať, nakoľko nebude nutné hradiť náklady na vyhotovenie súpisu a ocenenie majetku. Ako však bolo uvedené už v úvode, domnievam sa, že bude veľmi komplikované odhadnúť, či dedičstvo je, alebo nie je predĺžené.

²⁷ KOVÁŘOVÁ, D. *Dědické právo podle nového občanského zákoníku*: praktická příručka. 1. vyd. Praha: Leges, 2015, Praktik (Leges), s. 148-149.

Je pravdepodobné, že dediči budú uplatňovať výhradu súpisu z preventívnych dôvodov. Podľa K. Brejlové²⁸ je možné predpokladať, že sa uplatnenie výhrady súpisu v dedičskom konaní stane pravidlom.

3.2 Zrušenie účinkov výhrady súpisu

Uplatnením výhrady súpisu však ešte nemusia obavy z plnej zodpovednosti dediča za dlhy pominúť. Zákon normuje aj niekoľko situácií, kedy môže dôjsť k zrušeniu účinkov súpisu *ex lege*.

Účinky výhrady súpisu sa podľa o. z. rušia, ak:

- sa dedič ujme správy pozostalosti plne bez toho, aby bol k tomuto oprávnený,
- dedič úmyselne zatajil pozostalostný majetok,
- zmiešal dedič majetok (alebo aspoň jeho časť) so svojim majetkom a nie je možné tieto späťne oddeliť,
- bol súpis nahradený zoznamom pozostalostného majetku, ktorý vyhotovil správca pozostalosti a tento uvádza skutočnosti, ktoré nekorešponujú so skutočnosťou v rozsahu nie nepatrnom.

Súpisom pozostalosti o. z. podľa dôvodovej správy nesleduje len ochranu záujmov dedičov, ale taktiež ďalších osôb. Toto sa odzrkadľuje napríklad v možnosti vyššie menovaných osôb byť prítomnými pri vyhotovovaní súpisu pozostalosti. Účelom súpisu by podľa novej koncepcie nemala byť len ochrana dedičov, ale taktiež pozostalostných veriteľov. Nakoľko veriteľ poručiteľa nie je účastníkom dedičského konania, musí mu byť umožnené sa k súpisu vyjadriť.

3.3 Odlúčenie pozostalosti v o. z.

Vzhľadom k obsahu príspevku považujeme za vhodné uviesť taktiež niekoľko poznámok k odlúčeniu pozostalosti, ktorá je v o. z. taktiež upravená.

V praxi môže dochádzať k situáciám, kedy môže ku skráteniu práv pozostalostných veriteľov dôjsť nie z dôvodu predĺženej pozostalosti, ale z dôvodu existencie dlhov dediča. V prípade, že má veriteľ obavu, že jeho pohľadávka nebude uspokojená z dôvodu predĺženého dediča, ktorý majetok

²⁸ BREJLOVÁ, K. Nové postavení věřitele v dědickém řízení a změna v odpovědnosti dědiců za dluhy zůstavitele. *Ad Notam*. 2014, č. 1, s. 12.

z prípadného dedičstva využije na úhradu vlastných dlhov, môže veriteľ navrhnúť odlúčenie pozostalosti (§ 1709 o. z.). Podmienkami v zmysle citovaného ustanovenia sú osvedčenie obavy z predĺženia dediča a návrh na odlúčenie. Súd takému návrhu vyhovie iba za predpokladu, že je k obave z predĺženia dôvod. V prípade vyhovenia návrhu bude podiel dediča, ktorého sa odlúčenie týka, oddelený od ostatného dedičovho majetku a bude spravovaný samostatne. Z oddelenej pozostalosti sa uspokojí len veriteľ, ktorý odlúčenie navrhol.

4 Poznámka záverom

V tomto príspevku sme sa zaoberali náčrtom vývoja zodpovednosti dedičov za dlhy poručiteľa v rímskom práve s následným náčrtom novej právnej úpravy tejto oblasti zavedenej o. z. Pokúsili sme sa jednotlivé koncepcie priblížiť prostredníctvom vybraných inštitútov s touto oblasťou súvisiacich. Z vyššie uvedeného je možné uzavrieť nasledujúce.

Koncepcia zodpovednosti dedičov za dlhy poručiteľa v o. z. sa navracia k rímskoprávnym koreňom, nakoľko v rímskom práve taktiež zodpovedal dedič za dlhy poručiteľa v plnom rozsahu. Je však dôležité si uvedomiť, že rímske právo a jednotlivé inštitúty boli chápané v inom svetle, nakoľko pomery dobovej spoločnosti si to vyžadovali, alebo to vyplynulo z ich fungovania.

Aj keď princíp plnej zodpovednosti za dlhy poznalo už rímske právo, je nutné si uvedomiť, že vnímanie dedičstva a pozostalosti ako takej bol v dobe antického Ríma iný. Z tradície vyplýva dedič bol vnímaný a považovaný za nástupcu poručiteľa nielen vo sfére majetkovej, ale taktiež vo sfére „osobnej“ (spoločenskej, náboženskej...). Dedič bol považovaný za pokračovateľa poručiteľa takmer vo všetkých smeroch. Z výkladu vyššie je možné vysledovať, že už rímske právo prekonalo vo vzťahu k vnímaniu dedenia určitý vývoj, keď sa postupom času dostáva do popredia stále viac majetkový rozmer dedičstva a naopak ostatné aspekty sa skôr utlmujú. V súčasnej dobe a v spoločnosti je v rámci dedičstva vnímaný prednostne jeho majetkový rozmer.

Vývoj rímskeho práva prináša a vytvára nové inštitúty, ktoré smerujú k možnosti obmedzenia zodpovednosti dedičov za dlhy poručiteľa. Je možné

zhrnúť, že inštitúty, ktoré rímske právo vyvinulo, smerovali prevažne k ochrane dedičov. Je možné povedať, že vrcholom týchto snáh bolo zavedenia dobrodenia inventáru cisárom Justinianom.

Obč. zák., ktorého úprava sa za dobu jeho platnosti a účinnosti vžila do každodenného života, zakotvoval iba obmedzenú zodpovednosť dedičov za dlhy poručiteľa. Hranicou, ktorá bola pre túto zodpovednosť stanovená bola výška (hodnota) nadobudnutého dedičstva. O. z. sa svojou úpravou vracia k rímskoprávnym koreňom, keď novo zakotvuje neobmedzenú zodpovednosť dedičov. Je však otázka vydarenosti tejto „renesancie“.

Úprava o. z. sa môže zdať tej rímskoprávnej veľmi podobná. Po hlbšom skúmaní je však možné dôjsť k záveru, že táto úprava pre dediča nie je až taká priaznivá a smeruje skôr k ochrane veriteľov. Uvedené naznačujú aj niektoré názory praxe, ktoré považujú úpravu o. z. za pozitívnu v tom, že odstraňuje nežiaduci stav, kedy dediči mohli bez sankcie skracovať práva veriteľov (napr. tým, že nepriznajú všetok majetok).²⁹

Bude taktiež zaujímavé sledovať prípadný vývoj aktuálnej právnej praxe pri vyhotovovaní súpisov pozostalostí, nakoľko aj napriek zdanlivej podobnosti popisovaných inštitútov v jednotlivých obdobiach právnych dejín, nie je možné ignorovať rôznu spoločenskú, kultúrnu, či ekonomickú úroveň spoločnosti, v ktorej sa uplatňovali.

Literature

ARNDTS, C. L. *Učební kniha pandekt. I. Díl*. Praha: Právnická jednota, 1886, 361 s.

BREJLOVÁ, K. Nové postavení věřitele v dědickém řízení a změna v odpovědnosti dědiců za dluhy zůstavitele. *Ad Notam*. 2014, č. 1, s. 12.

Dědické právo: Odpovědnost dědiců za dluhy zůstavitele. *Nový občanský zákoník* [online]. [cit. 2016-01-08]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/dedicke-pravo/konkretni-zmeny/odpovednost-dedicu-za-dluhy-zustavitele>

²⁹ GÜRLICH R. Výhrada soupisu pozůstalosti a správce pozůstalosti. *Novinky z rekonstrukce - advokátní kancelář GÜRLICH & Co.* 68/2014, s.1. In: Beck-online [online právní informační systém]. Nakladatelství C.H.Beck [cit. 2016-01-06]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/document-view.seam?documentId=nrptembrgrpw44s7gy4a&groupIndex=0&rowIndex=0>

- GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Pretlač 1. vyd. z roku 1981. Brno: Masarykova univerzita, 1999, 276 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 234. ISBN 80-7239-057-0.
- GÜRLICH R. Výhrada soupisu pozůstalosti a správce pozůstalosti. *Novinky z rekodifikace - advokátní kancelář GÜRLICH & Co.* 68/2014, s. 1. In: Beck-online [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 2016-01-06]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/document-view.seam?documentId=nrptembrgrpw44s7gy4a & groupIndex=0 & rowIndex=0>
- KINCL, J.; SKŘEJPEK, M.; URFUS, V. *Římské právo*. Dot. 2. dopl. a přeprac. vyd. (C. H. Beck dot. 1. vyd.). Praha: C.H. Beck, 1997, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1.
- KOVÁŘOVÁ, D. *Dědické právo podle nového občanského zákoníku: praktická příručka*. 1. vyd. Praha: Leges, 2015, 284 s. Praktik (Leges). ISBN 978-80-7502-097-0.
- MOMMSEN, T. (recogn.); KRUEGER, P. (retract.). *Iustiniani Digesta* [online]. [cit. 2015-12-28]. Dostupné z: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/digest.htm>
- MOUSOURAKIS, G. *Fundamentals of Roman private law*. New York: Springer, 2012, xvii, 363 s. ISBN 978-3-642-29310-8.
- PLESSIS, P. J.; BORKOWSKI, J. *Borkowski's textbook on Roman law*. 5. vyd. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2015, xv, 440 s. ISBN 978-0-19-873622-6.
- PSP ČR. *Vládní návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník*. Senátní tisk č. 844. Praha. 1937. [online]. [cit. 2016-01-08] Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0844_01.htm
- REBRO, K. *Římské právo súkeromé*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1980, 288 s.
- SOMMER, O.; SPÁČIL J. (ed.). *Učebnice soukromého práva římského. II. Díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 2 sv. (xxii, 220, 356 s.). Klasická právnická díla (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7357-616-5.

Contact – e-mail

a.perejdova@centrum.sk

Význam bezdôvodného obohatenia v minulosti a v súčasnosti

Zlatica Poláček Tureková

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta,
Slovenská republika

Abstract in original language

S pojmom bezdôvodné obohatenie ako aj vydanie z bezdôvodného obohate-
nia sa podľa môjho názoru stretol každý. Nie je to pojem neznámy. Na dru-
hej strane sa ale často zamieňa s náhradou škody. Je to možno z dôvodu
jej nejasného pochopenia resp. pochopenia samotnej príčinnej súvislosti
so škodou a so škodovou udalosťou, ale v prípade bezdôvodného oboha-
tenia sa táto príčinná súvislosť vôbec neskúma. Berie sa do úvahy hlavne
skutočnosť, že došlo na jednej strane k majetkovému prospechu na úkor
druhej strany. Táto štúdia má za cieľ poukázať na význam nielen samotnej
právnej úpravy bezdôvodného obohate-
nia ale na jej nezastupiteľné miesto
ako právnej kategórie v právnom poriadku Slovenskej republiky.

Keywords in original language

bezdôvodné obohatenie; neoprávnený majetkový prospech; Občiansky
zákoník; judikatura súdov a premlčanie.

Abstract

With the concept of unjust enrichment as well as the issue of unjust enrich-
ment, in my opinion, met each. It is not an unknown concept. On the other
hand, is often confused with damages. It is perhaps because of its vague
understanding respectively. and understand the causal connection with the
damage and the damage event, whereas in the case of unjust enrichment,
this causal relationship is not examined at all. It is taking into account espe-
cially the fact that it occurred on one side of the property benefit at the
expense of the other party. This study aims to highlight the importance
of not only the legislation but unjust enrichment on its irreplaceable role
as a legal category in law of the Slovak Republic.

KEYWORDS

Unjust Enrichment; Unjust Enrichment; the Civil Code; Case Law Courts and the Limitation Period.

1 Historické medzníky v chápaní pojmu bezdôvodné obohatenia

Inštitút bezdôvodného obohatenia má svoje počiatky v rímskom práve, za čias vlády Justiniana. Rímske právo nepoznalo všeobecný pojem bezdôvodné obohatenie. Pôvodne sa sem zahŕňalo zaplatenie neexistujúceho dlhu, neskôr sa pripojili aj niektoré ďalšie prípady. V samotnom rímskom práve neexistovala ani v neskoršom období definícia bezdôvodného obohatenia. Všetko toto bolo založené na prípadoch, ktoré pochádzali z abstraktných právnych úkonov. Ak pri nich chýba právny dôvod, právne účinky síce nastanú, ale pomocou *condictio sine causa* bolo možné dosiahnuť vyrovnanie; napríklad mancipácia domu na základe neplatnej kúpy bola účinná a nadobúdateľ sa stal vlastníkom domu, hoci kúpa bola neplatná. Pôvodný vlastník mohol vymáhať spätný prevod vlastníctva domu pomocou *condictio sine causa*. Predpokladmi bezdôvodného obohatenia v tej dobe sa chápalo obohatenie na škodu iného, zároveň k obohateniu došlo bez vôle poškodeného a obohatenie bolo bezdôvodné (*ex iniusta causa*). Obohatenie mohlo spočívať nielen v rozmnožovaní majetku ale aj v ušetroení nevyhnutných výdavkov. Bezdôvodné obohatenie zakladalo právny vzťah podobný reálnemu kontraktu, v dôsledku ktorého obohatený bol povinný vydať obohatenie a poškodenému len na ten účel patrila *condictio sine causa*.

Ak by sme citovali profesora Eliáša tak v justiniánskej dobe existovalo 6 skutkových podstát bezdôvodného obohatenie, ktoré boli jednak:

- a) *condictio indebiti* (tzv. plnenie nedlhu),
- b) *condictio causa data, causa non secuta* (plnenie z právneho dôvodu, ktorý odpadol),
- c) *condictio furtiva* (vydanie odcudzenej veci),
- d) *condictio ob turpem causam* (na vrátenie plnenie, ktoré bolo poskytnuté nečestne),
- e) *condictio ob iniustam causam* (na vydanie plnenia poskytnutého v rozpore so zákonom) a

- f) *condictio sine causa* (t.j. plnenie na základe ničotného právneho úkonu)¹

V *poklasickej dobe sa rozoznávali tieto prípady bezdôvodného obohatenia:*

- a) **obohatenie z nemravného dôvodu** - *condictio ob turpem (aut inius-tam)* bolo dané tým, že niekto prijal plnenie, ktoré bolo v rozpore s dobrými mravmi alebo so zákonným zákazom
- b) **obohatenia z prijatia nedlhu** (*condictio indebiti*) vzniklo tým, že niekto z ospravedlniteľného omylu (*errorfacti*, nie *error iuris*) splnil dlh, ktorý v skutočnosti neexistoval (*indebitum*). Ak plniaci vedel o neexistencii dlhu, nemohol požadovať vrátenie plneného;
- c) **obohatenie v dôsledku odovzdania na určitý účel** (*condictio causa data causa non secuta*), ktorý sa neuskutočnil (*do ut des; do ut facias*), nastalo vtedy, keď niekto plnil v očakávaní určitého budúceho výsledku a ten potom nenastal. Napríklad vopred sa odovzdalo veno a potom sa manželstvo neuskutočnilo;
- d) **bezdôvodné obohatenie v užšom zmysle** (*condictio sine causa*) nastáva v určitých prípadoch, v ktorých nadobudnutie hneď od začiatku nemalo nijaký základ (*condictio ob nul-lam causam*), napríklad nadobudnutie vlastníctva len v dôsledku zmiešania alebo spojenia vecí, nadobudnutie neskôr stratilo právny podklad (*condictio ob causam fini-tam*), napríklad vymáhanie uvoľneného záväzku.²

Na základe vyššie spomenutého členenia je možné konštatovať, že právna kategória bezdôvodného obohatenia nadobudla vrchol v justiniánskom období.

Prostredníctvom recepcie rímskeho práva sa na území Slovenska, v období Verböcchio Tripartita presadila zásada, že nikto sa nemá bez právneho dôvodu obohacovať na úkor iného. Postupný vývoj práva a rôznorodosť jednotlivých prípadov spadajúcich pod vyššie spomenutú zásadu podmienili vznik záväzku na vrátenie bezdôvodného obohatenia. Pod týmto záväzkom sa rozumie povinnosť vydať bezdôvodné obohatenie jedného, získané na úkor druhého tomu, na úkor koho bolo získané. Už v Rakúsku – Uhorsku právnická literatúra uvádzala, že všetky záväzky vzniknuté z bezdôvodného

1 ELIÁŠ, K. et. al. *Občanský zákoník. Velký akademický komentár*. 1. svazek. § 1–487. Praha: Linde Praha, a. s. 2008, s. 1047.

2 BLAHO P.; REBRO K. *Rímske právo*, 4.vyd., Bratislava: Iura edition, 2010, 217.

obohatenia sa považujú za zodpovednostné záväzky. Táto interpretácia spôsobila, že z nich plynúca zodpovednostná povinnosť vrátiť bezdôvodné obohatenie nastala nielen pri existencii protiprávneho úkonu, ale aj pri akýchkoľvek majetkových presunov.³

Všeobecný rakúsky občiansky zákonník prijatý na území Rakúska v roku 1811 neupravoval výslovne bezdôvodné obohatenie, obsahoval však určité jeho skutkové podstaty: napr. § 1042 ABGB upravoval plnenie za iného, § 1431 plnenie nedlhu a § 1435 upravoval plnenie na základe právneho dôvodu, ktorý odpad. Skoršia právna úprava, platná do roku 1964 myslí sa tým zákon č. 141/1950 Sb. Občiansky zákonník pre vyjadrenie ohľadom tohto právneho inštitútu používala pojem bezdôvodné obohatenie neskôr prijatím zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník sa pojem bezdôvodné obohatenie začalo používať pojem „neoprávnený majetkový prospech.“ Pôvodný Občiansky zákonník 141/1950 Sb používal na rozdiel od ABGB, pojem bezdôvodné obohatenie, tak ako bolo spomenuté vyššie a to v ustanovení § 360, ktoré taxatívne vymedzoval dôvody jeho vzniku: „Záväzky z bezdôvodného obohaceni vznikajú plněním, pro které nebylo právního důvodu, nebo plněním, jehož právní důvod se neuskutečnil, nebo odpadl.“ Samotné ustanovenia § 363 a § 364 upravovali upotrebenie veci pre iného a ustanovenie § 365 podľa vzoru ABGB upravoval náklad urobený za iného. Až novela k Občianskemu zákonníku z roku 1991 Zb. t.j. konkrétne sa jednalo o zákon č. 509/1991 Zb. zaviedol návrat k používaniu pojmu „bezdôvodné obohatenie“, ktoré zotrvalo v predmetnom zákone do súčasnosti a zákonodárca v pripravovanom legislatívnom zámere rekonštrukcie Občianskeho zákonníka „počíta“ s týmto právnym inštitútom a zatiaľ vo svojej VI. časti zodpovednosť za škodu ponecháva aj pojem bezdôvodné obohatenie v jeho nemennej podobe.

V rámci samotnej analýzy tohto právneho inštitútu je namieste spomenúť okrem jeho právnej úpravy v ustanoveniach § 451 - § 459 Občianskeho zákonníka v návaznosti na § 107 Občianskeho zákonníka týkajúci sa premĺčania bezdôvodného obohatenie aj právnú úpravu v rámci autorského zákona a právnú úpravu aj v iných zákonoch. My pre analýzu významu tohto

³ LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. 2. vyd. Bratislava: Iura Edition, spol. s r. o., s. 500–501.

právneho inštitútu zostaneme v rovine Občianskeho zákonníka. Tento právny inštitút sa vzťahuje nielen na občiansko-právne ale aj na obchodno-právne vzťahy, ktoré sa riadia ustanoveniami Obchodného zákonníka, keďže v samotnom Obchodnom zákonníku nie je tento právny inštitút právne upravený a platí premisa, čo nie je upravené v Obchodnom zákonníku riadi sa ustanoveniami Občianskeho zákonníka.

Ak zoberieme do úvahy čo vlastne považuje za majetkový prospech, tak rozumie sa pod ním získanie majetkových hodnôt vyjadriteľných v peniazoch. Ide predovšetkým o stav, keď sa doterajší majetok obohateného rozmnoží. Za majetkový prospech obohateného je však treba považovať aj stav, že sa doterajší jeho majetok nezmenší, hoci bez jeho získania by k tomu došlo.⁴

Za majetkový prospech sa považuje aj prospech spočívajúci vo výkonoch bez právneho dôvodu realizovaných v prospech obohateného, ako aj v peniazoch vyjadriteľný akýkoľvek vzťah, ktorý je na prospech obohateného. Za majetkový prospech sa preto považuje aj užívanie vecí iného, ak sa tak uskutočňuje bez právneho dôvodu.

Ak komparujeme dôvody pre prípady bezdôvodného obohatenia v rímskom práve, ktorými boli jednak obohatenie z nemravného dôvodu, z prijatého nedlhu, v dôsledku odovzdania na určitý účel alebo z dôvodu, že sa stratil právny podklad, dnes sa toto napríklad chápe ako odpadnutie z právneho dôvodu, tak v súčasnosti je potrebné rozlišovať dôvody, ktorých existencia vyplýva buď priamo zo zákona alebo existencia je viazaná na existenciu jednostranného alebo viacstranného právneho úkonu. Ak uskutočníme premisu rímskeho chápania a dôvodov vydania bezdôvodného obohatenia na súčasnosť, tak dôvodmi je plnenie bez právneho dôvodu, plnenie z neplatného právneho úkonu alebo plnenie z právneho dôvodu, ktorý odpadol, ako aj dôvodom majetkového prospechu je prospech získaný z nepoctivých zdrojov. Ak by sme ďalej analyzovali význam bezdôvodného obohatenia v rímskom poklasickom období, tak je zaujímavé, že v tom období sa obohatil na úkor iného ten, kto niečo odovzdal na určitý účel ako napríklad vopred sa odovzdalo veno a potom sa manželstvo (*matrimonium*) neuskutočnilo,

⁴ KRAJČO, J. *Občiansky zákonník s komentárom*, II. diel, 1. vyd. EUROUNION 2015, s. 1915.

Bezdôvodne sa obohatil aj ten, za koho sa plnilo, čo podľa práva mal plniť sám. Tento dôvod upravuje § 454 nášho súčasného Občianskeho zákonníka a je namieste tu poukázať na niekoľko zaujímavých judikátov:

23 Cdo 1095/2012 (NS ČR): bezdôvodné obohatenie a plnenie na viac prác z ktorého vyplýva, že odvolací súd správne s odkazom na judikatúru Najvyššieho súdu (napr. rozhodnutie 27. 07. 2009, sp.zn. 23 Cdo 1146/2007 alebo zo dňa 23. 02. 2011, sp.zn. 23 Cdo 3891/2010) dospel k záveru, že plnenie z titulu na viac prác bez uzavretia dohody nie je bezdôvodným obohatením objednávateľa na úkor zhotoviteľa, pretože v takom prípade sa nenaplní žiadna zo skutkových podstát bezdôvodného obohatenia upravená v § 451 a § 454 Občianskeho zákonníka, pretože v takomto prípade nejde o plnenie bez právneho dôvodu, ale o plnenie na základe zmluvy o dielo, u ktorého neboli splnené podmienky pre úhradu týchto prác.⁵

23 Cdo 478/2012 (NS ČR): Bezdôvodné obohatenie a spojitost' s vlastníctvom veci, ktorý vo svojej podstate upravuje povinnosť vydať majetkový prospech je ukladaná osobe, ktorá sa týmto plnením bezdôvodne obohatila, a nie je spojená s vecou, ktorá bola vloženou investíciou (opravou, revitalizáciou, úpravou, rekonštrukciou) zhodnotená. Podmienkou získania bezdôvodného obohatenia teda nemusí byť skutočnosť, že vec, na ktorej boli vykonané úpravy (rekonštrukcia) tvoriaci základ majetkového prospechu, patrí tomu, kto sa obohatil. Pokiaľ budú úpravy napr. ďalej odovzdané a vyúčtované tým, pre ktorého boli vykonané, vlastníkov veci ako odmena (cena) za ich vykonanie, je bezdôvodne obohateným ten, pre ktorého boli úpravy vykonané.

Ak zostaneme pri dôvode plnenia z iného v rámci aplikačnej praxi bolo veľa prípadov týkajúcich sa zaplatenia záväzku za iného, čo podľa práva mal plniť sám. Nešlo tu o prípady postúpenia pohľadávky, ak by sa niekto mylne domnieval, skôr išlo o prípady prevzatia dlhu ak zmluva o prevzatí dlhu bola následne vyslovená príslušným súdom za absolútne neplatnú, ďalej tu išlo v rámci aplikačnej praxi o prípady zaplatenia dane za iného. Tu znova poukazujem na judikát *31 Cdo 1693/2008 R 34/2011 (NR ČR): Zaplatenie dane a bezdôvodné obohatenie*, ktoré upravuje, že pohľadávka ručiteľa za daň z prevodu nehnuteľností, ktorý daň uhradil, uplatnená voči daňovníkovi

⁵ KRAJČO, J. *Občiansky zákonník s komentárom*, II. diel, 1. vyd. EUROUNION 2015, s. 1937.

tejto dane, je regresným nárokom svojho druhu, ktorý je nutné posudzovať analogicky podľa ustanovení § 454 a § 458 Občianskeho zákonníka o bezdôvodnom obohatení. Vyššie uvedená skutková podstata bezdôvodného obohatenia je naplnená za predpokladu, že ten, kto plnil namiesto toho, kto bol k tomuto plneniu povinný (t.j. namiesto dlžníka), pričom medzi subjektmi, medzi ktorými došlo k plneniu, bolo zrejmé, že sa plní za iného. Nie je rozhodujúce, či plnenie bolo poskytnuté so súhlasom dlžníka, ale nesmie ísť o situáciu, že sa plnilo proti jeho vôli.

Priamo ustanovenia § 451 a nasl. Občianskeho zákonníka taxatívne vymedzujú dôvody bezdôvodného obohatenia. Na rozdiel od všeobecnej zodpovednosti za škodu tu pri tomto právnom inštitúte sa nevyžaduje naplnenie príčinnej súvislosti medzi škodou a škodovou udalosťou ani skúmanie zavinenia. Poukazujem okrem iného aj na judikát 3 Cdo 103/2001 ZSP č. 62/2002 (NS SR), v ktorom priamo súd vyjadril svoj právny názor, ktorý je záväzný pre všetky sudy a tým je, že pre vznik záväzku na vydanie bezdôvodného obohatenia sa zásadne nevyžaduje, aby takýto prospech bol získaný protiprávnym úkonom, a nevyžaduje sa teda ani zavinenie t.j. vzniká bez zreteľa na zavinenie. Samotná právna úprava bezdôvodného obohatenia jednak upravuje taxatívny výpočet dôvodov kedy sa jedná o bezdôvodné obohatenie ako aj negatívny výpočet. V pozitívnom slova zmysle sú dôvody taxatívne uvedené v § 451 a § 454 Občianskeho zákonníka a v negatívnom slova zmysle t.j. čo sa nepovažuje za bezdôvodné obohatenie je upravené v § 455 cit. zákona. Priamo toto ustanovenie uvádza, že za bezdôvodné obohatenie sa nepovažuje, plnenie z premlčaného dlhu, plnenie z neplatného právneho úkonu iba pre nedostatok formy, čiže nejde o prípady vyslovenia absolútnej neplatnosti právneho úkonu, čo je považované za dôvod na vydanie bezdôvodného obohatenia, ďalej je to plnenie z prijatej hry medzi fyzickými osobami, plnenie z prijatej stávky uzavretej medzi fyzickými osobami, vrátenie peňazí požičaných do hry alebo stávky.

Ustanovenie § 456 Občianskeho zákonníka upravuje vydanie bezdôvodného obohatenia, v ktorom sa uvádza, že predmet bezdôvodného obohatenia sa musí vydať tomu, na úkor koho sa získal. Ak toho, na úkor koho sa získal, nemožno zistiť, musí sa vydať štátu.

Pri posudzovaní rozsahu, v akom vzniká povinnosť vydať bezdôvodné obohatenie nie je rozhodujúca ujma, na čo poukazuje aj Š. Luby: „Nárok na vrátenie bezdôvodného obohatenia je závislý predovšetkým od miery obohatenia, a nie od ujmy druhej strany.“⁶

Čiže bezdôvodné obohatenie sa vydáva zásadne poškodenému – teda tomu, koho majetok bol bezdôvodným obohatením postihnutý, tak ako to upravuje vyššie uvedené ustanovenie § 456 OZ, a to tak fyzickej osobe, ako aj právnickej osobe. Keďže štát vystupuje v občianskoprávných vzťahoch ako právnická osoba. Ak sa niekto obohatil na úkor štátu, je tomuto povinný vydať obohatenie. Štátu vzniká nárok na vydanie bezdôvodného obohatenia ešte v jednom prípade: zákon výslovne ustanovuje, že ak nie je možné zistiť, na úkor koho obohatený prospach získal, je povinný vydať tento prospach štátu (§ 456 OZ). Na tomto mieste teda vydanie bezdôvodného obohatenia neplní reparačnú funkciu, ale cieľom je odčerpanie neoprávnene získaného majetkového prospachu, ktorý obohatený získal na úkor nezistených osôb.⁷

Tu je potrebné spomenúť, že v praxi je veľmi veľa prípadov, kedy niekto užíva pôdu, ktorá nie je v jeho vlastníctve a vlastníkovi tejto napríklad poľnohospodárskej pôdy neplatí ani nájom a ani inak finančne nekompenzuje toto využívanie vo svoj prospach. Veľakrát sa samotní vlastníci takýchto nehnuteľností so svojimi nárokmi v podobne napríklad zaplatenia ušlého nájomného musia obracať na súd.

Súdne rozhodnutie 28 Cdo 2966/2013 (NR ČR): *Oprávnená osoba z bezdôvodného obohatenia a význam vlastníctva.*

Vlastníctvo nehnuteľnosti je otázkou, ktorá v tejto veci má význam pre rozhodnutie súdu, pretože ak užíva niekto nehnuteľnosť bez právneho dôvodu, bezdôvodne sa tak obohacuje zjavne na úkor vlastníka takto užívanej nehnuteľnosti.

Zároveň poukazujem aj na veľmi časté prípady v praxi, kedy samostatne hospodáriaci roľníci kúpili poľnohospodárske budovy ako kravíny, senníky a podobne od bývalých poľnohospodárskych družstiev a tieto budovy sú na cudzích pozemkoch a tieto pozemky sú oplotené, takže dochádza

⁶ LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. 2. vyd. Bratislava: Iura Edition, spol. s r. o., s. 202.

⁷ R 25/1986.

k znemožneniu vstupu vlastníka pozemku do areálu bývalých poľnohospodárskych družstiev. Na takéto prípady v praxi reagoval aj súd a napríklad v roku 2011 bolo prijaté súdne rozhodnutie *28 Cdo 1321/2011 (NS ČR)*: Určenie osoby, ktorá sa obohatila; význam intenzity užívania veci pre výšku obohatenia, ktorým súd skonštatoval, že bezdôvodné obohatenie vzniká aj tomu, ktorý svojím konaním dosiahol na úkor vlastníka postavenie detektora jeho pozemku tým, že celý oplotený pozemok uzamkol a urobil ho prístupným pre seba a svoju potrebu, a to bez ohľadu na to, nakoľko intenzívne ho skutočne užíval (akú plochu, ako často, prípadne koľkokrát konkrétne sa na ňom zdržiaval). Aj v takom prípade sa výška bezdôvodného obohatenia musí odvíjať od výšky nájomného zodpovedajúce nájomnej zmluve v danom mieste, čase vo vzťahu k celému pozemku. V rámci tejto problematiky by sa dalo veľa diskutovať nielen o jednotlivých dôvodoch bezdôvodného obohatenia, ale aj o vydaní bezdôvodného obohatenia kedy by prichádzal do úvahy štát, ako aj o samotnom rozsahu vydania bezdôvodného obohatenia a to s poukazom nielen na finančné vydanie ale v prípade, že bezdôvodné obohatenie spočívalo vo výkonoch, tak zákonodárca zaviedol vydanie vo forme peňažnej náhrady. Témou ale tohto príspevku je poukázať na význam bezdôvodného obohatenia v minulosti a v súčasnosti s tým, že jeho význam v nasledujúcej kapitole prepojím s novou právnou úpravou prijatého a v praxi účinného viac ako 1 rok českého Občianskeho zákonníka.

2 Komparácia bezdôvodné obohatenia v právnej úprave SR a v ČR v návaznosti na význam de lege ferenda

Inštitút bezdôvodného obohatenia je dnes súkromnoprávnym inštitútom, ktorý Občiansky zákonník definuje ako neoprávnené získanie majetkového prospechu na úkor iného. Vzhľadom na svoju súkromnoprávnú povahu preto sa ho nie je možné domáhať pri plneniach, ktoré majú verejnoprávnú povahu.

Ak porovnáme súčasnú právnú úpravu bezdôvodného obohatenia v SR a v ČR, tak nový český Občiansky zákonník jedná sa o zákon č. 89/2012 Sb., ktorý nadobudol účinnosť k 01. 01. 2014 upravuje tento právny inštitút vo svojej 4 časti v hlave IV ako záväzky z iných právnych dôvodov a to v § 2991 až § 3005.

Bezdôvodné obohatenie v novej českej právnej úprave je i naďalej definované ako obohatenie sa na úkor iného, ale tu oproti pôvodnej právnej úprave nastupuje pojem spravodlivý dôvod. Môže to mať rovnaký alebo podobný význam ako to bolo v rímskom práve ak hovoríme o *conditio ob turpem causam* t.j. vrátenie plnenie, ktoré bolo poskytnuté nečestne alebo to má širší význam? O čo v podstate ide? Ak sa preukáže, že ten právny úkon alebo skutok vykazuje znaky quasy bezdôvodného obohatenia a ten, kto by sa na tom mal obohatiť preukáže, že mal na to tzv. spravodlivý dôvod tak sa vlastne podľa novej českej úpravy nejedná o bezdôvodné obohatenie a nemusí sa tento prospech vydať. Pri štúdiu tohto výkladu som nenadobudla dostatok informácií, či sa zvýšil počet súdnych pojednávaní na českých súdoch pri ktorých by ten kto sa bezdôvodne obohatil t.j. žalovaný právne argumentoval tým, že mal na to spravodlivý dôvod.

Podľa českých odborníkov je možné očakávať, že k judikatúre súdov, ktorá kauzisticky vymedzí, čo je a čo nie je možné považovať za spravodlivý dôvod, alebo dá k tomuto rozlíšeniu aspoň nejaký návod z dôvodu, že nový český Občiansky zákonník vo viacerých svojich ustanoveniach spomína spravodlivý resp. nespravodlivý.⁸

Až súdna prax ukáže ako sa toto právne spojenie bude vykladať.

V novom českom Občianskom zákonníku v samotnom ustanovení § 2991 ods.2 sa zavádza tzv. demonštratívny výpočet skutkových podstát bezdôvodného obohatenia oproti doktríne taxatívneho výpočtu. Naša právna úprava v súčasnosti je stále postavená na taxatívnom výpočte dôvodov bezdôvodného obohatenia. Znova dávam do pozornosti, že len súdna prax ukáže, čo všetko sa bude považovať za bezdôvodné obohatenie, keďže sa upustilo od doktríny taxatívneho výpočtu.

Nový český občiansky zákonník zaviedol v súvislosti s vydaním bezdôvodného obohatenia rozlíšenie medzi dobrou vierou a nadobudnutie bezdôvodného obohatenia v zlej viere t.j. poctivého a nepoctivého príjemcu. Pričom je tu namieste ešte spomenúť, že v novej českej právnej úprave je upravený tzv. „zánik bezdôvodného obohatenia.“ kde bol „zánik obohatenia“ premietnutý do § 3000 rekonštruovaného občianskeho zákonníka. V zmysle

⁸ GAJDOŠ J. *Bezdôvodné obohaceni v NOZ.* online <http://doplnek.com/content/bezduvodne-obohaceni-v-noz>

tohoto ustanovenia: „*Pocitivý příjemce vydá, co nabyl, nanejvýš však v rozsahu, v jakém obohacení při uplatnění práva trvá.*“ V tejto súvislosti dôvodová správa výstižne konštatuje: „*Podstata bezdůvodného obohacení spočívá v tom, že obohacený musí vydat, co nabyl a čím se obohatil, aniž se sám choval protiprávně. Za těchto okolností je pamatovat na ochranu pocitivého příjemce plnění, především pravidlem, že po osobě, která nabyla prospěch bezdůvodně, ale v dobré víře, lze žádat, jen co z obohacení ještě má při vznesení požadavku na vydání. Bezdůvodné obohacení a rozsah vydání tedy nemá být v těchto případech posuzováno k okamžiku, kdy bylo nabyto, ale k okamžiku, kdy se požaduje vydání.*“⁹

Naša právna úprava vyššie uvedené pojmy ako napríklad „nadobudnutie bezdôvodného obohatenia v dobrej viere, v zlej viere resp. zánik bezdôvodného obohatenia“ neupravuje, a v samotnom ustanovení § 456 Občianskeho zákonníka, tak ako to bolo spomenuté vyššie sa uvádza, že predmet bezdôvodného obohatenia sa musí vydať tomu, na úkor koho sa získal. Ak toho, na úkor koho sa získal, nemožno zistiť, musí sa vydať štátu.

Imanentný rozdiel v našej slovenskej na rozdiel od českej právnej úpravy vidím hlavne v lehotách premlčania vydania bezdôvodného obohatenia. Náš slovenský Občiansky zákonník ustanovuje pri vydaní bezdôvodného obohatenia subjektívnu lehotu dva roky – t.j. oprávnený sa môže domáhať vrátenia plnenia do dvoch rokov odo dňa, kedy sa o bezdôvodnom obohatení dozvie. Objektívna lehota je ustanovená na tri roky, ak však došlo k bezdôvodnému obohateniu úmyselne, Občiansky zákonník predlžuje objektívnu lehotu na 10 rokov odo dňa, kedy k bezdôvodnému obohateniu došlo. Naproti tomu nový český Občiansky zákonník upravuje právo na vydanie bezdôvodného obohatenia v lehote 10 rokov odo dňa keď k bezdôvodnému obohateniu došlo resp. 15 rokov ak sa bezdôvodné obohatenia nadobudlo úmyselne. Ak by sme uvažovali s právnou úpravou de lege ferenda, tak je namieste spomenúť, že v súčasnosti pripravovaný legislatívny zámer rekonštrukcie Občianskeho zákonníka s týmto právnym inštitútom „počíta“ a zatiaľ vo svojej VI. časti zodpovednosť za škodu ponecháva aj pojem bezdôvodné obohatenie v jeho nezmennej podobe, ale keďže sa nejedná ešte o poslednú verziu, ktorá by bola už predložená do Národnej rady Slovenskej

⁹ [Http://www.lexforum.cz/411](http://www.lexforum.cz/411)

republiky na schválenie, tak sa uvidí, či v záverečnej fázy sa zákonodárca nenechá „inšpirovať“ českou právnou úpravou tak ako bola naznačená vyššie.

3 Záver

Inštitút bezdôvodného obohatenia je dnes súkromnoprávnym inštitútom, ktorý Občiansky zákonník definuje ako neoprávnené získanie majetkového prospechu na úkor iného. Samotný článok mal za cieľ poukázať na význam nielen samotnej právnej úpravy bezdôvodného obohatenia v Slovenskej a v Českej republike v nadväznosti na rímskoprávnú podobu ale na jeho nezastupiteľné miesto ako právneho inštitútu v právnom poriadku Slovenskej republiky. Ak by sme uvažovali o jej právnej úprave de lege ferenda, tak určite by sa nemalo vracať k pojmu neoprávnený majetkový prospech ale by sa mal ponechať pojem bezdôvodné obohatenie, ktoré aj jasne vystihuje rozdiel medzi týmto pojmom a samotnou napríklad zodpovednosťou za náhradu škody. S tým, že právna úprava bezdôvodného obohatenia jeho vydanie resp. premlčanie alebo zánik ako aj samotné skutkové podstaty, by mal zákonodárca v novom slovenskom Občianskom zákonníku právne upraviť tak, aby nedochádzalo v rámci jeho výkladu k právnym odchýlkam samotného významu.

Literature

BLAHO P., REBRO K. *Rímske právo*. 4. vyd. Bratislava: Iura edition, 2010. ISBN 978-80-8078-352-5.

ELIÁŠ, K. et. al. *Občianský zákonník. Veľký akademický komentár*. 1. svazek. § 1 – 487. Praha: Linde Praha, a. s., 2008.

GAJDOŠ J. *Bezodvudné obohacení v NOZ* online <http://doplnek.com/content/bezduvodne-obohaceni-v-noz>

LUBYŠ, *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. 2. vyd. Bratislava. Iura Edition, spol. s r. o., 2002, 630 s. ISBN 8089047483.

KRAJČO, J. *Občiansky zákonník s komentárom*, II. diel, 1. vyd. EUROUNION 2015, 2601 s. ISBN 9788089374328.

Judikáty

23 Cdo 1095/2012 (NS ČR).

28 Cdo 1321/2011 (NS ČR).

28 Cdo 2966/2013 (NR ČR).

3 Cdo 103/2001 ZSP č. 62/2002 (NS SR).

31 Cdo 1693/2008 R 34/2011 (NR ČR).

internetové zdroje

<http://www.lexforum.cz/411>

<http://www-justice.gov.sk/>

Contact – e-mail

zlatica.polackecturekova@umb.sk

Vina na rozluce a rozvodu v judikatuře Nejvyššího soudu Československé republiky v letech 1918 - 1938

Martina Pospíšilová

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Předkládaný příspěvek se věnuje analýze rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky, vydaných v letech 1918 až 1938, z oblasti občanskoprávních, resp. rodinně právních vztahů se zaměřením na otázku viny na rozvodu a rozluce, se kterou byl ve zkoumaném období spojen tzv. subjektivní princip odpovědnosti v těchto vztazích. Nejvyšší soud Československé republiky se zabýval velkým množstvím otázek vyplývajících ze skutkových stavů konkrétních případů, ale také se jako vrcholný justiční orgán státu výraznou měrou podílel na výkladu některých, pro tento příspěvek relevantních, ustanovení právních předpisů.

Keywords in original language

Manželství; rozvod; rozluka; vina; subjektivní princip; nepřekonatelný odpor; hluboký rozvrat; Nejvyšší soud Československé republiky.

Abstract

This presented contribution is devoted to an analysis of judgements of the Supreme Court of Czechoslovakia published in years 1918 - 1938 concerning civil-law and family-law relationships. It is focused on the question of a guilt on divorce or separation of marriage based on the subjective principle of responsibility in these relationships. The Supreme Court dealt with huge sum of questions followed from particular cases as well as it played very consequential part in an explication of some relevant legal terms important for this contribution.

Keywords

Marriage; Divorce; Separation; Guilt; Subjective principle; Insuperable Aversion, Deep Breakup; Supreme Court of Czechoslovakia.

1 Úvod

Nejvyšší soud Československé republiky (dále jen Nejvyšší soud) tak, jak fungoval v době, jíž se věnuje tento příspěvek, byl zřízen zákonem č. 5/1918 Sb. z. a n. Ač měl původně od listopadu roku 1918 sídlo v Praze¹, již v roce 1919 se s celou svou agendou přestěhoval do Brna, zejména zásluhou prvního děkana Právnické fakulty Masarykovy univerzity, poslance Františka Weyra.²

Nejen uzavíráním sňatků, vzájemnými právy a povinnostmi manželů, ale zejména rozvody a rozlukami se zabýval v konečné instanci právě Nejvyšší soud. Dalším, velmi zajímavým aspektem rodinně právních soudních sporů, se kterými se musel Nejvyšší soud vypořádávat, bylo uzavírání, anebo také rozlučování a rozvádění manželství za hranicemi československého státu, tj. právem rodinným s mezinárodním prvkem.

Nejvýznamnějším znakem právní úpravy rozvodů a rozluk v analyzovaném období je tzv. subjektivní princip přístupu k těmto institutům. To znamená, že soud (ať už Nejvyšší soud, nebo nižší instance) musel kromě specifických případů vždy ex offio zkoumat, který z manželů nese vinu na rozpadu manželství, případně, pokud nesli vinu oba, jakou mírou se který z manželů na rozvratu svazku podílel. Právě tato problematika je stěžejním tématem tohoto příspěvku.

Vzhledem k zaměření příspěvku na právní praxi a nikoli právní teorii jako takovou, věnuje se příspěvek zejména reflexi soudního rozhodování ve věcech rozluky a rozvodu. Tento příspěvek není postaven primárně na odborné literatuře, ať už dobové, nebo současné, což jej může činit poněkud odlišným od obvyklých textů, avšak toto omezení je zapříčiněno především jejím značným rozsahem a užším zaměřením tématu příspěvku na judikaturu Nejvyššího soudu Československé republiky. Nicméně, pro pochopení jádra analyzovaných soudních rozhodnutí si termíny „rozvod“ a „rozluka“ stručně nastíníme.

¹ Zákon č. 5/1918 Sb. z. a n.

² Nejvyšší soud. O nejvyšším soudu. Obecné informace. [cit. 9. 1. 2016].

2 Rozvod a rozluka ve světle Všeobecného zákoníku občanského

Pojmy rozluka a rozvod byly důsledně odděleny již v původní verzi Všeobecného zákoníku občanského. Jako první s nimi operovalo obecné ustanovení o zrušení manželského společenství, podle kterého nebylo manželům nijak dovoleno manželství (dobovou terminologií řečeno manželské společenství) svémocně zrušit, byť by oba manželé se zrušením manželství souhlasili, a to jakkoli – namítnutím neplatnosti, provedením rozluky nebo rozvodem od stolu a lože.³ Rozvodem se životní společenství manželů nerušilo, ale pouze se zmenšoval jeho rozsah v případech, kdy nebyl zákaz zrušení manželství absolutní. S rozvodem, který soud vyslovil, zanikala povinnost manželů bydlet ve společné domácnosti a také „povinnost k tělesným stykům“ – proto „rozvod od stolu a lože“. Z uvedeného plyne, že manželství nebylo rozvedeno v dnešním slova smyslu, ale nadále trvala překážka již uzavřeného manželství – ani jeden z manželů tedy nemohl platně uzavřít nové manželství s jinou osobou. I přesto, že manželé byli rozvedeni, byli si povinni vzájemnou věrností a pomocí.⁴

Dočasný rozvod od stolu a lože musel být manželům povolen, pokud s tím oba vyjádřili souhlas a shodli-li se na podmínkách rozvodu.⁵ Zároveň však manželé museli navštívit místního faráře a s ním řešit svou situaci i své pohnutky. Podmínkou pro povolení rozvodu bylo podání žádosti oběma manžely.⁶ Pokud jedna ze stran s rozvodem nesouhlasila, mohl soud druhé straně (manželovi i manželce), na základě její žádosti a pokud by byla nějakým způsobem manželským soužitím ohrožena, povolit oddělené bydliště.⁷ Důležitými důvody, ze kterých mohlo být uznáno na rozvod na žádost jedné strany i za nesouhlasu strany druhé, byly: cizoložství nebo zločin žalovaného manžela, zlomyslné opuštění druhého manžela, nepořádný život manžela ohrožující dobré mravy rodiny, životu a zdraví nebezpečné úklady, kruté nakládání nebo ubližování rodinným příslušníkům či trvalé, s nebezpečím nákazy spojené tělesné vady.⁸ Z judikatury rakouských soudů víme, že tento

³ Ustanovení § 93 Všeobecného zákoníku občanského.

⁴ ROUČEK, F.; SEDLÁČEK, J. (eds.). *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. s. 496-500.

⁵ Ustanovení § 103 Všeobecného zákoníku občanského.

⁶ Ustanovení § 105 - § 106 Všeobecného zákoníku občanského.

⁷ Ustanovení § 107 Všeobecného zákoníku občanského.

⁸ Ustanovení § 109 Všeobecného zákoníku občanského.

výčet, byť by se tak mohlo zdát, nebyl taxativní a navíc se vyžadovalo prokázání úmyslného, vědomého zavinění, tj. chování, které by mohlo být důvodem pro rozvod manželství a bylo spácháno z nedbalosti, nemohlo být pro řízení o rozvodu relevantní.

V případě rozvodu bylo možné manželství opět spojit pouhou vůlí manželů, ovšem rádně oznámenou soudy⁹ a to oběma manžely. Důsledky obnovení manželského společenství do jeho plné formy byly téměř totožné jako důsledky prvního uzavření manželství – manželka nosila jméno manžela a také jeho domovskou a soudní příslušnost, platila vyživovací povinnost atd. K obnově manželského soužití se však nevyžadovalo, aby se spolu manželé opětovně fyzicky stýkali.¹⁰

Naproti tomu rozluka znamenala to, co bychom dnes označili za rozvod – tedy zrušení svazku manželského. Všeobecný občanský zákoník znal dva druhy rozluky: soudním výrokem a smrtí jednoho z manželů. Pokud byli manželé soudně rozloučeni, nemohli se již dále ani tělesně stýkat – jejich pohlavní styk byl následně kvalifikován jako „násilné smilstvo“ a děti z něj zrozené jako nemanželské. Samozřejmě zanikala povinnost společného soužití a vzájemné věrnosti; na druhou stranu, manželé měli i po rozluce stejné příjmení a domovskou a státní příslušnost. Důležitým aspektem rozluky však byla skutečnost, že manžel rozloučený z předchozího svazku již mohl uzavřít manželství nové. Pokud manželství zaniklo smrtí jednoho z manželů, vdovec/vdova měli zvláštní postavení ve vztahu k pozůstalosti po zemřelém manželu, avšak všechny ostatní svazky se tímto rušily.¹¹

Úplná rozluka, jež byla v případě příslušníků katolické víry možná pouze smrtí jednoho z manželů, znamenala zánik všech svazků a právních vztahů z manželského soužití plynoucích. Manželství v takových případech zanikalo výrokem soudu, který mohl být vydán na základě žádosti oprávněné osoby, nebyl-li manžel vypátrán a do jednoho roku od zveřejnění vyhlášky o jeho hledání se nepřihlásí nebo jiným způsobem nedoloží, že je stále na živu.¹²

⁹ Ustanovení § 110 Všeobecného zákoníku občanského.

¹⁰ ROUČEK, F.; SEDLÁČEK, J. (eds.). *Komentář k československému občanskému zákoníku a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. s. 562-565.

¹¹ ROUČEK, F.; SEDLÁČEK, J. (eds.). *Komentář k československému občanskému zákoníku a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. s. 498 - 500.

¹² Ustanovení § 111 - § 117 Všeobecného zákoníku občanského.

Pokud se chtěli rozloučení manželé opět do svazku vrátit, nebylo možné pouhé obnovení svazku, jak tomu bylo v případě rozvodu. V tomto případě bylo nutné řádně uzavřít nové manželství (manželkou smlouvu),¹³ leda by bylo předchozí manželství rozloučeno z důvodu „cizoložství, popouzení“ nebo jiného trestného jednání.¹⁴

Zvláštní úprava podmínek rozvodu od stolu a lože a rozluky samozřejmě platila pro židovské obyvatelstvo, vycházejíc ze specifčnosti židovské víry a organizace.¹⁵

3 Subjektivní princip přístupu k rozluce a rozvodu

Stručně shrňme, že naproti principu subjektivnímu, jenž je základem odpovědnosti za rozvod a rozluky v prvorepublikové rodinné právní úpravě, stojí princip objektivní, jež byl do našeho právního řádu včleněn v roce 1949 a je v něm zakotven s několika obměnami v důsledku ideologického a společenského vývoje dodnes. Tento princip v opozici k principu subjektivnímu není položen na otázce viny na rozvodu manželství (rozvod terminologicky nahradil institut rozluky a rozvod dle prvorepublikové terminologie byl zrušen zcela), nýbrž na zjištění tzv. vážného/kvalifikovaného rozvratu manželského svazku, jež byl charakterizován jako hluboký a trvalý nesoulad mezi manžely, díky kterému již nebylo možné očekávat obnovení manželství.¹⁶ V období vlády komunistické strany u nás byl navíc kladen důraz na zajištění společenského účelu manželství, kdy byl tento v duchu vládnoucí ideologie nadřazován zájmům jednotlivců, v tomto případě manželů. Zrušení manželství rozvodem bylo vázáno na intenzitu a délku trvání rozvratu mezi manžely, a dále na zjištění příčinné souvislosti mezi vážným rozvratem vztahů mezi manžely a nemožností plnění společenského účelu manželství.¹⁷ Příslušné soudy byly povinny zjišťovat objektivní stav a při rozhodování brát v potaz příčiny rozvratu. Je evidentní, že tento princip přetrvával v české právní úpravě do dnešních dnů, avšak již bez jakéhokoli ideologického zabarvení.

¹³ Ustanovení § 118 Všeobecného zákoníku občanského.

¹⁴ Ustanovení § 119 Všeobecného zákoníku občanského.

¹⁵ Ustanovení § 123 a násl. Všeobecného zákoníku občanského.

¹⁶ HOLUB, M. a kol. *Zákon o rodině: s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. s. 50.

¹⁷ Tamtéž.

Subjektivní princip je naopak postaven na vině, resp. zavinění za rozvod popř. rozluku, a to zejména spácháním nějakého skutku či jednáním, které bylo uznáno právní úpravou jako důvod k rozvodu či k rozluce. Soud při řízení o rozvodu či rozluce tedy musel zjišťovat, zda je vina na rozpadu manželství pouze na straně jednoho z manželů, a kterého (zejména z toho hlediska, zda se jedná o stranu žalobce/žalobkyně či žalovaného/žalované), nebo zda jsou vinni oba manželé. Došel-li soud k závěru, že vina je na obou stranách, bylo nutné zvážit a stanovit, jak velkou měrou se který z manželů na rozpadu manželství podílel. Z konstatování viny následně vyplývalo i další rozhodování o právech a povinnostech rozvedených popř. rozloučených manželů, zejména pak o otázkách vyživovacích povinností, práv a povinností k dětem či majetkového vyrovnání mezi manžely.

4 Důvody rozluky/rozvodu ve světle prvorepublikové právní úpravy

Vzhledem k událostem spojeným se vznikem Československé republiky v roce 1918 bylo velmi rozumné, že nové a mladé československé zákonodárství převzalo nejen ve věcech rodinné právní úpravy Všeobecného zákoníku občanského, vydaného v roce 1811, ve znění jeho novel a dvorských dekretů, kterými došlo v jeho znění k mnoha důležitým změnám. Následně však byla tato právní úprava realisticky modifikována pro podmínky v nově vzniklé republice, v první řadě k tomuto nutné zmínit zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství, tzv. manželskou novelu.¹⁸

Právní úprava, relevantní pro rozsah tohoto příspěvku, rozlišuje mezi „rozvodem od stolu a lože“ a „rozlukou“. O první jmenované skutečnosti bylo možné pozitivně rozhodnout, souhlasili-li s rozvodem oba manželé. Jednalo-li se o rozvod pouze z vůle jednoho z manželů a tudíž proti vůli druhého, znamenal rozvod od stolu a lože pouze zánik povinnosti manželů žít spolu a tvořit tak společnou domácnost. Takto rozvedení manželé nemohli dále vstupovat do dalších manželských svazků. Naopak rozluka měla za následek právní konec manželství, takže další sňatek byl možný.

¹⁸ Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n.

Co do důvodů rozvodu manželství, obecně platil § 109 Všeobecného zákoníku občanského, jenž obsahoval taxativní výčet důležitých důvodů rozvodu: „Byl-li žalovaný uznán vinným z cizoložství nebo ze zločinu; jestliže zlomyslně opustil žalujícího manžela nebo vedl nepořádný život, čímž značná část jmění žalujícího manžela nebo dobré mravy rodiny byly vystaveny nebezpečství; rovněž životu nebo zdraví nebezpečné úklady; kruté nakládání nebo podle postavení osob velmi citelné, opěťované ubližování; trvalá, s nebezpečstvím nākazy spojená tělesná vada.“¹⁹

Výjimku pro katolická manželství obsahovalo ustanovení § 111 Všeobecného zákoníku občanského, podle kterého „svazek platného manželství katolických osob může být rozloučen jen smrtí jednoho manžela“²⁰, což platilo i v situaci, kdy pouze jeden z manželů byl v okamžiku uzavření sňatku příslušníkem katolické církve. Další odchylku umožňoval § 115 Všeobecného zákoníku občanského, jenž vyjmenovával důležité důvody, za kterých bylo možné žádat rozluhu manželství i příslušníky katolické církve. Jednalo se o „cizoložství nebo zločin, pro který byl jeden z manželů odsouzen k žaláři nejméně pětiletému; jestliže jeden manžel druhého zlomyslně opustil a jestliže je jeho pobyt neznám, na veřejnou soudní výzvu do roka se neobjevil; úklady nebezpečné životu a zdraví; opětovné těžké zlé nakládání; nepřekonatelný odpor, pro který oba manželé žádají za rozluhu manželství.“²¹ Nicméně nutno doplnit specifickou ochrannou katolického manžela, která byla obsažena v § 116 Všeobecného zákoníku občanského a říkala, že „Zákon dovoluje nekatolickému manželovi žádati z uvedených důvodů za rozluhu, třebas druhá strana přestoupila ke katolickému náboženství.“²² Samozřejmě platilo také několik výjimek pro židovské obyvatelstvo, vyplývajících zejména z jejich příslušnosti k odlišnému náboženství.

Rozdílné právní úpravy důvodů pro rozvod či rozluhu, dané rozdílným náboženstvím, byly sjednoceny do jediného ustanovení bez ohledu na vyznání manželů. Stalo se tak tzv. manželskou novelou Všeobecného zákoníku občanského v roce 1919. Tato novela taxativně²³ jmenuje důvody, pro které

19 Ustanovení § 109 Všeobecného zákoníku občanského.

20 Ustanovení § 111 Všeobecného zákoníku občanského.

21 Ustanovení § 115 Všeobecného zákoníku občanského.

22 Ustanovení § 116 Všeobecného zákoníku občanského.

23 Ustanovení § 13 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

mohlo být rozvedeno každé manželství. K těmto se, stejně jako v případech předchozí právní úpravy, řadilo cizoložství,²⁴ úklad jednoho manžela o život nebo zdraví druhého manžela,²⁵ zlé nakládání s druhým manželem,²⁶ zlomyslné opuštění druhého manžela (pokud se manžel do šesti měsíců nevrátil)²⁷ či vedení zhýralého života.²⁸ Odlišně, byť velmi podobně, zde bylo coby důvod rozvodu upraveno právoplatné odsouzení „do žaláře nejméně na tři léta, nebo na dobu kratší, avšak méně tři léta, nebo na dobu kratší, avšak pro trestný čin vyšší z pohnutek, nebo spáchaný za okolností svědčících o zvrhlé povaze“.²⁹ Novým důvodem k rozvodu se stala trvale nebo periodicky probíhající duševní choroba, trvající déle než tři roky, a dále těžká duševní degenerace vrozená nebo získaná, „čítaje těžkou hysterii, pijáctví nebo navyklé nadužívání nervových jedů“ déle než dva roky; popř. ještě „padoucí nemoc, trvající aspoň rok s nejméně šesti záchvaty v roce nebo s přidruženou duševní poruchou“.³⁰

Velkým výkladovým problémem, jenž byl vyvolán ustanovením manželské novely, byl jeden z dalších přípustných důvodů rozvodu, a sice „tak hluboký rozvrat manželský, že na manželích nelze spravedlivě požadovati, aby setrvali v manželském společenství“.³¹ Právě v tomto případě se otevřeně projevuje zastávaný subjektivní princip rozvodu, protože nebylo možné vyhovět žalobě za rozlukou manžela, který byl rozvratem převážně vinen. Další problém představoval rozvodový důvod v podobě nepřekonatelného odporu.³² Žalobě, která se opírala právě o tuto skutečnost, bylo možné vyhovět jen tehdy, dal-li druhý manžel s rozlukou (žalobou za rozlukou) svůj souhlas. Dalším ustanovením, které jistě přispělo k nadužívání tohoto nového institutu, byl § 15 tzv. manželské novely, dle jehož znění, pokud bylo „manželství soudně rozvedeno, může každý manžel, nechce-li žalovati o rozlukou z jiného důvodu, žádati za rozlukou pro nepřekonatelný odpor.“ Takovou žádost bylo

²⁴ § 13 písm. a) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁵ § 13 písm. d) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁶ § 13 písm. e) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁷ § 13 písm. c) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁸ § 13 písm. f) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

²⁹ § 13 písm. b) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

³⁰ § 13 písm. g) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

³¹ § 13 písm. h) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

³² § 13 písm. i) zákona č. 320/1919 Sb. z. a n.

možné podat, když od provedeného soudního rozvodu uplynul alespoň rok a manželé neobnovili „manželské společenství“. K tomuto se ještě přidalo další pravidlo, podle kterého ve sporech o rozluky manželství pro nepřekonatelný odpor odpadá předchozí rozvod z důvodu nepřekonatelného odporu, jsou-li už manželé soudně rozvedeni a uplynul-li od té doby jeden rok, aniž by obnovili manželské společenství. Pokud však uplynuly tři roky od provedeného soudního rozvodu, bylo třeba tvrzení nepřekonatelný odpor považovat za prokázáný (pokud tomu neodporovaly výsledky ústního jednání).

Je jasné, že s posledními dvěma zmiňovanými pojmy je spojena zejména interpretační nejasnost a nevyhraněnost v otázce, jak a co lze nebo nelze pod primárně nepřekonatelný odpor podřadit. Právě z tohoto důvodu zde nacházíme poměrně široký prostor pro sjednocování soudního rozhodování a výklad ze strany Nejvyššího soudu Československé republiky.

5 Důvody rozluky/rozvodu a jejich vliv na rozhodování o vině na rozvodu/rozluce z pohledu judikatury Nejvyššího soudu Československé republiky

Důvody rozluky či rozvodu byly v prvorepublikové právní úpravě poměrně konkrétně taxativně vymezeny. Nyní se podíváme do judikatury Nejvyššího soudu, které z nich představovaly problémy v soudní praxi a jakým otázkám se tento vrcholný soudní orgán v letech 1918 až 1938 podrobněji věnoval coby dovolací instance.

Prvním, v praxi Nejvyššího soudu překvapivě často řešeným důvodem rozvodu či rozluky, je cizoložství. Z analyzovaných rozhodnutí je patrné, že i samotný výklad tohoto pojmu bylo třeba provést na půdě této nejvyšší soudní instituce. Nejvyšší soud definoval cizoložství jako pohlavní styk manžela se třetí osobou. Důležitou skutečností je, že cizoložství se podle platné právní úpravy dopustila i osoba, jejíž manželství již bylo právoplatně rozvedeno. To plyne z právní úpravy, podle které rozvodem od stolu a lože zanikají pouze některá osobní práva, např. „manželčina povinnost následovati manžela do jeho bydliště a podrobovati se jeho opatřením ve společné domácnosti“, avšak ani rozvedená manželka „nepozbývá jména

a stavovských práv manžela,“ tedy i po rozvodu si manželé byli povinni být věrni jeden druhému.³³

Mimo to mohlo být cizoložství také považováno za nevděk³⁴ (tedy spadalo do rozsahu ustanovení § 948 Všeobecného zákoníku občanského) a to v případě, že se cizoložství dopustil jeden z manželů, byť byl nějakým relevantním způsobem obdarován druhým z manželů. V takové situaci bylo samozřejmě možné mimo jiné darování odvolat. V případě, že by se toto nejhrubší porušení manželských povinností citelně dotklo cti („s možnými nedozírnými důsledky pro manžela podle rodinného práva, čímž byl zároveň vystaven veřejnému posměchu způsobem pro muže dbalého své rodinné a manželské cti nejtrapnějším a nejcitelnějším“³⁵) nebo jmění „dobrodince“, bylo možné proti „obdarovanému“ možné vést trestní řízení jak z moci úřední, tak na žádost poškozeného.³⁶ Naproti tomu manželská nevěra, pokud nevyvrcholila souloží manžela nebo manželky s třetí osobou, nemohla být pod cizoložství podle rodinného práva považována. Nicméně aby byl tento skutek také postižitelný a využitelný coby důvod k rozvodu či rozluce, bylo soudním výkladem dovozeno, že nevěra, jež „se projevila v opětovných případech nebo trvala jistou dobu“, spadá pod pojem těžkého ubližování, což byl také právem uznaný rozlukový důvod.³⁷

Pokud jeden z manželů o cizoložství druhého manžela věděl, a přesto „s ním dále žil ve společné domácnosti a v pohlavním styku“, není možné žalovat na rozvod či rozluky, pokud druhému manželovi tento skutek prokazatelně odpustil. „V tom, že manžel pokračoval v manželství, i když zjistil důvod k rozvodu, nelze spatřovat jeho prominutí mlčky.“ Na druhou stranu je nutné dodat, a vyvodil to v několika případech také Nejvyšší soud, cizoložství, byť není v takových případech relevantním důvodem k žalobě na rozvod či rozluky, může být hlavní příčinou „hlubokého rozvratu manželství“, který je dalším s právem uznaných důvodů rozvodu a rozluky.³⁸ Skutečnost, že jeden z manželů o cizoložství druhého manžela věděl a i přesto cizolož-

³³ Rozh. ze dne 29. března 1927, Rv I 244/26.

³⁴ Rozh. ze dne 30. června 1930, Rv I 1734/29.

³⁵ Rozh. ze dne 30. června 1930, Rv I 1734/29.

³⁶ Ustanovení § 948 Všeobecného zákoníku občanského.

³⁷ Rozh. ze dne 9. května 1934, R I 386/34.

³⁸ Rozh. ze dne 23. dubna 1919, Rv I 177/19.

ství nadále trvalo (dokonce např. i v průběhu zahájeného řízení na rozvod manželství z důvodu cizoložství jednoho z manželů), neznamenal, že by tento nárok mohl být promlčen, ať už z pohledu subjektivní či objektivní promlčecí lhůty počínajících okamžikem, kdy se manžel o nevěře druhého dověděl.³⁹ Nutno dodat, že odpuštění, kterým by se dala daná situace z hlediska cizoložství jednoho z manželů coby důvodu pro rozvod manželství zhojit, nelze spatřovat ve skutečnosti, že se druhý z manželů nedomáhal rozvodu manželů ihned poté, co se o existenci důvodu k rozvodu dověděl.⁴⁰

Případem, kdy primárně nebylo přípustné odpuštění, byla situace, kdy byl rozvod zdůvodňován tím, že jeden z manželů byl „pravoplatně odsouzen do žaláře nejméně na tři léta, nebo na dobu kratší, avšak pro trestný čin vyšší z pohnutek, nebo spáchaný za okolností svědčících o zvrhlé povaze“. Nejvyšší soud toto ustanovení svým výkladem poněkud zmírnil, když judikoval, že odpuštění může v obdobných případech sice nastat, ale je nutné jej posuzovat z hlediska delšího soužití manželů po odpykání trestu a v manželově žádosti o milost.⁴¹

Dalším důvodem k rozvodu/rozluce, jenž byl předmětem výkladu Nejvyššího soudu, je zlomyslné opuštění manžela, jenž právě Nejvyšší soud definoval jako „takové úmyslné zrušení manželského společenství, které se stalo proti vůli strany druhé a bez nutné příčiny“. O zlomyslné opuštění by se jednalo v případě, bylo-li by prokázáno, že manželka se k manželu nechtěla vůbec vrátit, a tento úmysl deklarovala již před opuštěním nebo v okamžiku opuštění.⁴² Měla-li však manželka k opuštění manžela důležité důvody (např. zlé nakládání nebo ubližování ze strany manžela), které by se jí před soudem podařilo prokázat, nešlo by o opuštění zlomyslné a důvodem k rozvodu/rozluce by mohlo být právě jednání na straně manžela. Bylo-li pozitivně rozhodnuto o rozvodu od stolu a lože, je nutné připomenout, že tímto okamžikem nabývají rozvedení manželé práva na oddělené bydliště. Z toho plyne, že u žaloby na rozluky již rozvedeného manželství nelze přihlížet k důvodu zlomyslného opuštění, protože zde ani jeden z manželů již nemá povinnost žít s druhým ve společné domácnosti. Nicméně, pouhá skutečnost,

³⁹ Rozh. ze dne 20. dubna 1920, Rv I 159/20.

⁴⁰ Rozh. ze dne 20. dubna 1920, Rv I 159/20.

⁴¹ Rozh. ze dne 30. března 1926, Rv I 2101/25.

⁴² Rozh. ze dne 13. ledna 1920, Rv II 279/19.

že se jeden z manželů nechce vrátit ke druhému, nevyčerpává pojem zlomyslného (bezdůvodného) opuštění zcela, neboť nevyklučuje možnosti, že opustivší manžel se „z důvodné příčiny nechce nebo nemůže se vrátit k druhému manželovi do jeho nynějšího bydliště“.⁴³ V takových případech je tedy třeba zkoumat právě pohnutky a důvody opuštění jednoho manžela druhým, z čehož může vyplynout nemožnost rozluky manželství v důsledku nenaplnění zmíněného důvodu.

Rozlukou manželství z důvodu zlomyslného opuštění naopak nebylo možné povolit, nebyl-li manžel, jemuž se přičítá zlomyslné opuštění, soudně vyzván, aby se do šesti měsíců vrátil a tomuto vyzvání nevyhověl. Důvod zlomyslného opuštění při rozvodu se totiž nekryje s důvodem zlomyslného opuštění při rozluce; podmínky rozluky jsou přísnější než podmínky rozvodu. V takových situacích mohlo být o rozluce pozitivně rozhodnuto jen v případě, že manželství bylo rozvedeno a k rozluce existoval nějaký jiný plný důvod.⁴⁴ Nedostatek spojený s absencí výzvy manžela vinného zlomyslným opuštěním nebylo možné dodatečně, tj. po vydání právoplatného rozhodnutí o rozvodu, zhojit. Tj. „nedostatek včasné výzvy k návratu v rozvodovém sporu nemohl být odstraněn tím, že dodatečně, po rozsudku o rozvodu, došlo k soudní výzvě.“ Ta tedy ztrácí jakoukoli právní relevanci pro věc.⁴⁵

Dalším důvodem, jenž byl vždy podnětem uznání viny manžela na rozvodu/rozluce, bylo zlé nakládání s druhým manželem, těžké ubližování nebo opětovné urážky na cti druhého manžela. Tyto formulace také potřebovaly přesnějšího výkladu co do významu a obsahu, proto Nejvyšší soud v jednom ze svých rozhodnutí poznamenal, že „i jediné ztýráné jest důvodem rozvodu, stalo-li se způsobem brutálním. Důvodem rozvodu jest též, dopustí-li se strana jednoho zlého nakládání a jindy citelného ublížení (urážení).“⁴⁶ K tomu Nejvyšší soud doplnil, že zákon sice předpokládá „těžká nakládání“ a pracuje tedy s množným číslem takového jednání, nicméně je třeba posuzovat „tíži tělesného ublížení“ a jeho intenzitu a míru nebezpečnosti. Zároveň bylo poznamenáno, že „nemůže se od postižené strany žádati, by se vystavila tomu nebezpečí ještě vícekrát“. Soudy tedy měly zkoumat, zda „by zlé

⁴³ Rozh. ze dne 7. září 1920, R II 247/20.

⁴⁴ Rozh. ze dne 12. dubna 1927, R I 263/27.

⁴⁵ Rozh. ze dne 3. února 1931, R I 928/30.

⁴⁶ Rozh. ze dne 23. února 1928, Rv I 862/27.

nakládání bylo zjevem přímo zruďné povahy, zvláštní brutality a surovosti, stačí každé nepřátelské, tedy úmyslné, tělesnou neporušenost manželovu poškozující jednání, jež jest svou povahou surovým vybočením ze slušného styku mezi manželi, byť i nemělo v zápětí těžké ublížení na těle neb jinak nenaplňovalo pojem těžkého poškození na těle podle trestního zákona.⁴⁷ Vina manžela, jemuž se zmíněné jednání prokázalo, mohla být tedy nejen soukromoprávní povahy a být tak determinantem odpovědnosti za rozvod/rozlukou, ale mohla se zde uplatnit také odpovědnost veřejnoprávní spojená s trestním postihem. Výjimkou, kdy urážky a další způsoby nactiutrhaní nebyly uznávány jako relevantní důvody k rozvodu/rozluce, byla situace, kdy tyto byly „vyprovokovány krutým a nelaskavým jednáním druhého manžela“.⁴⁸ V takových případech musel soud vždy posuzovat míru provokace jednoho manžela druhým, aby tak mohlo být stanoveno, kdo je vinen rozvodem/rozlukou a pokud oba manželé, tak v jaké míře. Slovy Nejvyššího soudu: „Soud byl proto povinen vyšetřiti okolnosti, za kterých byly jednotlivé urážky proneseny, a vzítí zřetel na jich vyvolání.“ K tomuto zkoumání musel navíc přistoupit vždy, i když nebyla k tomuto vznesena námitka žádnou ze stran v řízení.⁴⁹

Dalším velmi diskutabilním důvodem rozvodu/rozluky manželství, který se v několika případech dostal až k Nejvyššímu soudu, byl tzv. zhýralý život. K výkladu tohoto pojmu Nejvyšší soud judikoval, že „Zhýralým« jest život, odlišující se, at' co do hospodárnosti, at' co do mravnosti tak příkře od pravidel panujících názorů, že jest to pokládati s objektivního hlediska za zavržitelné.“, opírajíc se o důvodovou zprávu k výše zmíněné manželské novele, podle které má výraz „zhýralý život“ odpovídat pojmu „života nečestného“ podle švýcarského zákona a znamenat tedy větší intenzitu právo a morálku narušujících skutků, než „nepořádný život“ a je jím takový způsob života, „jímž značný díl jmění žalujícího manžela anebo dobré mravy rodiny jsou ohroženy“.⁵⁰ Jednalo se tedy o takové chování, které „se buď v hospodářském, nebo mravním směru odchyluje od obvyklého způsobu řádného života“, popř. se příkře přičí podle všeobecných názorů stanovisku

⁴⁷ Rozh. ze dne 19. února 1932, Rv II 747/30.

⁴⁸ Rozh. ze dne 19. května 1926, Rv I 443/26.

⁴⁹ Rozh. ze dne 13. února 1924, Rv I 1415/23.

⁵⁰ Rozh. ze dne 30. prosince 1924, R II 380/24.

cti“.⁵¹ Příkladem takového nezodpovědného jednání mohla být např. „hra na burze“.⁵²

Je zajímavé, že např. nadměrné požívání alkoholu nebo jiných návykových látek, které je dnes s představou zhýralého života spojeno, bylo dle právní úpravy a judikatury první republiky bráno nikoli za zhýralost, ale bylo přidruženo k jinému relevantnímu důvodu rozvodu/rozluky, a sice duševní chorobě. Při ní měly soudy vždy při rozhodování o rozvodu/rozluce zkoumat, jak je daná choroba intenzivní, zda spadá pod důvod rozvodu. Aby splňovala jeho kritéria, muselo se jednat o chorobu, jež omezovala nebo zcela znemožňovala plnění manželských povinností ze strany nemocného nebo naplnění účelu manželství jako takového.⁵³ Alkoholismus, v dobové terminologii vyjádřen jako pijáctví, byl co do obsahu také vyložen Nejvyšším soudem, který judikoval, že „Pijáctví samo o sobě jest důvodem rozvodu manželství od stolu a lože. Pijáctví spočívá v tom, že osoba propadla náruživosti pítí tak, že pije pravidelně a potud nemírně, že se tím uvádí ve stav opojení.“⁵⁴ Z toho vyplývá, že k tomu, aby se nadměrné pítí alkoholu stalo samo o sobě důvodem k žádosti a schválení rozvodu, nebylo nutné, aby manžel, který tomuto návyku podlehl, budil všeobecné pohoršení, neplnil manželské či rodinné povinnosti, dopouštěl se jiné zavrženíhodné činnosti či svým jednáním ohrozil majetek svůj, manžela nebo rodiny. Pravdou ale zůstává, že tato „doprovodná činnost“ již byla relevantní v případě řízení o rozluky manželství coby vyšší stupeň ukončení manželského svazku.

Zákon předpokládal, že duševní choroba tu byla ještě v době vyhlášení rozsudku soudu první instance o rozvodu. Dlouholetá duševní choroba, třeba již v době vynesení rozsudku netrvala, však mohla být příčinou (nebo jednou z příčin) hlubokého rozvratu manželství a tudíž potažmo i rozvodu samotného.⁵⁵ Z hlediska viny však Nejvyšší soud judikoval, že „nelze-li manželé přičítati k vině chorobu, nelze mu dávatí za vinu ani následky choroby“⁵⁶ (např. nepořádné vedení domácnosti).⁵⁷

⁵¹ Rozh. ze dne 5. listopadu 1937, Rv I 1983/37.

⁵² Rozh. ze dne 24. listopadu 1925, Rv I 1774/25.

⁵³ Rozh. ze dne 28. dubna 1937, R I 538/37.

⁵⁴ Rozh. ze dne 25. února 1927, Rv II 662/26.

⁵⁵ Rozh. ze dne 15. května 1923, R II 271/22.

⁵⁶ Rozh. ze dne 30. listopadu 1921, Rv I 546/21.

⁵⁷ Rozh. ze dne 10. října 1929, Rv II 44/29.

Posledním, explicitně vyjádřeným důvodem rozvodu/rozluky, byl tzv. hluboký rozvrat manželství. Tento velmi abstraktní pojem byl judikaturou nejen Nejvyššího soudu několikrát probírán a upřesňován co do svého obsahu. Podle Nejvyššího soudu „jest hluboký rozvrat stavem zrušení anebo těžkého porušení duševního a mravního společenství, ke kterému se manželé manželstvím spojili“. O hlubokém rozvratu manželství tedy bylo možné hovořit pouze v takovém případě, byl-li zmařen účel manželství.⁵⁸ Právo žalovat o rozvod manželství z důvodu hlubokého rozvratu manželství příslušelo manželu, který „buď nebyl na rozvratu vůbec vinen, anebo byl sice také vinen, ale méně než druhý manžel nebo stejně s ním.“

Rozluky se mohl domáhat „každý z manželů“, bylo-li manželství právoplatně rozvedeno na základě nějakého důvodu, pro nějž lze rozhodnout také o rozluce.⁵⁹ Toto pravidlo ovšem Nejvyšší soud v několika svých rozhodnutích modifikoval s tím, že „nelze povolit rozluku pro hluboký rozvrat manželství manželu, jenž byl rozvratem převážně vinen“⁶⁰, tj. jednalo by se o obcházení zákonných ustanovení o rozluce⁶¹, jež by mohlo být právním podkladem pro jednání jednoho z manželů, kterým by podnítil druhého manžela k rozvodu či rozluce za sledování „nesprávných“ zájmů, popř. v rozporu s dobrými mravy, např. pokud by se dopustil jednání zapříčínujícího rozvod/rozluku schválně za účelem, aby druhou stranu vědomě dohnal k rozvodu/rozluce.⁶² Vždy však bylo nutné posuzovat konkrétní okolnosti a pohnutky osob ve sporu.⁶³ Manžel vinný rozvodem se tedy nemohl domáhat rozluky, spáchal-li čin odůvodňující rozluku za tím účelem, „aby si k rozluce dopomohl, by přiměl manželku k rozvodu a rozvodu pak použil k rozluce“; tj. pokud se při páčání skutku odůvodňujícího rozluku snažil dosáhnout nebo alespoň si musel být vědom⁶⁴ toho, že manželka by byla rozlukou připravena o důležitá majetková práva, např. o výslužné⁶⁵

⁵⁸ Rozh. ze dne 2. ledna 1936, Rv I 1925/35.

⁵⁹ Ustanovení § 17 zákona č. 320/1919 Sb.

⁶⁰ Rozh. ze dne 21. ledna 1926, R I 29/26.

⁶¹ Rozh. ze dne 19. června 1936, R I 649/36.

⁶² Rozh. ze dne 10. srpna 1928, R I 561/28.

⁶³ Rozh. ze dne 2. listopadu 1928, R I 713/28.

⁶⁴ Rozh. ze dne 10. června 1936, R I 656/36.

⁶⁵ Rozh. ze dne 30. října 1929, R II 361/29.

nebo zaopatřovací požitky podle zákona o starobním pojištění.⁶⁶ Nicméně nutno doplnit, že právo na rozluku nebylo možné manželovi, který byl vinen rozvodem (ať už byl v takovém řízení stranou žalující nebo žalovanou⁶⁷), odeprít bez dalšího jen proto, že byl v takovém případě uznán vinným.⁶⁸ Rozhodnou skutečností zde byl soulad či nesoulad žádosti manžela vinného rozvodem o rozluku s dobrými mravy.⁶⁹

Bylo-li manželství rozvedeno na základě žaloby manželky na manžela, který se dopustil cizoložství a byl tedy shledán vinným na rozvodu, nemohla být rozluka povolena pouze na žádost vinného manžela, byť podle § 17 manželské novely „každý manžel může žádati za rozluku manželství na podkladě provedeného již sporu o rozvod, byl-li rozvod právoplatně rozveden z některého zákonného důvodu.“ Nejvyšší soud se zde postaral o nový výklad zmíněných ustanovení, když konstatoval, že „špatným mravem by bylo, kdyby manžel, jenž způsobil svým cizoložstvím, že manželství bylo z jeho výhradně viny rozvedeno od stolu a lože, a jenž by tohoto vlastního cizoložství jako rozlukového důvodu nemohl využiti ku dosažení rozluky v rozepři, měl oklikou docíleti rozluky, cestou sporu nedosažitelné.“⁷⁰

Pokud byl rozvod vysloven z viny strany, která se nedostavila k soudu (z jakýchkoli důvodů), nemohla se tato strana dále soudně domáhat změny výroku o vině prostřednictvím další podané žaloby. Tzn. rozhodnutí bylo platné a účinné a zakládalo tak překážku věci rozsouzené. Aby se předešlo případným tvrdostem v tomto ohledu na straně toho, kdo se nedostavil, mohla se tato domáhat pouze obnovy původního řízení v otázce viny na rozvodu, i když již byl povolen nejen rozvod, ale také rozluka (výrok o vině z rozhodnutí o rozvodu byl pak přebírán do výroku o vině v rozhodnutí rozlukovém).⁷¹

Rozluka pro hluboký rozvrat manželství mohla být naopak povolena i tehdy, pokud rozvratem nebyl vinen žádný z manželů. Otázku, zda tu jde o převážnou vinu žalobce na rozvratu, měl soud zodpovědět, než přikročil

⁶⁶ Rozh. ze dne 10. června 1936, R I 656/36.

⁶⁷ Rozh. ze dne 12 února 1931, R II 14/31.

⁶⁸ Rozh. ze dne 14. června 1930, R I 415/30.

⁶⁹ Rozh. ze dne 8. května 1931, R I 313/31.

⁷⁰ Rozh. ze dne 2. února 1926, R II 21/26.

⁷¹ Rozh. ze dne 15. listopadu 1935, Rv I 1662/35.

k rozhodnutí o rozluce. Na rozvratu mohly být vinny (spoluvinný) také poměry nebo třetí osoby.⁷² V takovém případě, bylo-li manželství právoplatně rozvedeno od stolu a lože na základě žaloby jednoho manžela pro hluboký rozvrat manželství, aniž by byla uznána vina manželů, byli oba manželé oprávněni domáhat se následně rozluky manželství.⁷³ Nicméně, v kontrastu k tomuto bylo také judikováno, že „pokud nebyla konstatována vina jednoho nebo obou manželů a nelze vyloučit převážnou vinu jednoho z manželů“ z kontextu případu, nelze povolit rozluku pouze na základě platného rozvodu a důvodu rozluky manželství.⁷⁴ Aby nedocházelo k přílišným tvrdostem, dospěl Nejvyšší soud v jiném případě k závěru, že za rozluku manželství může žalovat i manžel, z jehož viny bylo uznáno na rozvod, za podmínky, že by skutečnosti, za kterých bylo manželství pouze rozvedeno, odůvodňovaly také přímo rozluku manželství, kdyby na ni bylo přímo žalováno.⁷⁵

Ohledně viny na rozvodu či rozluce musel soud vždy rozhodovat samostatně. Docházelo tedy k situacím, kdy důvod rozpadu manželství, na jehož základě bylo manželství rozvedeno, již nebyl důvodem pro rozluku daného manželského svazku. Také se mohl objevit zcela nový důvod pro rozluku, aniž by během řízení o rozvod manželství byl znám nebo dokonce již existoval. Z toho plyne, že se v rozhodnutí o rozvodu a o rozluce mohl obsahově lišit také výrok o vině.⁷⁶ Byl-li rozvod proveden z výhradní viny jednoho z manželů a druhý, tedy nevinný manžel žaloval na rozluku⁷⁷, mělo platit, že „dlužno prostě převzít výrok o vině na rozvodu do výroku o rozluce a nelze k výroku o tom nic přičiňovati.“⁷⁸

Rozhodl-li soud o tom, že vinen je výhradně jeden z manželů, rozhodl tím také, i když implicitně, že druhý z manželů je naopak nevinný. Nabyli-li takový rozsudek právní moci, byla tím otázka viny na rozvodu mezi manžely s konečnou platností rozhodnuta a nemohla být dále předmětem jiného

⁷² Rozh. ze dne 16. srpna 1927, Rv I 2036/26.

⁷³ Rozh. ze dne 24. července 1929, R II 257/29.

⁷⁴ Rozh. ze dne 7. prosince 1929, R I 950/29.

⁷⁵ Rozh. ze dne 5. února 1924, R I 6/24.

⁷⁶ Rozh. ze dne 29. března 1927, Rv I 244/26.

⁷⁷ Rozh. ze dne 22. března 1930, Rv II 498/29.

⁷⁸ Rozh. ze dne 2. března 1928, R II 64/28.

samostatného sporu.⁷⁹ K tomu Nejvyšší soud mimo jiné judikoval, že „Byla-li žaloba manžela na rozvod manželství z viny manželky, která s rozvodem nesouhlasila, pravoplatně zamítnuta, bylo tím pravoplatně rozhodnuto, že manželka nemá viny na rozvodu a nemůže manžel tytéž skutečnosti uplatnit jako důvod rozvodu ani v pozdějším sporu.“⁸⁰

Konstatování viny bylo podstatné také z hlediska stanovování vyživovací povinnosti na dobu po rozvodu. Byla-li manželka shledána vinnou na rozvodu, popř. částečně vinnou, mohl být její nárok na výživné ze strany manžela zkrácen nebo dokonce zcela zamítnut. Totéž platilo o oprávnění manželky, jejíž manželství bylo rozloučeno z viny obou stran, k náhradě škody, jež jí vznikla spoluvinou jejího manžela na rozluce.⁸¹ Totéž platilo, pokud nebyl na rozvodu/rozluce vinen ani jeden z manželů.⁸²

V tom, že manželka zavdala podnět k cizoložství manželů tím, že mu „odpírala soulož“, však nelze spatřovat její spoluvinu na rozvodu, jehož by se domáhala z důvodu manželova cizoložství, pokud soulož neodpírala „provinile“ (zcela vědomě, bez zjevných důležitých důvodů). Je pozoruhodné, že v tomto konkrétním případě se soudy dokonce zabývaly otázkou, jak častý pohlavní styk odpovídá pojmu „plnění manželských povinností“ a za jakých okolností již není manžel oprávněn si vyžadovat další styk. Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí řekl, že „dvakrát až třikrát za týden je sice skromnějším plněním manželské povinnosti, avšak toto nelze přičíst k vině žalované“.⁸³

Soudy měly při rozhodování o zavinění rozvodu manželství dbát „celého výsledku jednání a dokazování, byť i ta která skutečnost stranou jako důvod závinem druhé strany nebyla přednesena neb uplatňována.“ Díky tomuto postupu mělo být vždy objasněno, jakých skutků a z jakých pohnutek se ta která strana dopustila, a zda „žalobce důvod rozvodu, který proti žalované straně uplatňuje, spoluzavinil, zavdav jí chováním svým k poklesku příčinu, takže kdyby se byl sám napřed bezvadně choval, k poklesku by bylo nedošlo.“⁸⁴

⁷⁹ Rozh. ze dne 15. listopadu 1935, Rv I 1662/35.

⁸⁰ Rozh. ze dne 16. ledna 1936, Rv I 2261/35.

⁸¹ Rozh. ze dne 24. října 1936, Rv I 1982/36.

⁸² Rozh. ze dne 7. června 1922, Rv I 148/22.

⁸³ Rozh. ze dne 26. listopadu 1924, Rv I 1588/24.

⁸⁴ Rozh. ze dne 27. července 1920, Rv II 128/20.

Na rozluku manželství bylo možné žalovat, i když bylo manželství již rozvedeno. V takovém případě nezáleželo na tom, že žaluje z viny druhého manžela manžel, z jehož viny bylo manželství rozvedeno, a že se žaloba o rozluku opírá o okolnosti, jež nastaly před rozvodem či po něm.⁸⁵ Na druhou stranu však Nejvyšší soud judikoval, že byla-li žaloba manžela o rozvod manželství od stolu a lože zamítnuta s tím, že vina manželky na zrušení manželského spoluzití nebyla shledána, mohl manžel následnou žalobu o rozluku pro rozvrat manželství opřít pouze o okolnosti, jež nastaly teprve po vydání rozvodového rozsudku a jež byly samy o sobě nebo ve spojení s dřívějšími skutečnostmi způsobilé prokázat vinu manželky na tom, že manželské společenství nebylo po vydání zamítavého rozhodnutí o rozvodu obnoveno.⁸⁶

6 Závěr

Během období své existence se Nejvyšší soud Československé republiky v letech 1918 – 1938 zabýval množstvím otázek týkajících se občanskoprávních rodinných vztahů (zejména vztahů manželských a vyživovacích) souvisejících s ustanoveními Všeobecného zákoníku občanského, který ve znění tří novel Československá republika recipovala zákonem č. 11/1918 Sb., a následně s ustanoveními tzv. manželské novely č. 320/1919 Sb. z. a n., která definitivně sjednotila úpravu dané problematiky pro celé území Československa (kromě úpravy majetkoprávních vztahů mezi manžely). Soudní rozhodnutí, vydaná v období tzv. první republiky (tj. příspěvek se věnuje judikatuře do 30. září 1938, kdy díky tzv. mnichovskému diktátu vznikla tzv. druhá republika), jsou velmi podstatným vodítkem pro interpretaci ustanovení nejen dvou zmíněných právních předpisů, ale celé dobové právní kultury a mentality v rodinně právních a manželských vztazích.

Zatímco některé důvody rozvodu či rozluky byly v praxi velmi málo problematické a tudíž se v judikatuře Nejvyššího soudu z let 1918 až 1938 objevují jen velmi zřídka nebo vůbec, např. právoplatné odsouzení jednoho z manželů za trestný čin (za dalších podmínek), existovaly také v zákoně taxativně vymezené důvody, jejichž aplikace byla pro nižší soudy Československé republiky velmi obtížná. V důsledku této nevyváženosti můžeme z provedené analýzy

⁸⁵ Rozh. ze dne 20. února 1923, R I 1192/22.

⁸⁶ Rozh. ze dne 17. února 1925, Rv I 1932/24.

dovodit, že např. cizoložství, nepřekonatelný odpor či vina byly velmi složitými právními problémy vzbuzujícími mnohé otázky, k jejichž výkladu a objasnění byl příslušný právě zmíněný vrcholný justiční orgán první republiky.

Jak je z výše uvedeného patrné, nejen skutková pochybení nižších soudů, ale také časté nejasnosti a nepřesnosti v právním posuzování aspektů rozvodů a rozluk v období první republiky zaměstnávaly její Nejvyšší soud. Ten položil základní kameny chápání viny za rozvod či na rozluce, tj. subjektivní odpovědnosti, coby důležitého aspektu všech rozvodových či rozlukových řízení. I když v některých konkrétních, příkladně výše uvedených situacích nemusela být vina jednoho z manželů, popř. obou, a její míra vyjádřena explicitně, subjektivní princip odpovědnosti za rozvod a rozluku manželského společenství, nám dnes toliko vzdálený, je ze všech analyzovaných rozhodnutí Nejvyššího soudu jasně patrný a tedy zajímavý pro zkoumání jeho dalšího vývoje a pozdějších změn.

Literature

HOLUB, M. a kol. *Zákon o rodině: s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. Praha: Leges, 2011; 9. aktualiz. a přeprac. vyd., 456 s. ISBN 978-80-87212-96-7.

ROUČEK, F.; SEDLÁČEK, J. (eds.). *Komentář ke československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Reprint původního vydání. Praha: ASPI Publishing, 2002. Komentáře velkých zákonů československých, sv. 1. ISBN 80-85963-60-4.

VESELÝ, V.; KAVALÍR, J.; PIVOŇKOVÁ, M. *Obecný zákoník občanský a souviselé zákony (podle stavu ke dni 1. ledna 1948)*. Praha: Nákladem Právníckého knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1948, 2. dopl. vyd., 887 s.

Laws and Judgements of the Supreme Court of Czechoslovakia

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 23. dubna 1919, Rv I 177/19.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 13. ledna 1920, Rv II 279/19.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 27. července 1920, Rv II 128/20.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 20. dubna 1920, Rv I 159/20.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 7. září 1920, R II 247/20.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 30. listopadu 1921, Rv I 546/21.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 7. června 1922, Rv I 148/22.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 15. května 1923, R II 271/22.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 20. února 1923, R I 1192/22.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 13. února 1924, Rv I 1415/23.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 5. února 1924, R I 6/24.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 30. prosince 1924, R II 380/24.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 26. listopadu 1924, Rv I 1588/24.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 17. února 1925, Rv I 1932/24.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. listopadu 1925, Rv I 1774/25.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 30. března 1926, Rv I 2101/25.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 2. února 1926, R II 21/26.

- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 21. ledna 1926, R I 29/26.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 29. března 1927, Rv I 244/26.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. května 1926, Rv I 443/26.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 25. února 1927, Rv II 662/26.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 16. srpna 1927, Rv I 2036/26.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 12. dubna 1927, R I 263/27.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 23. února 1928, Rv I 862/27.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 2. března 1928, R II 64/28.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 10. srpna 1928, R I 561/28.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 2. listopadu 1928, R I 713/28.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 10. října 1929, Rv II 44/29.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. července 1929, R II 257/29.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 30. října 1929, R II 361/29.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 22. března 1930, Rv II 498/29.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 7. prosince 1929, R I 950/29.

- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 30. června 1930, Rv I 1734/29.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. února 1932, Rv II 747/30.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 14. června 1930, R I 415/30.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 3. února 1931, R I 928/30.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 12 února 1931, R II 14/31.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 8. května 1931, R I 313/31.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 9. května 1934, R I 386/34.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 15. listopadu 1935, Rv I 1662/35.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 2. ledna 1936, Rv I 1925/35.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 16. ledna 1936, Rv I 2261/35.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. června 1936, R I 649/36.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 10. června 1936, R I 656/36.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. října 1936, Rv I 1982/36.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 28. dubna 1937, R I 538/37.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 5. listopadu 1937, Rv I 1983/37.

Zákon č. 946/1811 Sb.zák.soud., obecný zákoník občanský. In: *Beck-online* [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygeyv6ojujywtcna>

Zákon č. 5/1918 Sb., jímž se zřizuje nejvyšší soud. In: *Beck-online* [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge4f6njnga>

Zákon č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství. In: *Beck-online* [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge4v6mzsgawta>

Nejvyšší soud. O nejvyšším soudu. Obecné informace. [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/JudikaturaNS_new/ns_web.nsf/Edit/ONEjvyssimsoudu~Obecneinfomace?Open&area=O%20Nejvy%20C5%A1%20C5%A1%20C3%20ADm%20soudu&grp=Obecn%C3%A9%20informace&lng=

Contact – e-mail

m.pospisilova2@gmail.com

378427@mail.muni.cz

The Penal Liability of the Prison Guards in Classical Roman Law

Pál Sárý

Faculty of Law, University of Miskolc, Hungary

Abstract in original language

The paper deals with the following questions. What were the main functions of the ancient Roman prisons? Who were the prison guards? In what cases were they liable? Was their liability objective or subjective? What circumstances could mitigate their responsibility? How did their drunkenness affect their liability? Were they liable for each other's behaviour? What kind of punishments could be inflicted on the guards? By whom could they be punished? In what cases could they be pardoned? By answering these questions the author wishes to demonstrate the high state of development of the classical Roman penal law.

Keywords in original language

Roman Law, Military Law, Penal Liability, Prison, Guard, Soldier, Custodia Militaris.

1 Introduction

Ulpian writes as follows: „*Solent praesides in carcere continendos damnare aut ut in vinculis contineantur: sed id eos facere non oportet. Nam huiusmodi poenae interdictae sunt: carcer enim ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet*“.¹ We can conclude from these words that Roman prisons were not used to punish criminals: instead they served to hold people awaiting trial or execution.² The prisons were chiefly used as places of confinement for persons under

¹ Ulp. D. 48. 19. 8. 9. In English: „Governors are in the habit of condemning men to be kept in prison or that they might be kept in chains, but they ought not do this; for punishments of this type are forbidden. Prison ought to be employed for confining men, not punishing them“ (transl. Alan Watson).

² Cf. MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*, Leipzig, 1899, p. 963; PAVÓN TORREJÓN, Pilar, *La cárcel y el encarcelamiento en el mundo romano*, Madrid, 2003, pp. 192–195.

accusation.³ As we know, the apostle Saint Paul was held in pre-trial detention for two years in the prison of Caesarea.⁴

In many cases, the death sentences were not executed at once. Tiberius decreed a statutory interval of ten days between sentence and execution.⁵ The convicts spent this short interval in prisons. However, in certain cases, the confinement of the convicts might last for a long time. Those who were condemned to the beasts often spent a long period in prison before their execution. In many cases, the execution of the death sentence was postponed, so that the convict might be interrogated under torture against other criminals.⁶

According to the sources, those who disobeyed the magistrates could also be imprisoned. The Roman magistrates possessed *coercitio*, which invested them with the authority to compel citizens to obey their commands. By using this power, magistrates were able to arrest and incarcerate the disobedient persons.⁷ Of course, this right was granted also to the military commanders.⁸ Finally, prisons were sometimes places of executions.⁹ In such cases the convicts were strangled by the guards. This mode of execution of death punishment was used mainly in the Republic,¹⁰ but we can find examples

³ Cf. KRAUSE, Jens-Uwe, *Gefängnisse im Römischen Reich*, Stuttgart, 1996, pp. 64–79.

⁴ Cf. Acts 24:23–27.

⁵ Cf. Suet. *Tib.* 75; Tac. *Ann.* 3. 51.

⁶ Gaius writes as follows: „*Qui ultimo supplicio damnantur, statim et civitatem et libertatem perdunt. Itaque praecipue hic casus mortem et nonnumquam longum tempus occupat: quod accidit in personis eorum, qui ad bestias damnantur. Ideo servari solent post damnationem, ut ex his in alios quaestio habeatur*“ (Gai. D. 48. 19. 29). In English: „Those condemned to the extreme penalty immediately lose their citizenship and their freedom. This fate therefore anticipates their death, sometimes by a long period, as happens in the persons of those who are condemned to the beasts. Again, it is often the custom for them to be kept [alive] after their condemnation, so that they may be interrogated under torture against others“ (transl. Watson).

⁷ According to Paulus, those were excepted from the operation of the *lex Iulia de vi publica* who had been ordered to be placed in prison because they had not obeyed the magistrate who had stated the law: „*Hac lege excipiuntur... et qui ideo in carcerem duci iubentur, quod ius dicenti non obtemperaverint quidve contra disciplinam publicam fecerint*“ (Paul. *Sent.* 5. 26. 2). Cf. MOMMSEN, op. cit., p. 49.

⁸ Cf. TAC. *Ann.* 1. 21.

⁹ Cf. MOMMSEN, op. cit., pp. 302, 961; KRAUSE, pp. 80–83; PAVÓN TORREJÓN, op. cit., pp. 224, 248–249.

¹⁰ Many followers of the Gracchi (App. *Bell. civ.* 1. 26. 129), the Numidian king Jugurtha (Plut. *Mar.* 12), and five Catilinarian conspirators were executed in this way (Sall. *Cat.* 55).

of this type of executions also in the literary sources of the Principate; for example, the children of Sejanus were strangled in the prison.¹¹

The prison guards were usually soldiers (*milites*).¹² Civilians (*paganí*) and public slaves (*servi publici*) also were employed as guards,¹³ but most of the guards were soldiers who could be punished for their offences with military punishments by their commanders.

2 Liability rules

As we can see clearly from some fragments of Justinian's Digest, the penal liability of the Roman prison guards got detailed regulation during the Principate.¹⁴ Paul enacts the following provisions: „*Carceri praepositus si pretio corruptus sine vinculis agere custodiam vel ferrum venenumve in carcerem inferri passus est, officio iudicis puniendus est: si nescit, ob negligentiam removendus est officio.*“¹⁵ Accordingly, the guards were liable if a prisoner remained in custody unchained, or if weapons or poison was brought into the prison. In such cases the guards were liable for the danger (namely for the danger of escape or suicide) which had been created. Very likely, the guards were punished with death if such things had been done with their knowledge, especially in case of their corruption.¹⁶ The guards who did not know about these facts received a milder punishment for their negligence.

Callistratus tells us as follows: „*Salvio quoque legato Aquitaniae idem princeps rescriptit in eum, qui custodiam dimisit aut ita sciens habuit, ut possit custodia evadere, animadvertendum: si tamen per vinum aut desidiam custodis id evenerit, castigandum*

11 Cf. Tac. *Ann.* 5.9; Suet. *Tib.* 61; Dio 58. 11. 5.

12 Cf. Lovato, Andrea, *Il carcere nel diritto penale romano dai Severi a Giustiniano*, Bari, 1994, pp. 56–57; FUHRMANN, Christopher J., *Policing the Roman Empire: Soldiers, Administration, and Public Order*, New York, 2012, p. 66.

13 Cf. Call. D. 48. 3. 12.1 (civilians); Plin. *Ep.* 10.19–20 (public slaves).

14 Cf. RAPSKE, Brian, *The Book of Acts and Paul in Roman Custody*, Grand Rapids, Michigan, 1994, pp. 30–32; PAVÓN TORREJÓN, op. cit., p. 233.

15 Paul. D. 48. 3. 8. In English: „If the officer in charge of a prison is bribed to keep someone in custody without chains, or has allowed a weapon or poison to be brought into the prison, he must be punished by the court; if he was ignorant of the fact, he should be removed from his office for negligence“ (transl. Watson).

16 We can find interesting references to corruption of prison guards in the Acts of the Martyrs (see, for example, *Acta Perp. et Fel.* 3.7; *Acta Pion.* 11.4).

*eum et in deteriore[m] militiam dari: si vero fortuito amiserit, nihil in eum statuendum.*¹⁷

Therefore, the guard who had permitted a prisoner to escape received a death punishment.¹⁸ The intentional contribution to an escape could be realized by an act or by an omission.¹⁹ The guard who had contributed to an escape by his negligent behaviour received a milder punishment: he was corporally punished, and transferred to an inferior military rank.²⁰ As Watson properly writes, „The guard’s drowsiness through wine is equated with his laziness.“²¹ The guard who had lost his prisoner through accident remained unpunished.

Consequently, the liability of the guards was not objective. It appears also from another rescript of Hadrian. Callistratus writes the following: „*Milites si amiserint custodias, ipsi in periculum deducuntur. Nam divus Hadrianus Statilio Secundo legato rescripsit, quotiens custodia militibus evaserit, exquiri oportere, utrum nimia negligentia militum evaserit an casu, et utrum unus ex pluribus an una plures, et ita demum adficiendos supplicio milites, quibus custodiae evaserint, si culpa eorum nimia deprehendatur: alioquin pro modo culpae in eos statuendum.*“²² As we can see, penalties were graduated on the basis of the degree of culpability of the guards and the number of the prisoners who had escaped.

¹⁷ Call. D. 48. 3. 12 pr. In English: „The same emperor also sent a rescript to Salvius, when legate of Aquitania, that punishment must be imposed on him who has set a prisoner at large or has knowingly kept him in such a way that the prisoner is able to escape; but if it occurs because of the drunkenness or sloth of the guard should be corporally punished and transferred to inferior military duties. If, however, he loses [his prisoner] by pure mischance, no punishment should be imposed on him“ (transl. Watson).

¹⁸ As Watson states, *animadvertere* is a common euphemism for „to put to death“. See WATSON, Alan, Drunkenness in Roman Law, in *Sein und Werden im Recht. Festgabe für Ulrich von Lübtow zum 70. Geburtstag am 21. August 1970* (Hrsg. Becker, Walter G. und Schnorr von Carolsfeld, Ludwig), Berlin, 1970, p. 383, n. 17.

¹⁹ It is worth to note that the guards were liable for treason (*crimen maiestatis*), if they enabled to escape a prisoner who had been found guilty in a treason trial (cf. Scæv. D. 48. 4. 4 pr.).

²⁰ We can add to this rule that the prisoner who could escape through the laxity of his guards received a milder penalty for his escape (cf. Ulp. D. 47. 18. 1 pr.).

²¹ WATSON, op. cit., p. 383. Marcian also tells us that drunkenness mitigates the penalty (Marc. D. 48. 19. 11.2). Cf. MOMMSEN, op. cit., p. 626; WATSON, op. cit., pp. 385–386.

²² Call. D. 48. 3. 12 pr. In English: „If soldiers lose those placed in their custody, they themselves are at risk. For the deified Hadrian wrote a rescript to the legate Statilius Secundus that, whenever a prisoner escapes from military custody, an inquiry should be made into whether he did so because of excessive negligence on the part of the soldiers, or by accident, and whether one escaped out of a larger number, or several at once“ (transl. Watson).

To these provisions Callistratus adds the following note: „*Si paganos evaserit custodia, idem puto exquirendum, quod circa militum personas explorandum rettuli.*“²³ Accordingly, when a prisoner escaped from the hands of civilians, similar rules were used as in the case of soldiers. Consequently, in such cases the judges used an *analogia legis*.

According to Modestinus, „*Qui si negligentia amiserint, pro modo culpa vel castigantur vel militiam mutant: quod si levis persona custodiae fuit, castigati restituuntur. Nam si miseratione custodiam quis dimiserit, militiam mutat: fraudulenter autem si fuerit versatus in dimittenda custodia, vel capite punitur vel in extremum gradum militiae datur.*“²⁴ On the basis of these lines we can state that the importance of the prisoner who had escaped was an important factor in determination of the penalty: if the prisoner was of little importance (*levis persona*) the guards received a milder punishment. The guard also who released a prisoner through compassion (*miseratio*) was punished in a milder way, consequently, a moral motivation could be a mitigating circumstance.

„*Solet praeterea amissa culpa custodia, si tamen intersit eam adprehendi, tempus causa cognita militi dari ad eam requirendam, applicito ei alio milite*“, says Modestinus.²⁵ I think the guilty guard who went after the escaped prisoner could remain unpunished if he succeeded in arresting him. In this way, the punishability of the guard could be terminated by the arrest of the escaped prisoner.

Modestinus tells us the following: „*Quod si fugitivum domino reddendum prodiderit, si facultates habeat, domino pretium reddere iuberi Saturninus probat.*“²⁶ So when

²³ Call. D. 48. 3. 12. 1. In English: „My view is that if a person escapes from civilian custody, an investigation must be made similar to that which I have mentioned is to be undertaken in the case of soldiers“ (transl. Watson).

²⁴ Mod. D. 48. 3. 14. 2. In English: „Those who lose a prisoner by negligence, according to the degree of their fault, are corporally punished or transferred to another branch of the service; but if it was an unimportant prisoner, they are corporally punished and restored [to their rank]. If someone lets a prisoner go out of pity, he is transferred to another branch of the service; but anyone involved in dishonest dealings over the release of a prisoner suffers the capital penalty or is transferred to the lowest rank in the service“ (transl. Watson).

²⁵ Mod. D. 48. 3. 14. 6. In English: „Furthermore, it is customary that where a prisoner has escaped by the fault [of his guard], if it is important that he be caught, the soldier is given, on cause shown, time to look for him, and another soldier is attached to him“ (transl. Watson).

²⁶ Mod. D. 48. 3. 14. 7. In English: „But Saturninus says approvingly that if anyone loses a runaway slave who is due to be returned to his master, he shall, if he has the means be ordered to pay the master the price [of the slave]“ (transl. Watson).

the escaped prisoner was a fugitive slave, the guard might only be expected to compensate the master for loss; in such a case the guard did not receive a punishment.²⁷

Usually two soldiers were responsible for each prisoner. As Modestinus writes, „*Nec uni, sed duobus custodia committenda est.*“²⁸ If a prisoner escaped with one of his guards, the other guard was pardoned: „...*cum custodia cum altero custode simul fugisset, alteri venia data est.*“²⁹ Consequently, the liability of the guards was not collective; they were not liable for each other's acts.

The same jurist tells us as follows: „*Non est facile tironi custodia credenda: nam ea prodita is culpa reus est, qui eam ei commisit.*“³⁰ Accordingly, it was not advisable to entrust a prisoner to a new recruit (*tiro*). If the prisoner could escape because of the guard's inexperience, the commander of the guard received a punishment, because he chose a wrong person to guard the prisoner. It is a good example for vicarious liability (*culpa in eligendo*) in Roman penal law.

Modestinus tells us the following provisions: „*Sed si se custodia interfecerit vel praecipitaverit, militi culpae adscribitur, id est castigabitur. Quod si ipse custos custodiam interfecerit, homicidii reus est. Ergo si casu custodia defuncta dicatur, testationibus id probandum est et sic venia dabitur.*“³¹ If a prisoner killed himself, the guards were corporally punished for their carelessness.³² If the guards themselves killed the prisoner, they committed a homicide which crime was punish-

²⁷ Cf. KLINGENBERG, Georg, *Servus fugitivus*, Stuttgart, 2005, p. 137.

²⁸ Mod. D. 48. 3. 14. 1. In English: „The prisoner should be handed over, not to a single person but to two“ (transl. Watson).

²⁹ Mod. D. 48. 3. 14. 2.

³⁰ Mod. D. 48. 3. 14. pr. In English: „Custody of a prisoner should not lightly be given to an inexperienced person; for if the prisoner be lost, the blame rests upon the person who entrusted [the prisoner] to him“ (transl. Watson).

³¹ Mod. D. 48. 3. 14.3–5. In English: „However, if a prisoner kills himself or throws himself down from a height, this shall be held to be the soldier's fault, that is, he shall be corporally punished. If the guard himself kills his prisoner, he is guilty of homicide. For this reason, if the prisoner is said to have died by accident, this must be proved by the evidence of witnesses, and thus a pardon will be given“ (transl. Watson).

³² The guards had two main duties: one was to prevent escape, the other was to prevent suicide of the prisoners. In his account of the Bacchanalian affair, Livy tells us the following: „The senate decided that Minius Cerrinius, the Campanian, should be sent in chains to Ardea, and that the magistrates there should be warned to keep him in custody under close observation to prevent not only his escape but any chance of his committing suicide“ (Liv. 39.19; transl. Canon Roberts). For the legal questions of suicide by prisoners, see also Frantzen, Marayke, *Mors voluntaria in reatu. Die Selbsttötung im klassischen römischen Recht*, Göttingen, 2012, pp. 144–145.

able by death. Of course, the guards did not commit a crime if they legally executed a death punishment in the prison. If the prisoner died as the result of an accident, the guards were pardoned. In this case the guilt of the guards was presumed; their innocence had to be proved.

3 Conclusion

The penal liability of the Roman prison guards, who were usually soldiers, was circumstantially regulated by the imperial rescripts. According to our sources, a Roman guard could be liable in the following cases: (1) if a prisoner remained in custody unchained; (2) if a weapon or poison was brought into the prison; (3) if a prisoner escaped; and finally, (4) if a prisoner died. It is well known that the liability rules of the classical Roman law of contracts and delicts were developed very well. This high state of development can be pointed out in the field of military criminal law too. The liability of the guards was subjective; in case of an accident they remained unpunished, and negligence was always a mitigating circumstance for them.

Literature

- FRANTZEN, Marayke. *Mors voluntaria in reatu. Die Selbsttötung im klassischen römischen Recht*, Göttingen, 2012.
- KLINGENBERG, Georg. *Servus fugitivus*, Stuttgart, 2005.
- KRAUSE, Jens-Uwe. *Gefängnisse im Römischen Reich*, Stuttgart, 1996.
- LOVATO, Andrea. *Il carcere nel diritto penale romano dai Severi a Giustiniano*, Bari, 1994.
- MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*, Leipzig, 1899.
- PAVÓN TORREJÓN, Pilar. *La cárcel y el encarcelamiento en el mundo romano* Madrid, 2003.
- RAPSKE, Brian. *The Book of Acts and Paul in Roman Custody*, Grand Rapids, Michigan, 1994.
- WATSON, Alan. Drunkenness in Roman Law, in *Sein und Werden im Recht. Festgabe für Ulrich von Lübtow zum 70. Geburtstag am 21. August 1970* (Hrsg. Becker, Walter G. und Schnorr von Carolsfeld, Ludwig), Berlin, 1970, pp. 381–387.

Contact – email

jogsary@uni-miskolc.hu

Historické a medzinárodné aspekty zodpovednosti za porušenie práva ozbrojených konfliktov

Martin Skaloš, Erik Eliás

Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, Slovenská republika

Abstract in original language

V súčasnej dobe globálnych hrozieb terorizmu a napätia vo svete sme pravidelne konfrontovaní s problematikou právnej regulácie ozbrojených konfliktov a tzv. humanitárneho práva, či lepšie povedané s otázkou porušovania týchto pravidiel. V prípade porušenia noriem práva ozbrojených konfliktov zo strany štátov sa aplikujú klasické normy zodpovednosti štátov, avšak pri porušovaní, ktorých sa dopustili fyzické osoby, sa dá okrem toho aplikovať aj celá škála sankcií medzinárodného trestného práva. Aj preto cieľom tohto príspevku je analýza historických a medzinárodných aspektov zodpovednosti za porušenie práva pri ozbrojených konfliktoch.

Keywords in original language

Ozbrojený konflikt; pravidlá ozbrojených konfliktov; právo ozbrojených konfliktov; medzinárodné právo; zodpovednosť; uplatňovanie humanitárneho práva; porušovanie humanitárneho práva.

Abstract

Historical and international aspects of the liability for violation of the law of armed conflicts.

In these days of global terrorism threats and tensions in the world we are regularly confronted with problems of legal regulation of armed conflict and so called humanitarian law, or rather with the question of the violation of these rules. In the event of infringement of the relevant law of armed conflicts by states are applied traditional standards of accountability of states, but regarding violations committed by individuals can furthermore apply

a range of sanctions of international criminal law. That is why the aim of this contribution is to analyze the historical and international aspects of the liability for violation of the law of armed conflicts.

Keywords

Armed conflict; rules of the armed conflicts; the law of armed conflicts; international law; liability; application of the international humanitarian law; infringement of the international humanitarian law.

1 Úvod

Ozbrojené konflikty sú staré ako samo ľudstvo. Postupné utváranie kmeňových zväzov, neskôr mestských štátov a nakoniec štátov vo forme, v akej ich dnes poznáme, viedlo k vytvoreniu medzinárodných pravidiel spoluzitia, až do dnešnej podoby medzinárodného práva. Spolu s týmito pravidlami prvé štátne útvary uzatvárali prvé spojenecké zmluvy a mierové zmluvy, ktoré ich mali uchrániť pred hegénom alebo udržať mier v ich oblasti. Už v týchto prvopočiatoch vzniku medzinárodného práva možno vidieť prepojenosť s právom ozbrojených konfliktov. V starších dobách možno hovoriť len o obyčajoch, pravidlách, zmluvách a dohodách na bilaterálnej úrovni, no v stredoveku a v nasledujúcich obdobiach tieto pravidlá naberali multilaterálny charakter. Išlo o pakty, dohovory a protokoly.

Odpoveďou medzinárodného spoločenstva na ukrutnosti, páchané počas ozbrojených konfliktov, bolo vytváranie a postupné kodifikovanie pravidiel upravujúcich vedenie ozbrojených konfliktov. Medzinárodné humanitárne právo v širšom význame slova predstavuje ucelený, avšak stále sa rozvíjajúci súbor pravidiel obyčajovej povahy a noriem medzinárodného práva, ktorých cieľom je presadzovanie princípov humanity do ozbrojeného konfliktu, či už medzinárodnej alebo vnútroštátnej povahy, v úzkom vzťahu s vojenskou nevyhnutnosťou.

Cieľom medzinárodného humanitárneho práva je vytvoriť pre účastníkov ozbrojeného konfliktu systém pravidiel obmedzujúcich určité prostriedky a spôsoby vedenia ozbrojeného konfliktu a poskytnúť tak ochranu nielen priamym účastníkom nepriateľských akcií, ale i osobám, ktoré sa priamo nezúčastňujú aktov vojnového násillia alebo už nie sú účastníkmi

nepriateľských akcií. Kogentné pravidlá medzinárodného humanitárneho práva musia byť rešpektované za každých okolností všetkými účastníkmi ozbrojeného konfliktu. Ich porušenie môže mať za následok vznik medzinárodnej zodpovednosti štátov a individuálnej trestnej zodpovednosti.

2 Medzinárodnoprávna regulácia ozbrojeného konfliktu

Existujú dva základné medzinárodné stavy - stav mieru a stav vojny. Každému z nich zodpovedá svojbytný systém pravidiel medzinárodného práva. Pravidlá vedenia vojny existovali ešte skôr, ako medzinárodné právo získalo ucelenú podobu.¹

Vojnovým právom v širšom zmysle slova (*ius belli*) sa podľa tradičného medzinárodného práva vysvetľovalo celé osobitné odvetvie medzinárodného práva, obsahujúce všetky pravidlá, týkajúce sa vojny. Toto odvetvie zahŕňalo jednak právo na vojnu (*ius ad bellum* - právo na vojnu predstavujú pravidlá, normy medzinárodného práva, regulujúce subjektívne právo štátu siahať po vojne²) a právo platné v priebehu vojny (*ius in bello* - vojnové právo v užšom zmysle stanovuje práva a povinnosti štátov počas ozbrojeného konfliktu³). Dnes sa toto odvetvie skôr označuje presnejšie ako právo ozbrojených konfliktov.⁴

Ius belli - vojnové právo v širšom zmysle⁵ tvoria pravidlá upravujúce postavenie bojujúcich strán i neutrálnych štátov, ako aj postavenie jednotlivcov počas vojny a ozbrojených konfliktov. Vojnové právo obmedzuje voľnosť bojujúcich štátov vo výbere prostriedkov a spôsobov vedenia vojny na základe zásady vojnovnej účelnosti a zásady humanity.⁶

Medzinárodné právo ozbrojených konfliktov (*ius in bello*) tvoria dve skupiny pravidiel. Prvú z nich predstavujú Haagske dohovory z rokov 1899 a 1907 a druhú Ženevské dohovory z rokov 1949 a 1977. Tieto medzinárodné

1 TÜRCK, D. *Základy medzinárodného práva*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2010, s. 453.

2 MRÁZ, S. *Základy medzinárodného práva verejného*. Bratislava: Akadémia policajného zboru SR, 1996, s. 164.

3 KRÁLIK, J. a kol. *Hesláръ verejného práva. VÝkladový slovník*. Bratislava: Eurounion, 2005, s. 288.

4 MRÁZ, S. *Medzinárodné právo verejné*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007, s. 485.

5 TOMKO, J. a kol. *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: Obzor, 1988, s. 358.

6 KULAŠÍK, P. a kol. *Slovník bezpečnostných vzťahov*. Bratislava: Smaragd, 2002, s.223.

dokumenty majú obligatórnu povahu, pretože uplatňovanie ich pravidiel je pre bojujúce strany záväzné a nie je založené na princípe reciprocity.⁷

Medzinárodné právo ozbrojených konfliktov je obsahovo „neutrálne“, pretože je určené na rovnaké a nediskriminačné používanie všetkými bojujúcimi stranami bez ohľadu na to, či niektorá z nich začala konflikt v súlade alebo v rozpore s *ius ad bellum*. V praxi to znamená, že žiadna z bojujúcich strán nemôže ospravedlňovať porušovanie pravidiel ozbrojených konfliktov s poukazovaním na to, že druhá bojujúca strana začala ozbrojený konflikt v rozpore s medzinárodným právom.⁸

Ozbrojený stret proti sebe stojacich územných suverénov neprebíha v anarchii, ale je právne regulovaný. Opodstatnenosť vojnového práva neustúpila ani potom, čo uplatnenie ozbrojenej sily v medzinárodných stykoch stratilo pôvodnú voľnosť a stalo sa kogentne postihovaným protiprávnym konaním. Subjektívne právo viesť proti agresorovi ozbrojené akcie odvtedy realizuje už len strana donucujúca agresora zastaviť jeho konanie. Avšak aj agresor je potom zaviazaný rešpektovať pravidlá ním začatého ozbrojeného konfliktu. Zatiaľ čo samotné pristúpenie k nepriateľstvu postaví z právneho hľadiska jeho účastníkov proti sebe, jeden predstavuje stranu konajúcu protiprávne, teda agresora, druhý je vykonávateľom svojho subjektívneho oprávnenia k donúteniu agresora, v priebehu ozbrojeného konfliktu sú v postavení rovnom, pretože obe strany sú rovnako viazané dodržiavať pravidlá vojnového práva.⁹

Lauterpacht kontroverzne označil právo ozbrojených konfliktov ako „medzeru medzinárodného práva“, pretože je vraj najmenej dodržiavaným a najteoretickejším odvetvím nielen medzinárodného práva, ale práva ako takého.¹⁰

Často sa prezentuje názor, že aj pravidlá medzinárodného práva pre vedenie bojových operácií sa v skutočnosti nikdy nedodržiavali. Všetky významné

⁷ KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: Iura Edition, 2008, s. 440.

⁸ KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: Iura Edition, 2008, s. 445.

⁹ ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P. *Medzinárodné právo verejné*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 681.

¹⁰ MRÁZ, S. *Zodpovednosť za porušenie práva pri ozbrojených konfliktoch*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007, s. 7.

ozbrojené konflikty boli totiž údajne vždy sprevádzané nerozlišujúcim bombardovaním a napádaním civilných objektov. Veľmi často sa však zabúda na skutočnosť, že vo vojne bohužiaľ vždy dochádza k omylom, nepresnostiam v plánovaní, identifikácii cieľov a podobne. Vojna je sama osebe násilím, ktoré vyúsťuje do utrpenia, avšak základné pravidlá pre vedenie bojových operácií v ozbrojených konfliktoch napokon preukázali svoju opodstatnenosť a realistickú povahu.¹¹

3 Počiatky medzinárodnoprávnej regulácie

História ľudstva je z veľkej časti históriou vojen a potvrdzuje, že výdobytky ľudského umu sa v rôznych technických disciplínach po prvýkrát obvykle uplatňujú vo vojenskej oblasti pre potreby nových, účinnejších zbraní. Tým sa vojny stávali krutejšími a počet obetí vojen neustále narastal. Až následne sa štáty pokúšali prostredníctvom medzinárodného práva o ich prípadné obmedzenie či zakázanie. Napriek vývoju medzinárodného práva až do začiatku 20. storočia prakticky neexistovali pravidlá medzinárodného práva, upravujúce podmienky, za ktorých možno začať vojnu.¹²

Úprava práv a povinností strán počas ozbrojeného konfliktu vznikala postupne ako súbor vojnových zvyklostí, pričom rozhodujúcim obdobím pre ich formovanie sa stala druhá polovica 19. storočia. Takto sformované pravidlá (zvyklosti a medzinárodné obyčaje) sa medzinárodné spoločenstvo na začiatku 20. storočia pokúsilo skompletizovať a dať im písomnú podobu. Stalo sa tak počas prvej a druhej Haagskej mierovej konferencie v rokoch 1899 a 1907, keď bolo prijatých celkovo 14 medzinárodných dohôrov upravujúcich jednotlivé otázky pozemnej a námornej vojny, ako aj neutralitu. Najvýznamnejší z nich je štvrtý Haagsky dohovor o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny, ku ktorému je pripojený Poriadok pozemnej vojny. Norimberský vojenský tribunál v roku 1946 a Tokijský vojenský tribunál v roku 1948 potvrdili, že pravidlá obsiahnuté v tomto dohovore sú písomným vyjadrením obyčajových pravidiel a zvyklostí uznávaných civilizovanými

¹¹ FUCHS, J. Zakladní pravidla mezinárodního práva pro vedení bojových operací. In: *Právník*, 2006, roč. 145, č. 1, s. 85.

¹² KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: Iura Edition, 2008, s. 439.

národmi počas ozbrojených konfliktov. Zatiaľ čo pôvodne sa tento systém označoval ako medzinárodné vojnové právo, v súčasnosti je známy ako medzinárodné právo ozbrojených konfliktov.

3.1 Vznik moderného humanitárneho práva

Aj v období pred vznikom medzinárodného humanitárneho práva v dnešnom ponímaní sa vyskytlo pomerne veľké množstvo snáh o akúsi právnu reguláciu vojen. Toto úsilie je rovnako staré ako vojna sama. Vojna bola v minulosti chápaná ako tradičný spôsob, resp. prostriedok riešenia vzťahov. Pravidlá regulujúce vojnu na rozdiel od súčasnosti ešte nevychádzali predovšetkým zo zásad ľudskosti a civilizovanosti, ale ich cieľom boli zo začiatku skôr taktické, ekonomické alebo hospodárske záujmy štátov (napríklad zákaz tráviť studne, zákaz zabíjania rukojemníkov ako budúcich otrokov a pod.).

Zásady vedenia vojny mali v prevažnej miere podobu obyčají a zvyklostí dodržiavaných počas ozbrojeného konfliktu. Prvé pokusy o pravidlá regulujúce vojnu zaznamenávame už u starovekých civilizácií. Patria sem napríklad Chammurapiho zákonník, staré hinduistické texty v knihe Manu, dielo čínskeho spisovateľa Sun Tzu nazvané Umenie vojny alebo zbierka vojnových zákonov vydaná západorímskym cisárom Mauritiusom s názvom Strategica a mnohé ďalšie. Dokonca určité pravidlá vojny obsahujú aj náboženské knihy hlavných náboženstiev Biblia a Korán, resp. šaría.

Jednou z najznámejších právnych pamiatok je zákonník kráľa Chammurapiho. Tento babylónsky kráľ napísal kódex Chammurapiho, ktorý sa týkal ochrany slabých proti útlaku silných a ktorý apeloval, aby zajatci boli prepustení po zaplatení výkupného. Z najznámejších zachovaných písomných zmlúv medzinárodného charakteru je zmluva medzi Egyptom a Chetitiskou ríšou, konkrétne medzi panovníkmi, na egyptskej strane faraónom Ramsesom II. a chetitským panovníkom Chattušilišom III. z roku 1278 pred n.l. Táto zmluva bola spečatená sobášom s dcérou chetitského panovníka a ukončila tak storočné vojny Egyptanov s Chetitmi. Svojím obsahom bola predovšetkým mierovou zmluvou a spojeneckou dohodou, pretože obidvaja panovníci si tak navzájom sľúbili poskytnúť pomoc proti vonkajším nepriateľom.¹³

¹³ Bližšie pozri HERYNK, J.; VLČEK, Z. *Vybrané teze z mezinárodního humanitárního práva*. Vydavateľ: Vysoká vojenská škola pozemního vojska – Fakulta řízení vojenských systémů, 1996, s. 5.

V tomto období boli položené aj prvé a najväčšie základy vojnového práva v zákonoch Manu, ktoré boli jedným z najrozšírenejších staroindických textov o zvykoch, morálke a práve. Pravidlá, ktoré boli uvedené v tomto diele, ovplyvnili vývoj diplomatického práva, lebo obsahujú ustanovenia o vysielaní poslov do inej krajiny pri osobitných príležitostiach, napríklad pri uzatváraní mierových zmlúv. Ďalej tiež obsahuje pravidlá, ktoré sa týkajú náboženskej povahy vedenia vojny. Cieľom bolo znížiť ničivé dopady konfliktu tak, aby vojenské oddiely nemali neobmedzenú voľnosť vo voľbe prostriedkov proti nepriateľovi. Už v tomto období bolo zakázané zabiť alebo zraniť zajatcov, ranené a neozbrojené osoby, či osoby prosiace o milosť a používať jedovaté alebo ozubené šípy. Veľmi sa poukazovalo na nutnosť ušetriť roľnícke obyvateľstvo. V Číne bol pôvodne zavedený systém právnych obyčajov a medzinárodných zmlúv. Myslenie obyvateľov na tomto území bolo značne ovplyvňované pravidlami zdvorilostnými a náboženskými. Jednou z hlavných postáv, ktorá sa zaoberala vojnovým právom, bol Lao-c', ktorý vystupoval proti nespravodlivým vojnám. Ďalej Muo-Ti, ktorý učil o neprípustnosti dobových vojen. Konfucius, najznámejší staroveký čínsky mysliteľ, poukázal na potrebu svetovej medzinárodnej organizácie. Z aktívnej diplomatickej činnosti, ktorú štáty starej Číny vykonávali, bola uzatvorená v roku 546 pr. n. l. prvá zmluva o neútočení.

Vojny v starovekých gréckych mestských štátoch boli obzvlášť kruté, pričom vo vojne bolo dovolené zabíjať zajatcov a súčasťou vojnového práva bolo aj dovoľenie brať do otroctva vojakov, ženy alebo deti, avšak zakázané bolo búranie chrámov. Gréci viedli vojnu podľa toho, kto bol ich nepriateľ. To znamená, že ak medzi sebou bojovali grécke mestské štáty, vojny boli vedené relatívne humánne a naopak vojny s nepriateľmi mimo ich civilizácie, napríklad s Peržanmi, boli vedené mimoriadne kruto.

Počas vojny alebo mieru dodržiavali grécke mestské štáty určité pravidlá a obvyklá bola aj arbitráž. Z tohto obdobia je zmluva o pokojnom riešení medzinárodných sporov z roku 421 pred n. l., uzavretá medzi Aténami a Spartou na 30 rokov mierového spoluzitia. V nej bolo stanovené, že každý ďalší spor medzi obidvoma mestskými štátmi sa má riešiť podľa práva, a to súdom, ktorý si sporné strany zvolia. Zmluva obsahovala aj stáleho rozhodcu pre spory medzi zmluvnými stranami.

Rím sa podieľal na rozvoji vojnového práva, ktoré presadzovalo výslovné expanzívne ciele. Veľmi známy je Cicerov výrok: „Vo vojne právo mlčí.“ Rimania používali štyri dôvody pre vojnu:

- porušenie rímskeho domína, teda vlastných práv;
- ublíženie vyslancom, nedotknuteľnosť parlamentárov;
- porušenie zmlúv;
- podpora, ktorú poskytol štát doposiaľ priateľský nepriateľovi Ríma.¹⁴

V prípade, keď takýto štát poskytol Rímu primeranú satisfakciu, vojna bola ospravedlnená. Rimania poskytovali svojim zajatcom právo na život. Na rozdiel od práva vojnového v Indii, rímske právo na vojnu zakazovalo len používanie jedu, a preto boli vojnové konflikty riešené neobyčajne kruto. Vojne predchádzalo vyslanie poslov, ktorí vzniesli obžalobu a požadovali zadost'učinenie. Pokiaľ ju nedostali, nasledovala 33-denná čakacia lehota. Po skončení bolo prijaté rozhodnutie o vyhlásení vojny. Vojna mohla skončiť prímerím, mierovou zmluvou, kapituláciou alebo dobytím územia.

Ani v období stredoveku sa však vo vojnovom práve nedosiahol pokrok. Vojny boli vedené príliš kruto a nerobili sa rozdiely medzi normálnym obyvateľstvom a vojakmi. Ranení a chorí boli bez práv a ponechaní osudu. Mestá sa vypaľovali a lúpili. Ten, kto zajal nejakého zajatca, s ním mohol naložiť podľa svojho uváženia.

Postoje cirkvi vzhľadom na ovplyvňovanie alebo právnu reguláciu vojnového konfliktu možno rozdeliť na dve časti. Na jednej strane cirkev veľmi tvrdo zasahovala proti inovercom a náboženské boje boli vedené priam až fanaticky. Na strane druhej cirkev zakazovala niektoré spôsoby vedenia vojny, bojovať v určité dni alebo sviatky a ponúkala útočisko v kostoloch alebo chrámoch.

Cirkvi patrili aj prvé pokusy kodifikovať vojnové právo na konciloch, kde boli dohodnuté pravidlá, ktoré chránili určité kategórie osôb pred útokmi bojujúcej armády. Ochrana sa týkala predovšetkým žien, roľníkov, študentov, detí a obchodníkov, ale aj poľnohospodárskeho dobytku alebo rôznych remeselníckych nástrojov. Ďalej cirkev na Lateránskom koncile zakázala

¹⁴ KADLECOVÁ, M. a kol. *Právní dějiny*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s. r. o., 2005, s. 686.

používanie lukov a kuší. Použitie jedu, trávenie studní alebo zneužitie cudzej vlajky sa pokladalo za neprípustné. Inak v tomto období použitie akýchkoľvek vojnových prostriedkov nepodliehalo žiadnemu obmedzeniu. Po skončení vojnového konfliktu alebo pri vojnovej okupácii bol väčšinou skonfiškovaný súkromný a štátny majetok a bojaschopné obyvateľstvo bolo donútené bojovať.

Aj v tomto období boli niektorými panovníkmi alebo kniežatami vypracované idey o vytvorení mierových organizácií. Tieto plány však boli vo svojej dobe utopické a skôr neuskutočniteľné. Za významný, ale skôr nadčasový projekt možno pokladať dielo Antonia Marinioho z Grenoblu, ktoré sa týkalo univerzálnej mierovej organizácie.

Vojna medzi kresťanskými štátmi sa mala prehlásiť za protiprávnu. Pokiaľ by došlo k napadnutiu jedného člena tohto spolku iným štátom, tak ostatní členovia spolku sú viazaní ho vojensky a finančne podporiť. Pokiaľ by spory vznikli medzi členmi dohody, mali sa zaviesť obligatórne sprostredkovacie a urovnávacie rokovania. Štruktúra tohto spolku sa v mnohom zhoduje s princípmi Európskej únie. Pôvodný Marinioho návrh na ustanovenie vojnového spolku proti Turkom nahradila širšia a závažnejšia koncepcia mierovej únie európskych panovníkov – mierový projekt českého panovníka Juraja z Poděbrad.

Ďalšiu myšlienku mierového zjednotenia národov mal Dante Alighieri, ktorý tvrdil, že jedine mierová organizácia môže ľudstvu zabezpečiť rozvoj jeho intelektuálnych a mravných hodnôt.

V stredoveku platilo právo silnejšieho a ten, kto vojnu vyhral, sa už viac nestaral o katastrofálne dopady. Vlastne možno povedať, že až do konca 19. storočia tradičné medzinárodné právo neobsahovalo žiadnu pozitívnu právnu normu, ktorá by akékoľvek použitie ozbrojenej sily zakazovala alebo by ju aspoň obmedzovala.

V období medzinárodného práva tradičného (od polovice 17. stor. do polovice 19 stor.) vojna nebola zakázaná, vo vojne záležalo na tom, kto bol víťazom, po vojnách nasledovali mierové rokovania, vznikali mierové zmluvy, ktoré boli často nejakým diktátom víťaza, boli výhodné najmä pre neho.

Rozvíja sa koncept tzv. spravodlivej vojny – snaha ospravedlňovať vojnu, koncept spravodlivej vojny sa nikdy nestal právne záväzným, rovnako bolo rozhodujúce, kto vo vojne zvíťazil – často teda i ten, ktorý spravodlivý dôvod k útoku nemal, ale vojnu vyhral, si diktoval podmienky, zaberал územie a pod. V 18. storočí sa nad vedením vojny zamýšľal Jean-Jacques Rousseau vo svojom učení o spoločenskej zmluve. Podľa tohto učenia vojna nie je vzťahom človeka k človeku, ale je vzťahom medzi štátmi, v ktorom sa jednotlivci stávajú nepriateľmi len náhodou, to nie však ako ľudia, ale ako vojaci. Z toho logicky vyplýva, že na vojakov možno útočiť, len pokiaľ sami bojujú, a len čo zložia zbrane, stávajú sa opäť ľudskými bytosťami. Takto boli položené filozofické základy pre vznik moderného medzinárodného humanitárneho práva, ku ktorému došlo v polovici 19. storočia.

Pri zrode moderného medzinárodného práva humanitárneho stáli dve osobnosti – švajčiarsky štátny občan Henry Dunant a nemecký emigrant v USA Francis Lieber. Myšlienka zavedenia ochrany lekárskeho personálu, aby aj za ozbrojeného konfliktu mohol plniť svoje poslanie, viedla k prijatiu prvých skutočných medzinárodných zmlúv vrátane Ženevského dohovoru z 22. augusta 1864, a myšlienka založenia nestrannej ľudomilnej organizácie, ktorej hlavným poslaním malo byť práve starostlivosť o obeť ozbrojených konfliktov, viedla k vzniku Medzinárodného výboru Červeného kríža (1880). Takto boli položené základy tzv. „ženevského práva“.¹⁵

O modernom medzinárodnom humanitárnom práve môžeme hovoriť od podpísania ženevského dohovoru o zlepšení osudu ranených a chorých v poľných armádach z roku 1864¹⁶, ktorý sa stal základom pre neskoršiu kodifikáciu medzinárodného humanitárneho práva. Dohovor bol ďalej revidovaný v rokoch 1906, 1929, 1949 a doplnený Dodatkovým protokolom I. z roku 1977.

Na druhej strane Atlantického oceánu americké ministerstvo vojny vydalo v roku 1863 všeobecný rozkaz č. 100, inak známy ako Lieberov kódex, ktorý položil základy tzv. „haagskeho práva“. Lieberov kódex je výsledkom prieniku osvietenského racionalizmu do sféry ozbrojeného konfliktu a jeho

¹⁵ ONDŘEJ, J.; ŠTURMA, P.; BÍLKOVÁ, V.; JÍLEK, D. et al. *Medzinárodní humanitární právo*. Praha: C.H. Beck, 2010, s. 95.

¹⁶ Tento prvý Ženevský dohovor bol uzavretý na prvej ženevskej konferencii zvolanej švajčiarskou vládou 8. 8. 1864.

najväčší teoretický prínos spočíva vo vytýčení vojenskej nevyhnutnosti ako základného pravidla na obmedzenie násilia. Jeho vplyv ďaleko presiahol hranice USA. Stal sa predlohou pre viacero vojenských manuálov iných štátov a významne prispel k dohodnutiu Petrohradskej deklarácie (1868), ktorá zakázala výbušné strely ľahšie ako 400 g, pretože spôsobujú nadmerné útrapy. Rovnako Lieberov kódex inšpiroval Bruselskú deklaráciu z roku 1874, ktorá sa ďalej stala inšpiračným zdrojom pre haagske dohovory z roku 1899 a 1907.

Požiadavka humanizácie vojny sa neskôr odrazila i v Haagskych dohovoro-
ch z rokov 1899 a 1907, ktoré zakotvili základné pravidlá a normy platné v pozemných vojnách, a tvoria základ Haagskeho práva. Nové formy nepriateľstiev, sústavné zdokonaľovanie prostriedkov a spôsobov vedenia vojny a skúsenosť s prvou svetovou vojnou podnietili ďalšie kodifikačné úsilie v tejto oblasti, ktoré sa pretavilo do veľkého množstva prijatých dohovorov, aj keď je potrebné konštatovať, že po prvej svetovej vojne došlo k istému spomaleniu nastúpeného trendu v kodifikačnom úsilí humanitárneho práva.

3.2 Kodifikácia moderného medzinárodného humanitárneho práva

V roku 1899 prebehla v Haagu mierová konferencia. Z iniciatívy Ruska sa v Haagu zišli členovia zastupiteľských štátov na I. Haagskej mierovej konferencii. Jej cieľom bola humanizácia vedenia vojen a tiež zakázanie výroby a použitia niektorých zbraní. Hlavnou zásadou haagskych dohovorov je, že bojujúce strany nemajú neobmedzené právo na voľbu prostriedkov a spôsobov vedenia vojny a že nepriateľstvo v ozbrojenom konflikte nemá prekračovať stanovené medze. Ďalším prínosom bolo dovtedajšie zhrnutie praxe o vedení pozemných vojen v Dohovore o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny.

Na tejto konferencii boli prijaté 3 zásadné dohovory:

- O pokojnom riešení medzinárodných sporov;
- O zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny;
- O rozšírení Ženevskej konvencie (1864) na vojnu na mori.¹⁷

¹⁷ Boli prijaté aj ďalšie dokumenty, napríklad o zákaze vrhania striel z lietadiel, o zákaze striel s jedovatými plynmi, o zákaze striel upravených tak, aby sa v tele roztrieštili, a tým spôsobili kruté bolesti (tzv. strely dum-dum).

Po prvej haagskej konferencii začalo nadobúdať význam mierové hnutie, ktorého cieľom bolo urovnanie všetkých medzinárodných sporov arbitrážou alebo rozhodnutím medzinárodného súdu. V dôsledku toho bolo uzatvorených mnoho rozhodcovských zmlúv a Stály rozhodcovský súd, ustanovený v Haagu, vydal v roku 1902 svoj prvý a v roku 1914 svoj pätnásty nález.¹⁸

Ďalším, veľmi dôležitým medzníkom, ktorý bol uskutočnený v tomto období, bola II. Medzinárodná mierová konferencia. Konala sa v Haagu v r. 1907. Konferencia nadviazala na konferenciu z r. 1899. Všetky akty z r. 1899 boli revidované a ďalej rozvinuté.

Hlavným výsledkom konferencií v Haagu bolo prijatie dohovorov a ďalších dokumentov v oblasti vojnového práva - základ kodifikácie vojnového práva. Vojnové právo samo o sebe nezakazuje použitie sily, nezakazuje vojnu, ale určitým spôsobom koriguje túto oblasť, zakazuje určité postupy vo vojne, snaží sa zmierňovať zbytočné utrpenie. Dokonca vojnové právo ani nerozlišuje útočníka a napadnutého, všetky pravidlá vojnového práva platili rovnako pre všetkých adresátov.

Konferencie v Haagu neboli výsledkom žiadneho ozbrojeného konfliktu, štáty sa stretli v snahe riešiť určité otázky medzinárodného záujmu. Stretli sa štáty nielen európske a ich postavenie na konferenciách bolo rovnaké. Mala sa konať ešte tretia haagska mierová konferencia v roku 1915, ale tá sa kvôli vojne nekonala.

V roku 1918 (8. januára) prezident USA Thomas W. Wilson predniesol text, ktorý je dnes známy pod názvom Štrnásť bodov prezidenta Wilsona. V týchto 14. bodoch prezident Wilson navrhol modely vzájomného správania sa krajín. Reagoval na dlhotrvajúce problémy a vznikajúce konflikty v medzinárodných vzťahoch. K najdôležitejším bodom patrí posledný 14. bod, ktorý predznamenal vytvorenie Spoločnosti národov.¹⁹

Po skončení prvej svetovej vojny došlo k nevyhnutným mierovým rokovaniam. Výsledkom Parížskej mierovej konferencie v roku 1919 bola Versailleská mierová zmluva, ktorej súčasťou je Pakt Spoločnosti národov (zmluva zakladajúca Spoločnosť národov). Versailleská mierová zmluva potvrdila zodpovednosť

¹⁸ KADLECOVÁ, M. a kol. *Právní dějiny*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s. r. o., 2005, s. 700.

¹⁹ WAISSOVÁ, Š. *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 20-21.

nemeckého cisára Wilhelma II. za porušenie pravidiel medzinárodného vojnového práva.²⁰ Pakt Spoločnosti národov ešte vojnu nezakazuje, v pakte sa stretávame s chápaním vojny legálnej a vojny nelegálnej.

Štáty majú povinnosť najskôr vyvinúť snahu riešiť problémy mierovou cestou (tu je už povinnosť, predtým to bola iba akási alternatíva, doporučenie) použitím arbitrážneho konania či cez Radu bezpečnosti. Ak zlyhá riešenie Rady bezpečnosti, môžu sa uchýliť k vojne, potom je to vojna legálna. Pokiaľ by sa k vojne pristúpilo hneď, bola by to vojna nelegálna.

Mechanizmus Spoločnosti národov ako reagovať na vojnu legálnu bol slabý, v Pakte nebolo uvedené, kto posúdi, či išlo o nelegálnu vojnu. Vychádzalo sa z toho, že toto určia štáty, navyše sa vychádzalo z toho, že ostatné štáty automaticky prerušia všetky styky s porušiteľským štátom (automaticky bez toho, že by došlo k nejakému rozhodnutiu). Počítalo sa aj s tým, že by Rada bezpečnosti navrhla nejaké doporučenia vojenského zásahu.

Takzvaný Ženevský protokol z roku 1924 zakotvoval princíp zákazu útočnej vojny, avšak nevstúpil do platnosti z toho dôvodu, že neboli ratifikované všetky zmluvy. Vylúčenie ozbrojenej vojny bolo definitívne zavedené až neskôr a to v roku 1928, čo uvádzal Briand-Kelloggov pakt:

- prvá zmluva, ktorá zakazuje útočnú vojnu ako prostriedok politiky štátov,
- povinnosť riešiť spory pokojnými prostriedkami,
- nebol vytvorený žiadny mechanizmus, ktorý by zabezpečil dodržiavanie tohto paktu (Spoločnosť národov bola neskôr už veľmi slabá, nemohla realizáciu tohto paktu zabezpečiť),
- odvtedy môžeme hovoriť aj o práve na sebaobranu (súvisí so zákazom útočnej vojny); ťažko rozlíšiť hranicu medzi sebaobranou a nejakou represiou.

Pakt o pokojnom riešení medzinárodných konfliktov z roku 1928 ďalej rozvíjal možnosti riešenia konfliktov za pomoci arbitráže a prípadného možného odovzdania konfliktov, ktoré neboli vyriešené, a to Stálemu dvoru medzinárodnej spravodlivosti.

²⁰ KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r. o., 2004, s. 26.

Po 2. svetovej vojne (1945) na základe Charty OSN vzniká Organizácia spojených národov. Charta obsahuje zákaz použitia sily a hrozby silou (nielen použitie sily, ale aj hrozba silou znamená porušenie medzinárodného práva) a vytvára normatívne základy práva medzinárodnej bezpečnosti (vytvorený mechanizmus kolektívnej bezpečnosti, ktorý má zabezpečovať dodržiavanie noriem medzinárodného práva).

Zásada zákazu použitia sily a hrozby silou je obsiahnutá v čl. 2 odst. 4 Charty OSN. Ide o zákaz formulovaný pomerne stručne. Formulácia zákazu použitia sily vyvoláva rôzne interpretačné otázky (napr. ako chápať samotnú silu, ako chápať územie). Na výklad zásad, ktoré sú obsiahnuté všeobecne v Charte, slúži Deklarácia zásad medzinárodného práva týkajúcich sa priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi z roku 1970, prijatá Valným zhromaždením. Deklarácia nie je právne záväzná.

Charta zakazuje použitie sily proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti štátu. Zákaz hrozby a použitia sily je v súčasnosti považovaný za výraz všeobecného obyčajového medzinárodného práva a teda práva záväzného pre všetky štáty (túto myšlienku použil Medzinárodný súdny dvor v roku 1986 v prípade sporu USA a Nikaraguy). Ozbrojená sila môže byť použitá ako sila nepriama, štát môže podporovať napr. teroristov (aj v tomto zmysle ide o použitie sily a porušenie medzinárodného práva).

Existujú prípady dovoleného použitia sily (3 prípady legálneho použitia sily v Charte OSN). Štáty sú odvtedy oprávnené siahnuť po vojenskej sile proti druhému štátu len v týchto prípadoch:

- ak sa zúčastnia na ozbrojenej akcii proti útočníkovi na základe rozhodnutia Bezpečnostnej rady OSN podľa kapitoly VII Charty OSN,
- ak sa zúčastnia na vojenskej akcii proti útočníkovi v rámci regionálnej organizácie, keď na to boli Bezpečnostnou radou OSN splnomocnené,
- pri výkone práva individuálnej alebo kolektívnej sebaobrany proti ozbrojenému útoku druhého štátu podľa čl. 51 Charty OSN.

Tento vývoj viedol k tomu, že z pôvodného subjektívneho práva na vojnu vôbec, teda aj útočnú, zostalo po zákaze použiť vojenskú silu len právo štátu viesť obrannú vojnu.²¹

²¹ MRÁZ, S. *Medzinárodné právo verejné*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007, s. 485–486.

Štát má právo sa v prípade ozbrojeného útoku brániť - právo na sebaobranu je jediný dôvod pre legálne použitie sily uvedený v Charte OSN. Právo na sebaobranu môže byť individuálne i kolektívne, systém kolektívnej bezpečnosti v podobe Bezpečnostnej rady - Bezpečnostná rada môže rozhodnúť o použití ozbrojenej sily. Bezpečnostná rada môže splnomocniť nejaký oblastný orgán alebo oblastnú medzinárodnú organizáciu, aby použila ozbrojenú silu.

V praxi možno nájsť aj snahy o iné dôvody použitia ozbrojenej sily - napr. krajná núdza (krajná núdza nie je upravená v Charte OSN); krajná núdza sa uplatňuje väčšinou v prípadoch bez použitia ozbrojenej sily a humanitárna intervencia - zásah aj bez súhlasu Bezpečnostnej rady (tento zásah má smerovať k záchrane životov, nie proti danému štátu).

V prípade humanitárnej intervencie v Juhoslávii nešlo o sebaobranu a preto bol na ňu potrebný mandát Bezpečnostnej rady OSN, ktorý v prípade Juhoslávie udelený nebol – porušenie medzinárodného práva, sporné použitie bojových prostriedkov ako aj fakt, že dopad na civilné obyvateľstvo mohol prevýšiť vojenskú výhodu.

Dôsledky druhej svetovej vojny, nárast civilných obetí vojny a nedostatky v platnej právnej úprave vedenia ozbrojených konfliktov boli impulzom k ďalšiemu kodifikačnému úsiliu, ktorého výsledkom boli štyri ženevské dohovory z roku 1949. Reakciou na nové trendy vo vývoji právnej úpravy medzinárodných ako aj vnútroštátnych konfliktov sú dva Dodatočné protokoly k ženevským dohovorom z roku 1949, prijaté na diplomatickej konferencii v Ženeve v rokoch 1974 – 1977²² a Dodatkový protokol z roku 2005.

Štyri Ženevské dohody o ochrane obetí ozbrojených konfliktov z roku 1949:

- Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených a chorých príslušníkov ozbrojených síl v poli,
- Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených, nemocných a stroskotancov ozbrojených síl na mori,
- Ženevský dohovor o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami a
- Ženevský dohovor o ochrane civilných osôb počas vojny.

²² KRÁLIK, J. *Ženevské dohovory a Dodatočné protokoly (Medzinárodné humanitné a vojnové právo)*. Bratislava: Úvaha, 2002, s. 4–6.

Dohovory z roku 1949 boli pozmenené troma dodatkovými protokolmi:

- Protokol I (1977): Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov
- Protokol II (1977): Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí ozbrojených konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter
- Protokol III (2005): Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o prijatí ďalšieho rozoznávacieho znaku (znakom je dodatočný emblém – Červený kryštál – ktorý má rovnaký medzinárodný štatút ako emblémy Červeného kríža a Červeného polmesiacu).

Tieto štyri Ženevské dohovory obsahujú spolu 450 článkov a so 150 článkami Dodatkových protokolov z roku 1977 tvoria tzv. Chartu humanity a sú hlavným nástrojom práva ozbrojených konfliktov.

Pri problematike práva ozbrojených konfliktov sa môžeme stretnúť s pojmom *Miniaturny dohovor*. To je neoficiálne označenie pre spoločný článok 3 všetkých Ženevských dohovorov z roku 1949. Tento zaväzuje zmluvné strany, aby sa v konflikte riadili aspoň akýmsi minimálnym štandardom ľudskosti, napriek tomu, že vnútorné násilnosti nedosahujú intenzitu ozbrojeného konfliktu.

V súčasnosti sú Ženevské dohovory používané univerzálne a všetky štáty sveta(194) sú ich zmluvnými stranami. Tieto Ženevské dohovory majú podstatný význam aj pre slovenský právny poriadok. Napríklad slovenský trestný zákon upravuje kategóriu trestných činov vojnových v súlade so Ženevskými dohovormi a ich Dodatkovými protokolmi.

4 Zodpovednosť za porušenie medzinárodného humanitárneho práva

Štáty, ktoré sa stali zmluvnými stranami ženevských dohovorov a dodatkových protokolov, sa zaviazali stíhať akékoľvek porušenie týchto dohovorov. Rovnako nastala povinnosť zakotviť a prijať rôzne legislatívne opatrenia postihujúce osoby, ktoré sa dopustili vážnych porušení týchto dohovorov.

Ženevské dohovory a dodatkové protokoly obsahujú spoločný článok 1, ktorý zmluvným stranám nariaďuje „za všetkých okolností zachovávať“

a „zabezpečiť“ zachovávanie“ ich ustanovení. Každá strana, ktorá sa zúčastní vojnového konfliktu, môže byť zodpovedná za porušenie zákazu použitia ozbrojenej sily, pravidiel vedenia vojny a zákazu zločinu proti ľudskosti. Okrem tejto medzinárodnoprávnej zodpovednosti sa každá strana zaväzuje, že bude trestné sťahť všetky osoby, ktoré by výrazne porušili dohovory alebo by na to vydali rozkaz.

Závažné porušenie medzinárodného humanitárneho práva sa pokladá za vojnové zločiny. Spáchané medzinárodné zločiny sa trestajú nielen podľa vnútroštátneho práva, ale aj na medzinárodnej úrovni. Osoby, ktoré by sa tohto dopustili, stali by sa vojnovými zločincami a musia byť za všetkých okolností vždy a všade trestne stíhané.

V minulosti mohla trestať osoby, ktoré sa dopustili uvedených zločinov, buď bojujúca strana, alebo protivník. Zločinci boli potrestaní až vtedy, pokiaľ padli do rúk druhej bojujúcej strany.

Porušenie týchto dohovorov vyvoláva ako medzinárodnoprávnu zodpovednosť štátu, tak aj osôb, ktoré sa takého konania dopustili. K presadzovaniu a dodržiavaniu medzinárodného humanitárneho práva slúži medzinárodné trestné právo. Najväčšie negatívne dôsledky majú predovšetkým vážne porušenia ženevských dohovorov, ďalej aj prípady závažného porušovania zákonov a obyčajov, zvyklostí platných v medzinárodných ozbrojených konfliktoch, ktoré sa považujú za vojnové zločiny a sú stíhané Medzinárodným trestným tribunálom.

4.1 Zodpovednosť bojujúcich štátov podľa medzinárodného práva

Bojujúci štát je povinný nahradiť všetku škodu spôsobenú počas ozbrojeného konfliktu osobami patriacimi k jeho ozbrojeným silám. Zodpovednosť štátu za porušenie medzinárodného humanitárneho práva je upravená v článku 3 Haagskeho dohovoru IV a článku 91 Dodatočného protokolu I, z ktorého vyplýva, že štát zúčastnený na ozbrojenom konflikte je povinný nahradiť všetku spôsobenú škodu, ak k nej došlo porušením ustanovení ženevských dohovorov a protokolu.

Princíp zodpovednosti štátu za porušenie medzinárodného humanitárneho práva má obyčajovú povahu. V prípade povstania nesie štát medzinárodnú

zodpovednosť jednak za porušenia spáchané povstalcami v prípade, že sa im podarilo zmocniť vlády, resp. zvíťazili, ako aj za konanie predchádzajúcej vlády.

4.2 Individuálna trestná zodpovednosť

Fyzickej osobe, ktorá sa dopustila závažného porušenia medzinárodného humanitárneho práva kvalifikovaného ako vojnový zločin, vzniká priamo na základe noriem medzinárodného práva individuálna trestná zodpovednosť. Nie je podmienkou, aby bol takýto čin trestný i podľa vnútroštátneho práva každého štátu.

Podobne vzniká individuálna trestná zodpovednosť aj veliteľom, ktorý zodpovedajú za vojnové zločiny spáchané ich podriadenými na základe nimi vydaného rozkazu. Veliteľom, resp. iným nadriadeným vzniká trestná zodpovednosť za vojnové zločiny aj pri opomenutí, ich nečinnosti. Pri opomenutí je veliteľ zodpovedný za vojnové zločiny spáchané svojimi podriadenými pri splnení nasledujúcich podmienok:

- a) veliteľ vedel alebo vzhľadom na okolnosti vedieť mal, že jeho jednotky páchajú alebo sa chystajú spáchať vojnový zločin a súčasne
- b) veliteľ neprijal v rámci svojich možností všetky nevyhnutné a dostatočné opatrenia k zabráneniu spáchania vojnového zločinu, resp. spáchanie vojnového zločinu nepotrestal, ak k nemu došlo.²³

Prvýkrát sa zo zakotvením trestnoprávnej zodpovednosti veliteľa za opomenutie stretávame v medzinárodnom práve v Dodatkovom protokole I, konkrétne článku 86. Obdobným spôsobom riešili zodpovednosť za opomenutie aj Štatút Medzinárodného trestného tribunálu pre bývalú Juhosláviu ako aj Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu.

Rovnako ako veliteľ nesmie vydať protiprávny rozkaz, má aj každý kombatant povinnosť odmietnuť splnenie zjavne protiprávneho rozkazu. Ak kombatant vedel o protiprávnosti vydaného vojenského rozkazu alebo o nej vedieť mal vzhľadom na jeho zjavne protiprávnu povahu, nie je v prípade splnenia takéhoto rozkazu zbavený individuálnej trestnej zodpovednosti.

²³ ZAYAS, A. d. Human rights and indefinite detention. In: *International review of the Red Cross*, Volume 87, March 2005, Issue 857, p. 16.

Od platného obyčajového pravidla sa však odchyľuje úprava obsiahnutá v článku 33 Rímskeho štatútu MTS, podľa ktorej možno považovať za istých okolností vojenský rozkaz, vydaný nadriadeným, za skutočnosť vylučujúcu trestnosť.

5 Záver

Z historického hľadiska je zrejme, že vojna je jedným z najväčších problémov ľudstva. Ozbrojené konflikty sprevádzajú ľudstvo po celú dobu jeho vývoja. Aj našu súčasnú spoločnosť zmieta množstvo ozbrojených konfliktov. Každá vojna, predovšetkým však vojny „totálne“, ako boli I. a II. svetová vojna, poukázali na nutnosť riešenia určitých právnych zásad počas ozbrojených konfliktov. Preto sa začalo formulovať medzinárodné humanitárne právo, ktoré ako jediné upravuje začiatok, priebeh a nakoniec aj dopad vojnových konfliktov a tiež sa snaží zmierniť utrpenie tých, ktorí na konflikte neboli priamo zúčastnení, alebo tých, ktorí boli z konfliktu z nejakého dôvodu vyradení.

Prvé náznaky vzniku medzinárodného humanitárneho práva môžeme registrovať už v staroveku, kedy bolo označované ako právo vojnové a bolo predovšetkým vo forme práva obyčajového. Postupom času sa na toto odvetvie začal klásť väčší dôraz a už vládcovia veľkých ríš si začali uvedomovať jeho potrebu. Postupom času sa už z práva obyčajového prechádza na právo zmluvné. Samotný vznik medzinárodného humanitárneho práva sa však datuje od r. 1864 prijatím prvého Ženevského dohovoru, ktorý položil základy tomuto právu, a od r. 1899, kedy prebehla haagska mierová konferencia.

Vojna je vo svojej podstate násilím, ktoré vždy bude spôsobovať utrpenie. Ozbrojené násilie ako prejav extrémnej formy presadzovania politických, ekonomicko-hospodárskych, či náboženských alebo rôznych iných cieľov a riešenia sporov bolo v minulosti a bude prítomné aj naďalej. Práve z týchto dôvodov je nevyhnutné pokračovať v nastúpenom trende postupnej humanizácie ozbrojeného násillia v maximálne nožnej miere a vytvárania systému podmienok pre právnú reguláciu obmedzujúcu činnosť strán zúčastnených na ozbrojenom konflikte vo voľbe prostriedkov a spôsobov vedenia

ozbrojeného násilia. S tým súvisí i jeden z hlavných cieľov medzinárodného humanitárneho práva - poskytnúť ochranu osobám, ktoré sú najviac postihnuté sprievodnými javmi a následkami bojovej činnosti.

Literature

AZUD, J. *Medzinárodné právo*. Bratislava: VEDA, 2003, 456 s. ISBN 80-224-0753-4.

ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, 761 s. ISBN 80-86432-52-7.

FUCHS, J. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha: Ministerstvo obrany ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 2007, 235 s. ISBN 978-80-7278-424-0.

FUCHS, J. Zakladní pravidla mezinárodního práva pro vedení bojových operací. In: *Právnické*, 2006, roč. 145, č. 1, s. 76-86. ISSN 0231-6625.

HERYNK, J.; VLČEK, Z. *Vybrané teze z mezinárodního humanitárního práva*. Vyškov: Vysoká vojenská škola pozemního vojska – Fakulta řízení vojenských systémů, 1996, 173 s. Por. č. tlače S10256.

KADLECOVÁ, M. a kol. *Právní dějiny*. Praha: EUROLEXBOHEMIA, s. r. o., 2005, 816 s. ISBN 80-86861-10-4.

KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r. o., 2004, 296 s. ISBN 80-890437-90-4.

KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: IURA EDITION, 2008, 683 s. ISBN 978-80-8087-219-1.

KRÁLIK, J. a kol. *Heslár veřejného práva. Výkladový slovník*. Bratislava: Eurounion, 2005, 447 s. ISBN 80-88984-75-0.

KRÁLIK, J. *Ženské dohovory a Dodatkové protokoly (Medzinárodné humanitné a vojnové právo)*. Bratislava: Úvaha, 2002, 246 s. ISBN-80-85690-19-5.

KULAŠÍK, P. a kol. *Slovník bezpečnostných vzťahov*. Bratislava: Smaragd, 2002, 270 s. ISBN 80-89063-08-X.

MRÁZ, S. *Medzinárodné právo verejné*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007, 564 s. ISBN 978-80-8083-451-7.

- MRÁZ, S. *Základy medzinárodného práva verejného*. Bratislava: Akadémia policajného zboru SR, 1996, 218 s. ISBN 80-88751-66-7.
- MRÁZ, S. *Zodpovednosť za porušenie práva pri ozbrojených konfliktoch*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007, 140 s. ISBN 978-80-8083-462-3.
- ONDŘEJ, J.; ŠTURMA, P.; BÍLKOVÁ, V.; JÍLEK, D. a kol. *Medzinárodní humanitární právo*. Praha: C.H. Beck, 2010, 559 s. ISBN 978-80-7400-185-7.
- TOMKO, J. a kol. *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: Obzor, 1988, 421 s.
- TÜRK, D. *Základy mezinárodního práva*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2010, 556 s. ISBN 978-80-904209-9-1.
- WAISSOVÁ, Š. *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 250 s. ISBN 978-80-7380-339-1.
- ZAYAS, A. d. Human rights and indefinite detention. In: *International review of the Red Cross*. Volume 87, March 2005, Issue 857, pp. 15–38. ISSN 1816-3831.

Contact – e-mail

martin.skalos@umb.sk; erik.elias@umb.sk

State responsibility for breach of EU principle of equal treatment

Aleksandra Szczerba-Zawada

The Jacob of Paradyż University of Applied Sciences in Gorzów Wielkopolski, Faculty of Administration and National Security, Poland

Abstract in original language

Zasada równości jest jednym z fundamentów Unii Europejskiej, chronionym zarówno aktami unijnego prawa pierwotnego, jak i wtórnego. Prawo antydyskryminacyjne UE wiąże unijne instytucje, ale przede wszystkim państwa członkowskie, na których spoczywa ciężar odpowiedzialności za implementację i wykonanie prawa UE.

Celem artykułu jest przeanalizowanie zakresu odpowiedzialności państw członkowskich za naruszenie unijnej zasady równości.

Keywords in original language

Keywords in original language, divided by semicolons: odpowiedzialność państw, zasada równości, prawo UE.

Abstract

The equality principle is one of fundamental values in the EU legal system, guaranteed by both primary and secondary sources of EU law. The EU anti-discriminatory law is binding on EU institutions, but first and foremost on EU Member States, that are primarily responsible for the implementation and enforcement of EU law.

The aim of the paper is to analyze the scope of the responsibility of the Member States for the infringement of EU equality principle under EU law.

Keywords

Keywords in English, divided by semicolons: state responsibility, equality principle, EU law.

1 Introduction

Principle of equal treatment is one of the fundamental values of the EU legal order. The most earlier aspect of the principle of non-discrimination – prohibition of wage discrimination, essential for the realization of economic integration demands, through a broad interpretation of the Court of Justice of the European Union (CJEU) gradually covered new areas of social and economic life as well as new protected characteristic.

Currently, EU anti-discriminatory law prescribes six protected characteristics: sex, age, disability, sexual orientation, race or ethnic origin and religion or belief, discrimination based on which is prohibited in the following areas: in the area of employment, in the sphere of social security and in the area access to goods and services.

Sources of Union anti-discriminatory law – both primary and secondary – are binding on the EU institutions, but above all on the Member States, which are primarily responsible for the implementation and enforcement of EU law.

The purpose of this article is to examine the scope of responsibility of Member States for infringement of the EU principle of equality.

2 Status of the equality principle under EU law

The right to equality and non-discrimination are an expression of the general principle of equality, which is one of the fundamental values of the EU legal order. This rule requires that similar situations should be treated in a similar manner. *A contrario*, no similarity between the situations will require different treatment¹. The concept of equality in Union law is therefore the concept of relative equality, which requires assessing whether an entity having a characteristic protected by law is in a situation comparable to that of a person not having this feature, and if so, to establish whether there are no reasons justifying different treatment. According to the case law of the CJEU the comparability of the situation should be examined in particular in the light of the object and purpose of the act which introduces a distinction and the

¹ See case C-614/11 Kuso, EU:C:2013:544, para. 44.

purpose of the national provisions for different treatment². The EU Member States have in fact a certain margin of discretion in assessing whether and to what extent differences in situations, which in other circumstances would be considered to be similar, justify different treatment. The scope of that discretion will be determined by the circumstances, the subject and context of the case, including the similarities of the state of development of legal protection against discrimination in the parties to the European Convention on Human Rights (therefore in all EU Member States), reflecting the state of development of social relations prevailing in them and corresponding to value system held by and applied to their societies³.

Thus, despite the relevance in the EU law, the principle of equality does not have an absolute character. Objectively justified differential treatment is accepted under EU anti-discriminatory law. In addition, this law allows also certain exceptions to the equal treatment principle, including different treatment of women with respect to pregnancy and maternity, differentiation of treatment based on gender as a genuine occupational requirement and positive actions⁴.

The concept of equality is ambiguous one and its understanding depends to a large extent on the state of development of social and cultural conditions. This is accompanied by unclear legal status of this rule under EU law. The attempt to explain this status was made by the CJEU in its judgment in case of *Defrenne*, in which it stated that “the respect for fundamental personal human rights is one of the general principles of community law, the observance of which it has a duty to ensure⁵”. The right to equal treatment is therefore also a fundamental right, codified, among others, in art. 21 and 23 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. Thus this standard goes far beyond the boundaries of the application of the principles

² Such conditions were formulated by the CJEU in the judgment C-236/09 *Test-Achats*, EU:C:2011:100, para. 29.

³ C-249/96 *Lisa Jacqueline Grant*, EU:C:1998:63.

⁴ E.g. art. 14(2) of the directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast), Official Journal of the European Union, L 204/23, 26. 7. 2006.

⁵ C-149/77 *Gabrielle Defrenne*, EU:C:1978:130, paras. 26-27.

that can be invoked in national court only when it is implementing Union law (Art. 51(1) of CFR), responding to the analytical framework of subjective public right⁶.

3 Obligation of the Member States to abide by the equality principle

The Member States are obliged to observe the equality principle to the extent it is required by EU law. For this purpose a state is understood as unanimous formation of all state institutions (legislative, executive and judicial)⁷. All of them are obliged to abide by the equality principle under EU law. There are several provisions in the EU sources of law – both primary and secondary – that defines the scope of application of prohibition of discrimination to the judiciary, the legislature and the executive of the Member States.

When it comes to the treaty provisions art. 157 TFEU requires that each Member State shall ensure that the principle of equal pay for male and female workers for equal work or work of equal value is applied. In the light of this article equal pay without discrimination based on sex means, firstly, that pay for the same work at piece rates shall be calculated on the basis of the same unit of measurement and secondly, that pay for work at time rates shall be the same for the same job. Under the scope of obligation of all Member State's institution to ensure equal treatment for equal pay irrespectively of gender falls entitlement to maintain or adopt measures providing for specific advantages in order to make it easier for the underrepresented sex to pursue a vocational activity or to prevent or compensate for disadvantages in professional careers (so-called *affirmative actions*)⁸.

Under the Charter of Fundamental Rights of the European Union, that has the same legal value as the Treaties (art. 6 (1) TEU), everyone is equal

⁶ A. Wróbel, *Objaśnienie do art. 21 [w:] Karta Praw Podstawowych. Komentarz*, red. A. Wróbel, Warszawa 2013, s. 717.

⁷ Case C224/01, *Köbler*, EU:C:2003:513, para. 32.

⁸ More on the concept of affirmative actions in EU law i.a. M. De Vos, *Beyond Formal Equality. Positive Action under Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC*, Utrecht-Brussels 2007 and D. Caruso, *Limits of the classic method: Positive action in the European Union after the new equality directives*, „Jean Monnet Working Paper” 2002, nr 10.

before the law (art. 20 of the CFR). The Charter guarantees also freedom from discrimination, stating that any discrimination based on any ground such as sex, race, colour, ethnic or social origin, genetic features, language, religion or belief, political or any other opinion, membership of a national minority, property, birth, disability, age or sexual orientation shall be prohibited (art. 21 of the CFR). It has to be emphasised that this open anti-discriminatory clause has to be construed in the light of the scope of application of the Charter by the Member States which are the addressees of the provisions of this Charter only when they are implementing Union law (art. 51 (1) of the CFR). It implies that the non-discrimination provisions of the Charter have to be interpreted in accordance with EU equality law, mainly – EU directives.

EU equality directives prohibit discrimination based only on the following characteristics: sex (directive 2006/54), religion or belief, disability, age or sexual orientation (directive 2000/78⁹) and racial or ethnic origin (directive 2000/43¹⁰). EU Member States are obliged to abide by the above-mentioned prohibition of discrimination within the scope of *ratione materiae* of the directives which covers the matters of employment and occupation (directive 2006/54), self-employed capacity (directive 2010/41¹¹), access to and supply of goods and services (directive 2004/113¹²), social security (directive 79/7¹³) and education (directive 2000/43)¹⁴. The EU equality

⁹ Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation Official Journal of the European Union L 303/16, 2. 12. 2000.

¹⁰ Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, Official Journal of the European Communities L 180/22, 19. 7. 2000.

¹¹ Directive 2010/41/EU of the European Parliament and of the Council of 7 July 2010 on the application of the principle of equal treatment between men and women engaged in an activity in a self-employed capacity and repealing Council Directive 86/613/EEC, Official Journal of the European Union L 180/1, 15. 7. 2010.

¹² Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services, Official Journal of the European Union L 373/37, 21. 12. 2004.

¹³ Council Directive of 19 December 1978 on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security, Official Journal of the European Communities L 6/24, 10. 1. 1979.

¹⁴ More on EU anti-discriminatory law see A. Zawidzka-Łojek, A. Szczerba-Zawada (eds.), *The anti-discriminatory law of the European Union*, Warszawa 2015.

directives that all the Member States are obliged to implement prohibit direct discrimination (where one person is treated less favourably on grounds of protected characteristic than another is, has been or would be treated in a comparable situation), indirect discrimination (where an apparently neutral provision, criterion or practice would put persons of one of protected characteristics at a particular disadvantage compared with persons of person not having this feature, unless that provision, criterion or practice is objectively justified by a legitimate aim, and the means of achieving that aim are appropriate and necessary), harassment (where unwanted conduct related to the protected character of a person occurs with the purpose or effect of violating the dignity of a person, and of creating an intimidating, hostile, degrading, humiliating or offensive environment), including sexual harassment as well as any less favourable treatment based on a person's rejection of or submission to such conduct, instruction to discriminate against persons on grounds of sex and any less favourable treatment of a woman related to pregnancy or maternity leave within the meaning of directive 92/85/EEC. Broad concept of discrimination in the EU secondary law, covering new and new forms of unequal treatment¹⁵, must be reflected in the national law that is required to provide protection against all forms of discrimination recognized under EU directives.

4 Responsibility of the Member States for infringement of EU equality principle

Membership in the European Union implies not only the rights and benefits, but also obligations to take the necessary measures to comply with the treaty obligations imposed on Member States, inter alia to comply with non-discrimination obligation, as required by the principle of loyalty codified in art. 4 (3) TEU. The failure by Member States to fulfil their obligations, particularly with respect to law-making procedures, but also with respect to the application of the law, may give rise to a variety of consequences. Non application by the national court directly applicable norm of EU law, incorrect interpretation of EU law or a breach of the principle of primacy

¹⁵ On the new form of discrimination see i.a. V. Asaba Chege, *Multidimensional Discrimination in EU Law: Sex, Race and Ethnicity*, Baden-Baden 2011.

of EU law may imply launching complaints procedure for infringement of EU law against Member States (art. 258-260 TFEU) or liability of the State for damage caused to an individual¹⁶.

4.1 Procedure for infringement of EU law

According to the art. 258 TFEU “if the Commission considers that a Member State has failed to fulfil an obligation under the Treaties, it shall deliver a reasoned opinion on the matter after giving the State concerned the opportunity to submit its observations. If the State concerned does not comply with the opinion within the period laid down by the Commission, the latter may bring the matter before the Court of Justice of the European Union”.

The basic function of the discussed regulations is to compel the Member State to comply with its obligations resulting from their membership in the EU, more precisely – from the Treaties. The term “Treaties” should be construed as covering as well the general principles of EU law, the Charter of Fundamental Rights (to the extent it binds on the Member States) and binding Union acts issued under the TEU and the TFEU, i.e. acts of secondary law, including equality directives. The entity against which proceedings may be initiated is only the Member State. Violation of EU law gives rise to the Member States responsibility regardless of which state authorities breached EU law. Infringement of EU law may occur as a result of action taken by the legislature, executive or judiciary. Nevertheless the most controversial issue is to initiate the procedure under art. 258 TFEU in case of failure to comply with the EU law by the judicial authority. It should be noted that the European Commission has the discretion at each stage of the procedure of art. 258 TFEU. It refers both to delivering a reasoned opinion for infringement of the principle of equality by the Member States and to bringing the Member State before the CJEU for failure to comply with it. In both cases it is a right not a duty of the European Commission to assess the behaviour of the Member State as a breach of equality principle. A form of breach by a Member State of EU law, including principle

¹⁶ On the Member States responsibility under EU law see P. Aalto, *Public Liability in EU law. Brasserie, Bergaderm and beyond*, Oxford and Portland, Oregon 2011.

of equal treatment, is irrelevant, although the Commission has given priority to these violations, “which create the greatest risk and have a bigger impact on citizens and businesses, as well as the most persistent” what includes undoubtedly the violation of the principle of equality. The Member State will not be responsible for the unlawful (inconsistent with non-discrimination principle) actions of the national bodies only in case of the so-called exonerating circumstances such as: *force majeure*, illegality of EU measure or reciprocity¹⁷.

The same objective as the above-mentioned complaint to the CJEU for failure to fulfil Treaty obligations under art. 258 TFEU has the complaint under art. 259 TFEU. According to it any Member State which considers that another Member State has failed to fulfil an obligation under the Treaties may bring the case before the CJEU. Before a Member State has done this, it should bring the matter before the European Commission. The Commission shall deliver a reasoned opinion after each of the States concerned has been given the opportunity to submit its own case and its observations on the other party’s case both orally and in writing. If the Commission has not delivered an opinion within three months of the date on which the matter was brought before it, the absence of such opinion shall not prevent the Member States from failing the case before the CJEU. As a result Member States’ activities incompatible with EU principle of equality may be challenged not only by the European Commission but also by any other Member State what strengthens the scrutiny mechanism over Member States’ actions or omissions.

The consequences of finding by the CJEU of the infringement of the principle of equality principle by the Member State regulates the provision of art. 260 TFEU. It stipulates that:

- “1. If the Court of Justice of the European Union finds that a Member State has failed to fulfil an obligation under the Treaties, the State shall be required to take the necessary measures to comply with the judgment of the Court.
2. If the Commission considers that the Member State concerned has not taken the necessary measures to comply with the judgment of the Court,

¹⁷ M. Górski, *Skargi wymuszające przestrzeganie prawa Unii Europejskiej przez państwa członkowskie*, w: *Ustrój Unii Europejskiej*, J. Barcz (red.), Warszawa 2010, s. V-107 i n.

it may bring the case before the Court after giving that State the opportunity to submit its observations. It shall specify the amount of the lump sum or penalty payment to be paid by the Member State concerned which it considers appropriate in the circumstances. If the Court finds that the Member State concerned has not complied with its judgment it may impose a lump sum or penalty payment on it”.

Of particular importance in relation to the principle of equality, expressed primarily in the EU directives, is art. 260 (3) TFEU which provides that when the European Commission brings a case before the CJEU in accordance with art. 258 TFEU on the grounds that the Member State concerned has failed to fulfil its obligation to notify measures transposing a directive adopted under a legislative procedure, it may, when it deems appropriate, specify the amount of the lump sum or penalty payment to be paid by the Member State concerned which it considers appropriate in the circumstances. If the Court finds that there is an infringement of equality directive it may impose a lump sum or penalty payment on the Member State concerned not exceeding the amount specified by the Commission.

In case of the judgment of the CJEU stating the infringement by Member States of the principle of equality the Member State is obliged to take all measures of a general or specific character in order to ensure the full and proper enforcement of the CJEU judgment. This obligation rests on all the authorities of the State in areas of their competences. It will therefore require both the national legislator and authorities applying the law - the administration and the courts - to take all national measures within their competences to remove the infringement of the principle of equality of acknowledged by ECJ.

4.2 Member State's liability in damages to a private party

The principle of state liability is not codified in the treaties. EU law does not contain provisions relating either to the responsibility of the Member States or the rules governing such responsibility. The only recognized in the TFEU type of liability (art. 268 TFEU in relation to art. 340 TFEU) is so-called *non-contractual liability*. The principle of State liability was created in the jurisprudence of the CJEU. The milestone was the ruling in *Francoovich*

and Bonifaci, in which the CJEU formulated the principle of liability of the Member States in connection with the failure of EU law, in this particular case - the lack of implementation of the directives. The Court started its reasoning by noting that the European Union has created its own legal system, which is integrated into the legal systems of the Member States and which their courts are bound to apply. The subjects of that legal system are not only the Member States but also their nationals. Just as it imposes burdens on individuals, EU law is also intended to give rise to rights which become part of their legal status. Those rights arise not only where they are expressly granted to individuals by the Treaty but also by virtue of obligations which the Treaty imposes in a clearly defined manner both on individuals and on the Member States and the EU institutions. The CJEU added that the national courts, whose task it is to apply the provisions of EU law in areas within their jurisdiction, must ensure that those rules take full effect and must protect the rights which they confer on individuals. If individuals were unable to obtain redress when their rights are infringed by a breach of EU law for which a Member State can be held responsible, the full effectiveness of EU rules would be impaired and the protection of the rights which they grant would be weakened. The possibility of obtaining redress from the Member State is particularly indispensable in Court's opinion where the full effectiveness of Union rules is subject to prior action on the part of the State and where in case of lack of such action, individuals cannot enforce before the national courts the rights conferred upon them by EU law. In the light of above-mentioned the principle of State liability for loss and damage caused to individuals as a result of breaches of EU law, including prohibition of discrimination, for which the State can be held responsible seems to be inherent in the system of the Treaty. A further basis for the obligation of Member States to make good such loss and damage is the principle of loyalty, codified in art. 4 (3) TFEU in accordance to which the Member States are required to take all appropriate measures, whether general or particular, to ensure fulfilment of their obligations under EU law. Among these is the obligation to nullify the unlawful consequences of a breach of their Treaty obligations. "It follows from all the foregoing that it is a principle of Community [EU] law that the Member States are

obliged to make good loss and damage caused to individuals by breaches of Community law for which they can be held responsible”¹⁸.

The conditions for state liability for non-implementation of anti-discriminatory directives were formulated by the CJEU in the judgment at hand as follows:

- a) the result prescribed by the directive should entail the grant of rights to individuals.
- b) it should be possible to identify the content of those rights on the basis of the provisions of the directive.
- c) the existence of a causal link between the breach of the state’s obligation and the loss and damage suffered by the injured parties.

In further case-law the CJEU has developed the concept of state liability and formulated its general requirements:

- a) the provision infringed must be intended to confer rights on individuals (e.g. right to equal treatment)
- b) the breach must be sufficiently serious
- c) there must be a direct causal link between the breach of the obligation resting on the State and the damage sustained by the injured parties [this condition is for the national courts to determine]¹⁹.

Development of rules governing the liability of Member States was one of the elements of strengthening the effectiveness of EU law in order to protect the interests of the addressees of its norms. When balancing the interests of the EU, Member States and individuals, the CJEU grants the widest scope of legal protection to individuals, the narrowest – to the Member States²⁰. This does not mean that the Member States are deprived of any protection of their rights and interests. In order to ensure such protection the CJEU has set conditions of State liability for acts incompatible with EU law. Making State liability conditional results in its limited character, but on the other hands those conditions are sufficient to find a right in individuals to obtain reparation, directly on the basis of EU law²¹.

¹⁸ See joint cases C-6/90 and C-9/90, *Francoovich and Bonifaci*, EU:C:1991:428, paras. 31-36.

¹⁹ See joint cases C-46/93 and C-48/93, *Brasserie du Pêcheur*, EU:C:1996:79 para. 51.

²⁰ See S. Majkowska-Szulc, *Stosowanie i interpretacja prawa Unii Europejskiej*, [w:] *Unia Europejska. Prawo instytucjonalne i gospodarcze*, red. A. Łazowski, Warszawa 2008, s. 321.

²¹ Joint cases C-6/90 and C-9/90, *Francoovich and Bonifaci*, paras. 38-41

Enforcement of State liability under EU law, including liability for damages, is based on rules enshrined in EU legislation, but because of the limited *locus standi* of individuals before the CJEU it takes place before the national courts. Compensation for damage will therefore take place under the national law of public liability. Nevertheless „the substantive and procedural conditions for reparation of loss and damage laid down by the national law of the Member States must not be less favourable than those relating to similar domestic claims and must not be so framed as to make it virtually impossible or excessively difficult to obtain reparation”²².

5 Summary

The right to equal treatment is one of the most important human rights, guaranteed also in the EU legal order. On the one hand, it determines the possibility of exercising any other rights afforded to individuals in the legal system of the EU, on the other – it is an autonomous human right necessary to the full development of the individual and, according to the logic of European integration processes, to the success of the integration project. Therefor the relevance of rules for protection of this right – right to equal treatment – against its violation by the main participants of the processes of European integration – the Member States – seems to be quite obvious.

On the one hand - the mode of this protection stands out from other international systems of human rights protection, on the other - fits in their assumptions. It is distinguished by the quality of the protection granted - the possibility to enforce the State's responsibility before the courts, however, in accordance with subsidiarity principle of international human rights protection, at national level. It seems that granting to individual *locus standi* before the CJEU suchlike before the European Court of Human Rights (whose jurisdiction after the accession to the ECHR will also cover cases of violation of the European Convention on Human Rights in the EU system, including individual complaint) could help to strengthen the protection of fundamental EU principle – the principle non-discrimination. Nevertheless, additional control mechanism at EU level in the form of the

²² Ibidem, paras. 42-43.

scrutiny of the European Commission of the performance by Member States of their Treaty obligations seems to compensate, at least to some extent, identified imperfections.

Literature

AALTO P. *Public Liability in EU law. Brasserie, Bergaderm and beyond*, Oxford and Portland, Oregon 2011.

ASABA CHEGE V. *Multidimensional Discrimination in EU Law: Sex, Race and Ethnicity*, Baden-Baden 2011.

CARUSO D., Limits of the classic method: Positive action in the European Union after the new equality directives, *Jean Monnet Working Paper* 2002, nr 10.

De VOS M. Beyond Formal Equality. Positive Action under Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC, Utrecht-Brussels 2007.

GÓRSKI M. Skargi wymuszające przestrzeganie prawa Unii Europejskiej przez państwa członkowskie, w: *Ustrój Unii Europejskiej*, J. Barcz (red.), Warszawa 2010, s. V-107 i n.

MAJKOWSKA-SZULC, S. Stosowanie i interpretacja prawa Unii Europejskiej, [w:] *Unia Europejska. Prawo instytucjonalne i gospodarcze*, red. A. Łazowski, Warszawa 2008, s. 321.

WRÓBEL, A. *Objaśnienie do art. 21 [w:] Karta Praw Podstawowych. Komentarz*, red. A. Wróbel, Warszawa 2013, s. 717.

ZAWIDZKA-ŁOJEK, A.; SZCZERBA-ZAWADA A. (eds.). *The anti-discriminatory law of the European Union*, Warszawa 2015.

Table of cases

joint cases C-46/93 and C-48/93, *Brasserie du Pêcheur*, EU:C:1996:79.

joint cases C-6/90 and C-9/90, *Francovich and Bonifaci*, EU:C:1991:428.

Case C224/01, *Köbler*, EU:C:2003:513.

Case C-614/11 *Kuso*, EU:C:2013:544.

Case C-236/09 *Test-Achats*, EU:C:2011:100.

Case C-249/96 *Lisa Jacqueline Grant*, EU:C:1998:63.

Case C-149/77 *Gabrielle Defrenne*, EU:C:1978:130

Table of legislation

Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast), Official Journal of the European Union, L 204/23, 26. 7. 2006.

Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation Official Journal of the European Union L 303/16, 2. 12. 2000.

Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, Official Journal of the European Communities L 180/22, 19. 7. 2000.

Directive 2010/41/EU of the European Parliament and of the Council of 7 July 2010 on the application of the principle of equal treatment between men and women engaged in an activity in a self-employed capacity and repealing Council Directive 86/613/EEC, Official Journal of the European Union L 180/1, 15. 7. 2010.

Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services, Official Journal of the European Union L 373/37, 21. 12. 2004.

Council Directive of 19 December 1978 on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security, Official Journal of the European Communities L 6/24, 10. 1. 1979.

Contact – e-mail

szczerba.aleksandra@gmail.com

Pomáhat a chránit aneb policejní kompetence v římském právu¹

Martin Šlosar

Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Ius coercendi byla velice široká disciplinární pravomoc římských úředníků, prostřednictvím které byl v antickém Římě zajišťován veřejný pořádek. Nástroje této pravomoci tvořily různé tresty - trest smrti, bičování, pokuta a další. Omezením koercice a současně i zárukou zabraňující zneužití této moci bylo právo provokace (*ius provocationis*). To umožňovalo římským občanům odvolat se proti trestu magistráta k lidovému shromáždění. Tento příspěvek popisuje obě výše zmíněná práva, sleduje jejich vývoj a konečně ukazuje jejich vzájemný vztah.

Keywords in original language

Ius coercendi – koerciční právo; *ius provocationis* – právo provokace; římské právo.

Abstract

Ius coercendi was a very wide disciplinary authority of the Roman officials, through which there was ensured the public order in the ancient Rome. The tools of this authority comprised from various punishments - the death penalty, the lash, the fine etc. A limitation of *coercitio* authority and the guarantee, which prevents from abusing this power as well, was *ius provocationis*. This right allowed the Roman citizens to appeal against the punishment of the Magistrate to assembly of the Roman people. This paper describes both two authorities, follow their evolution and finally show their mutual relationship.

Keywords

Ius coercendi; *ius provocationis*; Roman Law.

¹ Tento příspěvek vznikl za plné finanční podpory Grantové agentury Univerzity Karlovy v Praze a je výstupem z grantového projektu č. 270015, jehož je autor příspěvku hlavním řešitelem.

1 Zasazení práva koercice a provokace do systému římského práva

Leckoho by mohla překvapit skutečnost, že historický původ *ius coercendi* sahá až do doby královské. Abychom si mohli odpovědět na otázku proč tomu tak bylo, musíme si nejprve projít malým historickým exkurzem, ve kterém se seznámíme s vývojem římského práva veřejného. Pravomoci republikánských magistrátů byly totiž odvozeny od moci krále (*rex*), přičemž vycházely z obyčejového práva (*consuetudo*). Toto zjištění by nás nemělo příliš překvapovat, jelikož velká část římského veřejného práva byla určena právním obyčejem a zvyky předků (*mores maiorum*), a tudíž byla nepsaná. Stejně tak byla nepsaná i římská republikánská ústava. Římané nikdy, za celou dlouhou existenci svého státu, nese-psali žádný základní zákon, jenž by plnil funkci ústavy. Dnes se sice může stav, kdy nejsou písemně zachyceny základní principy a nejdůležitější právní normy týkající se správy státu, jevit jako nevýhodný, možná skoro až nepřipustný. Jistě by se vyskytlo velké množství kritiků, kteří by měli důvodné obavy, že může docházet pomocí účelové interpretace k situacím, kdy každý bude moci pravidla formulovat volně, jak mu to bude momentálně vyhovovat. V podmínkách antického Říma ovšem takovýto stav fungoval velice dobře.

Republikánské zřízení založené na základě nepsané ústavy se těšilo mezi římskými občany značné oblibě, ale též váženosti. Jeho vlastnosti vyzdvihuje přibližně ve 2. století př. n. l. řecký historik Polybios z Megalopole. V šesté knize svého díla Dějiny (Ἱστορίαι) se tento autor zevrubně věnoval nepsané římské ústavě.² Označil ji za vzor pro ostatní národy, přičemž právě v její kvalitě, vycházející z propracované dělby moci, viděl Polybios důvody, jež vedly k římské světovládě. Ve svých úvahách došel až k tomu, že pro podmaněné národy je římská nadvláda dokonce výhodná, jak z hlediska právního, tak i ekonomického a vojenského. Římskou ústavu vnímal jako souhrn tří vyvážených prvků s tím, že každý z nich symbolizoval určitý druh moci. Senát dle něj zastával roli aristokratické složky římské organizační struktury, zatímco lidová shromáždění zas ztělesňovala demokratický prvek. Magistráti pak představovali dle Polybia monarchistický prvek, který vycházel z předchozí doby královské, tudíž se k jejich kompetencím při-

² POLYBIOS. *Dějiny*, s. 14, 17.

hlíželo jako ke známým a zavedeným. Jakkoliv se tedy republikánská doba snažila distancovat od poměrů doby královské, z hlediska veřejného práva v tom nebyla, ba ani nemohla být úspěšná. A to kvůli tomu, že šlo o stěžejní pravomoci, bez nichž by nebylo vůbec možné zajistit běžný život Říma, a ty tedy nebylo možné jednoduše odvrhnout. Proto zákonitě musely při absenci královského úřadu přejít na nějakého jiného úředníka.

Náboženské pravomoci krále, jakožto římského velekněze a nejvyššího obětníka převzali dva zástupci kněžského kolegia. Nejvyšší pontifik (*pontifex maximus*) se stal hlavou římského náboženství a jemu podřízený král obětník (*rex sacrorum*) vykonával posvátné obřadní úkony, které dříve náležely králi. Jako přímé nástupníky královské velitelské a politické moci však můžeme označit konzuly (*consules*). Hovoříme o nich jako o úřednících vyšších (*magistratus maiores*) a fakticky šlo o nejvyšší a nejmocnější úředníky v Římě. Tato řádná magistratura byla volena lidem jakožto dvoučlenné kolegium konzulů, a to každoročně na centurijním lidovém shromáždění (*comitia centuriata*). První zmínky³ o volbách těchto nejvyšších magistrátů pocházejí již z roku 510 př. n. l., tedy ve stejném roce⁴, v jakém došlo k vyhnání posledního římského krále Tarquinia Superba. Tehdy se však ještě neoznačovali jako *consules*, nýbrž jako vrchní praetoři (*praetores maiores*). Takovéto označení přesně vystihuje jedno z nejvýznamnějších práv, jaké nejvyšším magistrátům z jejich úřadu vyplývalo - postavení vrchních velitelů římského vojska. Konzulský úřad se mezi samotnými Římany těšil značné úctě, i když v sobě fakticky zahrnoval dřívější moc římských králů. O poskytnutí takovýchto širokých oprávnění, jež tvořila základ moci konzulů, ovšem taktéž rozhodl římský lid (*populus Romanus*). Činil tak pomocí zákona, takzvaného *lex curiata de imperio*, jež byl přijímán na kuriálním lidovém shromáždění (*comitia curiata*). Tento zákon konzuly potvrzoval v jejich úřadu a zároveň jim uděloval tzv. *imperium*, neboli nejvyšší velitelskou a rozkazovací moc. Ta se projevovala především právem svolat senát a lid (*ius cum patres/populus agendi*) jurisdikcí, vojenským velením a v neposlední řadě též i důležitými sakrálními úkony spojenými s péčí o římský národní kult. Další ze složek rozsáhlých magistrátských oprávnění byly kompetence v oblasti trestního práva.

³ Liv. 1, 60.

⁴ Konzulové byli totiž tzv. eponymní úředníci, což znamená, že podle nich se datovalo.

Jako konkrétní příklad nám může posloužit právo potrestat občana, který by neuposlechl úředníkovu příkazu, porušil zákon, či se jinak prohřešil proti veřejnému pořádku – *ius coercendi*. Magistrát pak mohl takovéhoho viníka dle své vůle disciplinárně potrestat (*coercere, cogere*). Nutno říci, že čas od času si k tomu mohl zvolit dosti nevybíravý způsob, kupříkladu trest smrti, bití, propadnutí majetku či uložení vysoké pokuty.

Jako pojistky zabráňující zneužívání veřejné moci, které by mohlo mít za následek i případný zánik republiky a návrat královlády, sloužilo několik opatření. Již ve druhém roce republiky, roku 509 př. n. l., byl přijat zákon, který trestal prokletím, smrtí a propadnutím majetku každého, kdo by usiloval o královládu – *lex Valeria de sacrando cum bonis capite eius qui regni occupandi consilium inisset*.⁵ Nesmíme však ani zapomínat na základní principy, které omezovaly svévolné jednání magistrátů. Funkční období římských úředníků bylo ohraničeno tzv. principem annuity, což znamená, že svůj úřad mohli zastávat pouze určitý časový úsek, přičemž u konzulů to byl jeden rok. Další omezení vytvářel princip kolegiality, jenž se v praxi projevoval tak, že jednotlivé magistratury byly obsazovány více úředníky. S tím souvisela ještě jedna překážka, a to ta, že jakékoliv jednání magistráta bylo omezeno jeho ostatními kolegy v úřadu. Ti mohli v případě nesouhlasu s počínáním svého kolegy užít práva *intercesse* (*ius intercessionis*), což jim umožňovalo zakročít a zabránit tak vykonání činu, který by nebyl dopředu kolegiem odsouhlasen. Ani již několikrát zmiňované právo koercice však nebylo právem neomezeným. Jistě by to provokovalo onen pověstný římský smysl pro spravedlnost, pokud by nebylo možné proti tak rozsáhlému trestněprávnímu oprávnění, vznést nějaký opravný prostředek. A právě proto na ni dopadalo právo provokace (*ius provocationis*). Římané si ho velice cenili a považovali jej za jedno ze základních veřejnoprávních práv římského občana.

2 Charakteristika *ius coercendi*

„Jednou z analogií, které existovaly mezi soukromým a veřejným římským právem, je také činnost římských úředníků. Stejně tak, jako mohli magistráti řešit některé soukromoprávní záležitosti mimosoudní cestou, například pomocí interdiktů, nebylo ani v oblasti trestní represe nutné projednávat vše před soudem. Všichni magistráti s impériem, ale nejen oni,

⁵ Liv. 2, 8.

*mohli totiž pachatele trestných činů postihovat přímo. Toto jejich oprávnění označované jako coercitio však nebylo neomezené a postupem doby bylo stále více zeslabováno.*⁶⁶

Z výše uvedené citace vyplývá, že *ius coercitionis* bylo mimosoudní pravomocí římských magistrátů. Základem, o který se celé toto právo opíralo, bylo u vyšších úředníků impérium. To ovšem neznamená, že by nižší úředníci (*magistratus minores*), jež nebyli nositeli impéria, koercicí nemohli disponovat. U nich se pouze vycházelo z nižší moci, kterou byli nadáni, a to z takzvané *potestas*. Jistá odlišnost tu však přece jen byla. Nižší římstí úředníci, na rozdíl od svých kolegů obdařených impériem, totiž neměli plné *ius coercendi*, hovoří se proto o *coercitio minor*. Tato skutečnost se projevovala jistou omezeností při ukládání kárných prostředků, neboť jejich rozsah závisel právě na velikosti úřední moci trestajícího magistráta.

Koerciční pravomoc bylo možno nalézt u všech úředníků římského státu. Plné právo koercice měli kromě vyšších úředníků a tribunů lidu (*tribuni plebis*) taktéž správci provincií. Tento disciplinární zákrok byli oprávněni užívat taktéž vojenští tribunové a legáti⁷, což potvrzuje i římský právník Venulleius Saturninus ve své knize O úřadu prokonzula (*De officio Proconsulis*). Samozřejmě se i zde můžeme setkat se zvláštními a velice zajímavými případy výskytu tohoto oprávnění, kupříkladu koerciční pravomocí byl vybaven nejstarší senátor (*princeps senatus*), který ji mohl aplikovat vůči senátorům, ale i *pontifex maximus*, jenž ji uplatňoval na ostatní římské kněze. Jeho *coercitio* se navíc vztahovalo i na kněžky bohyně Vesty nazývané jako Vestiny panny⁸ nebo též vestálky (*Vestales virgines*). Pouze u questorů se doposud nepodařilo vypátrat přímé doklady o tom, že ve výkonu svého úřadu měli

⁶⁶ KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, s. 323.

⁷ Venulleius Saturninus D 49. 3. 2.

⁸ Jednalo se o šestici patricijských panenských kněžek, jež neustále udržovaly posvátný oheň v chrámu bohyně Vesty. Požívaly mimořádné úcty a měly četné výsady (např. měly statut *personae sacrosanctae*). Vybíral je ve věku šesti až deseti let pontifex maximus, jehož pravomoci podléhaly. Ten měl nad nimi podobnou moc jako pater familias, jakousi quasi *potestas*, avšak Vestálky nevázala ani *patria potestas*, ani *tutela mulierum*. Byly tedy *personae sui iuris* a mohly proto i dědit ze závěti. Za porušení slibu čistoty byla kněžka zaživa pohřbena. Vestálky se zavazovaly ke službě (udržovaly posvátný oheň a jednoróčně vymetaly z chrámu smet) a zachování panenství po dobu třiceti let, poté se mohly provdat.

takovouto kompetenci. Právě proto se objevuje v odborné literatuře názor, že jim *ius coercitionis* vůbec nepříslušelo⁹, ačkoliv přitom jistě lze předpokládat, že se bohužel pouze jakékoliv zmínky o této kompetenci nedochovaly.

Jak již bylo řečeno v úvodu této kapitoly, koerční pravomoc byla mimosoudním opatřením, tudíž magistrátovo rozhodnutí o potrestání provinilce nebylo v žádném případě rozsudkem, nýbrž se jednalo o administrativní úkon. Docházíme tím tedy k závěru, že nejde o výkon soudní pravomoci, ale o výkon moci administrativní. *Coercitio* byla užívána at' již při výkonu úřadu přímo ve městě Římě - *domi* (jednu míli od tzv. *pomoeria*¹⁰), tak i ve válečném poli (*militiae*). Dle toho pak u magistrátů s impériem (*magistratus cum imperio*) dále rozlišujeme na dva možné typy této nejvyšší moci, o to na *imperium domi* a na *imperium militiae*. *Ius coercitionis* mohlo být použito vůči římskému občanovi, ale úředník mohl využít této pravomoci i proti cizinci (*peregrinus*). Dále mohla koercece dokonce být uplatněna i vůči samotným úředníkům, avšak zde platila zásada, že tak mohl učinit jen magistrát vyšší vůči níže postavenému. Ovšem jak už tomu bývá, každé pravidlo se neobejde bez výjimek. V tomto případě představovali onu výjimku z pravidla tribunové lidu, kteří měli skutečně univerzální koerčici, kterou bylo možno uplatnit vůči všem.¹¹ Tribunská moc, jež se opírala o *ius auxilii*¹², tak umožňovala možnost neomezeného práva intercesse proti všem ostatním úředníkům¹³ a dále pak potrestat každého, kdo by neuposlechl jejich příkazu.

Ostatně římská republikánská ústava skutečně přiznávala tribunům lidu výjimečnou pozici a jinak tomu bylo i v mezích jejich koerční kompetence.

⁹ WISSOWA, Georg; Wilhelm KROLL; Karl MITTELHAUS. *Paulys realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft: neue Bearbeitung*, s. 201.

¹⁰ Pomoerium (lat. post murus, za zdmi) nebo pomerium, byla posvátná magická hranice latinských měst, která město chránila před negativními silami. Myšlenkově byla tato hranice spojována s prvotní brázdou (sulcus primigenius) vyoranou spřežením bílé krávy a bílého vola. Předpokládá se, že tento zvyk byl Římany přejat od Etrusků. Původně pomoerium korespondovalo s městskými hradbami, později bylo uvnitř rozrůstajícího se města vyznačováno malými kůly. Byla to oblast, v níž bylo možné odvolat se proti postupu římských úředníků k tribunům a k lidu. K účinnosti ochrany, kterou pomoerium poskytovalo, bylo třeba dodržovat jistá pravidla, zejména v něm vojáci nesměli viditelně nosit zbraň. Jedinou výjimkou bylo uspořádání triumfum povolené senátem. Také zde nesměl být prováděn kult cizích bohů.

¹¹ SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*, s. 45.

¹² Jednalo se o právo tribunů chránit zájmy plebejů.

¹³ SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*, s. 45-46.

Právě o těchto zvláštnostech pojednává následující citace z knihy Vladimíra Groha *Starý Řím*. Nechme proto v tomto příspěvku vyniknout krásu jazyka staročeského:

„U magistrátů populi Romani všechna jejich práva, a tedy i koervice, se zakládala na *lex de imperio*, jímž jim byla udělena moc hned po nastoupení do úřadu. Plebejské úřady však neměly této právní základny a jejich moc se opírala o základ sakrální: kdo totiž nějak ublížil magistrátům plebejským, stal se sacer, tj. ztratil zákonnou ochranu majetku i života a plebejští úředníci mohli na ně dokročiti jakkoliv. Tribunové směli tak trestati i smrtí (svržením ze skály tarpejské). Provokace na ně neplatila, ale postižený občan se mohl dovolati kolegiální intercesse jiného tribuna.“¹⁴

Shrneme-li všechny poznatky, které nám dává citovaný zdroj, dojdeme k zajímavému závěru. Jelikož tribuni lidu byly magistraturou plebejskou (*magistratus plebei*), nebyli tedy voleni na centurijním lidovém shromáždění jako vyšší úředníci, ale ani na tributním lidovém shromáždění (*comitia tributa*), kde byli voleni úředníci nižší. Plebejské úředníky volilo plebejské tributní shromáždění (*concilia plebis tributa*). Z těchto základních, ale též zásadních, informací nám vyplývá jedna důležitá věc. Pravomoc tribunů lidu nevycházela z *lex de imperio*, tudíž ani nemohli být nositeli nejvyšší rozkazovací moci. Tribunové, až na právo svolávat lidové shromáždění (*ius cum plebe agendi*), sice zpočátku nevládli téměř žádnou pozitivní pravomocí, přesto však jejich kompetence nebyly bezvýznamné. Primárním úkolem tribunů lidu, a též i důvodem, pro který byla tato magistratura po první secessi roku 494 př. n. l. zřízena, bylo ochraňovat zájmy plebejů před patriciji. Pro výkon svého úřadu byli nadáni *ius auxilii* (viz výše), *ius intercessionis* (právo zrušit nařízení magistráta, které by mohlo způsobit plebejům újmu) a konečně i *ius coercionis* (právo potrestat každého, kdo by neuposlechl příkaz tribuna lidu). Na otázku, odkud se tedy brala veškerá tato moc, nám citovaný fragment nabízí jasnou odpověď, když hovoří o sakrálním základu moci tribunů lidu. Plebejští úředníci, tedy nejen *tribuni plebis*, ale i plebejští aedilové (*plebis aedilis*) stáli pod ochranou plebejských božstev Cerery (*Ceres*), Libera (*Liber*) a Libery (*Libera*). To se promítlo i do legislativy, jelikož zákony upravující jejich postavení - *lex sacrata de tribunis plebis et de postulatione tribunatus* z roku 494 př. n. l. a *lex Valeria Horatia* z roku 449 př. n. l. - vymezovaly tyto úředníky jako

¹⁴ GROH, Vladimír. *Starý Řím*, s. 65-66.

osoby nedotknutelné (*personae sacrosanctae*). Kdokoliv by tedy vztáhl ruku na tribuna lidu, jakožto osobu nedotknutelnou, stával se sám osobou zasvěcenou bohům (*sacer*), která ztrácela status římského občana (*status civitatis*) a kdokoliv ji pak mohl beztrestně zabít. Koerční pravomoc tribunů lidu byla, stejně jako u vyšších úředníků s impériem, úplná. Navíc ale disponovali tribuni lidu jako jediní skutečně univerzální koerční, kterou mohli použít nejen vůči úředníkům podřízeným, ale vůči všem. Zatímco patricijští magistráti při výkonu koerce mohli využít tzv. povolání neboli vokace¹⁵ (*vocatio*), plebejští úředníci museli vykonávat koerenci osobně. Ovšem v případě trestu smrti mohli tribunové lidu potrestat provinilce velice efektivním způsobem, a to svržením onoho nešťastníka z Tarpejské skály. Snad největší předností tribunského úřadu byla skutečnost, že z výkonu jejich koerční pravomoci nešlo uplatnit právo provokace k lidovému shromáždění. Jedinou obranou tedy dle textu bylo využít *ius intercessionis* jiného tribuna.

Magistrát neměl jen pouhé oprávnění, ale přímo povinnost využít práva koerce, a to za předpokladu, že by došlo k narušení veřejného pořádku. I více než dvoutisíciletý právní vývoj však nezměnil zhora nic na legální definici rušení veřejného pořádku. Stále není jasné, co vše se dá pod tento termín podřadit. Z hlediska římského práva však musíme ono narušení veřejného pořádku vnímat velice široce. Je v něm zahrnuta velká množina jednání, již od pouhého rušení klidu až po spáchání trestného činu (*crimen*), či válečného deliktu. Další možná aplikace tohoto práva nastala v případě neuposlechnutí magistrátova příkazu, což již bylo zmíněno výše u koerční pravomoci tribuna lidu. Došlo-li totiž ze strany někoho k ignoraci úředníkovu příkazu, bylo následně možné vynutit poslušnost k takto udělenému rozkazu prostředky v rámci koerční pravomoci.

3 Nástroje *ius coercendi*

Již dříve bylo poukazováno na velice starý původ *ius coercendi*, jenž sahá až do dob, kdy Římu vládlo sedmero legendárních králů. Koerce pramenila z dřívější velitelské moci krále, tudíž vycházela z obyčejového práva a nebyla speciálně upravena zákony. Poněvadž vymezení rozsahu této pravomoci

¹⁵ Možnost magistrátů nechat si k sobě občana předvolat a případně též své příkazy vzkázat například po úředním sluhovi. Konkrétní příklad vokace zachycuje Aullus Gellius, *Noctae Atticae* 8, 12.

nebylo zachyceno v písemné podobě, načež neexistoval ani taxativní výčet represivních nástrojů, které bylo možno použít, vyústilo to ve značnou rozmanitost při ukládání trestů. Předností takovéto úpravy bylo především to, že umožňovala magistrátorovi ukládat tresty zcela svobodně, přičemž on tak mohl učinit jen dle svého volného uvážení. Tím pádem mohl zohlednit nejrůznější okolnosti případu, což by ale při klasickém projednání případu v rámci soudního řízení nebylo možné.

Nástroje *ius coercendi* se dají rozčlenit dvou kategorií. V první skupině nalezneme takové prostředky, které směřovaly přímo proti osobě provinilce. Do tohoto výčtu spadají sankce, jakým byl trest smrti, zatčení (*pressio*) a uvěznění (*abductio in carcerem/in vincula*), a bičování (*verberatio*). Méně často se trestalo zákazem pobytu (*relegatio*), což bylo využíváno především u cizinců, a velmi výjimečně se pak uděloval trest ztráty svobody. Druhá kategorie zahrnovala zákroky, jež měly povahu majetkových trestů. Sem patřilo zabránění a zničení věci (*pignoris capio*), pokuta (*multa*) nebo dokonce zabavení celého majetku (*publicatio/consecratio bonorum*). Nižší úředníci mohli jako donucovací prostředky použít pouze ty z kategorie majetkových, vyšší magistráti pak v tomto logicky nijak omezení nebyli.

Ona velká variabilita trestů, jež je pro tento institut tak charakteristická, ale mohla být snadno zneužita. V případě, že by magistrát ukládat velmi přísné tresty, aniž by přitom respektoval konkrétní okolnosti případu, případně by k nim vůbec nepřihlížel, pak by se nijak nelišila jeho pozice od tyрана. Potrestaný by se tím dostával do pozice oběti úředníkovi zlovůle a jedinou jeho nadějí bylo obrátit se na vyššího magistráta, případně tribuna lidu, a žádat jej o uplatnění jeho intercesse. Pokud by se však koerční pravomoc v rukou každého magistráta vydala tímto směrem, lze mít důvodné pochybnosti, zdali by tím nepopírala svůj původní účel.

Hlavní smysl koercice lze spatřovat v tom, že se svými zákroky snažila zabránit v páchání trestných činů, které doposud nebyly právem předvídaný, a tudíž ani upraveny. Šlo tak o administrativní prostředek, který velice pružně reagoval na skutečnosti, které by *ius civile* nechávalo bez potrestání. Tím, že na takový úkol měl monopol stát, opírající se o magistráty, jakožto reprezentanty a vykonavatele veřejné moci, se tak prakticky odstranil princip soukromé intervence. Porovnáme-li oprávnění plynoucí z *ius coercendi*

s ostatními instituty římského práva, našli bychom až překvapivě mnoho podobných znaků u *ius vitae ac necis*. To bylo neomezeným právem otce rodiny (*pater familias*) nad životem a smrtí všech osob spadajících pod jeho otcovskou moc (*patria potestas*). Koerční pravomoc však narozdíl od *ius vitae necisque* nebyla neomezená. Omezení tohoto práva je spojeno s právem provokace, které blíže vyložíme v následující kapitole.

4 Teorie o provokaci

Právo provokace k lidu (*provocatio ad populum*) můžeme stručně charakterizovat jako jedno ze základních veřejnoprávních práv římského občana (*cives Romanus*). Tento institut byl římskými právníky vnímán jak jeden ze základních pilířů republikánské ústavy. Provokace umožňovala římskému občanu odvolat se k lidovému shromáždění proti takovému rozhodnutí magistráta, kterým mu byl uložen trest smrti, vysoká pokuta, či tělesný trest.¹⁶ Lid buď trest udělený magistrátem definitivně potvrdil, anebo jej zamítl.

Již nespočet právních romanistů se zabývalo otázkou, jakým způsobem samotná provokace fungovala. Proto na toto téma existuje velice bohatá odborná literatura, ve které se můžeme dočíst různé teorie, jež se podrobně zabírají touto otázkou. Zajímavou teorií o *ius provocationis* zastával významný německý romanista Theodor Mommsen.¹⁷ Ten tvrdil, že provokace měla charakter dnešního odvolání, a rozsudek lidového shromáždění, který z tohoto práva vycházel, měl pak formu druhoinstančního rozhodnutí.

Tento názor však kritizuje další velká postava německé právní romanistiky, Wolfgang Kunkel. Ten v provokaci spatřuje následek patricijsko-plebejského soupeření o moc. Dle Kunkelovy interpretace bylo právo provokace prostředkem revolučních bojů, jimiž se plebejové snažili získat politickou moc. Avšak ani jedna z obou výše zmíněných tezí již v současnosti neobstojí.

Provokace totiž směřovala proti koerční moci magistrátů. Již dříve bylo vylíčeno, že *ius coercendi* řadíme pod administrativní pravomoci, načež samotná sankce uložená magistrátem má proto povahu správního aktu. Úředník tedy nejednal ve věci jako soudce, poněvadž koerční pravomoc rozhodně nevyplývala ze soudní moci (*iurisdictio*). Z toho důvodu se Mommsenova teorie

¹⁶ Cic. De leg. 3, 1.

¹⁷ MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*, s. 41, 167, 473.

jeví jako chybná, jelikož by v takovém případě musel existovat rozsudek, proti kterému by bylo možné se odvolávat k lidovému shromáždění. Žádný rozsudek zde ovšem není a ani býti nemůže, neboť se jedná pouze o administrativní úkon.

Druhá teorie, jejímž autorem byl Wolfgang Kunkel, taktéž stojí na křehkých základech. Pro plebeje totiž existovala i jiná možnost ochrany před magistrátskou mocí, a to již dříve zmíněná ochrana tribunem lidu (*auxilium tribunum*). Tyto dvě možnosti ochrany se vzájemně překrývali a konkurovali si. Provokační ochrana by tedy měla naprosto stejnou funkci a byla by více méně nadbytečná. Byla naopak zavedena patriciji a to na ochranu sebe samých před zneužitím moci magistrátů pocházejících z jejich vlastních řad. Dalším z argumentů v neprospěch Kunkelova názoru na provokaci může být i to, že se jedná o časově starší institut a některé zkazky ji zasazují již do doby královské. Avšak v tomto období můžeme spíše než o provokaci hovořit o jakémsi jejím vývojovém stádiu. Patrně se tento institut plně vyvinul až za republiky, ale zřejmě právě na dobu královskou bezprostředně reagoval. Často vyskytující se domněnkou je, že provokační bylo zavedeno kvůli neblahé zkušenosti s posledním římským králem Tarquiniem Superbem. Přídomek Superbus, znamenající Zpupný, dost přesvědčivě charakterizuje představy tohoto panovníka o vládnutí Římu. Provokace tedy sloužila jako opatření, které mělo zabránit zneužívání moci magistrátů. Jejím hlavním úkolem byla ochrana římských občanů před případnými, ať už úmyslnými, anebo neúmyslnými, přehmaty úředníků. Motivací pro zřízení takového institutu byla snaha, aby již nikdy více nenastal stav, kdy by byl římský občan zanechán napospas úřednické svévoli.

Určité omezení se však dotýkalo i samotného provokačního oprávnění. Podléhaly mu totiž pouze některé tresty, kterými mohl úředník nadaný koercicí neposlušného občana ztrestat. Do této kategorie spadal trest smrti, tělesné tresty a vysoké pokuty. Zmíněný výčet však nebyl taxativní a postupem času se postupně rozšiřoval, avšak nikdy v sobě nezahrnoval pokuty nižšího rozsahu (do 3020 asů), zabránění věci a též ani uvalení vazby za účelem zajištění pachatele trestného činu na soud.¹⁸ Stejně tak byly z práva

¹⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*, s. 54.

provokace vyloučeny i některé trestné činy náboženského charakteru a dále i zjevná velezrada, jež byla trestána dvěma speciálními úředníky - *duumviri perduellionis*.

Základní a nutno říci, že i nejdůležitější podmínkou pro úspěšné uplatnění tohoto práva ovšem bylo římské občanství. V literatuře se můžeme setkat s názory, že nositelem tohoto práva pak ale mohl být pouze příslušník mužského pokolení, přičemž něžné pohlaví tímto oprávněním disponovat nemohlo.¹⁹ Zdůvodněno je to tím, že právo provokace bylo spojeno s právem účastnit se a hlasovat na lidových shromážděních (*ius suffragii*), kterým ženy nedisponovali. Tajemství zůstává, jak to bylo s římskými občany, kteří jakožto osadníci odešli do nově zakládaných měst a byla jim proto z praktických důvodů odňata jejich politická práva (*cives sine suffragio*). V otázce komu vlastně příslušelo ono právo provokace k lidu a komu naopak ne, nám tedy nadále panuje mnoho nejasností. Zajímavé to bylo s právem provokace u propuštěnce (*libertinus*). Ten se mohl odvolat k lidu proti disciplinárnímu výroku magistráta, ale provokace nemohla být užita vůči jeho patronovi.²⁰ Římané přiznávali právo provokace taktéž Latinům.²¹ To, že se *ius provocatio-nis* nevztahovalo na cizince a otroky však můžeme označit jako nepochybné. Právo provokace se samozřejmě v průběhu doby vyvíjelo. Jako názorná ukázka nám velmi dobře poslouží *verberatio* - koerční oprávnění tělesně trestat, nejčastěji pak bitím, případně bičováním. Na tuto sankci až do 2. století př. n. l. nebylo možno uplatnit právo provokace. Mezi další takový posun ve vývoji provokace můžeme zařadit omezení, které upravovalo její teritoriální působnost. Titus Livius nás spravuje o tom, že: „...*odvolání neplatí pryč dále od města než na tisíc dvojkroků*...“²² Z této citace plyne, že provokace mohla být uplatněna pouze na příkaz magistrátů úřadujících *domi*, tedy uvnitř města a navíc oněch tisíc dvojkroků. Postupem času se ale samozřejmě oblast možného použití rozšiřuje až za hranice města. Naproti tomu pro vojenské trestné činy byla aplikace *ius provocatio-nis* naprosto vyloučena. Složitější je to ovšem s náboženskými trestnými činy. Zatímco sankce postihující ztrátu panenství Vestiny kněžky byla zjevně ponechána bez možnosti

¹⁹ K tomu např. SANTALUCIA, Bernardo. *Diritto e processo penale nell'antica Roma*, s. 162.

²⁰ GROH, Vladimír. *Starý Řím*, s. 43.

²¹ GROH, Vladimír. *Starý Řím*, s. 48.

²² Liv. 3, 20.

odvolat se k lidu, pokuty udělované nejvyšším pontifikem, jimiž mohl trestat ostatní kněze, odvolání podléhaly. Nehovoří se přitom o klasické provokaci, nýbrž o její sakrální období, přičemž příslušným orgánem, který o potrestání rozhodoval, bylo opět lidové shromáždění. V italské literatuře se pak můžeme setkat s názorem, že i rozsudek ze svatokrádeže (*crimen sacrilegii*) podléhal právu provokace.²³ Avšak otázka, jak moc se tato domněnka slučuje s pravdou, zůstane již navždy nerozluštěna.

5 Zákony upravující právo provokace

Jak již bylo uvedeno na začátku tohoto výkladu, je poměrně složité stanovit dobu vzniku tohoto institutu. Při pátrání v pramenech, především v Liviových Dějinách (*Ab urbe condita*), se nám však jistě vodítko naskytne. Slavný proces s Horatiem, z dob panování třetího římského krále Tulla Hostilia, nám ukazuje, že možnost odvolat se k lidu byla dána snad již v době královské.²⁴ Horatius, oslavovaný římský hrdina, se vracel z úspěšné bitvy, načež mu u římských městských bran přišla vstříc jeho sestra. Poté, co mu vyčetla, že v bitvě zabil jejího milého, ji Horatius v afektu zabil. Z hrdiny se tak stal rázem vrahem, zákon však byl neoblomný a požadoval jeho smrt. Horatius se však z rozsudku odvolal ke kurijním lidovému shromáždění, a to jej osvobodilo. Otázkou však zůstává, nakolik můžeme Titu Liviovi při reprodukci této legendy věřit. Dá se totiž předpokládat, že zde byla snaha zasadit tak významný institut, jakým provokace bezesporu byla, co nehlouběji do římských dějin. Takové praktiky nebyly ve starověkém dějepisectví ničím zvláštním, což dokládá nejednotnost názorů antických historiků ohledně datace založení města Řím. Dochovaným pramenům taktéž vděčíme za cenné informace, které uvádějí a komentují některé zákony vztahující se k provokaci. Samotná existence některých z těchto zákonů je však sporná, navíc ani není jisté, zda jsou přičítány správným osobám.

Nejstarším zákonem o provokaci by snad měl být *lex Valeria de provocatione*²⁵ z roku 509 př. n. l. Zřejmě se jedná o normu, pomocí níž provokace vstoupila do římského právního života. Navrhovatel neboli *rogator* tohoto legen-

²³ COSTA, Emilio. *Crimini e pene da Romolo a Giustiniano*, s. 60.

²⁴ Liv. 1, 26.

²⁵ Např. Liv. 2, 8; Liv. 10, 9 a Liv. 3, 20; Cic. De rep. 2, 31, 53; D 1. 2. 2.16 (Pomp.); Valerius Maximus, 4, 1.

dárního zákona byl první římský konzul Publius Valerius zvaný Publicola (Přítel lidu). Obsah Valeriova zákona nám ve svém díle *De republica* přibližuje významná postava římského právního života - Marcus Tullius Cicero.²⁶ Zákon stanovil, že žádný magistrát nesmí dát bičovat a usmrtit římského občana, který se odvolal k lidu. Některé římské magistratury však právu provokace vůbec nepodléhali, takže na ně se *lex Valeria* logicky nevztahovala.²⁷ Do této skupiny patřily decemvírové (*decemviri legibus scribundis*)²⁸ a do roku 300 př. n. l. též diktátor. Navíc právo provokace nebylo možné uplatnit v případech, kdy jej vyřazovalo takzvané *senatusconsultum ultimum*.²⁹

Právě na decemvirální období reaguje následující legislativa upravující provokaci. Konkrétně se jedná o *lex Valeria Horatia*³⁰ a na ni navazující *lex Duilia de provocatione* z roku 449 př. n. l. Obě tyto normy vznikly krátce po vyhnání decemvirů a zakazují do budoucna zřizovat další magistratury, které by nepodléhaly právu provokace. Třetí zákon věnující se provokaci má také pocházet od příslušníka rodu Valeriů - Marca Valeria Corva, ovšem jako jediný je již spolehlivě potvrzen. V pořadí druhý *lex Valeria de provocatione*³¹ pochází z roku 300 př. n. l. a je takřka rekapitulací svého stejnojmenného předchůdce z roku 509 př. n. l. Ačkoliv obě normy měly totožný obsah, nějaké rozdíly by se mezi nimi přeci jen daly najít. Podle slov Livia má být zákon Valeria Corva opatřen účinnější sankcí, jelikož jednání magistráta, který poruší právo provokace, označuje za *improbe factum* – zavrženíhodný skutek. Ve skutečnosti se tedy jedná spíše o sankci morální, z čehož vyplývá, že nejstarší zákony věnující se provokaci byli pouze *leges imperfectae*. Navzdory Liviově mínění tedy můžeme říci, že skutečnou sankcí tyto normy neobsahovaly.

Kromě již vyjmenovaných provokačních zákonů však ještě musíme provést svůj zrak i na normy, které se tohoto práva nedotýkaly přímo, ovšem výrazně

²⁶ Cic. *De rep.* 2, 53.

²⁷ Liv. 3, 33; Cic. *De rep.* 2, 61.

²⁸ Desetičlenná komise ustanovená v letech 450-449 př. n. l. za účelem sepsání obyčejového práva - zákoníku XXII desek. Šlo o extraordinární magistraturu.

²⁹ Jednalo se o „nejzazší“ usnesení římského senátu, které svěřovalo nejvyšším magistrátům mimořádné pravomoci a zmocňovalo je k záchraně republiky a nastolení pořádku všemi dostupnými prostředky, a to i těmi neústavními nebo dokonce protiústavními. Často byl touto cestou jmenován diktátor.

³⁰ Liv. 3, 55; Dionys. 9, 45; Cic. *De rep.* 2, 31.

³¹ Liv. 10, 9.

jej ovlivňovali. Velice zjednodušeně by se dalo se říci, že šlo o jakési prováděcí předpisy pro tento institut. Těmi nejvýznamnějšími byly zákony *lex Aternia Tarpeia et Menenia Sestia de multa et sacramento*, které se zabývaly vyšší pokut. Můžeme se s nimi setkat těsně před vydáním zákoníku dvanácti desek (*lex duodecim tabularum*), jelikož byly přijaty v letech 454 a 452 př. n. l. Tyto předpisy mají pro provokační právo nezanedbatelný význam, protože jimi byl rozšířen okruh případů, které podléhaly provokaci. Od doby královské a částečně za republiky byla hodnota pokut vyjadřována v kusech dobytka, jelikož Římané, jakožto archaická agrární společnost, mincí neužívali. Takto tedy byla původně stanovena výše pokuty, od které se už bylo možno odvolat k lidu, na 30 volů a 2 ovce. Později, v dobách užívání mincí, podléhala hodnota pokuty již peněžnímu ocenění. To bylo dle římského přepočtu vyjádřeno částkou 3020 asů.

O právu provokace se na několika místech zmiňuje i zákon dvanácti desek. Hodnověrné svědectví o tom nám vydává Marcus Tullius Cicero:

„Výsady at' nenavrhují. O životě občana at' jednájí... jen před nejvyšším lidových shromážděním.“³²

„Dva znamenité zákony převzaté z XII desek, z nichž první zakazuje výsady, druhý zakazuje jednat o životě občana jinde, než na nejvyšším shromáždění lidu.“³³

„... z každého rozsudku a trestu je možné se odvolat, tak dosvědčují mnohá ustanovení XII desek.“³⁴

Dané fragmenty můžeme ve zrekonstruované podobě zákoníku nalézt na třech místech, přičemž prvé dva se nacházejí na deváté desce a poslední citovaný své místo nenašel, načež byl nezařazen do fragmentů nejistého místa (*fragmentae incertae sedis*). Na otázku jakou povahu měl výskyt *ius provocationis* v decemvirální kodifikaci, je obtížné najít uspokojivé řešení. Romanistická doktrína uvádí, že *lex XII tabularum* měl, s výjimkou základních norem,

32 Cic. De leg. 3, 4, 11 (LDT IX 1): *Privilegia ne inroganto. De capite civis nisi per maximum comitiatum... ne ferunt*. Překlad převzat z SKREJPEK, Michal. *Prameny římského práva*, s. 45.

33 Cic. De leg. 3, 19, 44 (LDT IX 2): *Leges praeclarissimae de XII tabulis tralatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari nisi maximo comitiatu vetat*. Překlad převzat z SKREJPEK, Michal. *Prameny římského práva*, s. 47.

34 Cic. De rep. 2, 31, 54 (LDT fragmenta incertae sedis 5)... *ab omni iudicio poenaque provocari licere indicant XII tabulae compluribus legibus*. Překlad převzat z SKREJPEK, Michal. *Prameny římského práva*, s. 51.

obsahovat především taková obyčejová pravidla, která byla nová, sporná či nejasná. Nač by tedy bylo toto právo tak čteně uváděno v zákoníku, když o něm již téměř šedesát let existoval zákon lidového shromáždění? Několik možných vysvětlení nám nabízí profesor Skřejpek:

„První z nich by navíc osvětlilo důvod, proč bylo v roce 300 př. n. l. přijata norma identického obsahu s prvním provokačním zákonem. Možná totiž, že ona první *lex Valeria de provocatione* z roku 509 př. n. l. vůbec reálně neexistovala a do římské právní tradice byla zařazena z toho důvodu, aby byla doložena starobylost tohoto práva. Pak by ovšem prvním zakončením provokace byla ustanovení zákona XII desek a předtím by existovalo pouze v podobě obyčeje vycházejícího ze zvyklostí královské doby. Vydání *lex Aternia Tarpeia et Menenia Sestia de multa et sacramento* v době těsně předcházející přijetí zákona XII desek pak neodporuje ani hypotéze o existenci zákona z roku 509 př. n. l., ani variantě o tom, že v době jejího vydání byla provokace založena pouze na obyčejí a uvedená norma obyčej rozšířila. Jiné vysvětlení je daleko prozaičtější a Ciceronovi, v jehož dílech máme doloženy zmínky o právu provokace v zákoně XII desek, pouze vše splynulo, a aby zdůraznil význam provokačního oprávnění, připsal ho také této normě.“³⁵

Garance práva provokace byla zajištěna až zákony vydanými na počátku 2. století př. n. l., a to třemi zákony Porciiovými – *leges Porciae de provocatione/de tergo civium*. Parafrázujeme-li Cicera, který o nich hovoří jako o „... tres *leges Porciae trium Porciorum*...“³⁶, dojdeme k závěru, že šlo o tři jednotlivé normy různých navrhovatelů. První ze zákonů římskoprávní nauka zasazuje do roku 195 př. n. l. a připisuje autorství této normy jedné velice významné osobnosti republikánské doby. Nejedná se o nikoho jiného než o známého zastávce myšlenky zničení Karthága - Marca Porcia Catona Censoria, jenž je v pramenech označován též jako Cato starší. Časovou datací si však u tohoto zákona nemůžeme být zcela jisti. Existuje totiž možnost, že byl navržen již o tři roky dříve, roku 198 př. n. l., tudíž v dobách působení Catona staršího v úřadu praetora a správce Sardinie. Obsah nejstarší *lex Porcia* se věnoval trestu bičování, avšak pouze případům, kdy byl tento trest uložen jako samostatný a nikoliv v kombinaci s trestem jiným (kupříkladu v situacích, kdy býval odsouzený před popravou ještě bičován). Od vydání

³⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Podkrýté tváře římského práva*, s. 58.

³⁶ Cic. De rep. 2, 31.

této normy tedy bylo provokační právo opět rozšířeno, a to tak, že provokaci nově podléhal samostatný trest bičování. Výjimku tvořili níže postavení římských občané, tzv. *humiliores*, proti kterým mohlo být tento disciplinární postih i nadále použit bez možnosti odvolat se k lidu.³⁷

Druhá *lex Porcia* je překvapivě také kladena do roku 195 př. n. l., ovšem jako rogátor je označován praetor P. Porcius Parnas. Tímto předpisem bylo znatelně rozšířeno území, na kterém mohl římský občan právo provokace uplatnit. *Ius provocationis* do budoucna mohli využívat také občané sídlící mimo město Řím, ať už na území Itálie, nebo v provinciích. Dokonce se tato působnost rozšířila i na vojáky pokud spáchali nějaký nevojenský trestný čin. U vojenských trestných činů však i nadále zůstala možnost obrátit se na lid zapovězena. Třetí a poslední *lex Porcia de provocatione* je z hlediska autorství obestřeno mnoha otázkami. Nejspíše byla navržena roku 181 př. n. l. tehdejším konzulem Luciem Porciem Liciniem. Tento zákon stanovil sankci „těžkého trestu“ (*gravi poena*) pro úředníka, který by nedbal práva provokace. Ačkoliv přesná specifikace tohoto trestu v pramenech chybí, je nasnadě se domnívat, že touto sankcí byl myšlen trest hrdelní. Doložena je však skutečnost, že po vydání provokačních zákonů již nesměli liktoři magistrátů, jejichž výrok podléhal provokaci, užívat uvnitř *pomoeria* na svých svazcích prutů (*fascēs*) seker.³⁸

Jelikož dřívějším zákonům nejspíše chybělo ustanovení o sankci, tak teprve až třetím Porciovým zákonem se zcela naplňuje garanční funkce tohoto práva a dotváří se tak vývoj celého systému provokačních zákonů.

6 Uplatňování *ius provocationis*

Dřívější výklad se nám snažil ukázat smysl práva provokace, jeho postupný vývoj a zakotvení v republikánské legislativě. Zbývá ještě nastínit, jak vypadal samotný výkon tohoto práva v praxi. Jakým způsobem tedy probíhalo ono uplatňování práva provokace? *Provocatio* měla povahu výhrady proti magistrátskému zákroku, jenž vycházel z *ius coercitionis*, k níž byla připojena žádost o projednání věci před lidovým shromážděním. Stávalo se tedy častým jevem, že tam, kde se nejprve dostala ke slovu úřednická koerce,

³⁷ SANTALUCIA, Bernardo. *Studi di diritto penale romano*, s. 187.

³⁸ GROH, Vladimír. *Starý Řím*, s. 65-66.

postižený kontroval právem provokace. Římané si svého občanského práva nadevše cenili a provokace pro ně měla důležitou právní hodnotu. Situace, kdy magistrát uplatnil na římského občana trest z titulu své koerčiční pravomoci, ale poté již nedbal na jeho odvolání k lidu, nám prameny líčí velice živelně. Úředník, jenž se nepodvolil právu provokace, tím často dokázal velice rychle rozlítit římský lid a leckdy se i se zlou potázel. Uvedené situace samozřejmě poskytly historikům vynikající materiál a nám se proto zachovalo mnoho takových příběhů.³⁹ Snad nejznámějším z těchto kauz je proces s Gaiem Verrem, jenž se odehrál kolem roku 70 př. n. l. Verrus, správce provincie na Sicílii, kromě dalších provinění, navíc nechal ukřižovat římského občana, nedbaje na jeho provokaci k lidu.⁴⁰ Následně se proti Verrovi konal v Římě proces, přičemž byl souzen za mnohá překračování svých úředních oprávnění. Na straně žalobce se objevuje námi několikrát citovaný Marcus Tullius, který nám zachycuje vypjatost celého procesu:

„Soudcové, uprostřed náměstí v Messáně byl bit pruty římský občan, a ten ubožák ani nezanařikal, nevydal ze sebe v té bolesti za svištění ran ani slovíčko kromě opětovaného výkřiku: „Jsem římský občan!“ Domníval se, že tímto připomenutím svých občanských práv odežene všechny rány a zbaví tělo mučení. Avšak nejenže nedokázal odvrátit od sebe krupobití ran, nýbrž přesto, že se vícekrát odvolával na svá občanská práva a snažil se je uplatnit, připravoval se kříž, ano, kříž pro usouzeného nešťastníka, který prý nikdy neviděl něco tak brozného jako je Verres.

Ty sladké jméno svobody! Vy výsady našeho občanství! Zákone Porciův, zákony Semproniovy! Ty, Verre, ses odvážil dát ukřižovat člověka, který o sobě říkal, že je římský občan!“⁴¹

Není se proto čemu divit, že po těchto slovech dokázal Cicero přihlížející dav natolik vyprovokovat, že předsedající praetor Glabrio musel dokonce líčení přerušit, neboť hrozilo reálné nebezpečí, že Verres bude davem zlynčován.⁴²

³⁹ Liv. 2, 27 a 2, 55; Aullus Gellius, Noctae Atticae, 3, 3, 15.

⁴⁰ K tomu především BARTOŠEK, Milan. *Význam Ciceronových řečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva*; KINCL, Jaromír. *Deset slavných procesů Marca Tullia*, s. 96-98.

⁴¹ Cicero In Verr. 5, 162, 163.

⁴² Cicero In Verr. 5., 163.

Případ s Verrem nám tedy exemplárně přiblížil, jak závažně bylo pohlíženo na situace, kdy magistrát nedbal práv římského občana a svého postavení takto zneužil.

Provokace byla uplatňována tak, že občan řekl „*Provoco!*“ (Odvolávám se!) a připojil k tomu prohlášení „*Cives Romanus suum!*“ (Jsem římský občan!). Stejně jako sama provokace se jistým způsobem vyvíjela i podoba řízení před lidem. V těch nejstarších dobách pravděpodobně probíhalo řízení o odvolání před kurijním shromážděním. To nám dokládá i již vzpomínaný proces s Horatiem. Je ale možné, že kurijní shromáždění příslušné nikdy nebylo, což souvisí i s nejasností kolem doby vzniku tohoto institutu. Původně příslušné mohlo být římské vojsko (*exercitus centuriatus*), shromážděné na Martově poli, a jako jeho přímý následovník pak nastoupila centurijní shromáždění. Hovoříme-li o odvolání proti magistrátem uloženému hrdelnímu trestu, prameny nás v našem bádání nenechají na pochybách. V ustanoveních zákoníku dvanácti desek je výslovně potvrzena příslušnost centurijního shromáždění, přičemž je zde uvedeno jako nejvyšší shromáždění lidu.⁴³ Ovšem na otázku, před jakým lidovým shromážděním se odehrávalo řízení o pokutě udělené úředníkem, takto jednoznačnou odpověď nenalezneme. A za předpokladu, že se právník dostane do úzkých, nezbývá mu nic jiného nežli použít analogii. Předpokládá se tedy, že stejně jako v případě komiciálního procesu, bylo pro rozhodnutí o pokutě příslušné tributní shromáždění.⁴⁴ I rozhodování lidu probíhalo stejným způsobem jako u procesu před lidovým shromážděním. Je proto více než pravděpodobné, že se trestní komiciální proces vyvinul jako následek *ius provocationis*. Jelikož magistráti často nechtěli riskovat projednání svého rozhodnutí před lidovým shromážděním, obraceli se na komície raději přímo. Tento postup jim zajišťoval, že takto nemuseli nést nepříznivé politické důsledky, jež byly plynuly z jejich případného špatného, nebo spíše nepopulárního, rozhodnutí. Druhým důsledkem provokace je pak institut značně pozdější, a to až z doby císařské. Protože podoba provokačního práva v jeho republikánské podobě zanikla, lidová shromáždění již nebyla svolávána a nutno říci, že pro potřeby doby již byl institut provokace vycházející ze své klasické podoby velice již vyčpělý a neefektivní,

⁴³ Cic. De leg. 3, 19.

⁴⁴ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, s. 104, 230.

došlo k jeho nahrazení. Na místo provokace nastoupil institut, který již odpovídal potřebám doby a reflektovalo se v něj též i nové mocenské uspořádání. To umožňovala obrátit se nikoliv na lid, nýbrž na císaře. Provokace byla nahrazena apelací (*appellatio*). Avšak část z provokace stále ještě žila v samotném latinském označení vyjadřujícím ono odvolání k císaři (*provocatio ad imperatorem, provocatio ad Caesarem*).

7 Závěr

Člověk je tvor společenský, a to se všemi důsledky, které mu z toho plynou. Proto je pro něj charakteristická snaha o sdružování s ostatními členy tohoto biologického druhu. Postupné rozšiřování společnosti s sebou sice přináší spoustu výhod, avšak zároveň se zákonitě musí projevovat i určité negativní důsledky. Je proto důležité, aby organizace dané společnosti na toto pamatovala a uměla si proto poradit i s případným škodlivým jednáním některých jedinců. Římská společnost zajišťovala ochranu před společensky nežádoucím chováním prostřednictvím veřejné moci, jež spočívala na bedrech římských státních úředníků. Ráznou reakcí římské společnosti na porušování veřejného pořádku se stalo široce pojaté magistrátské oprávnění *ius coercendi*. Toto oprávnění z magistrátů činilo strážce práva a pořádku, kteří měli povinnost pomáhat a chránit římském obyvatelstvu. Proto byli povinni postihovat všechny takovéto provinilce a ukládat jim tresty. Život však v sobě skýtá nemalou dávku paradoxů, tudíž společensky škodlivého jednání se nemusel dopustit jen římský občan, ale též i magistrát, který má ony hodnoty chránit. Pokud navíc vládl takto širokou mocí, jakou byla právě koercice, římská společnost měla zaděláno na pořádný problém. Odpovědí římské společnosti na porušování koercičního oprávnění bylo zavedení práva provokace k lidu. *Ius provocationis* stanovila přísnou hranici jinak neomezenému právu koercice. Mezi oběma právy tedy vznikl velice úzký vztah. Římané na právu provokace proto velice lpěli a považovali jej proto nejen za jedno ze svých základních občanských práv, ale též i za jeden z pilířů republikánské ústavy. Ačkoliv jsou již antické časy dávno odvanuty na samý okraj dějin, můžeme v právu provokace alespoň koutkem

oka spatřit onen silný přirozenoprávní prvek brát se o vlastní práva. Takto z dřívějšího obyčeje do římské legislativy výrazně proniklo chápání lidských práv a natrvalo se v něm usadilo.

Literature

- BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje)*. 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1995, 280 s. ISBN 80-200-0545-5.
- BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přepacov. vyd., v nakl. Academia 1. vyd. Praha: Academia [Praha], 1994, 471 s. ISBN 80-200-0243-x.
- BARTOŠEK, Milan. *Verrinae: význam Ciceronových řečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva*. Praha: Univerzita Karlova, 1977, 234 s., [16] s. obr. příl.
- BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, [1953].
- BLEICKEN, Jochen. *Zum Begriff der römischen Amtsgewalt: auspicium, potestas, imperium*. Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen: Philologisch-historische Klasse, 1981, 46 s.
- CICERO, Marcus Tullius. *O věcech veřejných: latinsko-česky*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009, 435 s. ISBN 978-80-7298-133-5.
- CICERO, Marcus Tullius. *Řeč proti Verrovi*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1972, 515 s.
- DOSTALÍK, Petr. *Antická státověda v díle M.T. Cicerona*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, 163 s. ISBN 978-80-244-2280-0.
- FALZEA, Angelo. *Enciclopedia del diritto: aggiornamento*. Varese: Giuffrè, 2001, XXVII, 1128 s. ISBN 88-14-09058-0.
- FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis. *Antická obec*. 1. vyd. Praha: SOFIS, 1998, 392 s. ISBN 80-902439-7-5.
- GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. 1. vyd. Praha: BB art, 1999, 472 s. ISBN 80-7257-009-9.
- GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha: Jednota českých filologů, 1931, 502 s.

- HÉRODOTOS. *Dějiny, aneb, Devět knih nazvaných Músy*. 3. vyd. 1. v Academií. Praha: Academia, 2004, 548 s. ISBN 80-200-1192-7.
- KINCL, Jaromír; Michal SKŘEJPEK; KINDL, Vladimír. *Deset slavných procesů Marka Tullia*. 1. vyd. Praha: Beck, 1997, XI, 267 s., VIII s. obr. příl. ISBN 80-7179-178-4.
- KRÁL, Josef; GROH, Vladimír. *Státní zřízení římské*. V Praze: Jednota českých filologů, 1921, 303 s.
- KUNKEL, Wolfgang. *An introduction to Roman legal and constitutional history*. Clarendon Press, 1973, s. 236.
- KUNKEL, Wolfgang; WITTMANN, Roland. *Staatsordnung und Staatspraxis der Römischen Republik*. München: Beck [BRD], 1995, XVII, 806 s. ISBN 3-406-33827-5.
- LIVIUS, Titus. *Dějiny*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1979, 502 s.
- MOMMSEN, Theodor. *Römische Geschichte*. Berlin: Safari-Verlag, 1941, 630 s.
- PEČÍRKA, Jan; NOVÁKOVÁ Julie. *Antika v dokumentech I, Řecko*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961, 441 s.
- PEČÍRKA, Jan; NOVÁKOVÁ, Julie. *Antika v dokumentech II, Řím*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961, 652 s.
- PLÚTARCHOS. *Životopisy slavných Řeků a Římanů*. 2. vyd., V AK 1. Praha: Arista, 2006-2007, 2 s. ISBN 80-86410-46-31.
- POLYBIOS. *Dějiny*. 1. vyd. Praha: Arista, 2008, 211 s. ISBN 978-80-86410-56-2.
- SANTALUCIA, Bernardo. *Diritto e processo penale nell'antica Roma*. Giuffrè, 1989, 163 s.
- SANTALUCIA, Bernardo. *Studi di diritto penale romano*. Roma: Erma di Bretschneider, 1994, V, 262 s. ISBN 88-7062-864-7.
- SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. 1. vyd. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, 317 s. ISBN 80-901064-8-x.
- SKŘEJPEK, Michal. Moc bez hranic? (Právo otce římské rodiny nad životem a smrtí). In: *Právní rozhledy* 15/2005, s. 549.

SKŘEJPEK, Michal. Mimořádné zločiny. In: *Právní rozhledy*. 14/2007, s. 507.

SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva: příspěvek k aplikaci "Principů" E.F. Smidaka*. 1. vyd. Praha: Havlíček Brain Team, 2006, 198 s. ISBN 80-903609-3-9.

SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. 2. vyd. Praha: LexisNexis, 2004, 375 s. ISBN 80-86199-89-4.

URFUS, Valentin; Michal SKŘEJPEK; KINCL, Jaromír. *Římské právo*. 2. dopl. a přeprac. vyd., 1. v nakl. Beck. Praha: Beck, 1995, 386 s. ISBN 80-7179-031-1.

WATSON, Alan. *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998, xii, [960] s. ISBN 0-8122-1636-9.

WISSOWA, Georg; KROLL, Wilhelm; MITTELHAUS, Karl; ZIEGLER, Konrat. *Paulys realencyclopädie der classischen Alterumswissenschaft: neue Bearbeitung*. Stuttgart: Metzler, 2002, Sloupage 1299-2576 [639 s.]. ISBN 3-476-01094-5.

Contact – e-mail

slosarm@prf.cuni.cz

Politicky motivované procesy v 50. rokoch v Československej republike a zodpovednosť orgánov činných v trestnom konaní

Ján Štefanica

Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Slovenská republika

Abstract in original language

Objektom štúdie je problematika osobnej, morálnej, disciplinárnej a trestnoprávnej zodpovednosti za pochybenia v politicky motivovaných trestných kauzách obdobia 50. rokov dvadsiateho storočia v Československej republike. Na procesoch sa podpísalo zložité stalinské obdobie vlády Komunistickej strany, v ktorom dochádzalo k neprimeranému posilneniu kompetencií orgánov Štátnej bezpečnosti, k personálnym zmenám v justícií vedúcim k neprofesionalite zástupcov justičných orgánov, k navodeniu strachu z perzekúcií v prípade kritiky nastolenej spolitizovanej línie práva a osobitne trestného práva.

Keywords in original language

Politické procesy v Československej republike; právna zodpovednosť; morálna zodpovednosť; zodpovednosť orgánov v trestnom konaní; zodpovednosť justície.

Abstract

The object of the study is the issue of personal and moral responsibility, disciplinary and criminal liability for misconduct in politically motivated penal cases a period of 50 years of the twentieth century in Czechoslovakia. On show trial have signed the complex of issues of Stalinist period of the rule of the Communist Party in which there was a disproportionate strengthening of the competencies of the organs of state security. The personnel changes in the judiciary were leading to unprofessional representatives of the judiciary were inducing fear of persecution for criticisms. Characteristic were the politicized lines of criminal law and law in general.

Keywords

Political Trials in the Czechoslovak Republic; Liability; Moral Responsibility; Responsibility of Authorities in the Criminal Proceedings; Accountability of the Judiciary.

1 Úvod

Počas obdobia nastupujúcich šesťdesiatych rokov¹ sa stala vysoko aktuálnou otázka zodpovednosti a potrestania osôb z radov sudcov, prokurátorov, vyšetrovateľov a v neposlednom rade aj politikov zodpovedných za spolitizované kauzy predchádzajúceho obdobia. Justičné orgány v Československej republike mali významný podiel na pochybeniach súvisiacich s politickými procesmi počas rokov 1948 – 1953, ktoré boli názorovo ovplyvnené politickými tézami stalinizmu. Toto obdobie je možné charakterizovať ako najtragickejšie obdobie našich dejín v druhej polovici 20. storočia. Na zneužívaní práva a vzniku mnohých justičných krívd sa podieľali niektorí reprezentanti politických a mocenských orgánov štátu, ktorí takýmto spôsobom odstraňovali nepohodlných konkurentov a kritikov. Právne dejiny nás učia, že to nebolo po prvý krát v našej histórii, keď sa jedným z primárnych účelov trestu stalo zastrašenie oponentov štátnej moci politických súperov.² Účelom trestu v československom socialistickom trestnom práve malo byť potlačenie „odporu starých tried“³ proti socialistickému zriadeniu a socialistickému rozvoju spoločnosti. Trest mal tak chrániť nielen spoločenské zriadenie a občanov štátu ale „jeho ostrie je namierené k prekonaniu odporu porazenej buržoázie a zároveň je dôležitým prostriedkom pracujúcich k novému spoločenskému poriadku, prostriedkom boja proti prežitkom kapitalizmu. Trest za socializmus má pokrokovú úlohu v službách ľudu.“⁴ Pofebruárové zmeny v riadení štátu viedli k zmenám v právnom poriadku a fungovaní justície. V právnom rozmere boli spolitizované procesy ovplyvnené konštrukciami charakteristickými pre vtedajšie obdobie de facto vojnového stavu a fungovaním praxe kabinetnej justície.

¹ Na území Slovenska o niečo neskôr vzhľadom na recidívu procesov proti buržoáznemu nacionalizmu.

² FICO, M. Vybrané aspekty trestania a jeho účelu v rímskom a uhorskom práve. In: *Delicta privata a crimina publica v rímskom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 183.

³ Československé trestní právo, sv. I., obecná časť. Praha: Orbis, 1959, s. 288.

⁴ Československé trestní právo, sv. I., obecná časť. Praha: Orbis, 1959, s. 288.

Jej zavedením sa do popredia súdneho sporu dostal prokurátor ako hlavný činiteľ, úloha sudcu bola častokrát zdegradovaná do pozície vykonávateľa návrhu prokurátora.

Základným stavebným prvkom dobového pohľadu na právo sa stala marxisticko-leninská teória, ktorá definovala právo v jeho najvšeobecnejšom poňatí ako súhrn pravidiel, súhrn právnych noriem, ktoré vyjadrujú vôľu vládnucej triedy, sú stanovené a ich dodržiavanie je zabezpečené štátom.⁵ Determinujúcim prvkom sa stal pojem práva a právnych vied využívaných na boj proti nepriateľovi spoločnosti postavený na ideologickom základe. Určujúcim bol pojem sociálnej triedy, proletariátu, „*ktorý vydobyl politickú moc, využíva právo ako účinný a aktívny nástroj na zaskotvenie a upevnenie svojej politickej moci, na vyvlastnenie vykorisťovateľských tried, na ich obmedzenie, potlačanie a nakoniec na ich úplnú likvidáciu a na vytváranie nových socialistických spoločenských vzťahov...* Socialistické právo je právom robotníckej triedy vedenej marxisticko-leninskou komunistickou stranou. Je výrazom vôle tejto vládnucej socialistickej triedy povýšenej prostredníctvom štátu na zákon. Spolu so socialistickým štátom je mocenským základom nadsťavby socialistickej spoločnosti.“⁶ Táto koncepcia síce prezentovala účel práva ako ochrany ekonomicky a spoločensky slabšej skupiny občanov, ktorá sa v predchádzajúcej spoločenskej dobe mohla ľahšie stať obeťou korupcie či zneužitia moci, prinášala však mnohé riziká známe z predchádzajúcich politických systémov.

2 Pojem zodpovednosti a aspekty politického režimu v ZSSR a ČSR vedúce k politickým procesom

Zodpovednosť je pomerne široký pojem, ktorý priamo závisí od vzťahu, na ktorý je aplikovaný. Zodpovednosť a druhy zodpovednosti je možné rozlišovať rôzne, na zodpovednosť právnu, politickú či spoločenskú, v neposlednom rade na zodpovednosť morálnu. Zodpovednosť v poňatí právnej a etickej morálnej kategórie odráža zvláštny sociálny a morálno-právny vzťah osobnosti k spoločnosti, pre ktorý je charakteristické plnenie morálnych

⁵ VYSOKAJ, J.; SUCHÁNEK, J. *Základy socialistického práva*. Bratislava: Ústredný výbor zväzu družstevných roľníkov SSR, 1974, s. 4.

⁶ VYSOKAJ, J.; SUCHÁNEK, J. *Základy socialistického práva*. Bratislava: Ústredný výbor zväzu družstevných roľníkov SSR, 1974, s. 5.

povinností a dodržiavanie právnych noriem.⁷ Jedno z primárnych rozdelení, ktoré sa týka pojmu zodpovednosti, je jej rozlišovanie na formálnu a neformálnu. Pod formálnou zodpovednosťou je chápaná predovšetkým zodpovednosť vo vzťahu k právu a právnomu systému. Pojem neformálnej zodpovednosti je spojený predovšetkým s morálkou a je vzťahnutá k mravným subjektom. Okrem mravnej zodpovednosti však v rámci pojmu neformálnej zodpovednosti môžeme uvažovať aj o zodpovednosti kauzálnej. V socialistickej práve sa občianska, administratívna a trestná zodpovednosť toho, kto porušuje zákon nemala stanovovať čisto formálne na základe objasnenej skutkovej podstaty zločinu, ale taktiež so zreteľom k okolnostiam jeho výchovy, života a práce, stupňa uvedomenia si viny a možnosti jej napravenia v budúcnosti. To malo zblížovať morálnu a právnu zodpovednosť.⁸ V morálke chápanej marxistickou filozofiou patria k osobnej zodpovednosti nielen hodnotenia uskutočnených činov, ale i to, nakoľko si jednotlivec uvedomoval záujmy spoločnosti ako celku, čo malo odrážať chápanie zákona postupného vývoja spoločnosti.⁹

Na základe výnosu prezídia NS ZSSR zo dňa 26. mája 1947 bol v celom Sovietskom zväze zrušený trest smrti, ktorý mal byť odrazom pozitívnych zmien v medzinárodných vzťahoch. K jeho zrušeniu došlo po dobu trvania mieru a nahradzoval ho trest odňatia slobody vo výške 25 rokov. Táto zmena však trvala len necelé tri roky, pretože už 12. januára 1950 bola zavedená výnimka, na základe ktorej bol trest smrti znovu zavedený v prípade trestných činov vlastizrady, vyzvedačstva a záškodníctva. Až v roku 1954 bol výnosom prezídia NS ZSSR trest smrti rozšírený aj na osoby, ktoré spáchali vraždu za prít'ahujúcich okolností.¹⁰ Stalinská téza o neustálom zostrovaní triedneho boja zasiahla všetky vrstvy fungovania spoločnosti štátov východného bloku vrátane práva samotného. Aspektmi stalinskej politiky boli silne ovplyvnené všetky spoločenské odvetia vrátane ekonomiky, národného hospodárstva či medzinárodných vzťahov.¹¹ Obzvlášť to platí pre trestné

⁷ Filozofický slovník. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1974, s. 609.

⁸ Filozofický slovník. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1976, s. 544.

⁹ Filozofický slovník. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1976, s. 544.

¹⁰ Československé trestní právo, sv. I., obecná část. Praha: Orbis, 1959, s. 89.

¹¹ HOREMUŽ, M. Modernization of Russia and its Selected Dimensions. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 17, č. 2, 2014. ISSN 1335-2741, s. 120-121. Dostupné na internete: <http://www.politickévedy.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/2_2014/HOREMUZ.pdf>.

právo a jeho vývoj. Dochádzalo k preceňovaniu významu trestnej represie a rozmáhali sa tendencie vedúce k neodôvodnene prísnyim postihom, ktoré však boli v období kultu osobnosti pokladané za znak oddanej príslušnosti k strane a štátnemu režimu. „*Táto umelo vytvorená atmosféra, ktorá mala urobiť zo straníckych spolupracovníkov bezmocný a ku všetkému ochotný nástroj všemocných sekretárov mi nadobro znechutila politickú prácu. Stále silnejšie som si uvedomoval, ako sa moje počiatkové nadšenie mení vzburu a skepsu proti policajným metódam strany. To už nemalo vôbec čo robiť so vznešenosťou a presvedčivosťou socialistických ideí. Dozorca a špicel boli dôležitejší ako socialistický vychovávateľ. Pokrytecké sebakritiky boli vychvaľované ako výraz nového vedomia.*“⁴² Účinnou zbraňou mladého ľudovodemokratického štátu proti „*zločinným úkladom triedneho nepriateľa*“⁴³ sa mal stať Zbor národnej bezpečnosti. Ako argument na posilnenie jeho kompetencií slúžilo najmä odhalené „*protištátne ilegálne ľudacké spiknutie*“⁴⁴, ktoré malo mať mnoho exponentov v slovenskej Demokratickej strane, ktorej predstavitelia mali podľa vykonštruovaných obvinení na Slovensku sabotovať zásobovanie a mali pracovať za účelom rozbitia republiky a vytvorenia separátneho Slovenského štátu. Pre úspechy v odhaľovaní takýchto sprisahaní mal byť podľa vtedajšieho režimu Zbor národnej bezpečnosti „*terčom všemožných útokov a obovárání zo strany buržoázie.*“⁴⁵ Jeho privilegované postavenie spojené s ochranou spoločenského systému, ako primárnym cieľom po roku 1948, bolo jedným z rozhodujúcich faktorov. Atmosféra vojnového stavu a ohrozenia vytvárala prostredie strachu. „*Stalinská teória o zostrení triedneho boja v etape diktatúry proletariátu sa prakticky prejavovala vo vnútrostraníckej bdelosti a ostrážitosti a viedla k absurdnému vzájomnému pozorovaniu. Neustále prebiehali zasadenia so vzájomnou kritikou a ponižovaním, s vynútenými sebakritikami, ktoré sa podobali sebabičovaniu. Chcelo sa od nás, aby sa každý druhým vyzliekol, aby u seba nachádzal stále nové chyby a tie pred ostatnými kajúčne priznal.*“⁴⁶ Trestný zákon uplatňoval požiadavku, podľa ktorej ako páchatel'a trestného činu bolo možné postihnúť len toho, kto konaním zasiahol rušivo spoločenské vzťahy, ktorých zachovávanie a upevnenie je dôležité pre ochranu ľudovo-

12 ŠIK, O. *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*. Zürich: POLYGON, 1989, s. 41.

13 Československé trestní právo, sv. I., obecná část. Praha: Orbis, 1959, s. 96.

14 Československé trestní právo, sv. I., obecná část. Praha: Orbis, 1959, s. 96.

15 Československé trestní právo, sv. I., obecná část. Praha: Orbis, 1959, s. 96.

16 ŠIK, O. *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*. Zürich: POLYGON, 1989, s. 41.

demokratickej Československej republiky a jej spoločnosti.¹⁷ Nebezpečnosť pre spoločnosť bola materiálnou podmienkou trestného činu a spočívala v škodlivom pôsobení konania páchatel'a na spoločenské vzťahy, ktoré sú chránené trestným zákonom.¹⁸

Požiadavka nebezpečnosti konania pre spoločnosť pri posudzovaní či je konanie trestné, znamenala odvrhnutie formalistického nazerania na trestný čin. K rozhodnutiu či bol spáchaný trestný čin nestačilo hodnotiť páchatel'a iba z toho hľadiska, či zodpovedá trestnej norme uvedenej v zvláštnjej časti trestného zákona alebo v inom zákone, ale bolo potrebné toto konanie hodnotiť v súvislosti s materiálnymi a politickými podmienkami spoločnosti v danej etape jej vývoja. Podľa vtedajšej právnej teórie, nebezpečnosť pre spoločnosť vyjadrovala spojitosť trestného činu so spoločnosťou a premenlivosť jeho obsahu bola výrazom toho, že trestný čin nie je večný jav, ale historická kategória. Preto správne posúdenie nebezpečnosti konania pre spoločnosť bolo podľa dobových právnych teoretikov možné len vo spojitosti so znalosťou vývoja a stavu spoločnosti, ako aj spoločenských javov v danej etape.¹⁹ Neprimerane nervózny a často aj urážlivý prejav sudcov a prokurátorov na hlavných pojednávaniach politických káz odrážal vtedajšiu situáciu. Síce výkon justície nemusí byť priamo slávnostným, ale nutne musí byť po formálnej stránke veľmi slušným. Túto slušnosť by mali byť povinné zachovávať nielen všetky subjekty zúčastnené na pojednávaní, ale tiež publikum. Že sám súd musí dávať dobrý príklad je viac než samozrejmé, veď „*súd sám má byť vzorom jemnosti, ukázkovosti a solemnej autority*“²⁰.

¹⁷ Trestní zákon. Komentář. Praha: Orbis, 1958, s. 27. Podľa autorov komentára Trestného zákona práve akcentom na spoločenské vlastnosti trestného činu sa odlišuje socialistické právo od buržoázneho práva a buržoáznej teórie, kde je zámerne triedna podstata trestného činu popieraná a zahaloaná, s. 28.

¹⁸ Trestní zákon. Komentář. Praha: Orbis, 1958, s. 28.

¹⁹ Trestní zákon. Komentář. Praha: Orbis, 1958, s. 28.

²⁰ RÁLIŠ, A. *Trestněprávní politika. Trestní řízení*. Praha: nákladem autora, 1947, s. 49.

V takejto situácii prebiehala aj výchova mladých právnikov a učebnice práva neprímerane prejav v niektorých prípadoch podporovali.²¹

3 Povaha a miera zodpovednosti za politicky motivované kauzy

Reforma trestného zákonodarstva Československej republiky v rokoch 1956 a 1957 bola zapríčinená aj pochybeniami bezprostredne súvisiacimi s materiálnymi a formálnymi nedostatkami trestnoprávných predpisov z roku 1950, umožňujúcich priebeh politických procesov. Osobné pochybenia pracovníkov justície vyplývali zo širokých formulácií ustanovení zvláštnej i všeobecnej časti trestného zákona č. 86/1950 Sb. Osobitne boli upravené niektoré skutkové podstaty trestných činov proti republike uvedených v I. hlavne zvláštnej časti trestného zákona č. 86/1950 Sb. Došlo aj k zúženiu skutkovej podstaty velezrady a spresneniu skutkovej podstaty trestného činu sabotáže, novo nazvaného záškodníctva a sabotáže, a trestného činu poburovania proti republike. Zmena u nich nastala najmä vo vyžadovaní nového znaku k existencii týchto trestných činov. Išlo o pohnútku nepriateľstva k ľudovo-demokratickému štátu. Došlo aj k zrušeniu príliš široko formulovaných ustanovení trestného činu nepriateľského konania proti republike a k spresneniu viacerých skutkových podstatí aj mimo úsek trestných činov proti republike. Boli upravené vybrané ustanovenia všeobecnej časti trestného zákona, napríklad ustanovenia o znížení trestu a o výmere trestu. Práve výklad týchto ustanovení bol v praxi problematický a viaczmyselný.²²

²¹ Ako príklad môže slúžiť citát z študijných textov trestného práva predstavujúcich vývoj po skončení druhej svetovej vojny do roku 1948 formujúci pohľad študentov: „*Nás ľudovodemokratický štát prevzal po revolúcii starý buržoázny justičný aparát. Buržoázia, ktorá ho aj s ministerstvom spravodlivosti dostala do svojho vplyvu sa už postarala, aby bol celkom bez zmien zachovaný. A tak... priebeh retribučných procesov ukázal, že sabotáž buržoázie umožnila mnohým zradcom a kolaborantom uniknúť spravodlivému potrestaniu. Rovnako sabotovali štúdy boj proti špeklantom, šmelinárom a špiónom. Napríklad keď pred februárom 1948 odhalili bezpečnostné a vojenské orgány mosteckú špiónážnu organizáciu, súdne orgány nielen sabotovali trestné konanie proti špiónom, ale dokonca na základe ľahých obvinení, vymyslených špiónmi, začali trestne sťahovať príslušníkov bezpečnosti. Tak sa buržoázia snažila postupne vytvoriť z justície svoj nástroj k mareniu práce Zboru národnej bezpečnosti, ku kerytu svojich zločinných úkladov. Z tejto situácie v justícii zostali zločinné útoky buržoázie proti ľudovodemokratickému zriadeniu síce väčšinou nepotrestané, avšak napriek tomu bol jej triedny odpor postupne potlačovaný.*“ In: Československé trestní právo, sv. I., obecná část. Praha: Orbis, 1959, s. 105.

²² Československé trestní právo, sv. I., obecná část. Praha: Orbis, 1959, s. 105.

Najvyšší súd vypracoval rozbor pochybení, priebehu a stavu rehabilitácie z politických procesov v rokoch 1949 až 1954 v roku 1968 a predložil ho Národnému zhromaždeniu, vláde a ÚV KSČ kde bola tiež prerokovaná. Stanovisko k otázke zodpovednosti podal námestník predsedu Najvyššieho súdu Jozef Brešťanský: „*Porušovanie zákonnosti bolo výsledkom nesprávneho postupu straníckych orgánov, i orgánov bezpečnosti, prokuratúry a súdov. Bol to dôsledok tézy o zostrovaní triedneho boja. Navyše tu ešte pôsobili tzv. „bezpečnostné päťky“ v ústredí a krajoch, „trojky“ v okresoch. Len čo tieto komisie schválili opatrenia proti istým osobám, pristúpili orgány bezpečnosti k „realizácii prípadu“ s cieľom za každú cenu získať priznanie obvineného. V týchto trojkách a päťkách neboli zástupcovia súdov, tu však vznikali v podstate rozsudky. Ako vyzeralo „súdne pojednávanie“, presnejšie realizácia „prípadu“? Vo vyšetrovaní sa pripravovali tzv. súdne protokoly, ktoré sa zakladali do spisu ako výsledok výsluchov pred orgánmi bezpečnosti. Protokoly boli formulované tak, aby obsahovali priznanie obvineného i usvedčenie ďalších spoluobvinených a vypustilo sa z nich všetko, čo by mohlo vzbudiť pochybnosť o pravdivosti priznania. Obvinení sa niekoľko mesiacov učili tieto protokoly naspamäť, bezpečnostné orgány zabezpečovali „udržiavacími výsluchmi“, aby obvinení presne predniesli pred súdom obsah týchto protokolov.“²³ Podľa sudcu J. Brešťanského: „*Nemožno však ospravedlňovať podiel sudcov, ktorí rozhodovali od roku 1948 do roku 1954 na Štátnom a Najvyššom súde i v takých veciach, čo boli umelo vykonštruované, vyprovokované, pripravené na základe násilných vyšetrovacích metód.*“²⁴ Otázka morálnej i profesijnej zodpovednosti by však mohla byť zodpovedná iba zdanlivo. Ako príklad môže slúžiť osoba sudcu J. Brešťanského, ktorý sa vo funkcii predsedu Krajského súdu v Bratislave, sa mal v máji 1955, v spolupráci s prokurátorom Pavlom Winterom²⁵, zúčastňovať politických procesov a takéto procesy porušením základných procesných zásad mal konštruovať a riadiť. Jedným z nich*

²³ Práca: Spravodlivosť postavená na hlavu (č. 84/1968) In: *Výber z domácej a svetovej tlače*. 12. 4. 1968, roč. I., č. 8, s. 9.

²⁴ Práca: Spravodlivosť postavená na hlavu (č. 84/1968) In: *Výber z domácej a svetovej tlače*. 12. 4. 1968, roč. I., č. 8, s. 9.

²⁵ Pavol Winter, prokurátor bratislavského oddelenia Štátnej prokuratúry. Bol zaradený na 2. oddelenie trestné veci cirkevné a vojenské. Okrem toho bol členom tzv. slovenskej koordinačnej komisie ktorá rozhodovala o spôsobe potrestania rôznych osôb a o príprave procesov. Po r. 1952 pracoval ako prokurátor Krajskej prokuratúry v Bratislave, neskôr Okresnej prokuratúry v Bratislave. LETZ, R. (eds.). *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtašákom, Michalom Buzáľkom a Pavlom Gojdičom*. Bratislava: ÚPN, 2007, s. 73–74.

bol proces s bývalými vedúcimi pracovníkmi Chemických závodov Juraja Dimitrova v ktorom boli obžalovanými: Viliam Ríša ako podnikový riaditeľ, jeho námestník Robert Hoffmann, oblastný riaditeľ chémie Ondrej Lantay, referent Viliam Černák, referent Ladislav Štefko a podnikový právnik Zoltán Krajíček. Boli žalovaní z trestných činov sabotáže a velezrady v súvislosti s výstavbou závodu. Podľa bývalej sudkyne na Okresnom súde v Bratislave Oľgy Hoffmannovej – Novomeskej, sám Jozef Brešťanský z pozície predsedu Krajského súdu nepripustil navrhnuté dokazovanie, zatajil dôkazy preukazujúce nevinu obžalovaných. Problematickým bol aj fakt že samotné pojednávanie trvajúce viac dní sa pret'ahovalo do neskorých nočných hodín a konalo sa za zatvorenými dverami bez účasti verejnosti. Sudca J. Brešťanský nepripustil ani účasť dôverníkov, hoci obžalovaní mali na to podľa vtedy platných právnych predpisov právo. Rozsudok nebol obžalovaným a ani ich obhajcom nikdy doručený. Udelené tresty korešpondovali s pracovnými pozíciami aké obžalovaní v podniku zastávali (boli v rozsahu 17, 15, 13, 11 a 6 rokov odňatia slobody a konfiškácie majetku). V tomto prípade však ani nešlo o obžalovaných ktorí by boli donútení naučiť sa súdne protokoly naspamäť. Títo obžalovaní sa počas súdneho procesu aktívne bránili, dožadovali sa prešetrenia ich činnosti v podniku odbornými zncami, navrhovali písomné dôkazy a k vykonštruovanej trestnej činnosti sa nepriznali.²⁶

V období rehabilitácií sa vyskytli prípady kedy občania priamo reagovali na osoby v justícii skompromitované účasťou na politickom procese. V roku 1968 upozornil bratislavčan Pavol Jančuška redaktorov Československého rozhlasu na osobu sudcu Gašpara Kubeka. Požadoval, aby bola preskúmaná jeho morálna spôsobilosť predsedat' pri obnove procesu s V. Žingorom a spol., keďže v predchádzajúcich deviatich rokoch kultu osobnosti viedol proces proti pracovníkom redakcie Príručného encyklopedického slovníka a proti predsedovi JRD Nový Liptov Jozefovi Herczegovi. Rozhlasové noviny zo dňa 26. 3. 1968 vyslovili počudovanie nad tým, že predseda Krajského súdu v Banskej Bystrici Ladislav Kóna, určil práve tohto predsedu trestného senátu viesť obnovený proces. Pod vtedajším mediálnym tlakom nakoniec došlo k zmene a procesu mal predsedat' sudca Ivan Bartl.

²⁶ Práca: Spravodlivosť postavená na hlavu (č. 84/1968) In: *Výber z domácej a svetovej tlač.* 12. 4. 1968, roč. I., č. 8, s. 9-

Paradoxným sa však stal najmä rozhovor redaktora Alexandra Miartuča, uskutočnený práve s predsedom senátu Krajského súdu v Banskej Bystrici G. Kubekom, ktorý predchádzal tejto udalosti. Podľa sudcu G. Kubeka hrali hlavnú úlohu pri pochybeniach v politických procesoch 50. rokov vyšetrovacie metódy, ktoré zabezpečovali zrod dôkazov priznania obžalovaných. Ako príklad on osobne uvádza opis zatknutia Alexandra Pavlisa (súdeného v procese s V. Žingorom), uvedený v liste zo dňa 17. augusta 1965 určenom Generálnej prokuratúre v Prahe: „*Dňa 24. novembra 1949 ma v noci nad ráno okolo tretej hodiny zatkli. Bol som prevezený na Štátnu bezpečnosť do Žiliny, kde ma väznili v pivnici, stál som tam v jednom rohu, čelom k múru, vo vode až šesť hodín. V jednom rohu stál traťmajster Hos, v ďalšom katolícky farár Šrot, dr. Vančo a nejaká dr. Daxnerová. Na druhý deň som bol eskortovaný na Štátnu bezpečnosť v Bratislave. Pre nedostatok miesta nás bolo v suteréne na bolom betóne až 30 ľudí. K prvému výsluchu ma zavolali asi po desiatich dňoch. Za necelých desať dní som bol svedkom, že skoro každý, kto sa vracal z výsluchu, prišiel späť plačfully a dokrvavený.*“²⁷ Pochybenia však nezavinili len sudcovia účastní politických káuz, problematickým sa stali aj osoby vyšetrovateľov, ktorí sa zúčastnili takýchto prípadov. Vo väčšine prípadov boli neznámi, v tých lepších, známi len úzkemu okruhu zaangažovaných osôb. Pri kontrole zápisníc z vyšetrovaní nie je výnimkou, keď neobsahujú okrem podpisu vypočúvaného žiadny iný podpis.²⁸ Kľúčový význam v kauzách malo priznanie obžalovaných. Bolo považované za najhlavnejší a preukázaný dôkaz trestnej činnosti nielen ich samých, ale takých obžalovaných, ktorí všetky obvinenia odmietali a priznali maximálne niektoré politické pochybenia, ktoré nenaplnili skutkové podstaty žiadneho trestného činu. K odhaleniu protištátnych zločincov mali viesť najmä protokoly svedeckých výpovedí, konfrontácie, dôkazný materiál a iný operatívny materiál, ale kľúčovú úlohu zohrávalo práve vypočúvanie. To sa stalo základnou prípravou obžalovaných k súdnemu konaniu. Nasledujúce trestné oznámenia boli skonštruované tak, aby sa zmenili na obžalovací spis.

Napríklad v kauze proti slovenským buržoáznym nacionalistom, G. Husák a spol., bol preukázateľne vypracovaný doslovný scenár a aj keď sa nakoniec

²⁷ MIARTUŠ, A. Odpovedá predseda senátu. Pravda (č. 74/1968) In: *Výber z domácej a svetovej tlače*. 12. 4. 1968, roč. I., č. 8, s. 8.

²⁸ MIARTUŠ, A. Odpovedá predseda senátu. Pravda (č. 74/1968) In: *Výber z domácej a svetovej tlače*. 12. 4. 1968, roč. I., č. 8, s. 8.

neuskutočnil ako verejný proces, jeho scenár dosahoval rozmery iných, vtedy známych veľkých procesov. Príslušníci ŠtB obstarávali a usmerňovali odborné expertízy, komunikovali s prokurátorom o trestných činoch a možných komplikáciách na súde.²⁹ Obžalovaní boli až do vynesenia rozsudku v zadržavacej väzbe, kde sa s nimi robili tzv. udržiavacie výsluchy, ktoré mali zaručiť, že budú odpovedať podľa scenára. Zo zaužívaných zvyklostí prípravy sa vymykal len Gustáv Husák, ktorý odmietol pristúpiť na takýto spôsob výsluchov. Súčasťou prípravy na proces bol tiež výber svedkov a ich príprava. Napríklad v procese so slovenskými buržoáznymi nacionalistami osobne vystupovalo 9 svedkov, z toho V. Nový, E. Löbl, V. Hložková, A. Mach a J. Ursíny boli na svoje výpovede pripravovaní štátnou bezpečnosťou už od roku 1949. Nedostatky vyšetrovania a súdneho procesu sa prejavovali v tom, že súd sám potlačil právo obvineného na obhajobu, vypočul len jediného zo 63 svedkov, ktorých obžalovaný G. Husák navrhoval. Napriek zjavnému odporu obvineného vyhovel súd návrhu prokurátora na čítanie nepravdivých usvedčujúcich výpovedí z prípravného vyšetrovania, čím porušil ustanovenie § 157 trestného poriadku.³⁰ Pochybenie bolo zrejmé aj pri žiadostiach o stranícke a súdne prešetrenie politických káuz prezidentovi republiky a najvyšším straníckym i vládnyim činiteľom. V procese s buržoáznymi nacionalistami G. Husák, L. Holdoš či I. Horváth vo svojich listoch adresovaných prezidentovi A. Novotnému uvádzali konkrétne fakty, z ktorých bolo zrejmé porušovanie zákona. O rok neskôr po žiadosti zaslanej A. Novotnému, G. Husák napísal žiadosť o revíziu rozsudku, ktorú adresoval Generálnej prokuratúre, ale tá bola pozastavená z dôvodu jej väčšieho rozsahu (mala viac ako 4 strany). Rovnako v tom čase žiadal o prešetrenie aj L. Holdoš. V liste, adresovanom ÚV KSČ ešte pred XX. zjazdom v ZSSR, sa sťažoval na postupy vyšetrovania, ktoré malo byť vedené v neľudských podmienkach fyzického a duševného násillia, zastrašovania a používania falošných svedkov. V liste z 20. januára 1957 adresovanom V. Širokému,

²⁹ Podľa zákona č. 82/1968 Zb. o súdnej rehabilitácii sú bezpečnostné orgány povinné predkladať súdu takzvaný operatívny materiál a zápisnice o vypočúvaní osôb, ktoré sa pôvodne k spisom neprikladali a z nich možno zistiť ako obvinených postupne priznávajú do takeého stavu, že sa sami priznajú.

³⁰ „Miesto vypočúvania svedka pri hlavnom pojednávaní sa pri ňom smie prečítať protokol o vypočúvaní svedka uskutočnenom mimo hlavné pojednávanie, a) ak s tým súhlasí prokurátor i obvinený.“ § 157 zák. č. 87/1950 Sb.

žiadal o možnosť oboznámiť ho so svojim prípadom a taktiež žiadal o revíziu svojho procesu. V rovnakom zmysle žiadali v roku 1956 o revízie aj D. Okáli a I. Horváth, listy adresovali prezidentovi A. Zápotockému a taktiež generálnemu tajomníkovi A. Novotnému.³¹ Žiadosti však ostali bez odozvy.

Prokurátorom bola zverená rozhodujúca úloha v trestnom konaní, mali napomáhať súdu pri zisťovaní materiálnej pravdy, spolupracovať pri vyšetrovaní s orgánmi národnej bezpečnosti. Štátny prokurátor bol podľa § 13 príslušný konať v prípravnom konaní o všetkých činoch uvedených v prvej hlave trestného zákona, pokiaľ ich zákon sankcionoval trestom odňatia slobody s dolnou hranicou najmenej desať rokov, trestom odňatia slobody na doživotie alebo trestom smrti.³² Obvykle výsledok celého trestného konania závisel na prípravnom konaní. Uplatňovala sa totiž koncepcia silného prípravného konania a slabého súdneho konania (hlavného pojednávania), v súčasnosti však považovaná za už prekonanú. Keďže ťažisko dokazovania sa nachádzalo v prípravnom konaní, v konaní pred súdom sa dôkazy častokrát len opakovali čítaním protokolov z prípravného konania, prípravné konanie sa tak dostávalo do pozície generálnej skúšky na hlavné pojednávanie.

Charakteristickým prvkom sa stala faktická neexistencia formálneho inštitútu vznesenia obvinenia, a tak na začatie vyšetrovania prokurátorom stačilo podozrenie zo spáchania trestného činu.³³ Zákon delegoval na prokuratúru všetko to, čo si nevyžadovalo sudcovské rozhodovanie. V prípravnom konaní bola na prokurátora delegovaná právomoc vyšetrovacieho sudcu a tak mu bolo umožnené viesť ho od základu. Bolo tým vytvorené absolútne netradičné postavenie štátnej prokuratúry, ktorá absolútne dominovala. Prokurátor bol povinný uskutočniť všetko, čo bolo potrebné k zabezpečeniu trestného konania. Bol oprávnený vykonávať osobnú i domovú prehliadku, vypočúvať svedkov a znalcov, vypočúvať obvineného a rozhodovať o jeho väzbe, mohol nariadiť zabavenie písomností a iných zásielok určených obvinenému. Po zhodnotení dôkazov mohol prokurátor podať obžalobu a v konaní pred súdom vystupoval ako zástupca obžaloby. Proti rozhodnutiam prokurátora bolo možné v zákonom stanovených prípadoch podať

³¹ Poŕlačená správa (Zpráva komise ÚV KSČ o politických procesech a rehabilitacích v Československu). Wien: EUROPA – Verlag, 1970, s. 126.

³² Porov. § 13 zákona č. 87/1950 Sb.

³³ KUKLÍK, J. a kol. *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha: Linde, 2009, s. 159.

st'ážnosť.³⁴ Žalobca v procese s protištátnym centrom na čele s R. Slánskym, J. Urválek, ktorý neskôr pracoval vo Vedecko-výskumnom ústave kriminalistiky patriacom pod Generálnu prokuratúru, bol dokonca presvedčený o svojej nevine a odmietol prevziať čiastočnú zodpovednosť za justičné omyly. Podľa jeho slov bol z Českých Budějovic pozvaný do Prahy ku K. Bacílkovi, ktorý ho priamo informoval, že bude žalobcom v monsterprocese. Zároveň ho ubezpečoval, že obžalovaných prešetrili najlepšie kádre Štátnej bezpečnosti. J. Urválek argumentoval, že vystupoval z pozície prokurátora, obžalovaných nemohol prehovárať aby vypovedali inak a ani ich neodsúdil.³⁵ Podľa jeho ďalšieho stanoviska k situácii v justícii v období 40. a 50. rokov, predloženého dňa 5. júla 1968, bolo rizikovým faktorom vytváranie „privilegovaného postavenia Štátnej bezpečnosti. Objektívne k tomu viedli ostré formy triedneho boja vyvolané vnútornou i zahraničnou reakciou. V ich rukách bola sústredená operatíva i vyšetrovanie. Niektorí vedúci činitelia strany i Ministerstva vnútra a Štátnej bezpečnosti, podľa môjho presvedčenia i Slánský, budovali tento aparát tak, aby nebol podrobený kontrole inej zložky štátneho aparátu... Politicky posilňovalo privilegované postavenie Štátnej bezpečnosti aj to, že v nej došlo k takejmer úplnej výmene kádrov a že bol po tejto stránke vytvorený celkom nový aparát na rozdiel od prokuratúry a súdov, kde doplňovanie novými kádrami postupovalo pomalšie. Na strane prokurátorov a sudcov, ktorí pôsobili v politických procesoch, nebol dôvod nedôverovať tomuto novému aparátu, zvlášť keď bolo známe, že tento aparát požíva plnú dôveru vedenia strany a je nimi riadený.“³⁶ Napriek značne posilnenej pozícii prokuratúry v novom trestnom poriadku je potrebné rozlíšiť dve roviny pôsobenia orgánov činných v trestnom konaní v politických procesoch päťdesiatych rokov. Prvou bolo pôsobenie poradcov a štátnej bezpečnosti, ktoré mali dominantné postavenie a mnohokrát suplovali prácu prokurátora, ktorý najmä zo straníckych, teda politických, dôvodov takéto zastúpenie svojej práce mnohokrát akceptoval. Druhým faktorom bolo, že napriek všeobecnému stavu nebezpečenstva

³⁴ ONDREJKA, J. Funkcia prokurátora podľa nového trestného poriadku. In: *Právnik*, č. 10, 1950, s. 459.

³⁵ HÁJEK, K. Už nesmú súdiť a žalovať, *Roľnícke noviny* 63/1968 In: *Výber z domácej a svetovej tlače*. 12. 4. 1968, roč. I., č. 8, s. 9.

³⁶ VOREL, J.; ŠIMÁNKOVÁ, A.; BABKA, L. a kolektív: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech - díl I*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu č. 8, 2003 - díl II. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu č. 9, 2004, s. 76.

a vyvolávania strachu v spoločnosti, ktoré pramenili z medzinárodnopolitickej situácie (a to na obidvoch stranách barikády) mali byť práve prokurátori strážcami zákonnosti a poriadku v celom systéme. Zákon im to umožňoval, aj prostredníctvom udelenia nad miery kompetencií.

4 Záver

Osobná zodpovednosť rozhodujúcich predstaviteľov justície spočívala v tom, že pripustili možnosť stať sa výkonným útvarom politických orgánov a orgánov štátnej bezpečnosti³⁷. Práve justícia týmto posväcovala celý proces zdaním legálnosti a odbornosti. Pritom tom všetkom práve vedúci pracovníci v justícii boli nevyhnutelne informovaní o priebehu väčšiny káuz. Námietky a upozornenia na protiprávnosť postupov by však znamenala riziko perzekúcie. Justícia tak vlastne dovŕšila a uzavrela resp. zlegalizovala celý systém procesu. Rola sudcov a prokurátorov sa stala nedôstojná. Súd si mal a bolo mu to uložené aj zákonom, zakladat' na zistení objektívnej pravdy. Je možné, že niektorí pracovníci justície naozaj nevedeli o nátlaku, ale nemôžu to tvrdiť tí, ktorí boli osobne účastní procesy, kde sa obvinení nepriznávali, ale súd aj napriek nedostatku dôkazov vyhlásil politickým orgánom schválený rozsudok. Najmä generálna prokuratúra a Najvyšší súd mali svoj podiel viny v dlhej revízií procesy so slovenskými buržoáznymi nacionalistami, kde boli úmyselne prehliadané žiadosti, sťažnosti. Po línií vyšetrovateľ, štátny zástupca, sudca, dochádzalo k zmanipulovanému procesu nie kvôli zlyhaniu jednotlivca, pretože k tomu môže dôjsť v každom politickom systéme ale kvôli zlyhaniu štátnej moci, na dôvažok sám Najvyšší súd sa dostal do pozície kedy nevyvíjal žiadnu iniciatívu k náprave ale bol len vykonávateľom stranických a vládnych príkazov. došlo k situácii, kedy sa v rámci boja s „*právnym formalizmom odbúrala i rada ustanovení, zaručujúcich práva obvineného a obžalovaného.*“³⁸ Platformou, ktorá politicky motivované procesy umožnila, bola činnosť politických a justičných orgánov. Samotné jus-

³⁷ V období rehabilitácií však pracovníci Štátnej bezpečnosti vydali rezolúciu podľa ktorej sa väčšina pracovníkov pri svojej práci a jej realizácii „*vždy dôsledne riadila politickými smernicami vrcholných stranických a štátnych orgánov.*“ Rudé právo: Z rezolúcie komunistov na Hlavnej správe Štátnej bezpečnosti (73/1968): In: Výber z domácej a svetovej tlače. 12. 4. 1968, roč. I., č. 8, s. 8.

³⁸ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K. *Právní dějiny na území Slovenska*. Ostrava: Key Publishing, 2007, s. 413.

tičné orgány vstúpili do prípadu na záver v záujme zlegalizovania inscenácie. Môžeme konštatovať, že súdy len interpretovali už nalinkované rozhodnutia prijaté orgánmi KSČ. Je možné korešpondovať s dvomi základnými líniami názorov na zodpovednosť kompetentných. Niektorí sudcovia či prokurátori boli presvedčení o vine obžalovaných a zaslúženom treste, čo je v prostredí celospoločenského hľadania nepriateľa možné prijať najmä u mladých, neskúsených pracovníkov justície. Na druhej strane, sa jednalo často krát aj o skúsené osoby, hierarchicky a stranícky vysoko postavené, ktoré, pokiaľ sa nezúčastnili výroby inscenácií priamo, museli byť o nich informovaní. V rovnakom rozmere to platí aj o prokuratúre. Najmä v období prvých veľkých procesov, kým nebola známa rola sovietskych poradcov, pracovníkov štátnej bezpečnosti v nich. Pracovníci justície plnili požadované politické poslanie, prijali tak pravidlá, ktoré odporovali aj vtedy platným zákonom. Dopúšťali sa vedomej nezákonnosti, keďže o súdnych konaniach, ale aj o trestoch či rozsudkoch, rozhodoval politický orgán a nie sudca sám avšak aj ten pri zákonomnom postupe mohol a mal si byť plne vedomý takýchto zásahov.

Literature

Československé trestní právo, sv. I., obecná časť. Praha: Orbis, 1959. 394 s.

FICO, M. Vybrané aspekty trestania a jeho účelu v rímskom a uhorskom práve. In: *Delicta privata a crimina publica v rímskom práve: zborník príspevkov z 12. konferencie právnych romanistov 21.- 23. máj 2010, Košice*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 183-191 ISBN 978-80-7097-841-2.

Filozofický slovník. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1974, 620 s. ISBN 75-051-74.

Filozofický slovník. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1976, 548 s. ISBN 25-048-76.

HÁJEK, K. Už nesmú súdiť a žalovať, Roľnícke noviny 63/1968 In: *Výber z domácej a svetovej tlače*. 12. 4. 1968, roč. I., č. 8, s. 9.

HOREMUŽ, M.: Modernization of Russia and its Selected Dimensions. In: *Politické vedy*. [online]. Roč. 17, č. 2, 2014. ISSN 1335-2741, s. 112-133. Dostupné na internete: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/2_2014/HOREMUZ.pdf>.

- KUKLÍK, J. (ed.) a kol. *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha: Linde, 2009. 727 s. ISBN 978-80-7201-741-6.
- LETZ, R. (eds.). *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzálkom a Pavlom Gajdičom*. Bratislava: ÚPN, 2007, 387 s. ISBN 978-80-969296-6-5.
- ONDREJKA, J. Funkcia prokurátora podľa nového trestného poriadku. In: *Právnik*, č. 10, 1950, s. 459.
- Potlačená správa (Zpráva komise ÚV KSČ o politických procesech a rehabilitacích v Československu). Wien: EUROPA – Verlag, 1970. 319 s.
- Práca: Spravodlivosť postavená na hlavu (č. 84/1968) In: *Výber z domácej a svetovej tlače*. 12. 4. 1968, roč. I., č. 8, s. 9.
- RÁLIŠ, A. *Tresněprávní politika. Trestní řízení*. Praha: nákladem autora, 1947. 67 s.
- Rudé právo: Z rezolúcie komunistov na Hlavnej správe Štátnej bezpečnosti (73/1968): In: *Výber z domácej a svetovej tlače*. 12. 4. 1968, roč. I., č. 8, s. 8.
- ŠIK, O. *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*. Zürich: POLYGON, 1989. 287 s.
- Trestní zákon. Komentář. Praha: Orbis, 1958. 816 s.
- VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K. *Právní dějiny na území Slovenska*. Ostrava: Key Publishing, 2007. 450 s. ISBN 978-80-87071-43-4.
- VOREL, J.; ŠIMÁNKOVÁ, A.; BABKA, L. a kol. *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech, díl II*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu č. 9, 2004. ISBN 80-86621-05-7.
- VYSOKAJ, J.; SUCHÁNEK, J. *Základy socialistického práva*. Bratislava: Ústredný výbor zväzu družstevných roľníkov SSR, 1974. 60 s. ISBN 64-242-74.

Contact – e-mail

jan.stefanica@gmail.com

Thoughts on the Notion of Public Liability

István Turkovics

Faculty of Law / Department of Public Administration Law, University
of Miskolc, Hungary

Abstract

Maintaining social order is considered to be one of the basic functions of law. In order to maintain such order, it has become necessary to allocate legal consequences to certain human conduct, and to regulate the issue of liability in a modern way. In the course of the process of distinction between different norm groups (branches of law), emerging as a result of a differentiation process in law, different and particularly characteristic rules of liability are established within the branches. Accordingly, the rules of liability of each of the different branches of law are based on different principles. Throughout history, the basic rules of civil and criminal liability were established in a relatively short period of time. Accordingly, the emergence of a public administration liability system (in a modern sense) requires changes in the society to occur, which can place the relations between a state and its citizens (members) on a new basis.

Keywords

Hungary, 19th century; Legal History; Public Administration Law; Public Administration Liability in Economic Relations.

Maintaining social order is considered to be one of the basic functions of law. In order to maintain such order, it has become necessary to allocate legal consequences to certain human conduct, and to regulate the issue of liability in a modern way. In the course of the process of distinction between different norm groups (branches of law), emerging as a result of a differentiation process in law, different and particularly characteristic rules of liability are established within the branches. Accordingly, the rules of liability of each of the different branches of law are based on different

principles. Throughout history, the basic rules of civil and criminal liability were established in a relatively short period of time. This is mainly due to the fact that one of the primary internal functions of states was to maintain the internal order of society. Accordingly, the primary task was to settle the relations between different members of the society.

On the other hand, public administration liability is not based on the relations between different members of society; it appears in the framework of the relations between the state and the citizens of that given state. Accordingly, in order that the issue of public administration liability could occur at all, social coexistence needs to have evolved to such level of development where we can prove the existence of conscious relations between the state and its citizens – actually, the existence of a “social” contract¹. That is why the notion of public administration liability is so hard to conceptualise in societies where the form of properties constituting the basis for administration is practically private property falling under the regulations of the given monarch. The state system of a non-absolute monarchy is of no particular difference, as in this case properties constituting the basis for state administration are not solely in the property of the monarch but that of a rather narrow social layer. In such societies, the majority of the members of society are monarchy subjects with very limited rights, living their lives exposed to the despotism of the monarchs and high class members, with whom no public liability could be associated. At this level of social development, public law practically still served to stabilize the powers of the monarch and the high aristocracy class. Even this form of society has certain forms of tax liabilities or personal obligations (to go to war); however, they are not results of a “social contract” but rather the consequences of tyranny.

Accordingly, the emergence of a public administration liability system (in a modern sense) requires changes in the society to occur, which can place

¹ “Since the concept of the state has only in modern times reached its full development, it is best to define it in terms appropriate to the modern type of state, but at the same time, in terms which abstract from the values of the present day, since these are particularly subject to change”. Max Weber: *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology 1*, Translated to Hungarian by Ágnes Erdélyi, Gazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1987, pp. 79.

the relations between a state and its citizens (members) on a new basis.² The range of factors, which can serve as a basis for modern public administration, and thus can provide grounds for the development of a public administration liability system, cannot be limited to one particular factor. In my view, such development cannot be narrowed down to specific types of historical events, such as the Great French Revolution. Indisputably, historical changes of such magnitude indeed initiated basic and essential social changes that also greatly influenced the development of public administration. However, the process does not end at this point, because in my view, any social changes that induce the emergence of legislations in the subject of public administration can be classified into this category.

1 Social Composition

From the aspect of the subject of this work, the key issue with respect to the presentation of social composition is the legal status of the members of society. Actually, from the perspective of public administration law, the ethnic or professional composition of a society is only relevant in case such characteristic is responsible for inducing public administration intervention, the forms of which include ensuring the rights of minorities, e.g. in the field of education³, or the controlling of certain professions by public administration. On the other hand, the key issue is how much individual natural persons can be considered as society members from a legal perspective, whether they can become subjects of state administration at all. In a state where the large majority of the society cannot become subjects of state administration due to their social statuses – as serfs were practically under the absolute control of their landlords - we cannot talk about public administration in a modern sense.

In this aspect, another key factor can be the proportional extent of the population falling directly under public administration. In case public administration only appeared in smaller communities within the state, administration

² For more extensive introduction to the emergency of modern society, see: Max Weber: *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology* 1, Gazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1987.

³ This view was also expressed by József Eötvös. See Iboyla Katalin Koncz: *The Standpoint of József Eötvös on Education in: Journal on European History of Law* 5. 2014. pp. 151-155.

usually took place on a particular basis. This system had several negative aspects. On one hand, it could not operate efficiently, as objectivity is not always present. According to my view, public administration can be effective and desired public administration features can be implemented in case such processes become impersonal. However, this could not be achieved in smaller communities, because everyone knew everyone, so to say, and public administration rather had private law features. On the other hand, unified, state-level regulations were not present, as administration took place in the range of smaller communities; regulations differed in each area, in each society, usually on the basis of customary law, which also affected the issue of liability. Such situations occurred during the period of the emergence of historical towns. Different urban settlements had different titles, and such legal statuses also materially affected their internal administration processes. Practically, such societies were characterised by weak state administration and strong local administration bodies, which was not favourable, at least from the aspect of unified regulations. Consequently, it can be stated that the systems characterised by strong local administration cannot effectively resolve the issue of ensuring the proper administration of a whole society, as it is impossible to avoid social demands that can be efficiently managed only by strong centralised administration. Just think about the issue of transport or the protection duties of a state.

2 Economic Relations

Similarly to social relations, economic relations significantly affected the development of public administration law. It is a basic academic axiom that the basis for management (and therefore for public administration) is characterised by ownership relations. Accordingly, the existence of state administration can only be stated if we can presume the existence of state property (in a certain extent). Typically, a state manages its budget originating from the utilisation of its movable and immovable assets as well as its revenues from imposing taxes and duties, therefore the bases for administration are such property assets. History has proven that states, from the perspective of economy, are not good property holders. The prerequisites of the efficient operation of a state is strengthening and strengthened private ownership

– naturally, not meaning the absolute monarchy ownership in this sense –, as well as an effective private economy, which is eventually the financial security of the activities of a state. However, simultaneously with this argument, it has also been pointed out that economy cannot be efficiently managed without state intervention,⁴ because in case the state remains passive with respect to economic matters, it may lead to the distortion of economic relations – this passivity led to the emergence of the Great Depression of 1929-33, the way out of which was the “New Deal” program, basically a state response to the crisis – causing economic crises of global scale.

3 Development of Social Needs

Practically, the needs of society can be determined as double-segment needs. In a properly operating society, the needs arising on the side of society need to be actually the same as those of the state interests, i.e. needs of members of society and those of the state need to point toward the same direction. The principle, according to which there are no powerful governments in the world in which poverty would be a serious issue, is also clearly demonstrated by the intensions of legislative authorities.⁵ States with healthy society are powerful states.⁶ Nevertheless, similar comparison can be drawn with respect to the needs of educated and skilled societies. The satisfaction of such social needs imposes serious administration tasks on a government, which, as a first step, appear in the form of regulating the given area. A consequence of this process is the growth of the legal subjects of public administration, and, as a result, the process of the emergence of public administration as an independent branch of law, strengthens.

⁴ András Torma: A közigazgatás feladatai (The tasks of the public administration). Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, 2002. Tomus 20/2. pp. 441 to 442; 445.

⁵ The first act of such nature was adopted in the subject of the state-level management of poverty. Corpus Iuris Hungarici, Millenium Edition (hereunder: CIH) Budapest, 1898. Act XVI of 1900. On the Financial Relief Fund for Labourers and Servants.

⁶ CIH 1876: Act XIV on Public Health; Act VII of 1888 on Animal Health. Several provisions of this act also serves to protect human health. Animal Health Act, the sale of animal meat is to be included in the scope of liability (Section V of the Act) in: Gyula Tórfy: Magánjogi vonatkozású közigazgatási törvények [Public Administration Related to Private Law]. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1908. p. 479.

4 Technical development

Similarly to the above aspects, the development of technology can also influence the tasks, and thereby the thus generated need for public administration regulation. As a result of the industrial revolution, production was reorganised, and mass production in factories became the most dominant form of production. Consequently, the structure of trade processes was also restructured, and so-called commercial chain processes emerged in which products could be acquired by customers in a number of steps. The notions of trademarks and patents appeared and they were also regulated in legal frameworks.⁷ However, changes in production technology and the restructured trading processes were not the only issues resulting in the changing of administration tasks. Electricity became commonly used, which embodied a product with unmatched potentials in previous history. Through its production and distribution, and later through its use, electricity provided new potentials in its every aspect, which eventually had to be addressed by public administration as well. Nevertheless, developments in transport – such as the establishment of railway lines – generated similar challenges. As a result of technical development, new branches of industry emerged, e.g. the service provision industry, and, consequently, new forms of enterprises and enterprise relations were shaped. This process could generate legal issues that are subject to law enforcement bodies even to this day⁸.

5 19th Century Hungary

In the 19th century, several changes took place in Hungary in the above mentioned areas, which resulted in the quality improvement of the

⁷ For more details, see Ibolya Katalin Koncz: 'The Development of Patent Law in 19th Century Hungary' In: Hurdik Jan, Lavýčki Petr, Valdhans Jirí (ed.) *Dny Práva 2014 – Days of Law 2014: Část I. Soukromé právo a civilní proces v dynamice vývoje*. 492 p. (Acta Universitatis Brunensis Iuridica; 520.) Brno: Masarykova Univerzita, 2015. pp. 121 to 134

⁸ Order No. 353/B/2009 of the Hungarian Constitutional Court. In the Order, the Court had to make decisions in relation to such public administration liability issues as the presumption of innocence with respect to public administration liability or public administration liability based on irrebuttable presumption. These legal concerns were brought up in relation to the secondary liabilities of the affiliates of company groups in the subject of competition law. Perhaps the most significant sign of present technical development is the emergence of information society. See Gyula Balázs Csáki. *A jogi informatika alapjai [The Basics of Legal Informatics]*, Bíbor kiadó, 2004.

country's administration. The characteristics of social structure changed, and due to freeing serfs from their slave-like obligations to their landlords,⁹ the number of individuals with – let us say - “full rights” kept increasing within the society; simultaneously, the number of middle class people also increased,¹⁰ and so did the extent of the layer of legally independent industrial labourers. Accordingly, the tendency of the social reorganisation process favourably influenced the development of public administration.

A similar situation could be witnessed with respect to the economy as well. Previous social classes were about to disintegrate, and the proportion of tax-payer town-dwellers increased significantly. The private industrial sector gained increasing significance, and the dominant role of noblemen landowners was decreasing. The state could rely more and more on taxes paid with respect to production activities, and was less and less reliant on the classic landowner class.

Accordingly, social needs practically and significantly changed due to the changes occurring in the structure of the population and to changes in the economy. An increasing demand, for example, could be witnessed for the establishment of public education to be organised by the state, as the industry was in need of a properly trained and skilled workforce.¹¹

The emergence of developments in technology was a world tendency, and country borders could no longer limit the spread of scientific and technology innovations. In Hungary, innovations - such as the steam engine, which, among other issues, led to industrial and transportation development – materially changing people's everyday lives, and this also had to be addressed by public administration.

Regarding Hungary, another aspect needs to be considered further to the above listed ones. In the 19th century, Hungary was not an independent state from a political or public administration point of view, and therefore Hungarian public administration did not exist in a classical sense. As the monarch of the country resided outside the borders of Hungary, the

⁹ CIH. Acts of April 1848.

¹⁰ *Magyar statisztikai évkönyv*, New Volume, IX. 1901, published by the Hungarian Royal Central Statistical Office, Budapest, 1902. pp. 13 to 14.

¹¹ Ibolya Katalin Koncz: The Standpoint of József Eötvös on Education in: *Journal on European History of Law* 5. 2014. pp. 151-155.

authorities and bodies responsible for state administration were also located in the central office of the monarchy. Also, due to the war of independence fought in the middle of the 19th century, the political relations between the monarch and its country fully emasculated; accordingly, it can be stated that basically Austrian public administration practices were used in Hungary. However, the second half of the 19th century brought significant changes in this respect as well; as a result of the Austro-Hungarian Compromise of 1867¹², even political obstacles were removed, thus Hungarian public administration could start to develop.

In summary, it can be stated that the time for all conditions to be optimal for the development Hungarian public administration came in the final third of the 19th century. In my view, this resulted in the boosting development of Hungarian public administration law, which could be witnessed in the extensive number of laws in the subject of public administration, especially compared to such numbers in previous periods.¹³

6 Public Administration Law in 19th Century Hungary

The increased volume of public administration legal matters logically resulted in the development of public administration law. In order that we can state the actual academic and practical development of a branch of law, an essential basic condition is for the given norm group to reach the status of an independent branch of law. According to my belief, Hungarian public administration law – at least according to the interpretations today - cannot be considered as existing law prior to the 19th century. Naturally, I do not say that legislations or related particular legal practices regarding public administration matters had not existed, but such efforts cannot have resulted in public administration law becoming an independent branch of law due to the above elaborated reasons. Accordingly, the issue of public administration liability can only be actually observed from that period of time.¹⁴ It must be noted that the Hungarian Court of Public Administration was

¹² CIH, Act XII of 1867.

¹³ TURKOVICS, István. The Legal Redress System of Public Administration Procedural Law in Hungary. PhD Dissertation <http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=9575>.

¹⁴ The adoption of Act IV of 1869 separating executive and legislative authorities was a significant step.

also established at that time,¹⁵ which, by establishing legal practices, had material principal, dogmatic and practical influences on the development of the issues of public administration liability.

Public administration liability presumes the existence of effective legislations in the subject of public administration on the basis of which the issue of liability can occur at all.¹⁶ In the last third of the 19th century, the adoption of a significant extent of new legislations in the subject of public administration could be witnessed. This is a natural process, as state intervention became necessary within more and more different areas. As a result, the legal-technical requirements for the development of certain basic aspects of law, such as administrative procedural law¹⁷, or public administration liability. However, in my view, it is actually this extent and composition of legislations within administrative law is the key basis for the development of this type of law, and, at the same time, it also has a restrictive force on it, because this extensive and diverse legal material base generates seemingly insurmountable tasks for legislators, and, moreover, law enforcement bodies. It is extremely difficult to establish norms and legal practices for such large volume of legislations affecting very broad social aspects that can be implied in a general sense. For example, in Hungary – and the international situation is none the better – the establishment of an administrative law generally applicable to public administration procedures could not be accomplished. Even the very possibility of being able to create such law

¹⁵ CIH, Act XXVI of 1896 On the Hungarian Royal Court of Public Administration. For more details, see: István Stipta: Die Geschichte der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Ungarn und die internationalen Modelle JOURNAL ON EUROPEAN HISTORY OF LAW Vol. 5:(2) pp. 73 to 79. (2014); same author: Történeti érvek az önálló közigazgatási bíraskodás, és a körültekintő igazságszolgáltatási reformok mellett [Historical Arguments Regarding Public Administration Judgments and Prudent Judicial Reforms]. In: VARGA, Zs András; FRÖHLICH, Johanna (szerk.). Közérdekvédelem: A közigazgatási bíraskodás múltja és jövője. pp. 136. Budapest: PPKÉ Jog- és Államtudományi Kar, 2011. pp. 57 to 66; same author: A magyar közjogi múlt üzenete: önálló közigazgatási bíróság [Message of Hungarian Public Law: Independent Public Administration Court] MAGYAR JOG. Volume 57:(No. 6) pp. 334 to 338. (2010).

¹⁶ The issue of public administration liability is a complex matter; for example, in his study, Fábíán mainly discussed the subject of the so-called client liability in the study.

¹⁷ VALLÓ, József. Közigazgatási eljárás [Administrative Procedures], Budapest, 1937, pp. 8.

is questioned. A similar tendency can be witnessed in the field of administrative liability, although it has been established and accepted that administrative liability should be handled separately from civil and criminal liability.

In the early stage of the process of administrative law becoming an independent branch, the notion of liability was addressed within the individual areas of administrative law. In the following, some examples will be presented on the occurrence of the issue of liability in different areas and different concerns.

7 The Appearance of Public Administration Liability in Economic Relations

In the 19th century, a significant extent of economic relations were purchase and sale transactions as well as certain kinds of service provision activities, therefore I am going to focus on these issues in the following¹⁸. As it was pointed out earlier, one of the respective prerequisites was the existence of public administration legislations related to the subject of sale and purchase. In the last third of the century, an increased number of adopted public administration legislation could be witnessed. Some of such legislations already contained elements through which government intervention in private law sale and purchase relations appeared. Nevertheless, it must be noted that government interventions in private financial relations could only be observed when such relations had a regular, business-like characteristic. Certain public interests always need to be found as a reason behind state interventions. Accordingly, in case a transaction did not have a business-like characteristic, it could be considered as a clearly private law transaction, and in such cases, the intervention of the state was not deemed necessary. Transactions became business-like when they took place in a re-occurring manner, and thus broader social layers became affected. Such transactions entrained the emergence of respective public interests in a wide spectrum. Such spectrum included, among others, the areas of consumer protection, public health, national economy interests, taxes, duties, competition law, etc.

¹⁸ The scope of this study does not cover sale and purchase relations of purely private property type (i.e. not business-type ones), characteristically the sale and purchase of real estate properties between private persons.

In an earlier study of mine, I already pointed out that the seeds of consumer protection had already appeared in the last third of the 19th century.¹⁹ Regarding consumer protection, the social interest that can be indicated as the basis for the intervention of public administration is the protection of the rights of consumers (including the financial and health interests of consumers). The first legislations in this subject were related to the fair and appropriate provision of information for consumers.²⁰ Furthermore, regulations related to market protection were also created, when the legislative authority sanctioned entities arbitrarily deviating from prices specified by the authority, i.e. the so-called authority prices, through the means of public administration.²¹ Typically, in such cases, the authority specified the service fees of different servicing activities – such as chimney-sweeping, personal transport, or porters, etc.²² were individually determined, and such prices were binding to be applied for such service providers.

Legislations on public health were also adopted in this period; they also included provisions related to purchase and sale relations, and the violation of which eventually resulted in the establishment of administration liabilities. In such cases, public interest appeared in the form of preserving the health of the member of society.²³ Purchase and sale, in this respect, embodied a human act that may have become a hazard source for public health. As this issue required an extensive extent of protection, there was an existing hazard that the specification of a public administration liability - or the potential application of the legal consequences thereof - could not constitute a sufficient restricting force in themselves. The legislative authorities recognised that the maintenance of public health order could not

¹⁹ TURKOVICS, István: The Development of State Intervention in Private Sale and Purchase Affairs. In: Erik Stenpien (szerk.) *Kúpna Zmluva - História a Súčasnosť I*. Univerzita P.J. Šafárika v Košiciach, 2013. pp. 382 to 393. pp.; András Bencsik: *A fogyasztói jogok tartalmának és érvényesülésének közjogi keretei Magyarországon*. [The Common Law Framework of the Aspects and Validation of Consumer Rights in Hungary] Doctoral dissertation. Pécs, 2012. pp. 6.

²⁰ CIH, Act XVII of 1884, the Industrial Law, Section 157.

²¹ CIH, Act VIII of 1872, the Industrial Law, Section 86.

²² CIH, Act VIII of 1872, the Industrial Law, Section 35.

²³ It is well demonstrated by the provisions of Section 34 of Act VII of 1888 on Animal Health, according to which body parts potentially spreading diseases of any animal having died due to a disease could not be sold commercially.

be ensured merely with legal means of public administration, therefore the prospect of a potential criminal liability system had to be brought up as well. Accordingly, in such cases, the legislative authority assigned legal consequences under criminal law to the violation of public administration legislations. The development of public administration law is also demonstrated by a regulatory element according to which the legislator made a clear distinction between criminal and a public administration liability.

“Violations of this law and the respective existing or future decrees or regulations thereof, if they do not constitute a crime or an offense shall be punished in accordance with the respective existing legislations or the ones yet to be adopted and published, or in line with the respective practices; in lack thereof, the fine payable shall be up to 300 Forints, or, in case of inability to pay, imprisonment of up to 60 days via a public administration process.”²⁴

The appearance of administrative legislations resulted in the improvement of legal practices. In order to form, and, subsequently, to sustain legal unification, several administrative decrees were adopted, regulating liability issues as well. Such decrees set out the provisions of carrying out different crafts, and also regulated the respective liability aspects. This way, the state intervention intention practically manifested in relation to private law- and business-type legal relationships.

“If a craftsman declines to continue to practice the given craft, but continues work until the date of the official cancellation of his permit, this act shall not be construed as misdemeanour.”²⁵

“The pesticide of mice, rats and other pests, even if done with poisonous substances and in the form of regular work activity, shall not be considered as a craft, and its conduct without a craftsman license shall not be construed as misdemeanour.”²⁶

²⁴ CIH, Act XIV of 1876 on Public Health, Section 7 A public administration characteristic in the text is the fact that “imprisonment” was changed to “confinement” as per Section 15 of Act XI of 1879.

²⁵ Royal Ministry Decree (Ministry of the Interior) No. 1398 of 1897 in: *Közgazgatási elvi határozatok egyetemes gyűjteménye*, New Volume I., Budapest, Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1900, pp. 492.

²⁶ Royal Ministry Decree (Ministry of Trade) No. 20.340 of 1897, cited work, pp. 492.p.

“The act of a chimney sweeper sweeping a chimney on the request of a private person, outside the chimney sweeper’s own registered area, shall not be construed as an unlawful work activity, as such an activity does not have a professional and official nature.”²⁷

“A shopkeeper is personally liable for their own misdemeanour. Fines imposed on such shopkeepers cannot be deducted from the shop owner’s collateral, even in cases of official collection, because in these cases, the punishment of confinement shall be applied.”²⁸

In certain cases, practices even determined the provisions for concluding contracts, for example regarding the location for the conclusion of the given contract.

“Salt can only be sold in suitable business premises.”²⁹; “Horse blankets can be sold at animal fairs.”³⁰

Apparently, the issues related to public administration liability as well as the aspect of state intervention actually appeared in the economic relations of private law at the same time. The explanation for this is that the basic function of public administration is to maintain social order. In a well-operating legal system, a government intervenes by the means of public administration in the areas and to the extent where and as absolutely necessary.

8 The Appearance of Public Administration Liability in Other Fields of Public Administration

Perhaps one of the main conditions of the functioning of a society is the proper management of economic conditions, as the assets produced this way may cover most of the operational costs of the given state. Accordingly, state intervention in this field has a significant role. Nevertheless, state intervention by means of public administration has evidently a much wider scope than that. Let us examine some examples on how the regulation of administrative liability emerged in non-economic areas.

The necessity of state intervention came up even in the field of family relations, which one would consider as the most private issue; such intervention is realised in *child welfare management*. Administrative tasks related to family

²⁷ Royal Ministry Decree (Ministry of the Interior) No. 3398 of 1895, cited work, pp. 493.

²⁸ Royal Ministry Decree (Ministry of Trade) No. 57.850 of 1896, cited work, pp. 495.

²⁹ Royal Ministry Decree (Ministry of the Interior) No. 74.883 of 1899, cited work, pp. 493.

³⁰ Royal Ministry Decree (Ministry of Trade) No. 15.854 of 1899, cited work, pp. 493.

relations characteristically appeared in the protection of children or in relation to children under guardianship. Naturally, state intervention has other aspects as well, for example with respect to matrimonial law³¹, but I believe that the first two indicated areas were the main scopes of public administration. A good example is the decision on the question how long a father must be officially ordered to pay child support during paternity lawsuit proceedings.

“The father shall be ordered by the Guardianship and Child Protection Office to support his underage child with no own fortune, who was born during the concluded marriage and thus presumed a legitimate child, until the illegitimate birth of the underage child has been declared by means of a court order.”³²

A similar practice was formed with respect to the guardianship obligation of grandparents in the course of authority proceedings.

„If parents are unable to care for their underage children born during their lawful marriage due to their deficient financial capabilities, the grandparents shall be liable to pay the support fee.”³³

These liability rules were established in the course of authority proceedings, typically in relation to officially appealed cases. Nowadays, such decisions are typically made in the course of court proceedings. Based on the two above cited cases, it can be seen that the authorities practically made decisions in the subjects of civil – namely child support – liabilities, and this practice was not very supportive regarding the establishment of the dogmatism of public administration liability. In such cases, liability rules could be rather blurred.

Similar cases can also be found in the cases of healthcare management, where decisions were indeed made on authority procedures, but the issue related to liability was not necessary of administrative nature.

³¹ Ibolya Katalin Koncz: A végleges nőtartás egyes kérdései a polgári Magyarország joggyakorlatában [Certain Aspects of Permanent Alimony in the Legal Practices of Hungarian Civil Society] In: Jogtörténeti parerga Szerk: Máthé Gábor-Révész T. Mihály-Gosztonyi Gergely Budapest, 2013. 223-229., 223.p. Ibolya Katalin Koncz: The secondary liability of spouses in purchase and sale transaction in 19th century Hungary In: KÚPNA ZMLUVA - HISTÓRIA A SÚCASNOST II. Edited by: Erik ŠTENPIEN Kosice, 2014. 144-154. pp.

³² Royal Ministry Decree (Ministry of the Interior) No. 111,985/93, cited work, pp. 5.

³³ Royal Ministry Decree (Ministry of the Interior) No. 84,686 of 1893, cited work, pp.7.

“If a certified doctor is unable to fulfil their obligations due to being unable to speak the language of the given state or that of the population in the given region, disciplinary proceedings shall be initiated against them.”³⁴

In this case, the authority made a decision in a liability issue rather classifiable as a labour law matter than a matter of administrative liability.

„Settlement magistrates failing to submit the list of children subject to compulsory schooling but not going to school can be subject to penalties imposed by the regional chief constables.”³⁵

In this case related to education, liability is now rather considered to fall under the regulatory control of constitutional law, but if it is handled as administrative liability, the early seeds of organisational liability can be discovered. Similar cases can be found in other areas of management as well, for example regarding forest management.

“Restrictions on the use of wood shall not be construed as a forest management misdemeanour; settlements shall be punished for irregular procedures with respect to the sale of wood quantity higher than the limit value by means of a public administration proceeding conducted by the respective competent authority.”³⁶

A more interesting concern was brought up by an example occurring in that era; in this case, the authority made a decision on exemption from public administration liability.

“Lawful self-protection against floods shall not be construed as waterway management misdemeanour.”³⁷

This decision can be considered as remarkable, because the scopes of liability are especially mixed in this case. The basis for the given case was a water control structure built without permit – namely, a dam – which today entrains public administration liability, and it would entrain criminal liability. However, the law enforcement body applied the force majeure

³⁴ Royal Ministry Decree (Ministry of the Interior) No. 57,540 of 1880, cited work, pp. 338.

³⁵ Royal Ministry Decree (Ministry of Religion and Education) No. 23,673 of 1890, cited work, pp. 448.

³⁶ Royal Ministry Decree (Ministry of Agriculture) No. 16,223 of 1884, cited work, pp. 677.

³⁷ Royal Ministry Decree (Ministry of Public Works and Transport) No. 47,968 of 1889, cited work, pp. 733.

provision well-known in relation to civil liabilities as a reason for exemption. By this case, it can be clearly seen that certain aspects related to liability were first processed without any regularity in administrative law, both in terms of practices and of legislations. In relation to determining public administration liability, I believe that the main concern is that legislators allocated criminal liabilities to a large range of administrative cases, typically classifying them as misdemeanours.

“The judgment with respect to the delayed provision of medicines as well as to other misdemeanours due to the mismanagement of pharmacies shall be made by means of proceedings of public administration.”³⁸

When examining the issues of administrative liability in the period when public administration law was in the process of becoming a separate branch of law, we can conclude that we cannot talk about independent, separate and clarified regulations. Through the examination of the development of this basic legislative issue, it can be clearly seen that, although the conditions presented at the beginning of the study did exist by the last third of the 19th century in Hungary, and public administration law indeed became a separate branch of law, a system of regulations based on principals particularly characteristic to a given branch of law could not be established. Nevertheless, I believe that the development of administrative law was such a fast process – and it is still dynamically progressing even today – that professionals had no other options but to adopt a significant part of the legal institutions of the two already individually functioning and well-operating branches of law. Today, liability related to public administration activities can mostly be managed separately from the liability system of other branches of law, even though theoretical bases are adapted from different branches with respect to certain issues, for example regarding exemptions from such liabilities. However, as I mentioned earlier, fast development is still underway and the issue of administrative liability, which is a good indicator for measuring the development of the given branch, still has unclarified questions.

³⁸ Decree of the Royal Ministry Council dated 20 November 1894, cited work, pp. 355.

Literature

- Bencsik, András: A fogyasztói jogok tartalmának és érvényesülésének közjogi keretei Magyarországon. [The Common Law Framework of the Aspects and Validation of Consumer Rights in Hungary] Doctoral dissertation. Pécs, 2012.
- Corpus Iuris Hungarici (Magyar Törvénytar) Milleneumi kiadás Budapest, Grill Károly kiadója.
- Csáki, Gyula Balázs: A jogi informatika alapjai [The Basics of Legal Informatics], Bíbor kiadó, 2004.
- Koncz, Ibolya Katalin: A végleges nőtartás egyes kérdései a polgári Magyarország joggyakorlatában [Certain Aspects of Permanent Alimony in the Legal Practices of Hungarian Civil Society] In: Jogtörténeti parerga Szerk: Máthé Gábor-Révész T. Mihály-Gosztonyi Gergely Budapest, 2013.
- Koncz, Ibolya Katalin: The Development of Patent Law in 19th Century Hungary In: Hurdik Jan, Lavýckí Petr, Valdhanš Jíří (ed.) Dny Práva 2014 – Days of Law 2014: Část I. Soukromé právo a civilní proces v dynamice vývoje. 492 p. (Acta Universitatis Brunensis Iuridica; 520.) Brno: Masarykova Univerzita, 2015.
- Koncz, Ibolya Katalin: The secondary liability of spouses in purchase and sale transaction in 19th century Hungary In: KÚPNA ZMLUVA - HISTÓRIA A SÚCASNOST II. Edited by: Erik ŠTENPIEN Kosice, 2014.
- Koncz, Ibolya Katalin: The Standpoint of József Eötvös on Education in: Journal on European History of Law 5. 2014.
- Magyar statisztikai évkönyv*, New Volume, IX. 1901, published by the Hungarian Royal Central Statistical Office, Budapest, 1902.
- Stipta, István: Die Geschichte der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Ungarn und die internationalen Modelle JOURNAL ON EUROPEAN HISTORY OF LAW Vol. 5.:(2).
- Térffy, Gyula: Magánjogi vonatkozású közigazgatási törvények [Public Administration Related to Private Law]. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1908.

Torma, András: A közigazgatás feladatai (The tasks of the public administration). Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, 2002. Tomus 20/2.

Turkovics, István: The Development of State Intervention in Private Sale and Purchase Sffairs. In: Erik Štenpien (szerk.) Kúpna Zmluva - História a Súčasnost I. Univerzita P.J. Šafárika v Košiciach, 2013.

Turkovics, István: The Legal Redress System of Public Administration Procedural Law in Hungary. PhD Dissertation [http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193 & vid=9575](http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=9575)

Valló, József: Közigazgatási eljárás [Administrative Procedures], Budapest, 1937.

Weber, Max: Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology 1, Translated to Hungarian by Ágnes Erdélyi Gazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1987.

Contact – e-mail

turkovics.istvan2@gmail.com

Zodpovednosť predávajúceho v rímskej kúpnej zmluve

Michal Turošík

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta,
Slovenská republika

Abstract in original language

Predkladaný článok sa bude zaoberať zodpovednosťou predávajúceho v rímskej kúpnej zmluve. Bude mapovať jednotlivé typy zodpovedností predávajúceho, ktoré do veľkej miery ovplyvnili aj moderné právne poriadky. Autor sa bude zameriavať najmä na použitie evikčného princípu a otázku dostatočnej zostrenej zodpovednosti použitím stipulatio duplae. Rovnako tak bude v článku rozobraná zásada “periculum est emptoris”, ktorá v protiklade k všeobecnej zásade “casum sentit dominus” oslabuje zodpovednosť predávajúceho.

Keywords in original language

rímsky; zmluva; predávajúci; právo; kúpa; riziko.

Abstract

The article will deal with the problem of the liability of the seller in the roman contract of sale. It will describe the types of the roman liabilities of the seller, which impacted in the strong way some modern legal orders. The author will focus mainly on the usage of the principle of eviction as well as on the question of stronger liability by using the stipulatio duplae. In the same time we will deal with the principle of periculum est emptoris which contrary to the general principle of casum sentit dominus weaks the liability of the seller.

Keywords

roman; contract; seller; law; sale; danger.

Rímske právo upravovalo záväzkové vzťahy veľmi podobne ako moderné právne poriadky upravujú tie aktuálne. Rezultátom tohto tvrdenia je,

že moderné právne poriadky sa vo veľkej miere nechali inšpirovať práve rímskym právom. V oblasti zmluvného práva a špeciálne kúpnej zmluvy, ktorá bude predmetom tohto článku však napriek tomu badať určité odlišnosti, ktoré rímske právo vo svojej povahe prísne formalizovaného právneho poriadku, ktorý reflektuje každodenné životné situácie, muselo zohľadniť. Ak chceme hovoriť o zodpovednosti predávajúceho pri rímskej kúpnej zmluve je *conditio sine qua non* hovoriť najskôr o povinnostiach predávajúceho, ktoré mu vyplývali z povahy rímskej kúpy. Povinnosťou kupujúceho bolo odovzdať vec kupujúcemu a zabezpečiť mu nerušené užívanie. Určite vo všetkých príspevkoch o kúpnej zmluve v rímskom práve je výrazne podčiarknutá skutočnosť, že predávajúci nemal povinnosť previesť na kupujúceho vlastnícke právo. Táto skutočnosť vyplýva z faktu, že Rimania tu chránili tých, ktorí neboli rímskymi občanmi a právnym poriadkom im nebolo priznané nielen právo obchodovať *ius commercii*, ale nemohli sa stať ani kviritskými vlastníckymi. Takíto obyvatelia rímskej ríše tak mohli uzatvárať platnú *emptio – venditio*, nielen čo do podmienok platnosti, ale aj do účinkov. Vzniknuté právne následky tak mohli byť bez problémov aplikované nielen na občanov, ale aj tých obyvateľov, ktorí neboli nositeľom *statusu civitatis*. K uvedenému je však potrebné dodať, že kupujúci sa aj napriek absencii povinnosti predávajúceho previesť naň vlastnícke právo mohlo v konečnom dôsledku vlastníkom stať. Stačilo ak bol sám rímskym občanom, scudziteľ predávanej veci bol jej kviritským vlastníkom a prebehol medzi nimi adekvátny *modus* nadobudnutia vlastníctva. Rimania tu akoby uvažovali o princípoch abstraktného myslenia, ktoré neskôr na ich základe rozvinuli pandektisti v tzv. abstraktnom princípe („*Abstraktionsprinzip*“)¹. Kúpna zmluva hoc bola základným právnym úkonom smerujúcim k tovarovej výmene sama o sebe nebola úkonom prevádzajúcim vlastníctvo a predávajúci tu za jeho

¹ Tento princíp abstraktnosti patrí k jedným zo základných princípov nemeckej právnej vedy. Za autorov považujeme hnutie Pandektistov pod vedením Karla Fridricha von Savignyho, ktorí ho uplatnili v nemeckom BGB z roku 1900. Princíp abstrakcie spočíva na rozdelení právneho dôvodu a spôsobu tým spôsobom, že na jeho základe sú kauzálny úkon (zaväzovací) a abstraktný úkon (vecno-právny) vo svojej právnej podstate od seba nezávislé. Vo francúzskom súkromnom práve podobne ako v Portugalsku či aktuálnom českom občianskom zákonníku sa tento princíp neuplatňuje. Naopak uvedené právne poriadky vychádzajú z tzv. translatívnych účinkov zmlúv, kedy vlastníctvo prechádza na nadobúdateľa už momentom uzavretia zmluvy. K tomu pozri: WESEL, U. *Juristische Weltkunde*. Frankfurt a. M. 2000, s. 93.

prevod nebol zodpovedný. Na druhej strane kúpna zmluva vytvárala efektívny právny základ brániaci domnienke bezdôvodného obohatenia, kedy poskytovala požadovaný právny dôvod derivatívnych prevodov vlastníctva. Zodpovednosť predávajúceho tu bola obmedzená len na odovzdanie a zabezpečenie pokojného užívania veci, kým vlastnícke právo sa mohlo previesť ako vedľajší fakultatívny prvok splnenia podmienok derivatívneho prevodu. Konkrétne, ak bol scudziteľ sám kviritským vlastníkom a prevodu nebránila zásada *nemo plus iuris* a ak bol zvolená vhodná metóda nadobudnutia vlastníctva, teda najmä v prípade mancipačných vecí² sa nesmeli jednať o nadobudnutie neformálnou tradíciou. Táto situácia vytvára nepomer k protipólnej povinnosti kupujúceho, ktorý je povinný zaplatiť kúpnu cenu. Aj on je zodpovedný za odovzdanie a pokojné užívanie zaplatených peňazí. Napriek tomu, že kúpna zmluva je synalagmatickým kontraktom, vzájomnosť či vzájomná podmienenosť v tomto smere určite neznamenalala vzájomnú adekvátnosť plnení, nielen čo do obsahu ale aj čo do charakteru plnenia. Kým totiž predávajúci na jednej strane nebol zodpovedný za prevod vlastníctva k predmetu kúpy, na strane druhej bol kupujúci za prevod peňazí, pričom aj keď rímske právo nehovorí explicitne o prevode vlastníckeho práva k peniazom, dá sa dedukovať, že k nadobudnutiu vlastníckeho práva k peniazom vždy došlo. Ak bol kupujúci vlastníkom peňazí, ktoré boli odovzdané predávajúcemu ten sa stal na základe *traditio ex iusta causa* sám vlastníkom. Ak kupujúci nebol nositeľom vlastníckeho práva k peniazom,

2 Materiálno-právne nedostatky prevodu vlastníctva spočívali častokrát nielen v popisovanom druhu vecí, ale aj v osobe predchádzajúceho vlastníka, ktorý mohol byť neoprávneným vlastníkom alebo nevlastníkom. Neoprávnený vlastník mal síce vlastnícky vzťah k predmetnej veci, nesmel však s touto vecou právne disponovať, pretože nemá spôsobilosť na právne úkony. Takýmito vlastníkami boli predovšetkým neplnoletí, duševne chorí a takisto márnotratníci, ktorým právo taktiež obmedzovalo spôsobilosť k právnym úkonom. Rovnaký nedostatok spôsobovalo nadobudnutie veci od nevlastníka, teda osoby ktorá k veci nemala vlastnícky vzťah. Takýmito boli dobromyseľný držiteľ alebo zloděj. Tento zásadný rozdiel v scudziteľovi nespôboval navonok žiadny rozdiel v nadobudnutí vlastníctva. Oba subjekty neboli vlastníkami veci, a tak v rámci pravidiel *nemo plus iuris in alium transferre potest quam ipse habet*, nikto nemôže na iného previesť viac práv než má on sám, nemohli na nadobúdateľa platne previesť vlastnícke právo. Kým ale nadobúdateľ mohol vec, ktorú nadobudol od dobromyseľného držiteľa, nevlastníka aspoň vydržať, ak nadobudol kradnutú vec od zlodēja, nikdy sa vlastníkom tejto veci nemohol stať. K tomu pozri: WOLF, J. G. *Funktion und Struktur der mancipatio*, in: M. Michel (Hg.), *Mélanges de droit romain et d'histoire ancienne*. Hommage à la mémoire de André Magdelain, Paris 1998, s. 501-524.

ktoré boli predmetom kúpy, domnievam sa, že aj v tomto prípade sa predávajúci stal vlastníkom pomocou originárneho *conmixtia*. Predávajúci bol povinný, ako som už spomínal len previesť držbu a zaručiť pokojné užívanie veci tak, aby v prípade, že nebolo nadobudnuté vlastnícke právo okamžite, mohol predmet kúpy kupujúci po splnení zákonných podmienok vydržať. Otázka zodpovednosti pri kúpnej zmluve má teda niekoľko samostatných aspektov. Dôležité je ich pomenovať. Kľúčovým momentom vo vysvetľujúcej teórii rímskej zodpovednosti je moment odovzdania. Iná zodpovednosť bude ťažiť *venditora* po uzavretí kúpnej zmluvy pred odovzdaním predmetu kúpy a iná zodpovednosť mu bude vyplývať zo situácie, ktorá bude dôsledkom platnej kúpy a odovzdaného predmetu kúpy. V prvom prípade pôjde o zodpovednosť predávajúceho, ktorá mu vyplynie z uzavretej kúpnej zmluvy a trvá do momentu odovzdania. Ak sa kúpno-predajná zmluva stane perfektnou, napriek tomu, že ešte vec nebola odovzdaná kupujúcemu, zodpovedá ten za jej zničenie v rámci rímskeho pravidla *periculum est emptoris*, náhoda škodí kupujúcemu. V tomto prípade ide o rozdelenie rizika pri spravovaní veci, ktorú má vo svojej faktickej moci ešte predávajúci, hoci sa prostredníctvom kúpno-predajnej zmluvy zaviazal vydať ju kupujúcemu. Predávajúci samozrejme zodpovedá za *dolus a culpa*, dokonca aj za kustódiu. Kupujúci zodpovedá za poškodenie alebo zničenie veci len v mimoriadnom prípade, pod vplyvom vyššej neovládateľnej moci, *vis maior*. Ak dôjde k zániku veci týmto spôsobom predávajúci neodovzdá kupujúcemu nič, ale napriek tomu je kupujúci povinný zaplatiť mu kúpnu cenu. „*Len v tom prípade, že štát si privlastní vec po predaji predtým, než bola odovzdaná kupujúcemu, zanikne predávajúcemu nárok na kúpnu cenu.*“³ Vráťme sa ale k zodpovednosti za náhodné poškodenie či zničenie veci. Ako sme už spomínali rímske právo osobitne rozoberalo takúto zodpovednosť vzniknutú pri kúpnej zmluve a osobitne pri ostatných zmluvných typoch. Rímania v zásade uznávali pravidlo *periculum est emptoris*, ktoré pri kúpnej zmluve určovalo zodpovedného za náhodné zničenie predmetu kúpy. Otázkou v tomto smere zostal moment prechodu rizika na kupujúceho. Rozhodujúcim bol už konsenzus zmluvných strán o podstatných náležitostiach kúpy, teda štandardný dvojstranný právny úkon postačujúci na vznik konsenzuálnych kontraktov.

³ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. vyd., Praha 1910, s. 691.

Zaujímavosťou však je tento teoretický dissenz rímskeho práva, ktorý nám táto situácia ponúka. Na jednej strane totiž Rimania uznávali princíp tradície, a s tým spojenú dvojfázovosť nadobudnutia vlastníckeho práva, na druhej strane prechod rizika v momente perfekcie zmluvy je právnym účinkom, ktorý by zodpovedal viac translatívnemu charakteru zmlúv typickým pre súčasnú civilistiku Francúzska, či Českej republiky. V prípade posledne menovaných právnych poriadkov uzavretím zmluvy dochádza k prechodu vlastníckeho práva na kupujúceho. V rímskom práve však uzavretím zmluvy neprechádza na kupujúceho vlastnícke právo ale len zodpovednosť za prípadné zničenie či poškodenie predmetu záväzku pod vplyvom náhody. Toto je príklad klasického romanistického sporu vyvolaného situáciou typickou pre rímske právo, ktoré je právnym poriadkom výnimiek z pravidiel. Okrem iných o tomto teoretickom probléme píše aj Zimmerman⁴. Dodáva, že nejasným je, či princíp *periculum est emptoris* môže byť výsledkom gréckych vplyvov, alebo sa jedná o typicky klasický prvok práva. Tento následok nastane aj v situácii ak kupujúci ešte vec nevidel, nedržal ju a ani inak nemohol zasiahnuť do jej faktického stavu, či ovplyvniť jej faktickú existenciu ako sa o tom zmieňujú Digesta vo fragmente D. 18, 6, 8: „*Necessario sciendum est, quando perfecta sit emptio: tunc enim sciemus, cuius periculum sit: nam perfecta emptio periculum ad emptorem respiciet. et si id quod venierit appareat quid quale quantum sit, sit et pretium, et pure venit, perfecta est emptio: quod si sub condicione res venierit, si quidem defecerit condicio, nulla est emptio, sicuti nec stipulatio: quod si exstiterit, proculus et octavenuus emptoris esse periculum aiunt: idem pomponius libro nono probat. quod si pendente condicione emptor vel venditor decesserit, constat, si exstiterit condicio, heredes quoque obligatos esse quasi iam contracta emptio in praeteritum. quod si pendente condicione res tradita sit, emptor non poterit eam usucapere pro emptore. et quod pretii solutum est repetetur et fructus medii temporis venditoris sunt (sicuti stipulationes et legata condicionalia peremuntur), si pendente condicione res exstincta fuerit: sane si exstet res,*

⁴ ZIMMERMAN, R. *The law of obligations*. Oxford: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1996, s. 282.

licet deterior effecta, potest dici esse damnum emptoris. **5** Vráťme sa však k zdôvodneniu prečo Rimania zaviedli pri kúpnej zmluve do praxe zásadu znášania rizika za náhodné alebo úplné poškodenie predmetu kúpy kupujúcim. Existuje viacero zdôvodnení prečo Rimania pristúpili k tomuto kroku a zaviedli zásadu, ktorá neostala cudzia ani neskorším právnym poriadkom. Prvé zdôvodňuje nám popisuje známy nemecký romanista Kaser. Ten tvrdí, že ide o právny následok hotovostnej kúpy. Ak sa totiž predávajúci dohodne s kupujúcim na podstatných zložkách kúpy, vznikne zmluva a tým je aj vyjadrené konečné stanovisko predávajúceho vyčleniť vec zo svojho majetku. Tak sa napriek chýbajúcemu modusu nadobudnutia vlastníctva dosiahne akýsi „kvázi“ prechod tejto veci do majetku kupujúceho. V tomto prípade je teda podľa Kasera rozhodujúci prejav vôle, ktorý je nadradený faktickému aktu odovzdania. Autor tohto článku len dodáva, že takto sa prakticky jedným právnym zdôvodnením pokryli prípady prevodu nemancipačných ale aj mancipačných vecí. Ďalšie zdôvodnenie nám ponúka známy rakúsky romanista, v súčasnosti pôsobiaci na univerzite v Grazi. Jeho meno je Martin Pennitz. Ten vo svojej práci „*Das periculum rei venditae*“ píše o veľmi inovatívnom zdôvodnení užívania tohto princípu. Pennitz, píše, že kľúčovým pre pochopenie tejto zásady je pomerne prekvapivo rímske žalobno-právne myslenie. Toto na podklade rímskeho civilného práva priznávalo samostatnú žalobnú ochranu v zásade každému subjektívnemu právu. S perfekciou kúpnej zmluvy tak vzniká kupujúcemu oprávnenie použiť v prípade potreby ochrany vzniknutých subjektívnych práv žalobu *actio venditi*. Táto ako je známe je zameraná na zaplatenie kúpnej ceny. Použitie tejto žaloby nie

⁵ „Je pre nás nevyhnutné, aby sme vedeli, kedy je kúpna zmluva perfektná. Pretože vtedy vieme, kto je nositeľom rizika, s perfektnou kúpnu zmluvou totiž znáša riziko kupujúci. A keď to čo má byť predané, je určené ako predmet, vlastnosťami a množstvom a je k tomu aj dohodnutá cena a kúpna zmluva nie je podmienená, je zmluva perfektná. Ak sa ale vec predáva s podmienkou, potom je, ak podmienka odpadne, nulitná, tak ako by bola nulitná aj stipulácia. Ak naproti tomu nastúpi podmienka, potom nesie, ako vravia Proculus a Octavenus, zodpovednosť kupujúci, čo potvrdzuje aj Pomponius v deviatej knihe. Ale ak, pokiaľ je podmienka v zavisnutí, predávajúci alebo kupujúci zomrie, potom je ustanovené, že aj dedičia sú zaviazaní, tak ako by sa kúpna zmluva uskutočnila už v minulosti. Ak ale je vec odovzdaná v čase zavisnutia podmienky, potom ju kupujúci nemôže ako „kupujúci“ vydržať. A ak vec zanikne pokiaľ je podmienka v zavisnutí, môže byť to, čo bolo zaplatené ako kúpna cena, požadované späť, pričom plody ktoré mala vec medzičasom patria predávajúcemu. Ak však vec ešte existuje, a bola by aj v zhoršenom stave, potom môžeme povedať, že škoda postihuje kupujúceho.“ D. 18, 6, 8.

je dotknuté náhodným zničením alebo poškodením predaného ale ešte neodovzdaného predmetu záväzku⁶. Na tomto mieste si dovoľím predložiť ešte tretiu vlastnú teóriu o tom, prečo je súčasťou rímskeho právneho poriadku uvedená zásada. Podľa môjho názoru uplatnenie tejto zásady, ktorá je výnimkou z inak všeobecne uplatňovaného pravidla *casus sentit dominus* je dôsledkom princípu utility, ktorý bol taktiež pevnou súčasťou rímskeho civilného obligáčného práva najmä pri určovaní zodpovednosti. Utility bola určujúca pre určenie zodpovednosti najmä pri stupni zodpovednosti *custodia*. Takto sa postupovalo napr. pri určení zodpovednosti za ukradnutú vec pri kontraktach vypožičanie a úschova. Kým pri vypožičaní ide o kontrakt, ktorým sa vec odovzdá do užívania dlžníkovi, čo jasne determinuje jeho dominantný záujem na existencii kontraktu, pri úschove je to presne naopak. Rímska úschova bola bezodplatným kontraktom, teda uschovanie veci bez možnosti jej používania a dokonca odmeny jasne indikovala, že v tomto prípade bola prospešnosť kontraktu na strane veriteľa. Na podklade uvedeného je zrejmé, že zodpovedným v prípade *custodie* bude ten na koho prospech je kontrakt. Je potrebné povedať, že podobne sa princíp utility prejavil aj v prípade omeškania, kedy omeškanie veriteľa rázne menilo prospešnosť existujúceho záväzku a v konečnom dôsledku znamenalo zníženie zodpovednosti dlžníka až po vlastný úmysel prípadne hrubú nedbanlivosť. To čo som uviedol vyššie si teraz aplikujme na kúpnu zmluvu a princíp zodpovednosti kupujúceho za náhodné poškodenie či zničenie veci. Ak totiž dôjde k uzavretiu kúpno-predajnej zmluvy čo predpokladá konečný súhlas predávajúceho s predaním konkrétnej veci za konkrétnu cenu, je zrejmé, že tento je pripravený vzdať sa veci, hoci aj okamžite. Ak pri účinnej zmluve nedôjde k okamžitej realizácii z nej vyplnutých oprávnení, je to pravdepodobne v dôsledku toho, že dlžník nie je pripravený prijať vec. Veriteľ je totiž pripravený na okamžité možné odovzdanie veci. Kým

⁶ Na tomto základe je vypracovaná jeho teória podľa ktorej bude musieť kupujúci v dôsledku tejto žaloby zaplatiť aj v prípade, že poškodenú či zničenú vec vôbec nedostane. Martin Pennitz tu chápe rímsku žalobu ako prísne zameranú na uskutočnenie plnenia, ktoré musí byť za každú cenu v dôsledku perfektného záväzku splnené, inak civilné právo priznáva možnosť použitia žaloby. Kupujúci tu teda v konečnom dôsledku zodpovedá za zničenie či poškodenie veci. K tomu pozri: PENNITZ, M. *Das periculum rei venditae. Ein Beitrag zum aktionenrechtlichen Denken im römischen Privatrecht* (Forschungen zum Römischen Recht, Bd. 44), Wien - Köln - Weimar, 2000.

ju neodovzdá, musí sa o ňu starať, akoby bol uschovávateľom pre kupujúceho. Táto situácia, kedy sa predávajúci stará o vec pre kupujúceho je určite na prospech kupujúceho, preto je možné, že Rimania vyhodnotili túto situáciu ako hodnú priznania dodatočnej zodpovednosti kupujúceho za predmet kúpy, ktorému nič nebránilo v tom, aby si vec zobral okamžite po nadobudnutí účinnosti zmluvy. Tu akoby sa dostával do omeškania, čo zodpovedá aj logickému zostreniu jeho zodpovednosti až po stupeň *vis maior*, teda náhodné zničenie alebo poškodenie veci. Ako sme už naznačili vyššie, na tomto mieste je potrebné spomenúť aj iný typ zodpovednosti *venditora*. Ide o situáciu, kedy zodpovednosť predávajúceho dostala iný charakter, ktorý by dnešnou laickou terminológiou mohol byť označený ako záručný. Prípady takejto dodatočnej zodpovednosti predávajúceho je zodpovednosť, ktorá nastáva po odovzdaní veci kupujúcemu. Povinnosťou predávajúceho nebolo, ako sa tu už spomínalo, previesť na kupujúceho vlastnícke právo, ale musel kupujúcemu garantovať nerušenú a pokojnú držbu, ako aj užívanie plodov veci. Ak toto nedokázal zodpovedal mu predávajúci za takzvané právne vady veci. Heyrovský túto skutočnosť vo svojej publikácii podáva jasnejšie. Tvrdí, že predávajúci má povinnosť previesť vec do majetku kupujúceho, ale nezodpovedá za právny úspech tohto úkonu. „Predávajúci je povinný iniciovať konanie, slúžiace k tomu, aby predmet kúpy bol prevedený do majetku kupujúceho. Predávajúci nie je zaviazaný za to, že prevodný úkon má tiež plný zamýšľaný právny úspech, menovite, že kupujúci sa vykonanou mancipáciou alebo tradíciou stane vlastníkom, ale stojí len za to, že kupujúci bude môcť vec fakticky mať a ju užívať.“⁶⁷ Predávajúci teda musel urobiť úkon smerujúci k prevodu vlastníctva ku predmetu kúpno-predajnej zmluvy. Ak sa jednalo o nemancipačnú vec, postačila neformálna tradícia. Ak však išlo o vec, ktorú právny poriadok zaraďoval medzi *res mancipi*, bolo nutné vykonať formálny úkon prevodu vlastníctva, teda buď mancipáciu alebo odstúpenie pred súdom, *in iure cesiu*. Takýto právny úkon nazývame *scudzovacím* úkonom, lebo až ten by mal za následok prevod vlastníctva. Samotná kúpno-predajná zmluva bola len zaväzovacím úkonom, jej uzavretie nevyvolávalo prevod vlastníckeho práva. Napriek tomu, že sme sa už vyššie venovali kúpnej cene ako

⁶⁷ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. vyd., Praha 1910, s. 692.

protipólu odovzdania predmetu kúpy na tomto mieste je potrebné riešiť ešte jednu tézu. Jej otázkou je, či bol prípadný prevod vlastníctva časovo závislý na zaplatení kúpnej ceny. Inými slovami, či bolo možné, aby vlastnícke právo k predmetu kúpy prešlo na kupujúceho ešte predtým, než on zaplatil predávajúcemu kúpnu cenu. Ak by došlo k prevodu vlastníctva až po zaplatení kúpnej ceny, poskytovalo by to väčšiu právnu istotu predávajúcemu, že mu bude vyplatená dohodnutá suma a v prípade insolventnosti kupujúceho vec jednosucho ostáva vo vlastníctve pôvodného majiteľa. Podľa Zákona 12 tabúl bol prevod vlastníctva závislý od zaplatenia kúpnej ceny, alebo inej zábezpeky napr. ručenia alebo zálohu. Právnicki klasického obdobia boli v tomto prípade nejednotní. Kým Gaius podporoval závislosť prevodu od vyplatenia ceny, iní právnicki tvrdili, že prevod pri tzv. kreditnej kúpe nastáva ihneď. Jasnejšie sa neriešila situácia ani za Justiniána. „Justinián síce v Inštitúciách zásadne tvrdí závislosť od platenia kúpnej ceny, ale pri kreditovom úvere necháva vlastníctvo prejsť okamžite.“ Iný problém nastáva, ak predávajúci predá vec, ktorá mu v skutočnosti nepatrí. Keďže kúpno-predajnú zmluvu považujeme len za zaväzujúci úkon, ktorý nemá za následok automatický prevod vlastníctva. Nevzťahuje sa naň teda ani pravidlo „*nemo plus iuris*“. Kúpno-predajná zmluva, ktorou sa zaviazá predávajúci predat' kupujúcemu cudziu vec je platná a účinná. Ak sa predaná vec nachádza u svojho majiteľa, tretej osoby, bude predávajúci viazaný povinnosťou plniť zo zmluvy a musí sa pokúsiť ju od tejto osoby získať. Takáto situácia nastávala, keď predávajúci subjekt mal istotu alebo minimálne nádej, že sa mu podarí predmet zmluvy od jeho pôvodného majiteľa zaobstarat'. Ak sa mu to nepodarí, bude zodpovedať kupujúcemu nielen za náhradu veci ale aj z a prípadnú škodu resp. ušlý zisk. V inom prípade, že scudziteľ už vec má, môže ju po uzavretí zmluvy odovzdať predávajúcemu. Tento sa však nestane v dôsledku pravidla „*nemo plus iuris*“ vlastníkom veci, ale len jej držiteľom. Ak sa stane, že skutočný vlastník začne uplatňovať nároky na vec, hovoríme, že vec mala právne vady. Za tieto bude kupujúcemu zodpovedať predávajúci, nakoľko sa uzavretím zmluvy zaviazal zabezpečiť mu nerušené a pokojné užívanie veci. Vlastník veci bude môcť prostredníctvom vlastníckej žaloby rei vindicatio, žiadať vydanie svojej veci. Ak sa mu to podarí a prostredníctvom súdneho rozhodnutia bude kupujúcemu odňatá vec

v prospech vlastníka, hovoríme o tzv. evikcii.⁸ Evikcia môže spočívať nielen v tom, že kupujúci než bol odsúdený vydal samú vec žalobcovi, ale aj v tom, že bol odsúdený k sume hodnoty (*litis aestimatio*), alebo že presúdil, ak nastúpil ako žalobca voči tretiemu držiteľovi na jej vydanie. Teda narušenie pokojnej držby kupujúceho v prípade, že sa nejednalo o vec predávajúcim vlastníacu, bolo možné považovať za právnu vadu. V prípade, že dôjde k súdnemu sporu, v ktorom vlastník bude úspešne uplatňovať svoje vlastnícke právo, môžu nastať tieto možnosti. Kupujúci mu odmietne vydať vec, bude odsúdený na jej hodnotu a po zaplatení vlastníkovi sa stane jej vlastníkom. Inou možnosťou je dohoda medzi vlastníkom a kupujúcim, o tom, že si kupujúci vec ponechá za náhradu pôvodnému vlastníkovi. V tomto prípade rovnako nadobudne vlastník vlastnícke právo k veci. Podstatou ale je, že kupujúci sa stal vlastníkom veci nie z titulu kúpno-predajnej zmluvy, ale z úplne iného dôvodu. Z tohto dôvodu mohol kupujúci presadzovať svoje nároky pomocou *actio empti* voči predávajúcemu v prípade dohody s vlastníkom. Ak by došlo k odsúdeniu priznávajú rímski právnici požitie stipulácie na dvojnásobok: „*Duplae stipulatio committi dicitur tunc, cum res restituta est petitori, vel damnatus est litis aestimatione, vel possessor ab emptore conventus absolutus est.*“⁹ Ak by bola predmetom kúpno-predajnej zmluvy pohľadávka, zodpovednosť za právne vady zahŕňala len zodpovednosť za veritu pohľadávky, teda za jej skutočnú existenciu. Predávajúci samozrejme nezodpovedal za solventnosť dlžníka. Pri zodpovednosti za fyzické nedostatky veci sa stretávame s ďalekosiahlym vývojom zodpovednosti predávajúceho. Tieto nedostatky podstatne ovplyňovali využitie kúpenej veci, čo samozrejme značne obmedzovalo kupujúceho v užívaní predmetu zmluvy. „Starorímske právo pozná zodpovednosť len v osobitných prípadoch: ak označil predávajúci vo vyhlásení prí mancipácii (*lex mancipio dicta*) predávaný pozemok za väčší ako v skutočnosti bol, zodpovedá keď bude cena vyrátaná podľa plochy pozemku pomocou žaloby *actio de modo agri* na nahradenie dvojnásobku prevyšujúcej sumy.“⁹ V tejto súvislosti je nutné podotknúť, že nárok

⁸ HAUSMANINGER, H. SELB, W. *Roemisches Privatrecht*. Wien, Koeln, Weimar: BOEHLAU VERLAG, 1994, s. 310.

⁹ Stipulácia na dvojnásobok sa používa vtedy, ak bol predmet kúpy vydaný alebo bol kupujúci odsúdený na jeho hodnotu, alebo ak držiteľ veci, žalovaný kupujúcim bol oslobodený. D. 21, 2, 16, 1.

žalobcu nevyplýva z kúpno-predajnej zmluvy, ale z prehlásenia predávajúceho pri mancipácii. Osobitná ochrana sa poskytovala pri tzv. garančnej stipulácii, promissum. Jednalo sa o konkrétnu garanciu predávajúceho, ktorý stipulačným sľubom sľúbil, že predávaná nemá určité vlastnosti alebo konkrétne chyby. Ak sa tieto neskôr u veci ukázali, zodpovedal predávajúci pomocou actio ex stipulatu. Na tomto mieste je nutné spomenúť aj zodpovednosť predávajúceho za nedostatky na veci, o ktorých mohol vedieť ako ten, ktorý mal vec pred uzavretím zmluvy minimálne v držbe, rovnako ako nedostatky o ktorých síce vedieť nemusel, ale napriek tomu za ne zodpovedal. Ak boli predávajúcemu nedostatky na veci známe, a napriek tomu ich kupujúcemu zamlčal, konal proti dobrej viere (bona fides). V tomto prípade musel čeliť klasickej žalobe z predaja actio empti. Rovnako zodpovedal aj za vlastnosti veci, ktoré boli pri predaji veci deklarované, ale pri bežnom užívaní sa zistilo, že vec tieto vlastnosti nemá. Špecializovanými prostriedkami na ochranu spotrebiteľových práv boli žaloby actio redhibitoria a actio quanti minoris. „Kupujúci mohol z ediktu pomocou actio redhibitoria v lehote 6 mesiacov požadovať spätné vrátenie peňazí za spätné odovzdanie tovaru alebo v prípade, že napriek nedostatkom bol predmetom jeho záujmu v priebehu 12 mesiacov mohol požadovať pomocou actio quanti minoris.“ Ďalším osobitným prípadom bola tzv. noxa. Touto zodpovednosťou bol zaťažený predávajúci. Ak totiž otrok alebo napríklad zviera, ktoré bolo predmetom kúpno – predajnej zmluvy spôsobilo škodu tak musel jeho pán, za túto škodu zodpovedať v rámci rímskeho pravidla noxa caput sequitur. Ako nový majiteľ mohol byť kupujúci konfrontovaný s požiadavkou náhrady škody, spôsobenej predmetnou vecou, ktorá ale vznikla ešte keď sa táto vec nachádzala vo vlastníctve predávajúceho. To sa potom odrážalo v cene predmetu alebo v možnosti odstúpenia od zmluvy.

Literature

HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. vyd., Praha 1910.

PENNITZ, M. *Das periculum rei venditae. Ein Beitrag zum aktionenrechtlichen Denken im römischen Privatrecht* (Forschungen zum Römischen Recht, Bd. 44), Wien - Köln – Weimar, 2000.

- WOLF, J. G. Funktion und Struktur der mancipatio. In: Michel M. (Hg). *Mélanges de droit romain et d'histoire ancienne*. Hommage à la mémoire de André Magdelain, Paris, 1998.
- ZIMMERMAN, R. *The law of obligations*. Oxford: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1996.
- KINCL J.; URFUS V.; SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995.
- REBRO, K.; BLAHO. P. *Římské právo*. Bratislava-Trnava: IURA EDITION, 2003.
- HAUSMANINGER, H.; SELB, W. *Roemisches Privatrecht*. Wien, Koeln, Weimar: BOEHLAU VERLAG, 1994.
- WESEL, U. *Juristische Weltkunde*. Frankfurt a. M., 2000.

Kořeny odpovědnosti státu za škodu v českém právním řádu

Lenka Vavrušová

Nejvyšší soud, Česká republika

Abstract in original language

Předkládaný příspěvek představuje historický pohled na včlenění odpovědnosti státu za škodu do českého právního řádu zejména s důrazem na ústavněprávní rovinu. Příspěvek se zabývá potřebou zakotvení a uplatňování odpovědnosti státu za škodu v jednotlivých etapách politicko-historického vývoje českých zemí. Současně je pojednáno o rozsahu ručení, který se postupně etabloval do podoby, jež je dnes stanovena v čl. 36 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, tedy odpovědnosti státu za škodu způsobenou orgány veřejné moci v rozsahu nezákonného rozhodnutí a nesprávného úředního postupu.

Keywords in original language

Odpovědnost státu za škodu; rozsah odpovědnosti; nezákonné rozhodnutí; nesprávný úřední postup; historický vývoj.

Abstract

The submitted report introduces historical overview of incorporation of the state liability for damage into the Czech legal order with particular emphasis on the constitutional platform. The report is concerned by the need to be constituted and of applying process of the state liability for damage in individual phases of politically-historical development of Czech countries. Contemporary it is concerned with the extent of liability, which has been progressively established in the current form as it is fixed in the Art. 36 par. 3 of The Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms, thus the state liability for damage caused by public authorities within the extent of unlawful decision and maladministration.

Keywords

State Liability for Damage; the Extend of Liability; Unlawful Decision; Maladministration; Historical Development.

1 Úvod

Odpovědnost státu za škodu způsobenou veřejnou mocí se jako jedna z forem uplatňování odpovědnosti za porušení práv a povinností řadí mezi záruky zákonitosti ve veřejné správě.¹ Princip ručení státu za jeho pochybení je dnes již pevně zakotven jak v rovině zákonné, tak na úrovni ústavní, neboť právo na náhradu škody způsobené nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem je v rámci práva na spravedlivý proces základním právem každého člověka. Své místo v našem právním řádu však uvedená záruka vždy tak samozřejmé neměla.

2 Prolomení neodpovědnosti státu

V dobách vlády neomylných panovníků, ustanovených z Boží milosti, kteří sami zosobňovali stát, o žádném ručení státu za škodu způsobenou veřejnou mocí hovořit nešlo. Ještě v období rakouské monarchie Stadionova ústava z roku 1849 ve svém § 14 proklamovala, že „*Císař je posvátný, neporušený a neodpovědný*“, přičemž veškeré právo v říši bylo vykonáváno císařovým jménem.² Taktéž státní úředníci, jako prodloužené ruce panovníkovy, neměli nést břímě odpovědnosti, neboť úředník strachující se, že by mohl být osobně stíhán pro porušení svých povinností, by byl v úředním jednání příliš opatrný, čímž by správa veřejných záležitostí trpěla. Zejména se pak stát zdráhal chopit odpovědnosti za úřednictvo v obavě z velkého finančního zatížení. Dvorským dekretem č. 758 Sb. zák. soudních ze dne 14. března 1806 proto bylo zapovězeno, aby státní úředníci³ mohli být obžalováni před civilním soudem pro své úřední jednání.⁴

Nicméně v průběhu 19. století se obecněji začalo uznávat, že stát by měl v nějaké podobě za škodu způsobenou svými orgány odpovídat. Prvním

¹ PRŮCHA, Petr. *Správní právo: obecná část*. 8. vyd. Brno: Doplněk, 2012, s. 324, 378-380.

² § 14 a § 20 Stadionovy ústavy. In: KADLECOVÁ, M. a kol. *Dokumenty z dějin státu a práva na území ČSSR do roku 1938*. 1. vyd. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1983, s. 89.; ROUBÍČEK, M. *Odpovědnost za škodu způsobenou veřejnou mocí*. 2008, s. 24.

³ Radili se sem nejen úředníci v užším smyslu, ale též všichni státní zřízenci i ti, kteří pouze na základě speciálního rozkazu vykonávali veřejnou moc (vojáci, poštmistři, obecní zřízenci, pokud vykonávali svou činnost v přenesené působnosti apod.) In: PRAŽÁK, J. *Spory o příslušnost mezi soudy a úřady správními. I. díl*. Praha: Knihovna Františka Šimáčka, 1883, s. 153-154.

⁴ LAŠTOVKA, K. *Poznámky k problému náhrady škody způsobené nezákonným výkonem veřejné moci*. Zvláštní otisk ze Sborníku prací k počtě šedesátých narozenin Františka Weyra. Praha: Orbis, 19—, s. 183.

ústupkem z úplné neodpovědnosti státu, respektive úředníka z výkonu své funkce, byl pravděpodobně § 6 říšského zákona č. 101/1867 ř. z., o odpovědnosti ministrů království a zemí v radě říšské zastoupených, který stanovil, že: „*Každý ministr může před řádný soud pohnán býti, aby nabradil škodu, kterouž státu nebo nějaké osobě soukromé spůsobil úřadováním nějakým, jež soud státní shledal býti proti zákonu*“. Ministr tedy jako úřední osoba odpovídal za překročení své pravomoci osobně a jednotlivci se tak mohli soudní cestou domáhat přímo na ministroví náhrady škody, kterou jim způsobil při výkonu úřední činnosti za předpokladu, že jeho jednání bylo soudem shledáno za nezákonné.⁵

3 Prosincová ústava

K definitivnímu prolomení neodpovědnosti, alespoň co se ústavní roviny týče, došlo přijetím Prosincové ústavy v roce 1867. Dílčí ústavní zákony, jež Prosincovou ústavu tvořily, zavedly ručení moci soudní a výkonné za škodu při výkonu veřejné moci, a dokonce také právo na odškodnění za nezákonné omezení osobní svobody.

Podle čl. 9 základního zákona státního č. 144/1867 ř. z., o moci soudcovské, se „*pro porušení práva, kteréž spůsobili u vykonávání úřadu svého úředníci soudcovští, může se ke státu nebo k těmto úředníkům kromě prostředkův právních v řízení soudním ustanovených také žalobou přikročiti, kteréžto právo žalobní zvláštním zákonem se uspořádá*“. Provedení se tomuto ustanovení dostalo zákonem č. 112/1872 ř. z., tzv. syndikátním zákonem, jenž upravoval žalobní právo na náhradu škody pro porušení způsobená soudem a podle něhož se poškozený mohl domáhat náhrady buď po soudcovském úředníku,⁶ nebo jen na státu, anebo na obou zároveň, přičemž provinilý úředník byl v postavení hlavního dlužníka a stát zde zastával roli rukojmího a plátce.⁷

⁵ HENDRYCH, D. *Správní právo: obecná část*. 8. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 602-603.

⁶ Pojem „úředníků soudních“ nezahrnuje pouze soudce, ale také notáře (pokud vykonávají činnost soudních komisařů), přísedící, další úředníky a manipulační personál soudů a berních úřadů, pokud tyto byly soudními úřady depositními. In. PRAŽÁK, op. cit., s. 158.

⁷ § 1 zákona č. 112/1872 ř. z., jímžto se pro vykonání článku 9. základního zákona státního, daného dne 21. prosince 1867 (č. 144 zák. říšsk.), o moci soudcovské, pořádá právo stran, žalovati pro porušení práva od soudcovských úředníků u vykonávání úřadu způsobené (pozn. tzv. syndikátní zákon).

Další ze souboru ústavních zákonů tvořících Prosincovou ústavu, základní zákon státní č. 145/1867 ř. z., o užívání moci vládní a vykonávací, v čl. 12 stanovil, že všichni „*služebníci státní*“ odpovídají v mezích své úřední povinnosti, aby ústavní zákony zachovávali a jednali v souladu se zákony říšskými i zemskými. Odstavec třetí téhož ustanovení počítal s vydáním zákona, který by stanovil, kdy státní úředníci „*dle civilního práva jsou zavázáni, nápravu učiniti za porušení práva, nějakým nařízením proti povinnosti učiněným způsobem*“. Zvláštní zákon, který by stanovil bližší podmínky (např. předchozí zrušení nebo prohlášení nezákonnosti daného nařízení příslušným orgánem), však nikdy vydán nebyl, protože zůstal v platnosti dvorský dekret č. 758 Sb. zák. soudních ze dne 14. března 1806, který však svým obsahem de facto odporoval záměru ústavy.⁸

Dlužno dodat, že nebylo v kompetenci soudu rozhodujícího o náhradě škody odvozovat nárok žalobce od obsahu správního rozhodnutí, ale výhradně z „*jiného činní nebo opomenutí*“ státního orgánu. Bylo tomu tak zejména tehdy, pokud správní úřad později sám zrušil své rozhodnutí, pak mohlo jít o náhradu škody způsobenou výkonem dřívějšího rozhodnutí – dnes bychom řekli pro „nezákonné rozhodnutí“, anebo pokud škoda, kterou má stát nahradit, „*nesouvisí vnitřně s činností nějakého orgánu výkonu veřejné moci, nýbrž byla způsobena pouze „za příčinou“ této činnosti*.“ – v současné terminologii bychom snad takovou definici mohli považovat za zárodek „nesprávného úředního postupu“.⁹

Z uvedených předpisů je také evidentní, že ručení za veřejnou správu a výkon soudnictví bylo upravováno samostatně a navíc odlišně. Zatímco u soudců se připouštělo ručení státu jako rukojmího a plátce, u správních úředníků se zákonodárství spokojilo s osobním ručením úředníků samotných.¹⁰ Zvláštnost oddělené úpravy, jak bude z dalšího výkladu zjevné, se po jistou dobu zachovávala.

⁸ PRAŽÁK, J. *Spory o příslušnost mezi soudy a úřady správními. I. díl.* Praha: Knihtiskárny Františka Šimáčka, 1883, s. 157.

⁹ PRAŽÁK, op. cit., s. 162-163.

¹⁰ MATĚJKA, Jan. *Povinnost státu k náhradě škody způsobené výkonem veřejné moci: (podle práva československého, francouzského a německého).* Praha: Nákladem vlastním, 1923, s. 70-71; shodně LAŠTOVKA, op. cit., s. 188.

Konečně čl. 8 odst. 1 základního zákona státního č. 142/1867 ř. z., o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených, deklaroval, že „*Svoboda osobní jest pojištěna.*“ Důležitý mezník představuje odstavec třetí citovaného ustanovení, neboť tento zakotvuje právo na odškodnění za nezákonné zatčení¹¹, když výslovně praví, že: „*Byl-li by kdo proti zákonu zatčen aneb zatčení jeho prodlouženo, vzejde z toho státu povinnost, nahraditi mu za takové ublížení škodu.*“ Řízení o nároku na náhradu škody však již zvláštním předpisem upraveno nebylo¹².

4 Ústavní listina z r. 1920

Zatímco v Prozatímní ústavě ze dne 13. listopadu 1918 (zákon č. 37/1918 Sb. z. a n.) nebylo pro úpravu ručení státu za škodu místo, Ústavní listina Československé republiky, která byla Národním shromážděním přijata dne 29. února 1920 a vyhlášena pod č. 121/1920 Sb. z. a n., položila základ odpovědnosti za výkon veřejné moci hned na dvou místech, a to v § 92 a § 104.

Ustanovením § 92, zařazeném do hlavy třetí – moc vládní a výkonná – Ústavní listina vymezila: „*Pokud stát ručí za škodu způsobenou nezákonným výkonem veřejné moci, určuje zákon.*“ Za povšimnutí stojí, že se zde mluví pouze o ručení státu, a nikoli o osobní či jiné odpovědnosti správních úředníků.¹³ Projevil se tu tedy již odklon od koncepce osobní odpovědnosti státního úředníka ke koncepci odpovědnosti státu.¹⁴ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, kterým se uvozuje ústavní listina¹⁵ ani projednávání ústavního výboru v lednu a únoru roku 1920¹⁶ a následná zpráva ústavního výboru k ústavní listině ze dne 24. února 1920¹⁷ se hlouběji úpravy předmětného ustanovení nedotkly. Při rozpravě v Národním shromáždění se taktéž

¹¹ MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, s. 508.

¹² PRAŽÁK, op. cit., v poznámce pod čarou č. 25 na s. 161.

¹³ WEYR, F.; NEUBAUER, Z. *Ústavní listina Československé republiky: její znění s poznámkami*. Praha: Nakladatelství Orbis, 1931, s. 56.

¹⁴ LAŠTOVKA, K. op. cit., s. 187; shodně HENDRYCH, op. cit., s. 603.

¹⁵ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, kterým se uvozuje ústavní listina. In: WEYR; NEUBAUER, op. cit., s. 105-145.

¹⁶ BROKLOVÁ, Eva. *První československá ústava: diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1992, s. 25 a násl.

¹⁷ Zpráva ústavního výboru k ústavní listině Československé republiky, usnesené ústavním výborem podle § 14. a 17. jednacího řádu. In: WEYR; NEUBAUER, op. cit., s. 147-180.

nevedla diskuse o rozsahu odpovědnosti.¹⁸ Patrně byla tato otázka ponechána k vyřešení jednáním, která měla proběhnout ohledně přijetí zvláštního zákona. K vydání předvídaného zákona však nikdy nedošlo,¹⁹ a proto zůstala v platnosti recipovaná úprava rakouská.²⁰ Judikatura pak dovozovala, že pokud není zákona, který by státu ukládal ručení za takové škody, stát za ně neodpovídá.²¹

Podle názoru profesora Dr. Hoetzela, autora původní osnovy ústavy však: „*Naše republika nebude dokonalým státem právním, dokud nebude vydán zákon o tom, jak stát ručí za škodu způsobenou nezákonným výkonem veřejné moci. Bylo by na čase, aby se takový zákon připravil.*“²² Přestože se v letech následujících usilovalo o přijetí takového zákona, snahy nebyly úspěšné.²³

Jde-li o § 104, jež byl zařazen do hlavy čtvrté Ústavní listiny – moc soudcovská, ten stanovil: „*Jak ručí stát a soudcové za náhradu škody, kterou tito způsobili tím, že porušili právo u konání svého úřadu, stanoví zvláštní zákon.*“ Na rozdíl od zákona, jehož se marně dovolával § 92 Ústavní listiny, našlo ustanovení § 104 své provedení v zákoně č. 112/1872 ř. z., v syndikátním zákoně,²⁴ který nadále zůstával v platnosti a dále též v zákoně č. 109/1918 ř. z., o náhradě škody osobám neprávem odsouzeným a v zákoně č. 318/1918 ř. z., o odškodnění za vyšetřovací vazbu, které zakládaly nárok na náhradu škody výlučně proti státu.²⁵

¹⁸ Stenoprotokoly z jednání 125. a 126. schůze Národního shromáždění ze dne 27., 28. a 29. února 1920. Dostupné: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/125schuz/s125001.htm>, <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/126schuz/s126001.htm>.

¹⁹ WEYR, F. *Československé právo ústavní*. Praha: Melantrich, 1937, s. 219.

²⁰ MATĚJKA, op. cit., s. 70; shodně LAŠTOVKA, op. cit., s. 187.

²¹ LAŠTOVKA, op. cit., s. 183; shodně HENDRYCH, op. cit., s. 603.

²² HOETZEL, Jiří. *Ústavní listina Československé republiky*. Praha: J. Hoetzel, 1928, s. 34.

²³ Např. návrh poslance Dr. Kafky a druhů ze dne 21. října 1930 na vydání zákona o ručení za škodu způsobenou výkonem veřejné moci [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, digitální knihovna, NS RČS 1929-1935, Poslanecká sněmovna, tisky [cit. 27. 12. 2015]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t0765_02.htm; návrh poslance K. H. Franka ze dne 27. dubna 1937 na vydání zákona o ručení podle § 92 ústavní listiny státu a jiných veřejnoprávních svazů za škody, které způsobily jejich orgány vykonávající úřední působnost [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, digitální knihovna, NS RČS 1935-1938, Poslanecká sněmovna, tisky [cit. 27. 12. 2015]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0892_00.htm

²⁴ K §u 104 Důvodové zprávy k vládnímu návrhu zákona, kterým se uvozuje ústavní listina. In: WEYR; NEUBAUER, op. cit., s. 140.

²⁵ WEYR; NEUBAUER, op. cit., s. 64.

5 Období let 1948 - 1968

Následuje období nesvobody a převzetí moci komunistickým režimem, kdy nedávno vzkříšené záruky právního státu byly bez soucitu pošlapány. Ústava Československé republiky č. 150/1948 Sb., předvíдалa úpravu odpovědnosti za výkon veřejné moci pouze pro obor soudní moci, právní věda však volala po všeobecné úpravě odpovědnosti státu. Ustanovení § 145 „Ústavy 9. května“ sice neslo téměř totožné znění jako § 104 Ústavní listiny z roku 1920: „*Jak ručí stát a soudce za náhradu škody, kterou soudce způsobí tím, že poruší právo při konání svého úřadu, stanoví zákon.*“, avšak po praktické stránce zůstalo téměř nenaplněným, neboť tehdejší politické smýšlení neholdovalo úctě k lidským právům, a proto mnohá proklamovaná práva zůstala obsahově prázdná.

Ani zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, který v § 346 stanovil: „*Zdali a kdo odpovídá za škodu způsobenou nesprávným postupem v úředním výkonu, stanoví zvláštní zákony.*“; příliš nepřispěl materiálnímu naplnění ústavy. Příslib zvláštní úpravy odpovědnosti státu za výkon veřejné moci byl uskutečněn pouze ve značně omezeném rozsahu - trestní řád č. 87/1950 Sb. upravoval odškodnění vazby a trestu, vládní nařízení č. 8/1953 Sb., o státní jakostní inspekci, pak upravovalo odpovědnost orgánů státní jakostní inspekce za škodu, kterou zavinily nesprávným postupem při výkonu své činnosti.²⁶

6 Od občanského zákoníku ke speciální úpravě

V Ústavě Československé socialistické republiky č. 100/1960 Sb., dokonce o odpovědnosti za škodu způsobenou veřejnou mocí nenajdeme zmínky. Podstatnou úlohu však sehrál v brzkém sledu přijatý občanský zákoník č. 40/1964 Sb., když v § 426 stanovil, že: „*Státní orgán nebo orgán, na který přešly úkoly státního orgánu, odpovídá též za škodu způsobenou nezákonným rozhodnutím podle úpravy obsažené ve zvláštních předpisech.*“ V důsledku tehdejší koncepce právního osamostatnění státních orgánů neměl za škodu odpovídat stát ani státní úředník, ale státní orgán, přičemž předpokládaná zvláštní úprava se měla vztahovat pouze na odpovědnost za škodu způsobenou

²⁶ LUBY, Š. *Zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú rozhodnutím alebo úradným postupom*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1971, s. 7-8.

nezákonným rozhodnutím.²⁷ Právní teorie a praxe však dovozovala odpovědnost za škodu způsobenou nesprávným úředním postupem při výkladu § 421 občanského zákoníku.²⁸

Na tato ustanovení již mohla plynule navázat nová komplexní úprava odpovědnosti státu za výkon veřejné moci, která byla na počátku tzv. normalizace vtělena do zákona č. 58/1969 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou rozhodnutím orgánu státu nebo jeho nesprávným úředním postupem. Odpovědnost za státní orgány a orgány společenské organizace při plnění úkolů státních orgánů na sebe nevratně vzal stát jako jednotný nositel veřejné moci. Právním důvodem odpovědnosti za způsobenou škodu přitom bylo nezákonné rozhodnutí včetně rozhodnutí o vazbě nebo trestu a nesprávný úřední postup. Bez jediné novelizace tento zákon platil bezmála třicet let.

7 Současná právní úprava

Období po sametové revoluci nabralo jiný politický směr. Od roku 1991 Listina základních práv a svobod v čl. 36 odst. 3 garantuje, že: „Každý má právo na náhradu škody způsobené mu nezákonným rozhodnutím soudu, jiného státního orgánu či orgánu veřejné správy nebo nesprávným úředním postupem.“ Podmínky a podrobnosti přitom podle odstavce čtvrtého téhož článku upravuje zákon.

Díky hodnotové neutralitě mohl zákon č. 58/1969 Sb. platit až do roku 1998, kdy nabyl účinnosti nový zákon o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci, dodnes platný zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), dále jen „zákon č. 82/1998“. Zákon č. 82/1998 Sb. stojí na totožných základech jako úprava předchozí, avšak v důsledku změn v územní organizaci státu a přenesení části pravomocí státu na tyto jednotky, bylo nutné rozšířit okruh nositelů veřejné moci také ve zvláštní úpravě.²⁹

²⁷ HENDRYCH, op. cit., s. 604.

²⁸ LUBY, op. cit., s. 10.

²⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), Obecná část. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 10. 2016].

Přestože Listina neříká nic k tomu, kdo má škodu podle čl. 36 odst. 3 nahradit,³⁰ zákon č. 82/1998 Sb. stanoví, že stát ručí za škodu a též za nemajetkovou újmu, kterou způsobily státní orgány, právnické a fyzické osoby při výkonu státní správy, která jim byla svěřena zákonem nebo na základě zákona³¹ a orgány územních samosprávných celků v přenesené působnosti. Rozsah odpovědnosti státu je stanoven v § 5, kdy stát nese za podmínek stanovených zákonem odpovědnost za škodu, která byla způsobena rozhodnutím, jež bylo vydáno v občanském soudním řízení, ve správním řízení, v řízení podle soudního řádu správního nebo v řízení trestním,³² a nesprávným úředním postupem. V důsledku proměny organizace státu byla odpovědnost oproti předchozí úpravě též rozšířena na územní samosprávné celky, pokud vykonávají veřejnou moc svěřenou jim zákonem v rámci samostatné působnosti.³³

8 Závěr

Nastíněný přehled vývoje právní úpravy v českých zemích podává svědectví o tom, že úprava odpovědnosti státu za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci tak, jak ji v současnosti známe, je výsledkem nesnadného vývoje společnosti od neomezené moci panovníka až k dnešní koncepci záruk právního státu. Otázka rozsahu právní povinnosti k náhradě škody způsobené veřejnou mocí úzce souvisí s demokratizací státu a rozložením veřejné moci mezi její konkrétní nositele. Historické etapy formování českého státu zaznamenaly různé názory na postavení státu a roli jeho orgánů ve vztahu k jednotlivcům – změnou od absolutní neodpovědnosti státu až po dnešní objektivní pojetí ručení státu za škodu. Přitom je patrné, že často ani zakotvení této odpovědnosti v právním řádu vždy automaticky nevedlo k její skutečné realizaci.

³⁰ HENDRYCH, op. cit., s. 604.

³¹ Podle § 4 zákona č. 82/1998 Sb. se sem řadí též notář a soudní exekutor, případně jeho zástupce.

³² Podle § 9-11 zákona č. 82/1998 Sb. se sem zahrnuje též rozhodnutí o vazbě, trestu a ochranném opatření.

³³ VOJTEK, Petr. *Odpovědnost za škodu při výkonu veřejné moci: komentář*. 3. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 213.

Dnes již však můžeme s účinností říci, že právo domáhat se náhrady škody způsobené protiprávním výkonem veřejné moci je v naší demokratické společnosti neodmyslitelně pokládáno za dovršení ochrany jednotlivců proti nezákonným aktům veřejné moci.³⁴

Literature

Monografie

- BROKLOVÁ, Eva. *První československá ústava: diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1992, 221 s. ISBN 80-85270-08-0.
- HENDRYCH, D. *Správní právo: obecná část*. 8. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, 792 s. ISBN 978-80-7179-254-3.
- HOETZEL, J. *Ústavní listina Československé republiky*. Praha: J. Hoetzel, 1928, 39 s.
- KADLECOVÁ, M. a kol. *Dokumenty z dějin státu a práva na území ČSSR do roku 1938*. 1. vyd. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1983, 196 s.
- LAŠTOVKA, K. *Poznámky k problému náhrady škody způsobené nezákonným výkonem veřejné moci. Zvláštní otisk ze Sborníku prací k počtě šedesátých narozenin Františka Weyra*. Praha: Orbis, 19—, s. 181-194.
- LUBY, Š. *Zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú rozhodnutím alebo úradným postupom*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1971, 153 s.
- MATĚJKA, Jan. *Povinnost státu k náhradě škody způsobené výkonem veřejné moci: (podle práva československého, francouzského a německého)*. Praha: Nákladem vlastním, 1923, 170 s.
- MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, 573 s. ISBN 978-80-7357-748-3.
- PRAŽÁK, J. *Spory o příslušnost mezi soudy a úřady správními. I. díl*. Praha: Knihtiskárny Františka Šimáčka, 1883, 241 s.
- PRŮCHA, P. *Správní právo: obecná část*. 8. vyd. Brno: Doplněk, 2012, 427 s. ISBN 978-80-7239-281-0.

³⁴ LAŠTOVKA, op. cit., s. 193.

VOJTEK, Petr. *Odpovědnost za škodu při výkonu veřejné moci: komentář*. 3. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, 370 s. ISBN 978-80-7400-427-8.

WEYR, F.; NEUBAUER, Z. *Ústavní listina Československé republiky: její znění s poznámkami*. Praha: Nakladatelství Orbis, 1931, 180 s.

WEYR, F. *Československé právo ústavní*. Praha: Melantrich, 1937, 339 s.

Právní předpisy

(použité právní předpisy jsou dostupné v databázi ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR. Dostupnost ověřena k 10. 1. 2016).

Zákon č. 101/1867 ř. z., o odpovědnosti ministrů království a zemí v radě říšské zastoupených.

Základní zákon státní č. 142/1867 ř. z., o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených.

Základní zákon státní č. 144/1867 ř. z., o moci soudcovské.

Základní zákon státní č. 145/1867 ř. z., o užívání moci vládní a vykonávací.

Zákon č. 112/1872 ř. z., jimžto se pro vykonání článku 9. základního zákona státního, daného dne 21. prosince 1867 (č. 144 zák. říšsk.), o moci soudcovské, pořádá právo stran, žalovati pro porušení práva od soudcovských úředníků u vykonávání úřadu způsobené.

Zákon č. 37/1918 Sb. z. a n., o prozatímní ústavě.

Ústavní zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky.

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb. Ústava Československé socialistické republiky.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 58/1969 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou rozhodnutím orgánů státu nebo jeho nesprávným úředním postupem.

Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád).

Elektronické zdroje

Důvodová zpráva k zákonu č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád). In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 10. 2016].

Návrh poslance Dr. Kafky a druhů ze dne 21. října 1930 na vydání zákona o ručení za škodu způsobenou výkonem veřejné moci [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, digitální knihovna, NS RČS 1929-1935, Poslanecká sněmovna, tisky [cit. 27. 12. 2015]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t0765_02.htm

Návrh poslance K. H. Franka ze dne 27. dubna 1937 na vydání zákona o ručení podle § 92 ústavní listiny státu a jiných veřejnoprávních svazů za škody, které způsobily jejich orgány vykonávající úřední působnost [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, digitální knihovna, NS RČS 1935-1938, Poslanecká sněmovna, tisky [cit. 27. 12. 2015]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0892_00.htm

Stenoprotokoly z jednání 125. a 126. schůze Národního shromáždění ze dne 27., 28. a 29. února 1920 [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky [cit. 27. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/125schuz/s125001.htm>, <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/126schuz/s126001.htm>

ROUBÍČEK, M. Odpovědnost za škodu způsobenou veřejnou mocí [online]. Brno, 2008, 87 s. [cit. 20. 12. 2015]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Vedoucí práce Jan FILIP. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/107931/pravf_m/

Contact – e-mail

lencavavrusova@gmail.com

Vědecká redakce MU

prof. MUDr. Martin Bareš, Ph.D.; Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.;
Mgr. Michaela Hanousková; doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.;
doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.; doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.;
Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.; prof. PhDr. Petr Macek, CSc.;
PhDr. Alena Mizerová; doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.;
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.; Mgr. David Povolný;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; prof. RNDr. David Trunec, CSc.;
prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.; Mgr. Iva Zlatušková;
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

Ediční rada PrF MU

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D. (předseda)
prof. JUDr. Josef Bejček, CSc., prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.,
doc. JUDr. Věra Kalvodová, Dr., prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.,
doc. JUDr. Petr Mrkývka, Ph.D., doc. JUDr. Radim Polčák, Ph.D.,
prof. JUDr. Petr Průcha, CSc., doc. JUDr. Markéta Selucká, Ph.D.

DNY PRÁVA 2015 – DAYS OF LAW 2015

Část VI. – Odpovědnost v právu

**Eds.: prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc., JUDr. Pavel Salák, Ph.D.,
JUDr. Jiří Valdhans, Ph.D.**

Vydala Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno

Spisy Právnické fakulty MU č. 550 (řada teoretická)

1. vydání, 2016

ISBN 978-80-210-8197-0